

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TÜRKİYE BEŞERÎ COĞRAFYASI: EKONOMİK FAALİYETLER

COĞRAFYA LİSANS PROGRAMI

DOÇ. DR. ÖZLEM SERTKAYA DOĞAN

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

COĞRAFYA LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE BEŞERÎ COĞRAFYASI: EKONOMİK FAALİYETLER

Doç. Dr. Özlem Sertkaya Doğan

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Türkiye’de var olan ekonomik faaliyetler ele alınmaktadır. Bu kapsamda öncelikli olarak Türkiye’nin doğal ve beşerî özellikleri ekonomik faaliyetleri etkilediği ölçüde açıklanmıştır. Daha sonra tarım, sanayi, ticareti ulaşım, turizm, madencilik konuları ele alınmıştır. 1927’den günümüze kadar geçen sürede hazırlanmış olan Kalkınma Planlarında ekonomik faaliyetler değerlendirilmiş ve sonuç itibarıyla ekonomik faaliyetlerde yaşanan sorunlar coğrafi bakış açısı altında değerlendirilmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
KISALTMALAR	5
YAZAR NOTU	7
1.TÜRKİYE’NİN BEŞERİ COĞRAFYASINA ETKİ EDEN DOĞAL FAKTÖRLER	8
1.1. Coğrafi Konum.....	14
1.2.Topoğrafya	15
1.3. İklim	18
1.4. Toprak	19
1.5. Su Kaynakları.....	21
1.6. Bitki Örtüsü	27
2. TÜRKİYE’DE EKONOMİK FAALİYETLER: GENEL ÖZELLİKLER	38
2.1. Kocaeli- Gebze Sanayi Alanları.....	47
2.3. Bakırçay Havzasında Ekonomik Faaliyet Kolları	49
3. EKONOMİK GELİŞİM VE ULAŞIM İLİŞKİSİ	70
4. EKONOMİK GELİŞİM-NÜFUS İLİŞKİSİ	95
4.1. Datça Yarımadası Nüfus Özellikleri	107
4.1.1. Yerleşmenin Tarihsel Süreci	110
5. TÜRKİYE ZİRAAT COĞRAFYASI: GENEL ÖZELLİKLER	123
5.1. Genel Özellikler	129
5.2. Tarımın Tarihçesi	130
5.2.1. Türklerin Tarıma Başlaması.....	132
5.2.2. Osmanlı İmparatorluğunda Tarım	132
5.2.3. Cumhuriyet Dönemi Tarım	133
5.2. Türkiye’de Yer Alan Ziraat Bölgeleri.....	138
5.2.1. Kıyı ve Yakınındaki Ziraat Bölgeleri.....	139
5.2.2. İç Ziraat Bölgeleri	140
5.3. Türkiye Arazi Varlığı ve Toprak Kullanımı	141
5.4. Türkiye’de Tarımı Etkileyen Faktörler	142
6. TÜRKİYE’DE TARIMSAL FAALİYETLER VE DAĞILIMI	151
6.1. Bitkisel Ürün Yetiştiriciliği.....	157
6.1.1.Tahıllar	157

6.1.2. Baklagiller	158
6.1.3. Sanayi Bitkileri.....	159
6.1.4. Meyvecilik.....	161
6.1.5. Sebzecilik	164
7. TÜRKİYE ZİRAAT COĞRAFYASI: HAYVANCILIK FAALİYETİ	173
8. TÜRKİYE’DE SANAYİNİN GELİŞMESİ.....	199
8.1. Sanayi Kurmak İçin Gerekli Etkenler	207
8.1.2. Enerji	208
8.1.3. Pazar	209
8.1.4.Ulaşım	210
8.2. Türkiye’de Sanayinin Gelişmesinde Etkili Olan Faktörler ve Sanayinin Bölgelere Göre Dağılımı.....	210
9. TÜRKİYE’DE YER ALAN SANAYİ KOLLARI VE SANAYİ ALANLARI	219
9.1. Sanayi Faaliyet Alanları	231
9.1.1. Sebest Bölgeler.....	231
9.1.2. Organize Sanayi Bölgeleri	234
9.1.3. Küçük Sanayi Siteleri.....	234
10. TÜRKİYE’DE TİCARET FAALİYETLERİ	243
10.1. İç Ticaret	251
10.2. Dış Ticaret.....	251
11. TÜRKİYE TURİZM COĞRAFYASI	279
11.1. Türkiye’de Turizmin Gelişimi	285
11.2. Türkiye Turizminin Genel Özellikleri.....	287
11.3. Türkiye'nin Başlıca Turizm Kaynakları	290
11.3.1. Kıyılar.....	290
11.3.2. Yüzey Şekilleri.....	292
11.3.3. Su Kaynakları.....	293
11.3.4. Doğal Bitki Örtüsü ve Yaban Hayatı Kaynakları.....	293
12. TÜRKİYE MADENLERİ.....	307
12.1. Tarihsel Gelişim	313
12.2. Türkiye' de Çıkarılan Madenler.....	315
12.2.1. Uranyum.....	317
12.2.2. Bakır	318

12.2.3. Demir.....	318
12.2.4. Bor	318
12.2.5. Krom.....	318
12.2.6. Boksit	319
12.2.6. Taş Kömürü.....	319
12.2.7. Linyit	319
12.2.8. Altın.....	320
12.2.9. Petrol	321
12.2.10. Doğalgaz.....	322
12.3. Madenlerin Ekonomiye Katkısı	323
13. PLANLI KALKINMA DÖNEMLERİ 1963- 2018	332
13.1. Genel Coğrafi Özelliklerin Tarıma Etkileri	340
13.2. Türk Tarım Politikalarında Coğrafi Yapının Önemi	341
13.3. 10. Kalkınma Plan Dönemi (2014- 2018) Tarım Politikaları.....	350
14. EKONOMİK FAALİYETLER VE SORUNLARI.....	360
14.1. Ulaşım Sistemlerini Etkileyen Doğal Faktörler	371
14.2. Ulaşım Sistemlerini Etkileyen Beşerî ve Ekonomik Faktörler	372

KISALTMALAR

- Organize Sanayi Bölgeleri (OSB)
- Türkiye Turizm Bankası aracılığı ile (TURBAN)
- Kocaeli Serbest Bölgesi (KOSBAŞ)
- Soma Termik Santrali (SEAS)
- Türkiye Kömür İşletmelerine (TKİ)
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir (TCDD)
- Bitümlü Sıcak Karışım (BSK)
- Posta ve Telgraf Teşkilatını (PTT)
- Milattan Önce (MÖ)
- Hayvancılık Genel Müdürlüğü (HAYGEM)
- Makine Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK)
- Selüloz ve Kağıt Fabrikaları (SEKA)
- Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ)
- Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT)
- Amerika Birleşik Devletleri (ABD)
- İskenderun Demir Çelik (İSDEMİR)
- Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK),
- Küçük Sanayi Sitelerindeki (KSS)
- Organize Sanayi Bölgesi (OSB)
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)
- Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)
- Turizm Birliği (AIT)
- Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB)

- Uluslararası Tur Operatörleri Federasyonu (IFTO)
- Dünya Seyahat Acenteleri Birlikleri Federasyonu (UFTAA)
- Uluslararası Atom Enerji Ajansı (IAEA)
- Nükleer Enerji Ajansı (NEA)
- Maden Tetkik Arama (MTA)
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)
- Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYH)
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ)

YAZAR NOTU

Ekonomik Faaliyetler insanoğlunun en önemli aktivitelerinin başında gelmektedir. Bu faaliyetlerin gelişmişlik düzeyleri, çeşitleri ve iktisadi katkıları bölge ve ülkelerin de gelişmesine katkı sağlamıştır.

1. TÜRKİYE’NİN BEŞERÎ COĞRAFYASINA ETKİ EDEN DOĞAL FAKTÖRLER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde Türkiye'nin beşerî coğrafyasına etkileyen doğal faktörler incelenmiştir. Bu kapsamda topoğrafya, iklim, bitki örtüsü, su kaynakları gibi fiziki coğrafya şartları beşerî coğrafya olaylarını etkiledikleri ölçüde açıklanmıştır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Türkiye'nin coğrafi konumunun sağladığı avantajlar nelerdir?
- 2) Türkiye'nin su kaynakları nelerdir?
- 3) Türkiye'de topoğrafya beşer hayatını nasıl şekillendirmektedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Türkiye'nin coğrafi konumu	Türkiye'nin coğrafi konumunun sağladığı avantajlar	Ders notları uygulama çalışmaları
Türkiye'nin iklim özellikleri	Türkiye'nin iklim özelliklerinin sağladığı avantajlar	Ders notları ve istatistiksel veriler
Türkiye'nin su kaynakları	Türkiye'nin hidrografik özelliklerinin sağladığı avantajlar	Ders notları ve istatistiksel veriler

Anahtar Kavramlar

- Lokasyon
- İklim
- Topografya
- Bitki örtüsü
- Hidrografiya

Giriş

İlk haftada, beşerî coğrafya ve fiziki coğrafya arasındaki ilişkilere değinilerek beşerî faaliyetlerin gelişmesinde etkili olan fiziki unsurlar üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda fiziki coğrafya konuları içinde değeriendirilen yurdumuzun genel topografik özellikleri, iklim, bitki örtüsü, hidroğrafya, toprak ve doğal bitki örtüsü gibi konular ele alınmıştır

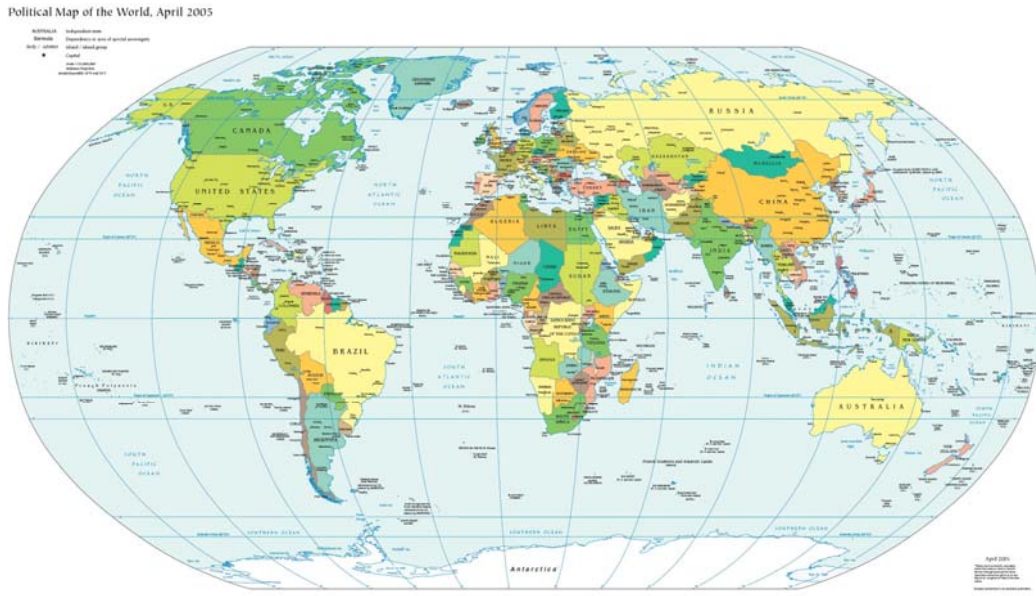
1. Türkiye'nin Beşerî Coğrafyasına Etki Eden Doğal Faktörler

Genel bir ifadeyle coğrafya iki temel koldan oluşur. Bunlar fiziki ve beşerî kollarıdır. Fiziki unsurlar daha çok statik, beşerî unsurlar ise dinamiktir. Beşerî olaylar fiziki ortam üzerinde cereyan ettiğinden bu iki kolu birbirinden bağımsız düşünmemek gerekir. Bu çerçevede Türkiye'nin beşerî coğrafyasını oluşturan konular açıklanırken muhakkak fiziki coğrafya konularına da değinmek gerekir. Türkiye'nin coğrafi konumu, topoğrafyası, iklim özellikleri, toprak yapısı, hidrografik durumu ve genel bitki örtüsü gibi esas itibarıyla fiziki coğrafya şartları beşerî coğrafya imkanlarının oluşması ve gelişmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu nedenle ilk ders konusu olarak Türkiye'nin beşerî coğrafyası üzerinde etkili olan doğal/ fiziki şartlar açıklanmaya çalışılmıştır.

1.1. Coğrafi Konum

Coğrafi konum veya başka bir ifadeyle coğrafi mevki yeryüzündeki herhangi bir noktanın, çeşitli coğrafi unsurlar kullanılarak yerinin tayin edilmesidir.

Bu bağlamda coğrafi konum/ mevki hakkında çeşitli konsepsiyonlar kullanılmıştır. Paralel ve meridyenler kullanılarak tanımlanan astronomik mevki, deniz ve okyanuslarla olan ilişkiye göre mevki, büyük nüfus toplulukları ve bunların dağılışına göre mevki, ekonomik ve siyasi güç sahalarına göre mevki, transit ticaret yollarına göre mevki ve sınır komşusu ülkelere göre mevki gibi tanımlamalar oluşturulmuştur.

Şekil 1: Dünya Siyasi Coğrafyası

Bu bilgilere istinaden, Türkiye Kuzey Yarım Küre’de 35° 50’ ile 42° 06’ kuzey paralelleri ve 25° 40’ ile 44° 48’ doğu meridyenleri arasında bulunmaktadır. Yüzölçümü 814.578 km²’dir. Bu alanın kabaca % 95’i Asya kıtasında, % 5’lik kısmı ise Avrupa kıtasında yer almaktadır. Çanakkale ve İstanbul boğazları Marmara deniziyle Asya ve Avrupa kıtalarını ayırmakta ve Akdeniz- Karadeniz havzaları arasında doğal bir bağlantı oluşturmaktadır. Ülkemiz güneyde Suriye ve Irak, doğuda İran, Nahçıvan, Gürcistan ve Ermenistan, kuzeybatıda ise Yunanistan ve Bulgaristan ile sınır komşusudur. Stratejik açıdan oldukça önemli bir mevkide yer alan Türkiye aynı zamanda Avrupa’yı Ortadoğu ve güney Asya’ya bağlayan önemli yol güzergâhları üzerindedir.

Şekil 2: Türkiye fiziki haritası

1.2.Topoğrafya

Türkiye genel itibariyle yüksek bir ülkedir. Ortalama yükseklik Avrupa’da 330 m. Asya’da 1050 m. ve Afrika’da 600 m. iken Türkiye’de 1132 m.’dir. Sıradağlar ve tek başına yükselen veya birbiri ardı sıra gelişmiş bulunan volkanik dağlar, çeşitli yükseltideki platolar, çoğu akarsu ağzlarında ve vadilerin genişleme alanlarında görülen ovalar genel hatlarıyla ülkemizin yüzey şekillerini oluşturur. Kuzey ve güney kesimlerde dağların genel olarak denize paralel, batı kesimde ise denize dik uzanması yurdumuzun batı kıyılarıyla kuzey ve güney kıyılarında farklı kıyı şekillerinin oluşmasına sebep olmuştur. Batı kesimde kıyılar daha girintili çıkıntılı, kuzey ve güney kıyılarıysa nispeten daha sade bir görünümündedir.

Türkiye’de dağ alanlarına genel olarak bakıldığında şu şekilde ifade etmemiz mümkündür: Kuzey Anadolu Dağları: Karadeniz kıyısı boyunca uzanan sıradağların kapladığı alana Kuzey Anadolu Dağları denir. Doğuda Rize Dağları (Kaçkar Tepesi 3937m) ortada Canik dağları, batıda İsfendiyar Dağları vardır. 2.sırada, Mescid, Kop, Ilgaz ve Köroğlu dağları bulunur. Alp-Himalaya sisteminin kuzey kanadını oluşturur. Kocaeli Yarımadasından Gürcistan’a kadar uzanır. Bu uzanış boyunca dağlar Batı Karadeniz’de yükselir Orta

Karadeniz’de 1000 m’lere alçalır Doğu Karadeniz’de ise tekrar yükselerek 3000 m’nin üstüne çıkar. K. Anadolu Dağları kıyıya paralel uzanırlar. Bu yüzden bol yağış alan kıyı kesimde fındık, çay gibi mono kültür ürünler yetiştirilir. Ayrıca ormanların da sık olmasını sağlar.

Güney Anadolu Dağları: Alp sisteminin güney koludur. Toros Dağları da denir. Girit ve Rodos Adalarından başlar İran’a kadar uzanır. Batı, Orta ve Güneydoğu Toroslar olarak üç bölüme ayrılırlar. Batı Toroslar Antalya Körfezi’nin iki yanında uzanırlar. Göller Bölgesi’ni içine alırlar. Orta Toroslar ise Adana yöresini batı, kuzey ve doğudan çevirirler. Güneydoğu Toroslar da İskenderun Körfezi’nden başlar bir yay çizerek Van Gölü’nün güneyinden Hakkâri’ye ulaşırlar.

Batı Anadolu Dağları: Kıyılarda ve iç batı kısımda olarak iki bölümde ele alabiliriz. Madra, Yunt, Aydın, Menteşe dağları kıyıda, Türkmen ve Emir dağları, Murat Dağ iç kısımlardadır. Marmara Bölgesi’nde dağlar azdır. Daha çok verimli ovalar vardır. Kaz dağları, Uludağ, Yıldız dağları ve Tekirdağ en bilinenleridir. Kırıklı yapıda olduklarından horstlar şeklinde oluşmuşlardır. Aralarında ise grabenler yani çöküntü ovaları uzanır. Denize dik uzandıkları için; İç kısımlara ulaşımı zorlaştırmazlar. Aynı zamanda hem kıyıların çok girintili çıkıntılı olmasını hem de iklimin iç kısımlara kadar girebilmesini sağlamıştır. Bu da tarımı olumlu etkilemiştir.

İç Anadolu Dağları: İç kısımlar daha çok yüksek yaylalarla çevrilidir. Burada tek dağlar, volkanlar ve yüksek ovalar vardır. Elmadağ, Akdağlar, Tecer, Erciyes, Karacadağ, en belli başlılarıdır. Cihanbeyli, Bozok, Obruk, Uzunyayla İç Anadolu’nun büyük platolarıdır. Doğu Anadolu Dağları: Burası yurdumuzun en yüksek ve engebeli bölgesidir. Ortalama yükseklik 2000 metreyi geçer. Tekdağlar, sıradağlar, sönmüş volkanlar ve yüksek ovalar vardır. Munzur Dağları, Palandöken ve Bingöl Dağları, Allahüekber dağları, Erzurum-Kars platosu bölgeyi kaplar. Türkiye’nin en yüksek dağı olan Ağrı ve Küçük Ağrı buradadır. Yükseklikleri 5000 - 5200 metreyi bulur. Tendürek, Süphan Nemrut en önemli sönmüş volkanlardır.

Dağların ekonomimize olumlu ve olumsuz pek çok etkisi vardır. Olumlu etkileri arasında kıyı kesimleri iç bölgelerden ayırarak kıyıların yağışlı, iç kısımların ise, karasal olmasını sağlamaları ve bu nedenle mevsim çeşitliliğine neden olmaları söylenebilir. Bu durumda tarımsal ürün çeşitliliğine imkân sağlar. Dağlar akarsuların su deposudur. Yaban hayatının yaşama alanlarıdır. Yer altı kaynaklarının temel depo alanlarıdır. Avcılık, dağ sporları ve kış turizmine imkân sağlarlar. Yayılacılık faaliyetleri ile hayvancılığı destekler. Yol yapım maliyetlerinin artması, heyelanların fazla olduğu yerlerde can ve mal kayıplarına neden olmaları yanı sıra tarım ve yerleşme alanlarının sınırlandırılması da olumsuz etkiler arasında sayılabılır.

Kuzey kesimde Kuzey Anadolu dağları ve güneyde Toroslar geniş yaylar çizerek genel olarak doğu batı doğrultusunda uzanırlar. Bu iki dağ sırası arasında geniş ve yüksek düzlükler (platolar) uzanır. Kuzey Anadolu dağlarıyla Toroslar doğuya doğru birbirine yaklaşırlar. Bunun sonucu olarak da yurdumuzun doğu kesimi daha yüksektir.

Ülkemizde platolar çok geniş alanlar kaplar çünkü 3.zamanın sonunda epirojenez ile yükselen ülkemiz daha sonra akarsularca aşındırılarak platoların yayılış alanı haline gelmiştir. Platoların yükseltisi batıdan doğuya doğru artar.

Ülkemizdeki Plato Çeşitleri

a. Aşındırma Platoları: Daha önceden aşınımını tamamlamış ve düzleşmiş platoların tekrar yükselmesi ve akarsularca parçalanması ile oluşmuşlardır. Kocaeli platosu

b. Tabaka Düzlüğü Platoları: Kalın ve sert arazilerin çevresinin aşınmasıyla yüksekte kalması sonucu oluşan geniş dalgalı düzlüklerdir. İç Anadolu'da Cihanbeyli, Obruk v.s.

c. Lav Platoları: Volkanizma sonucu yeryüzüne yayılan yüksek lav yığınlarının akarsularca parçalanmasıyla oluşurlar. D.Anadolu'da Erzurum-Kars, Nevşehir-Ürgüp çevresi platoları gibi.

d. Karstik Platolar: Kalkerli (Kireçtaşı) araziler üzerinde oluşurlar. Akdeniz çevresinde görülür. Taşeli platosu gibi.

Yurdumuzda platolar genel itibariyle şu şekilde bir dağılım gösterir:

İç Anadolu: Cihanbeyli, Obruk, Haymana, Uzunyayla ve Bozok Platoları.

Marmara Bölgesi : Çatalca-Kocaeli Platoları

G.Doğu Anadolu Bölgesi: Şanlıurfa, Gaziantep, Mardin Eşiği

Akdeniz Bölgesi : Taşeli Platosu Ege Bölgesi : Yazılıkaya

İç Batı Anadolu Platoları Doğu Anadolu Bölgesi : Erzurum-Kars, Ardahan Platoları

Yüksek platolar yaz aylarında hayvancılığa dayalı yaylacılık alanları olarak kullanılırlar. Alçak platolar ise tarım alanlarıdır. Ancak kuru tarım yapılabilir. Az su isteyen buğday, şekerpancarı, arpa v.s. ekimi yapılır. Yüksek platolarda yerleşme seyrek.

Kuzey ve güneydeki dağ kütleleri doğuda olduğu gibi batıda da İçbatı Anadolu eşiği adı verilen kesimde birbirine yaklaşır. İçbatı Anadolu eşiğinin batısında kıyıya dik dağ sıralarıyla bunları birbirinden ayıran aynı doğrultudaki tektonik çukurlar Ege kıyılarına dik olarak sıralanırlar.

Topoğrafya konusunu irdelerken, önemli doğal olaylardan biri olan depremler konusu da kısaca ele alınmalıdır.

Türkiye dünyanın aktif deprem kuşaklarından biri olan Alp-Himalaya deprem kuşağı üzerinde yer alır. Ülkemizin yüz ölçümünün % 42'si birinci derece deprem kuşağı üzerindedir. Ülkemizde başlıca deprem kuşakları şunlardır:

a. Kuzey Anadolu Deprem Kuşağı:

Türkiye'nin kuzey kesiminde doğu-batı doğrultusunda uzanan kuzey Anadolu deprem kuşağı yaklaşık 1500 km uzunluğa sahiptir. Marmara Bölgesi'nde; Saros Körfezinden başlar, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Aras Vadisi'ne kadar uzanır. Bu kuşak Gelibolu, Marmara Denizi'nin derin kısımları, İzmit Körfezi, Adapazarı, Düzce-Bolu, Gerede, Merzifon, Suluova, Erbaa-Niksar, Kelkit vadisi ile Erzincan, Erzurum, Varto ve Van üzerinden geçen bir hat şeklinde uzanır. Ayrıca Çanakkale, Edremit, Bursa ve İznik bu kuşak içerisinde kalır. Bu kuşak ana çizgileriyle "Kuzey Anadolu Fay Hattı" adını alır. Kuzey Anadolu Fayının kuzeyinde ve güneyinde ortalama 50 km genişliğindeki alanı kapsayan bu kuşak içerisindeki çok şiddetli depremlerin meydana gelme olasılığı yüksektir.

b. Güneydoğu Anadolu Deprem Kuşağı:

İskenderun Körfezi'nden Van'ın doğusuna kadar bir yay çizerek uzanır. Hatay, Kahramanmaraş, Adıyaman, Malatya, Elazığ, Bitlis ve Van bu kuşaktır. Bu kırık hattı, Kuzey Anadolu deprem kuşağı ile Bingöl-Karlıova çevresinde birleşir. Ayrıca Van Gölü çevresi ile, kuzeye doğru Malazgirt, Tutak(Ağrı), Aşkale-Erzurum-Pasinler-Horasan havzalarındaki faylar üzerinde de sıkça depremler oluşmaktadır.

c. Batı Anadolu Deprem Kuşağı:

Ege Bölgesi'ndeki Bakırçay, Gediz, Küçük ve Büyük Menderes çöküntü ovaları boyunca uzanan bazı diri fay hatları bulunmaktadır. Bu fay hatlarına uyum gösteren deprem kuşağı; Ayvalık, Dikili, İzmir, Aydın, Denizli, Isparta ve Akşehir'in içine alır. Ayrıca Burdur, Acıgöl havzalarının kenarlarında ve Sultan Dağları'nın kuzey eteklerinde de faylar uzamaktadır. Bu faylar boyunca zaman zaman depremler olmaktadır.

Yurdumuz deprem tehlikesi bakımından beş bölgeye ayrılmıştır:

I. Derece deprem bölgeleri; başta Kuzey Anadolu ve Güneydoğu Anadolu fay kuşakları boyunca uzanan sahalar ile Ege Bölgesi ve Göller Yöresi'ni kapsar. II. derece deprem bölgesi; I. derece deprem bölgelerinin çevresini kuşatır. Trakya'nın kuzeyi, Karadeniz kıyıları. III. ve IV. Derece deprem bölgesi: İç Anadolu'nun çevresi ile Güneydoğu Anadolu'nun güneyi. V. Derece deprem bölgesi: Tuz Gölü ile Akdeniz kıyısı arasındaki saha deprem tehlikesinin en az olduğu yerlerdir.

1.3. İklim

Türkiye'nin beşerî coğrafyası üzerinde etkili olan doğal/ fiziki şartlardan biri de iklim özellikleridir. Çeşitli topografik özelliklere bağlı olarak iklim koşulları da bölgesel veya yöresel farklılıklar gösterir. Bu durumda başta ziraat hayatı olmak üzere pek çok beşerî konuyu etkilemektedir. Genel itibarıyla Türkiye'de 4 ana iklim bölgesinin varlığından söz etmemiz mümkündür. Bunlar; yaz ile kış mevsimleri arasında sıcaklık farkının fazla olduğu,

ilkbahar ve kış mevsiminin yağışlı, yaz mevsiminin ise kurak geçtiği ve İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ağırlıklı olarak hissedilen karasal iklim, Karadeniz kıyılarında ve bölgedeki dağların kuzey yamaçlarında hissedilen, mevsimler arası sıcaklık farkının fazla olmadığı, her mevsimi yağışlı olan Karadeniz iklimi, Ege bölgesinin büyük bölümünde, İçbatı Anadolu'nun batı kesimlerinde ve Torosların güney yamaçlarında etki gösteren Akdeniz iklimi ile Akdeniz ve Karadeniz iklimleri arasında adeta geçiş özelliği taşıyan ve Marmara bölgesiyle kuzey Ege'de etkileri hissedilen Marmara geçiş iklimidir. Çeşitli iklim tiplerinin yaşanması genel itibarıyla ılıman iklim kuşağında yer alan yurdumuzda tarımsal ürün yelpazesinin genişlemesine olanak tanımaktadır. Bir sahanın iklim özellikleri bilhassa ziraat hayatı bakımından son derece önemlidir. Yetiştirilen ürünlerin ekimi, çiçeklenmesi ve ürün haline dönüşüp pazarlanması gibi aşamalar fenolojik devrenin süresiyle çok yakından ilgilidir. Fenolojik devreyi belirleyen etkenler ise öncelikle iklim elemanlarıdır. Bununla birlikte ürünün yetiştirileceği sahanın toprak yapısı, bakı ve güneşlenme gibi özellikleri de fenoloji üzerinde etkilidir.

1.4. Toprak

İnsanoğlu tarihin ilk çağlarından itibaren toprakla çok yakından ilgilenmiş, ondan faydalanabildiği oranda gelişme göstermiş ve güçlenmiştir. Elverişli iklimle birlikte elverişli toprak şartlarına sahip sahalarda ziraat hayatı bakımından canlı, her dönem gözde olmuş alanlardır. Bu sahalarda yerleşme ve güçlü siyasi organizasyonlar kurulabilmesi için en uygun şartları ihtiva etmişlerdir.

Yurdumuz topraklarının yapısı, toprak tipleri ve verimlilik sınıfları da beşerî faaliyetler üzerinde etkilidir. Tarım, hayvancılık ve ormancılık gibi ekonomik faaliyetler üzerinde etkili olan toprak örtüsü, ana kayanın dış faktörlerin etkisi altında zamanla parçalanarak ufalanmasıyla oluşur. Bu oluşumdaki en önemli etken sahanın jeolojik yapısıdır. Ayrıca sürecin gelişmesinde sıcaklık, yağış şartları ve doğal bitki örtüsünün varlığı oldukça etkilidir. Bitki örtüsünün fakir olduğu alanlarda toprak oluşumu nispeten geç ve zayıf olurken bitki örtüsünün gür ve sık olduğu yerlerde oluşum hızlı ve kuvvetlidir. Toprağın türünün, renginin hatta kabiliyet derecesinin belirlenmesinde sahayı oluşturan unsurların yapısı oldukça önemlidir. Çünkü toprak bu unsurların yukarıda da ifade edildiği gibi zaman içinde çeşitli dış etkenlerin tesirleriyle fiziksel parçalanması veya kimyasal ayrışması sonucu oluşur.

Toprak yeryüzünü kaplayan, doğru ve bilinçli bir şekilde kullanıldığında doğanın sunduğu en büyük nimetlerden biridir. Ancak bilinçsiz bir şekilde, yanlış uygulamalar toprağın verimini azaltmakta, hatta bazı durumlarda ziraat yapmanın imkansız hale geldiği bir duruma dönüşmektedir. Bu nedenle özellikle toprağı işleyen kişilerin, çiftçilerimizin son derece dikkatli ve özenli davranmaları gerekmektedir.

Toprak oluşurken aynı zamanda bitki artıkları ve çevreden taşınan bazı maddelerde yağış ve rüzgarların etkisiyle toprak içinde birikirler. Bu birikimler toprakta yüzeyden derine

doğru renk ve strüktür gibi bazı özelliklerde farklılıklar oluşmasına neden olurlar. Bu farklılıklardan dolayı oluşan tabakalanma ise, horizon olarak adlandırılmaktadır.

Ana horizonlar genel itibariyle A-B ve C şeklinde ifade edilirler. A horizonu en üst kısımda yer alır ve ziraatın yapıldığı kısımdır. Organik maddeler en fazla bu bölümde yer alır. A horizonunun altında ise, B horizonu yer almaktadır. Geçirimli olan A horizonundan aşırı yağışlarla toprakta bulunan çeşitli unsurlar eriyerek bir alt katta yer alan B horizonuna geçebilirler. Genellikle birikme alanı olan bu kısımda demir, alüminyum gibi unsurlarla kil nispeten fazla bir oranda yer alır. B horizonunun altında ise, C horizonu yer alır ki, bu bölüm anakayanın çözülmeye uğradığı ancak toprak haline henüz dönüşmediği kısımdır. C horizonunun altında anakaya yer alır. Genel olarak bu şekilde A- B ve C horizonlarına sahip topraklar olgunlaşmış toprak tipi şeklinde tanımlanırlar.

Türkiye’de genel itibariyle zonal, intrazonal ve azonal olmak üzere üç büyük toprak grubu yer almaktadır. Zonal topraklar düz ve hafif eğimli alanlarda gelişmiş horizonlaşmanın olduğu topraklardır. Bu grup içinde kırmızı renkli Akdeniz toprakları (terra- rossa), kahverengi orman toprakları, podzol topraklar, sierozemler, kahverengi step toprakları, kestane- kırmızı kestane renkli topraklar, kireçsiz kahverengi topraklar, kırmızı- kahverengi topraklar ve çernozyumlar ele alınmaktadır.

Intrazonal topraklar; aşınmanın devamlı olduğu, dağlık alanlar ile akarsu birikim faaliyetlerinin devam ettiği alüvyal ovalarda ve dağların etek kısımlarında yer almaktadır. Bu toprak grubunda kumlu çakıllı topraklar, kalsimorfik topraklar (vertisoller, rendzinalar), halomorfik topraklar (solonçaklar, alkali topraklar, çorak topraklar) ile hidromorfik ve organik topraklar ele alınmaktadır.

Azonal topraklar ise; devamlı olarak taşkına uğrayan sahalarda, sürekli aşınma ve biriktirmenin yaşandığı ve bu sebepten dolayı toprak oluşumunun engellendiği horizonlaşmanın gelişmediği alanlarda görülmektedirler. Aşınma ve taşkın olayının yavaşladığı veya durduğu dönemlerde bu topraklarda A horizonu gelişebilmekte ve son derecede verimli topraklar oluşmaktadır. Bu toprak grubu dahilinde alüvyal topraklar (yurdumuzun ziraat hayatı bakımından en önemli alanlarını oluşturan Çukurova, Göksu, Asi, Büyük menderes, Küçük menderes, Bakırçay, Gediz, Ergene, Kızılırmak, Yeşilirmak, Sakarya gibi akarsu havzalarındaki alüvyal ovalar oldukça önemlidir.), kolüvyal topraklar, regosoller ve litosoller yer alır.

Bitkilerin topraktaki yaşam faaliyetlerini sürdürebilmeleri topraktaki besin maddelerinin varlığıyla doğru orantılıdır. Bitki besin maddelerinin miktarı ve toprak yapısı, toprakların verimliliğini etkilemekte ve bir takım sınıflandırmaların yapılmasına neden olmaktadır. Toprak sınıflandırmasının yapılmasında aynı zamanda toprakların eğim durumu, taşlılık oranı, derinliği, drenajı gibi daha bir çok faktör de rol oynamaktadır. Benzer özelliklere sahip topraklar verimlilik derecelerine göre gruplar şeklinde sınıflandırılırlar. Bu sınıflandırmanın yapılması özellikle ziraat hayatı açısından bir zorunluluktur. Toprakta var olan elementlerin bilinmesi, yetiştirilmek istenen ürünlerin verim ve kaliteleri üzerinde son

derece etkilidir. Temel bitki besin maddelerinden olan azot, fosfor, potasyum, kalsiyum vb. gibi elementlerin toprakta yeterli miktarda bulunması bitki gelişimini ve zararlılara karşı dirençli olmalarını çok yakından ilgilendirir. Örneğin azot klorofil sentezinde, bitkinin kök ve solunumunda ayrıca çiçeklenme ve olgunlaşmanın gerçekleşmesinde büyük rol oynar.

Potasyum hücre özsuyunun başka bir deyişle bitkinin su dengesinin sağlanmasına yardımcı olur. Böylece bitkilerin yaz kuraklığına dayanma güçlerini artırır. Kalsiyum toprağın daha iyi bir şekilde havalanabilmesinde olumlu etkiler yapmaktadır. Örnek olarak sunulan bu elementler gibi ve yukarıda sıralanan daha pek çok faktör toprağın verimliliğini belirlemektedir. Buna göre yurdumuz toprakları Toprak Su Genel Müdürlüğü tarafından yapılan çalışmalar sonucunda I ile VII arasında sınıflandırılmıştır. Genel itibariyle I, II, III ve IV. sınıf araziler giderek elverişsizleşmesine rağmen ziraat yapılabilen topraklardır. V, VI ve VII. sınıf araziler ise, zirai ürünlerin yetişmesine karşı elverişli olmayan daha çok çayır, mera veya orman arazisi olarak kullanılan topraklardır. Eğimli araziler üzerinde yer alan V. VI. ve VII. sınıfa ait topraklar fazla derin olmayan topraklardır. Zayıf bir mera örtüsünün görüldüğü bu arazilerde sarp ve taşlı bölgelerde doğal bitki örtüsü bir çok yerde bozulmuştur ve toprakların organik örtüsü fakirleşmiştir.

Yurdumuzda; topoğrafya şartları, eğim durumu, toprak yapısı vb. gibi konulara bağlı olarak çeşitli arazi kullanım şekilleri gelişmiştir. Bu şekiller kabaca sulu tarım arazileri, zeytinlikler, bağ- bahçe alanları, kuru ziraat sahaları mera alanları, fundalıklar ve orman arazisi olarak belirlenmiştir. Arazi kullanımındaki bu farklılıklar yukarıda belirttiğimiz coğrafi şartların neden olduğu bir takım zorunlulukların eseridir. Coğrafi faktörlerin elverdiği ölçüde araziden olabildiğince kapsamlı şekilde faydalanabilme imkanları geliştirilmiştir. Örneğin daha çok havza tabalarında yer alan, I. sınıf ziraat sahası olan alüvyal toprakların bulunduğu kesimler çeşitli ürünlerin yetişmesine elverişli sulu tarım arazisi olarak kullanılırken, nispeten eğimli kesimde yer alan taşlı, ziraat yapmaya elverişli olmayan V, VI. ve VII sınıf gibi araziler ise, çayır- mera, orman alanı olarak veya fundalık olarak kullanılmaktadır. Bu iki örnekte olduğu gibi farklı kullanımların görülmesi kesinlikle bir keyfiyetin sonucu değil, coğrafyanın neden olduğu ve beşerî hayat üzerinde etkisini hissettirdiği bir takım faktörlerin sonucudur.

1.5. Su Kaynakları

Akarsular, yeraltı suları, kaynaklar ve göller hidrografik yapı içinde değerlendirilir. Bunların kullanım durumları da beşerî faaliyetler açısından son derece önemlidir. Bilindiği üzere; ılıman bir iklim, verimli topraklar ve kullanılabilir bol su kaynaklarının varlığı bir bölgede veya ülkede sedanter hayatın başlaması ve gelişmesinin temel koşullarındandır. Değerlendirmelerimizi bu bağlamda yaptığımızda su kaynaklarının beşerî faaliyetler açısından son derece önemli olduğu dikkat çeker. Su, yeryüzünde insan, hayvan ve bitki hayatı için vazgeçilmez bir unsurdur. Çeşitli doğal su kaynaklarına sahip olan Türkiye, Orta Doğu'daki komşuları arasında su potansiyeli en yüksek ülkedir. Ancak nüfus miktarı ve hızlı artışı su kaynaklarının bilinçsizce kullanımı ileriye dönük problemler yaşanmasına neden

olabilir. Yaşam standartlarının artmasına bağı olarak suya karşı olan talep nüfus artış hızından çok daha fazla olmakta ve kişi başına tüketilen su miktarı artmaktadır. Bu nedenle gelecek nesillere sağlıklı ve yeterli su bırakılabilmesi için kaynakların çok iyi korunup, tasarruflu kullanılması gerekmektedir.

Türkiye hidrografik kaynaklar (akarsu ağı, gölleri ve yeraltı suları) bakımından genel olarak zengin bir ülkedir. Ancak ülkemizin iklimik şartları ve topografik yapısına bağı olarak; akarsularımız genellikle yazın kurumaktadır. Ülkemizdeki akarsuların bulundukları bölgelere bağı olarak kuruluş, havza özellikleri, debi ve rejim yönünden farklılıklar göstermekle birlikte kabaca 600'ün üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Çoğu denize dökülen akarsularımız açık havza niteliği taşımaktadır.

Genel olarak bakıldığında, akarsularımızın debisi yüksek olmadığı görülür. Çünkü yağış çok fazla değildir. Akarsularımızın akış hızı yüksektir. Çünkü ülkemizde eğimli arazi ve yükselti fazladır. Akarsularımızın rejimi düzensizdir. Çünkü yağış rejimi düzensizdir. Bazı akarsularımız kaynağını dışarıdan alır. Asi, Meriç gibi. Bazı akarsularımız da Türkiye'de doğar, dışarıda denize dökülür. Fırat, Dicle, Aras, Kura, Çoruh gibi

Akarsularımızdan şu şekilde yararlanılır. İçme -sulama -turizm -balıkçılık ve enerji üretimi

Karadeniz'e dökülen bazı akarsular

Çoruh nehri: Üç ana koldan doğar. Çoruh, Oltu, Tortum çayları. Bunlar Yusufeli'nde birleşerek Gürcistan'dan denize dökülür. Vadi derin ve akış hızı fazla olduğu için rafting sporları yapılır.

Yeşilirmak: Üç ana koldan doğar. Kelkit; Erzincan dağlarından doğar. Erbaa, Niksar ovasına gelir, Burada Sivas'tan diğer Yeşilirmak ile birleşir. Çarşamba'dan denize dökülür.

Kızılırmak: İç ve Doğu Anadolu'dan kaynağını alır. En uzun kolu Sivas'tan doğar. İç Anadolu'da iç bükey bir yay çizer. Devrez Çayı ve Gökırmak ile birleşir. Daha sonra Bafra'dan denize dökülür.

Bartın çayı: Küre dağlarından doğar. Taşımacılık yapılır.

Yenice: Üç ana koldan oluşur. Aras suyu ve Ulusu ile Bolu'dan geçer Büyüksu ile birleşir. Devrek'ten denize dökülür.

Sakarya: Porsuk Çayı ile Kısırmir Çayı birleşerek Sakarya'yı oluşturur. Daha sonra Pamuk ovada Göksu ile birleşir ve Adapazarı'na ulaşır.

Marmara Denizi'ne dökülen bazı akarsular

Susurluk: İç Batı Anadolu'da Şaphane Dağlarından doğar. Nilüfer çayıyla birleşerek Marmara'ya dökülür. Bunun yanısıra Gönen ve Karabaş çayları da önemlidir.

Ege Denizi'ne dökülen bazı akarsular

Tüm Batı Anadolu'nun şekillenmesinde etkin rolü oynayan epirojenik hareketler Ege Bölgesinde Horst- graben sistemlerinin oluşmasında etkili olmuşlardır. Neotektonik hareketlerle oluşan yükselme ve alçalmaların neden olduğu horst ve graben sistemleri aynı zamanda Ege bölgesindeki önemli ziraat alanlarından biridir. Nehirlerin ve kollarının biriktirmesi sonucu oluşan alüvyal tabanlı verimli ziraat alanları bu anlamda büyük potansiyele sahiptir.

Meriç: Türkiye-Yunanistan sınırını oluşturur. Bulgaristan'da Rodop dağlarından doğar. Tunca ve arda ile birleşir. Trakya'dan Ergene nehri de Meriç nehrine katılır. Ege denizine dökülür.

Bakırçay: Kuzet Ege'de yer alan Bakırçay yaklaşık 125 km uzunluğunda önemli akarsularımızdan biridir. Gelembe (Manisa) dolaylarında dört farklı kaynaktan doğan akarsu Çandarlı'da (Dikili- İzmir) denize ulaşır.

Gediz: Kütahya'daki Murat dağından doğar. İzmir körfezinin kuzeybatısından dökülür. Alaşehir ve Kumçayı ile birleşir.

K.Menderes: Bozdağlardan doğar. Kuşadası körfezinden denize dökülür.

B.Menderes: Kaynağını İçbatı Anadolu dağlarından alır .

Akdenize dökülen bazı akarsular

Aksu: Eğridir Gölü ve Davras dağlarından kaynağını alır, Antalya'dan denize dökülür.

Manavgat: Karstik kaynaklarla beslenir. Kanyon vadileri içerisinde akar. Manavgat'tan denize dökülür.

Göksu: Taşeli platosundan iki kol halinde doğar. Kanyon vadilerden akar. Ermenek çayı ile birleşerek Akdeniz'e dökülür.

Seyhan: Aladağ ve Bolkar dağlarından doğar. Çakıtçayı ve Tahtalı dağlarından doğan Göksu ile birleşir.

Ceyhan: Elbistan havzasını çevreleyen dağlardan kaynağını alan Ceyhan, K.Maraş'taki Aksu çayı ile birleşir. Çukurova'ya ulaşır ve İskenderun körfezinden denize dökülür.

Basra körfezine dökülenler:

Fırat: Erzurum dağlarından doğar, Karasu ile Karasu ve Aras Dağlarından doğan Murat kollarından oluşur. Bu iki kol Keban barajına dökülür ve Barajdan çıktıktan sonra Fırat adını alır. Daha sonra Suriye ve Irak'tan geçerek Dicle ile birleşir. Şat-ül Arap adı altında dökülür.

Dicle: Bitlis Dağlarının güney yamaçlarından doğar. Türkiye-Suriye sınırını oluşturur ve Irak topraklarına girer. Fırat'la birleşir ve Basra Körfezine dökülür. En önemli kolu Yüksekova'dan kaynağını alan Zapsuyu'dur.

Hazar Denzine Dökülenler:

Kura: Yalnızçam ve Allahûekber dağlarından doğar. Ardahan'ı geçtikten sonra Gürcistan'a girer, Aras ile birleşerek Hazar'a dökülür.

Aras: Palandöken ve Kargapazarı dağlarından doğar. Iğdır ovasında, Çıldır Gölünden kaynağını alan Arpaçay ile birleşir ve ülkemizi terk ederek Kura ile birleşir.

Akarsularımızın genel tıbarıyla rejim özelliklerine baktığımızda ise,

a. Yağmur suları ile beslenen akarsular: Akdeniz ikliminin görüldüğü yerlerde, akarsularda yazın seviye düşmesi, kışında seviye yükselmesi görülür. Karstik kaynaklarla beslenen akarsularda, seviye düşmesi fazla olmaz. Akdeniz akarsu rejimi, barajın olmadığı akarsu veya kolunda görülür. Örnek: Baraj olan Seyhan- Ceyhan-Gediz-Manavgat gibi akarsular doğal özelliğini kaybetmiştir.

b. Kar ve buz suları ile beslenenler:

Bu rejim, yağışın büyük bölümünün kar şeklinde düştüğü yüksek dağlardan kaynağını alan akarsularda görülür. Örnek: D. Karadeniz ve D. Anadolu akarsuları. Bu tip akarsularda, akım seviyesi Mart- Ağustos arasında yükselir, kışın düşer.

c. Kaynak sularıyla beslenenler: Daha çok Akdeniz bölgesindeki karstik kaynaklarla beslenen akarsuların rejimi bu şekildedir. Örnek: Manavgat ve Köprücay.

Grafiğe dikkatlice bakıldığında yazın kuruma seviyesine gelmesi gereken Manavgatın kurumadığını görürüz çünkü karstik kaynaklardan beslenmektedir.

d. Karma rejimli akarsular: Ülkemizdeki büyük akarsulardan Kızılırmak, Yeşilırmak, Sakarya, Fırat ve Dicle önemli karma rejimli akarsulardandır. bu tür akarsular, farklı iklim bölgelerinden beslenir.

Yurdumuz göller bakımından da önemli bir varlığa sahiptir. Türkiye’de dağlarda bulunan küçük buzul gölleriyle birlikte 120’den fazla doğal göl bulunmaktadır. En büyük ve en derin göl olan ve yükseltisi 1 646 m olan Van Gölü’nün alanı 3 712 km²’dir. İkinci büyük göl, İç Anadolu’daki Tuz Gölü’dür. Son derece sıg olan Tuz Gölü’nün denizden yüksekliği 925 m alanı ise 1 500 km²’dir. Türkiye’de göllerin toplandığı başlıca dört bölge vardır: Göller Yöresi (Eğirdir, Burdur, Beyşehir ve Acıgöl), Güney Marmara (Sapanca, İznik, Ulubat, Kuş Gölleleri), Van Gölü ve çevresi, Tuz Gölü ve çevresi. Bu göllerin bir kısmı tatlı su niteliği taşıırken bir kısmı tuzlu veya sodalı olarak nitelenmektedir. Doğal göller dışında Türkiye’de 555 kadar baraj gölü bulunmaktadır. Bunlardan en önemlilerinin yüzey alanı; Atatürk Barajı 817 km², Keban Barajı 675 km², Karakaya Barajı 268 km² ve Hirfanlı Barajı 263 km²’ dir.

Yerli Kaya Gölleri

a. Tektonik Göller: Yer kabuğunun çökmesi veya kırılması neticesinde meydana gelen çukurluklara suların dolmasıyla oluşurlar. Dünya’nın en derin gölü olan Baykal Gölü (1741 m), Lût Gölü, Hazar Gölü ve Çad Gölü yeryüzündeki başlıca büyük tektonik göllerdir.

Ülkemizdeki başlıca tektonik göller ise şunlardır: Marmara Bölgesi’nde; Sapanca, İznik, Ulubat ve Manyas gölleri, Ege Bölgesi’nde; Simav Gölü, Göller Yöresi’nde; Beyşehir, Eğirdir, Acıgöl, Burdur, Ilgın (Çavuşçu), Akşehir, Eber, Suğla ve Kovada gölleri, İç Anadolu Bölgesi’nde; Tuz, Seyfe ve Tuzla gölleri, Doğu Anadolu Bölgesi’nde Hazar, Hozapın ve Van gölleri. (Not: Türkiye’nin en büyük tabii gölü olan Van Gölü, tektonik bir çukurluğun önünün lavlarla kesilmesi sonucu oluştuğundan volkanik set gölü olarak da bilinir.)

(Not: suları dışarıya akışlı, yani gideğini olan akasuların suları tatlıdır. Suları tatlı olan göller; Çıldır, Eber, Karamık, Sapanca, İznik, Ulubat ve Kuş gölleridir.

Kapalı havzalardaki göllerden Van Gölü,sodalı; Acıgöl, acı ve tuzlu; Tuz Gölü, tuzlu; Aktaş ve Burdur gölleri, acı; Akşehir Gölü, az tuzludur.)

b. Karstik Göller: Bu tür göller, kayatuzu, jips, kalker gibi çözünebilen tabakaların bulunduğu sahalarda meydana gelir. Bazı karstik göllerin oluşumunda tektonik olaylar da etkili olmuştur. Karstik göller, ülkemizde en fazla Akdeniz bölgesindeki Toros Dağları’nın batı kesiminde bulunur. Buralarda yer alan Kızılören obruk gölü, Kestel, Avlan, Yarıklı ve Salda gölleri tipik birer karstik göldür. Bu göllerimiz sadece, kireçtaşlarının çözülmesiyle oluşan çanaklar üzerinde meydana gelmişlerdir. Bununla birlikte, bu alandaki bazı göllerimizin ise oluşumu, tektonik çanaklarda başlamış, karstik olaylarla devam etmiştir. Bu göllerimizin başlıcaları, Beyşehir, Eğirdir, Burdur,

c. Volkanik Göller: Volkanik faaliyetler esnasında oluşan patlama çukurları içerisinde meydana gelen göllerdir. Başlıca volkanik göllerimiz, Meke Gölü, Acıgöl, Nemrut ve Gölcük gölleri ile Süphan Dağı’nın yan kraterlerinden birinde bulunan Aygır Gölü’dür.

d. Buzul (Sirk) Gölleri: Dağ doruklarında, buzulların aşındırmasıyla oluşan ve sirk adı verilen çukurluklarda meydana gelirler. Ülkemizde Sat, Ağrı, Erciyes, Kaçkar ve Bolkar dağları ile Aladağlar üzerinde yer yer bu türden göller bulunmaktadır.

Set Gölleri

a. Alüvyal Set Gölleri: Alüvyonlarla akarsuyun önünün kapanması sonucu oluşur. Ülkemizde, Marmara, Çamiçi (Bafa), Köyceğiz, Mogan ve Eymir Gölleri ile Uzungöl bu tür göllerdendir.

b. Kıyı Set Gölleri: Dalga ve akıntıların taşıdığı malzemeleri koy ve körfezlerin ağız kısmında biriktirmesiyle oluşur. Ülkemizde, Büyük ve Küçük Çekmece gölleri, Durusu (Terkos) gölü, Çukurova deltasındaki Akyatan gölü kıyı set gölleridir.

c. Heyelan Set Gölleri: Heyelan sonucu bir akarsuyun önünün kapanmasıyla oluşur. Tortum, Sera, Abant, Zinav ve Sülük gölleri ile Yedigöller bu tür göllerdendir. Abant Gölü'nün oluşumunda tektonik hareketler ile alüvyal birikimlerin de etkisi oluşmuştur.

d. Volkanik Set Gölleri: Volkanizma sonucu vadi önlerinin kapanmasıyla meydana gelir. Van, Erçek, Nazik, Çıldır, Haçlı ve Balık gölleri ülkemizdeki volkanik set gölleridir.

e. Baraj (Yapay) Gölleri: Yapay göllerimizin en büyükleri, Atatürk, Keban, Karakaya ve Hirfanlı barajlarının gerisinde kurulan göllerdir.

Karadenize dökülen akarsular üzerinde;

Kızılırmak üzerinde; Hirfanlı, Kesikköprü, Kapulukaya, Altinkaya, Derbent barajları
Yeşilirmak üzerinde; Almus, Hasan ve Suat Uğurlu Barajları

Sakarya üzerinde; Sarıyar, Hasan Polatkan, Porsuk, Gökçekaya barajları

Yağışlarla yeryüzüne inen suların bir bölümü yüzeysel akışa geçer, bir bölümü buharlaşarak kaybolur, bir bölümü bitki kökleri tarafından tutulur ve bir bölümü de toprağa sızar. Yeraltı suları, yüzeysel suların yeraltına sızmasıyla oluşur. Yeraltına sızan sular geçirimsiz bir tabaka üzerinde birikerek yeraltı sularını oluşturur. Yeraltı suyunun bulunduğu tabakalara akifer adı verilmektedir. Yeraltı sularının kendiliğinden yeryüzüne çıktığı yerlere ise kaynak ismi verilir. Kaynaklar sıcak ve soğuk su kaynakları olarak iki grupta ele alınabilir.

Beşerî coğrafya bakımından yeraltı sularının yüzeye çıktığı alanlar veya daha geniş ifadeyle su kaynaklarının bulunduğu alanlar oldukça önemlidir. Özellikle kurak- yarıkurak sahalarda, yerleşme coğrafyası açısından yerleşim ünitelerinin dağınık veya toplu özellikler arz etmesinde veya sık yahut gevşek dokulu olmasında su son derece belirleyici bir unsurdur.

Bir sahada yer alan doğal bitki örtüsü de beşerî faaliyetler üzerinde etkili olan fiziki faktörlerdendir. Beşerî coğrafya açısından, özellikle kırsal yerleşmelerde ekonomik

faaliyetlerin belirginleşmesinde ve kır meskenlerinin yapı malzemelerinde doğal bitki örtüsünün etkisi hissedilir.

Bitki örtüsünün belirlenmesinde en önemli faktör olan iklim özellikleriyle birlikte bölgenin litolojik yapısı ve toprak özellikleri de bitki örtüsünün gelişimi bakımından belirleyici unsurlardandır. Toprağın fiziki ve kimyevi yapısıyla suyun toprak içinde tutunma miktarı ve havalanma derecesi bitkilerin yetişmesinde ve farklılaşmasında etkilidir. Kök ve gövde gelişimi açısından üzerinde durulması gereken bir başka husus ise, sudur. Su toprak içinde var olan gerekli minarellerin emilmesine ve bunların bitki kökleri tarafından alınmasına yardımcı olur.

Yurdumuzda bir çok bitki türü mevcuttur. Bu durumun gelişmesinde; iklim tiplerinin çeşitli olması, farklı topografik unsurlar ve astronomik konum olarak yurdumuzun orta kuşakta yer alması gibi faktörler etkilidir. Belirtilen sebeplerden dolayı yurdumuzda çeşitli flora bölgeleri yer almaktadır. Farklı ekolojik şartlar altında gelişme gösteren tür ve topluluklar yayılış göstermektedir.

1.6. Bitki Örtüsü

Türkiye, barındırdığı bitki türleri bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden biridir. Yaklaşık 9.000 den fazla bitki türünün mevcut olduğu ülkemizde, yüksek dağ çayırlarından, bazı tropik bitkilere; bozkırlardan, iğne yapraklı ve geniş yapraklı ormanlar kadar çok çeşitli bitki toplulukları bulunmaktadır. Dünyanın başka yerlerinde hiç bulunmayan ülkemize has (endemik) bitki türleri de bitki varlığımızın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ülkemizin bu kadar çeşitli bitki türlerine sahip olmasında bazı faktörlerin etkisi büyüktür.

Bu faktörlerin başında, kuşkusuz iklim gelmektedir. Bulunduğu konum itibariyle çeşitli iklim özelliklerine sahip olan ülkemizde, bu iklim özellikleri, farklı bitki türlerinin yetişmesine imkân vermiştir, iklim elemanlarından sıcaklık ve yağış ile güneşlenme süresi, bitkilerin yetişmesinde çok etkilidir. Örneğin, özellikle yaz mevsiminde güneşli gün sayısının çok olduğu Akdeniz Bölgesinde, güneş ışığını seven, kuraklığa dayanıklı makiler geniş yer kaplar. Buna karşılık, Doğu Karadeniz'de sisli – bulutlu ortamları seven ladin, şimşir, fındık gibi bitkiler yetişebilmektedir. İklim elemanlarından yağış da bitki topluluklarının yetişmesi ve dağılışında önemli rol oyar. Bitkiler, su isteklerine bağlı olarak yağış rejimlerinin değiştiği alanlarda, farklı türler hâlinde dağılış gösterirler. Örneğin, maki topluluğu içinde yer alan defne» kocayemiş, zakkum gibi bitkiler, kuraklığa dayanıklı olduklarından Akdeniz Bölgesinde yetişebilmektedir.

Buna karşılık, su ihtiyacı yüksek bir bitki olan çınar ise genellikle suyun bol olduğu alanlarda ve 1000 m'den daha aşağıda yetişebilmektedir. Ülkemizde bitki örtüsünün farklılığı ve dağılışı üzerinde etkili olan diğer faktörler ise yükselti. Jeolojik yapı ile yüzey şekilleridir. Yükselti, bitkilerin hayat alanını sınırlayan bir etkendir. Çünkü yükselti arttıkça, havadaki su buharı ve sıcaklık azalmakta, belli bir yükseltiden sonra yağış miktarı da düşmektedir. Buna bağlı olarak da farklı yükseltilerde farklı bitkiler yetişebilmektedir. Bitkiler için bir durak yeri

ve besin kaynağı olan toprakların fiziksel ve kimyasal özellikleri de bitkilerin dağılışı üzerinde etkilidir. Örneğin, bazı bitkiler, özel toprak şartlarında yetişebilmektedir.

Fıstık çamı, dana çok volkanik taşların ayrışması sonucu oluşan kumlu topraklarda yetişir. Bu sebeple fıstık çamı uygun toprakların yer aldığı Aydın ve Manisa çevresi ile Nur dağlarında doğal olarak yetişmektedir. Akdeniz kökenli bir bitki olan kızılcam. Karadeniz Bölgesinde Kızılırmak ve Yeşilirmak vadisindeki bazı kuytu alanlarda yerel olarak yetişir. Yine bir Akdeniz bitkisi olan zeytin de Artvin'de Çoruh ırmağı vadisindeki kuytu alanlarda yetiştirilebilmektedir.

Özellikler:

1. Bitkiler hayvanların besin kaynağıdır.
2. Bitkiler toprakların aşınmasını ve sellerin oluşumunu sağlar.
3. Bitkilerden ilaç yapılır.
4. Canlıların beslenmesinde ve kullandığımız bazı mal ve eşyaların üretiminde yer tutar.
5. Bitkiler çeşitli topluluklar halinde bulunur (Orman ,Çalı, ot gibi)
6. Türkiye’de 12.000’den fazla bitki türü bulunur. Bu yüzden dünyada ekvatorial bölgeden sonra oldukça zengin bir ülkedir.
7. Ülkemizde farklı iklim bölgelerine ait, bitkilerde barındırır. Relikt (Kalıntı) Bitki: Dördüncü Zamandaki buzul devrinde yaşayabilen iklimlerin ısınmasıyla günümüzde dağların yüksek kesimlerindeki soğuk alanlarda yaşamını sürdüren eski devre ait bitkilerdir. Ülkemizde dördüncü jeolojik zamanda görülen iklim değişiklikleri bitki topluluklarının dağılışı üzerinde etkili olmuştur. Karadeniz iklim bölgesine ait bitkilerin Akdeniz iklim bölgesinde, Akdeniz iklim bölgesinde yer alan bitkilerinde Karadeniz iklim bölgesinde yer alması bu şekildedir. Akdeniz bölgesinde yer alan: kayın, porsuk, fındık ve gürgen gibi ağaçlar relik topluluklardır. Ülkemizde yer alan bitkilerin yaklaşık üçte biri günümüz iklim şartlarının ortaya çıkmasından daha önce oluşmuş kalıntı bitkilerdir.

Endemik bitkiler: Yeryüzünde sadece belirli bir bölgede yetişen bitki topluluklarına denir. Ülkemizin yer şekillerinin çok çeşitlilik göstermesi ve geçmişte sık sık önemli iklim değişimlerinin yaşanması endemik türler bakımından zenginleşmesini sağlamıştır. Ancak sıcak iklimlerde yetişen ama ülkemizde Torosların güneye bakan sıcak yamaçlarında yetişme ortamı bulabilen bitkilerdir. Üçüncü zamanda geniş alanlar kaplayan bazı bitkiler geçen süre içinde iklim şartlarının değişmesi ve yer şekillerinin de etkisiyle bazı bölgelerde günümüze kadar kalabilmiştir. Kasnak meşesi Dedegöl ve Davras dağlarında yer alan karstik çukurlarda, Sığla ağaçları Köyceğiz gölü çevresinde, Datça hurması Teke ve Datça yarımadaalarında, Kazdağı köknarı Kaz dağında, İspir meşesi Kastamonu ve Yozgat çevresinde yetişir.

Türkiye’de tabii bitki örtüsü genel olarak aşağıda belirtilen gruplarda toplanır.

Karadeniz bitki örtüsü bölgesi: Karadeniz bölgesi ile Marmara bölgesinin Karadeniz kıyıları ve Yıldız dağlarının kuzeye bakan yamaçları bu bitki bölgesini oluşturmaktadır. Burada hâkim bitki örtüsü kıyılarda nemlilik ve yağışın fazla olması sebebi ile geniş yapraklı gür ormanlardır. Deniz seviyesinden 2000 metre yüksekliğe kadar ormanlar vardır. Yaklaşık olarak 1200 metreye kadar olan kesimde meşe, gürgen, kestane ve çınar gibi yapraklarını döken ağaçlar; daha yukarılarda ise köknar, sarıçam, ladin, çam gibi iğne yapraklı ağaçlar yer alır. Kıyı dağlarının iç kısımlarında ise başka bir ifadeyle İç Anadolu bölgesine bakan kısımlarda ise, step bitki örtüsü hâkimdir. Türkiye ormanlarının %25’ini barındıran Karadeniz bölgesi sahip olduğu ormanlar bakımından Türkiye’nin en zengin bölgesidir. Karadeniz bitki bölgesinin alt topluluklarıysa; çalı kuşağı, geniş yapraklı nemli ılıman ormanlar, iğne ve geniş yapraklı karışık ormanlar, soğuk nemli iğne yapraklı ormanlar ve Doğu Karadeniz dağlarında 2000 metre üstünde yer alan Alpin çayırlar yer almaktadır.

Bu bölgede iki farklı orman kuşağı yer almaktadır. Birincisi Karadeniz kıyısı boyunca nemli ve ılıman iklimde yetişen geniş yapraklı orman, ikincisi dağların yükseklerinde nemli ve soğuk iklimde yetişen iğne yapraklı orman görülür. Karadeniz bölgesinde bulunan ormanların en önemli özelliği, ağaç türlerinin fazla olmasıdır. Sebebi iklimin uygunluğudur. D.Karadeniz bölümünde ülkemizdeki bitki türlerinin yarısı görülür. (6 bin çeşit)

a- Geniş Yapraklı Ormanlar: Batıda yıldız dağlarından başlayarak doğuda Gürcistan sınırına kadar dağların kuzey yamaçlarında 1000m’ye kadar olan bölümde yer alır. Kışın yapraklarını dökerler. Bu orman kuşağında; kayın, kestane, gürgen, ıhlamur, akçaağaç, karaağaç, meşe, kızılğaç ve dişbudak türleri bulunur. Ormanlardaki ağaç türleri bazen tek, bazen toplu şekilde dağılış gösterir. Yıldız dağlarında meşe, kayın, gürgen yaygındır. Batı ve orta Karadeniz kuşağında, kestane, kayın ve gürgen yaygındır. Kayın kerestesi özellikle mobilyacılıkta ve kaplamacılıkta kullanılır. Doğu K. bölümünde ise, kızılğaç ormanları hâkimdir. Yamaçlarda ıhlamur, kestane ve kayın ormanları bulunur.

Geniş yapraklı Tropikal Ormanlar: Bölgedeki kayın ormanlarının altında ağaççık veya çalılarda bulunur. Bu ağaçcıkları, orman gülü, fındık, üvez, kayacık, kızılçık ve şimşir oluşturur. Orman gülü daha çok. Batı ve Doğu Karadeniz bölümlerinde hâkimdir.

Karadeniz bölgesindeki ormanlarda, nadiren anıt ağaçlarda vardır. Örnek: Batı K.’de Yenice kasabasında kalın gövdeli (Istranca meyvesi) bulunur. Ayrıca Porsuk ve Fındık ağaçları da görülür. Bu ağaçları korumak için Yenice çevresi, tabiatı koruma alanı olarak ilan edilmiştir. İstanbul ve çevresinin odun ihtiyacını Çatalca ve Kocaeli platolarındaki ve yıldız dağlarındaki Demirköy meşe ormanları karşılar.

b-Karışık ormanlar: Orta ve Doğu Karadeniz bölümlerinde kuzey yamaçlarda 1000-1500m arasında görülür. Geniş yapraklı ağaçlardan kayın, iğne yapraklılardan köknar ve sarıçam ağaçları bulunur.

c-İğne yapraklı ormanlar: Dağların yüksek kesimlerinde 1000-2000 arasında görülür. İkiye ayrılır.

1. Ordu'nun batısında sarıçam, köknar, ve karaçamlardan oluşanlar.

2. Doğu Karadeniz'de ladinlerin hâkim olduğu ormanlar.

Ayrıca köknar, sarıçam, saf ladin ormanları, Ardanuç ve Şavşat dolaylarında yaygındır. Yazın doğu Karadeniz fazla sisli ve yağışlı olduğundan bitki örtüsü açısından farklı bir ortam oluşturur. Sisli ortamları seven ağaçlar yaygındır.

Kuzey Anadolu dağlarının güney yamaçlarında orman örtüsünün özelliği değişir. Kaçkar, Ilgaz, Bolu ve Köroğlu dağlarının güney yamaçlarında güneşi seven sarıçam ormanları hâkimdir. Bolu, Gerede arasında ve Kastamonu'da karaçam ormanları yaygındır. Alçak olukların tabanlarında Erbaa, Niksar oluğu, Gökırmak ve Devrez vadilerinin güney alt yamaçları Kızılçam ormanlarıyla kaplıdır.

(Not: Karadeniz bölgesi bitki örtüsü açısından en önemli özelliklerinden biride ot toplulukları yönünden zengin olmasıdır.)

Akdeniz bitki örtüsü bölgesi: Bu bitki örtüsü bölgesi kabaca, güney Marmara, Ege bölgesi ve Akdeniz bölgesini kapsayacak şekilde bir dağılım gösterir. Burada orman örtüsü nispeten seyrek. Dağ eteklerinden 2200 metreye kadar orman örtüsü çıkar. Ağaçların çoğunluğu kızılçam, katran ve sedir çeşitleridir. Güney bölgesinin dağlık kısımlarında yazları kuruyan otlaklara, dağ yamaçlarında kuraklığa ve sıcağa dayanan makilere rastlanır. Bölgede değişen yükseltiye bağlı olarak iki ana kuşak belirmiştir. Bunlar Asıl Akdeniz kuşağı olarak da tanımlanan Kızılçam orman alanları ile Maki (çalı) topluluk alanlarıdır.

İç ve Doğu Anadolu bitki bölgesi: Memleketimizin doğu ve iç kısımlarında karasal iklim şartları hüküm sürmektedir. Tabii olarak doğal bitki örtüsü de bu duruma uygun şekilde gelişme göstermiştir. Yazları sıcak ve kurak olan alçak ova ve platolarda stepler hâkim iken, üst kısımlarda ise, nispi nem artışına bağlı olarak daha çok meşe ve karaçamdan oluşan kuru ormanlar hâkimdir. Bu bitki bölgesinde stepler, dağ stepleri, çayır stepleri, antropojen stepler, çalı toplulukları ve orman toplulukları dikkat çekmektedir.

Bu bölgelerin yanı sıra yurdumuzda sıcaklık ve kuraklık şartlarının en etkili şekilde hissedildiği Güneydoğu Anadolu bölgesi ise doğal bitki örtüsü açısından en fakir bölgedir.

Sonuç

Yeryüzündeki topoğrafik unsurların oluşmasında en belirleyici etkenlerden biri, sahayı oluşturan litolojik birimlerin ihtiva ettiği şartlardır. Bu şartların elverdiği imkanlara göre saha şekillenir. Sahayı oluşturan birimlerin litolojik özellikleri, rölyefin büyük değişiklikler göstermesine neden olur. Sert birimlerden oluşan kesimlerde görülen topoğrafik unsurlarla yumuşak unsurların yer aldığı kesimlerde görülen topoğrafik unsurlar birbirlerinden farklıdır. Topoğrafyada görülen bu farklılık sahanın tüm beşerî özelliklerini yakından ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Örneğin yumuşak kolay eriyip işlenebilen emles sahalarda topoğrafya özellikleri genellikle sade bir görünüm arz eder. Topoğrafyanın nispeten sade olduğu bu kesimlerde ziraat sahaları geniş alanlar kaplar. Çeşitli unsurların etkisiyle biriktirmenin görüldüğü kesimlerde toprak verimlidir ve kolay işlenebilir. İşte temelde sahayı oluşturan formasyonların topoğrafik özellikleri, toprak yapısını, sahanın yeraltı su durumunu, geçirimsizliğini, akarsu yatağının kazınmasını ve kopmuş ufalanmış elemanların taşınmasını, bitki örtüsünü ve bunlarla bağlantılı olarak ziraat hayatını, ekonomik yapıyı, yerleşme ve nüfuslanma yoğunluğu gibi diğer tüm beşerî şartları derinden etkilemektedir.

Coğrafya bir bütündür. Bu bütünlük tüm beşerî hayatı yakından ilgilendirir. Fiziki Coğrafya şartlarının oluşturduğu imkânlar Beşerî Coğrafya şartlarını şekillendiren unsurlardır.

Türkiye'nin Beşerî Coğrafyasına etki eden doğal faktörlerin ele alındığı bu derste doğal veya fiziki faktörler dâhilinde coğrafi konum, topoğrafik özellikler, iklim, toprak yapısı, hidrografik özellikler ve bitki örtüsü gibi tabii hususlar üzerinde durulmuştur. Doğal koşullar bir bölgede beşerî faaliyetlerin şekillenmesinde en etkili olan kriterlerdir. Fiziki şartların imkân tanıdığı ölçüde beşerî faaliyetler şekillenir ve çeşitlenir. Farklı ekonomik fonksiyonların gelişmesiyle bölgede çeşitli büyüklüklerde yerleşmeler kurulur, ulaşım ağları gelişir, ticari faaliyetler artar. Ancak tüm bunların oluşabilmesi için fiziki şartların elverişli olması gerekir. Çünkü beşerî olaylar fiziki ortam üzerinde gelişir. Dolayısıyla fiziki ve beşerî coğrafya şartları birbirlerinin tamamlayıcısı olarak daima birlikte değerlendirilmelidirler.

Uygulamalar

Türkiye'nin coğrafi konumunu siyasi haritadan inceleyiniz.

Uygulama Soruları

Türkiyenin komşularını nüfus miktarlarına göre belirtiniz.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Coğrafi konum veya başka bir ifadeyle coğrafi mevki yeryüzündeki herhangi bir noktanın, çeşitli coğrafi unsurlar kullanılarak yerinin tayin edilmesidir. Bu bilgilere istinaden, Türkiye kuzey yarım kürede 35° 50' ile 42° 06' kuzey paralelleri ve 25° 40' ile 44° 48' doğu meridyenleri arasında bulunmaktadır. Yüzölçümü 814.578 km²'dir. Bu alanın kabaca % 95'i Asya kıtasında, % 5'lik kısmı ise Avrupa kıtasında yer almaktadır. Çanakkale ve İstanbul boğazları Marmara deniziyle Asya ve Avrupa kıtalarını ayırmakta ve Akdeniz- Karadeniz havzaları arasında doğal bir bağlantı oluşturmaktadır. Ülkemiz güneyde Suriye ve Irak, doğuda İran, Nahçıvan, Gürcistan ve Ermenistan, kuzeybatıda ise Yunanistan ve Bulgaristan ile sınır komşusudur. Stratejik açıdan oldukça önemli bir mevkide yer alan Türkiye aynı zamanda Avrupa'yı Ortadoğu ve güney Asya'ya bağlayan önemli yol güzergahları üzerindedir.

Türkiye genel itibariyle yüksek bir ülkedir. Ortalama yükseklik Avrupa'da 330 m. Asya'da 1050 m. ve Afrika'da 600 m. iken Türkiye'de 1132 m.'dir. Sıradağlar ve tek başına yükselen veya birbiri ardı sıra gelişmiş bulunan volkanik dağlar, çeşitli yükseltideki platolar, çoğu akarsu ağızlarında ve vadilerin genişleme alanlarında görülen ovalar genel hatlarıyla ülkemizin yüzey şekillerini oluşturur. Kuzey ve güney kesimlerde dağların genel olarak denize paralel, batı kesimde ise denize dik uzanması yurdumuzun batı kıyılarıyla kuzey ve güney kıyılarında farklı kıyı şekillerinin oluşmasına sebep olmuştur. Batı kesimde kıyılar daha girintili çıkıntılı, kuzey ve güney kıyılarıysa nispeten daha sade bir görünümündedir.

Türkiye'nin beşerî coğrafyası üzerinde etkili olan doğal/ fiziki şartlardan biri de iklim özellikleridir. Çeşitli topografik özelliklere bağlı olarak iklim koşulları da bölgesel veya yöresel farklılıklar gösterir. Bu durumda başta ziraat hayatı olmak üzere pek çok beşerî konuyu etkilemektedir. Genel itibariyle Türkiye'de 4 ana iklim bölgesinin varlığından söz etmemiz mümkündür. Bunlar; yaz ile kış mevsimleri arasında sıcaklık farkının fazla olduğu, ilkbahar ve kış mevsiminin yağışlı, yaz mevsiminin ise kurak geçtiği ve İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ağırlıklı olarak hissedilen karasal iklim, Karadeniz kıyılarında ve bölgedeki dağların kuzey yamaçlarında hissedilen, mevsimler arası sıcaklık farkının fazla olmadığı, her mevsimi yağışlı olan Karadeniz iklimi, Ege bölgesinin büyük bölümünde, İçbatı Anadolu'nun batı kesimlerinde ve Torosların güney yamaçlarında etki gösteren Akdeniz iklimi ile Akdeniz ve Karadeniz iklimleri arasında adeta geçiş özelliği taşıyan ve Marmara bölgesiyle kuzey Ege'de etkileri hissedilen Marmara geçiş iklimidir.

Yurdumuz topraklarının yapısı, toprak tipleri ve verimlilik sınıfları da beşerî faaliyetler üzerinde etkilidir. Tarım, hayvancılık ve ormancılık gibi ekonomik faaliyetler üzerinde etkili olan toprak örtüsü, ana kayanın dış faktörlerin etkisi altında zamanla parçalanarak ufalanmasıyla oluşur. Bu oluşumdaki en önemli etken sahanın jeolojik yapısıdır. Ayrıca sürecin gelişmesinde sıcaklık, yağış şartları ve doğal bitki örtüsünün varlığı oldukça etkilidir. Bitki örtüsünün fakir olduğu alanlarda toprak oluşumu nispeten geç ve zayıf olurken bitki örtüsünün gür ve sık olduğu yerlerde oluşum hızlı ve kuvvetlidir. Türkiye hidrografik

kaynaklar (akarsu ağı, gölleri ve yeraltı suları) bakımından genel olarak zengin bir ülkedir. Ancak ülkemizin iklimik şartları ve topografik yapısına bağlı olarak; akarsularımız genellikle yazın kurumaktadır. Ülkemizdeki akarsuların bulundukları bölgelere bağlı olarak kuruluş, havza özellikleri, debi ve rejim yönünden farklılıklar göstermekle birlikte kabaca 600'ün üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Çoğu denize dökülen akarsularımız açık havza niteliği taşımaktadır.

Türkiye'nin beşerî coğrafyasına etki eden doğal faktörlerin ele alındığı bu derste doğal veya fiziki faktörler dâhilinde coğrafi konum, topoğrafik özellikler, iklim, toprak yapısı, hidrografik özellikler ve bitki örtüsü gibi tabii hususlar üzerinde durulmuştur. Doğal koşullar bir bölgede beşerî faaliyetlerin şekillenmesinde en etkili olan kriterlerdir. Fiziki şartların imkân tanıdığı ölçüde beşerî faaliyetler şekillenir ve çeşitlenir. Farklı ekonomik fonksiyonların gelişmesiyle bölgede çeşitli büyüklüklerde yerleşmeler kurulur, ulaşım ağları gelişir, ticari faaliyetler artar. Ancak tüm bunların oluşabilmesi için fiziki şartların elverişli olması gerekir. Çünkü beşerî olaylar fiziki ortam üzerinde gelişir. Dolayısıyla fiziki ve beşerî coğrafya şartları birbirlerinin tamamlayıcısı olarak daima birlikte değerlendirilmelidirler.

Bölüm Soruları

1. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'nin Beşerî Coğrafyasına etki eden doğal faktörler arasında yer almaz?

- a) Topoğrafya
- b) İklim
- c) Hidroğrafya
- d) Sanayi
- e) Coğrafi konum

2. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de görülen yaygın toprak türleri arasında yer almaz?

- a) Kahverengi orman toprağı
- b) Kolüvyal
- c) Kireçsiz kahverengi topraklar
- d) Alüvyal
- e) Lateritik

3. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de görülen yaygın iklim türleri arasında yer almaz?

- a) Karadeniz iklimi
- b) Akdeniz İklimi
- c) Karasal iklim
- d) Tropikal iklim
- e) Marmara geçiş iklimi

4. Ülkemiz sınır komşularından güney sınırimızda bulunurken; doğu sınırimızı teşkil eden ülkelerdendir?

- a) İngiltere/Yunanistan
- b) İran/Yunanistan
- c) Azerbaycan/Suriye
- d) Mısır/Fas
- e) Irak/İran

5. Karadeniz kıyısı boyunca uzanan sıradağların kapladığı alan aşağıdakilerden hangisini teşkil etmektedir?

- a) Kuzey Anadolu Dağları
- b) Güney Anadolu Dağları
- c) İç Anadolu Dağları
- d) Alp Dağları
- e) Kayalık Dağları

6. Yeraltı suları, yüzeysel suların yeraltına sızmasıyla oluşur. Yeraltına sızan sular geçirimsiz bir tabaka üzerinde birikerek yeraltı sularını oluşturur. Yeraltı suyunun bulunduğu tabakalara ne ad verilir?

- a) Flüvyal
- b) Lateral planasyon
- c) Vadi tabanı
- d) Akifer
- e) Taban seviyesi

7. Dördüncü Zamandaki buzul devrinde yaşayabilen iklimlerin ısınmasıyla günümüzde dağların yüksek kesimlerindeki soğuk alanlarda yaşamını sürdüren eski devre ait bitkilere ne ad verilir?

- a) Endemik
- b) Maki
- c) Garig
- d) Tayga
- e) Relikt

8. Aşağıdakilerden hangisi karma rejimli akarsulardandır?

- a) Aras
- b) Arpaçay
- c) Kızılırmak
- d) Kura
- e) Ceyhan

9. Aşağıdakilerden hangisi intrazonal topraklar içerisinde ele alınmaz?

- a) Kumlu çakıllı topraklar
- b) Terra rossa topraklar
- c) Halomorfik topraklar
- d) Hidromorfik topraklar
- e) Kalsimorfik topraklar

10. Yurdumuz 5 deprem bölgesine ayrılmıştır. Aşağıdakilerden hangisi bu bölgelerden biri olan I. dereceden deprem bölgelerinin içerisinde yer alan yerlere tekabül etmez?

- a) Kuzey Anadolu fay kuşakları boyunca uzanan sıradağlar
- b) Güneydoğu Anadolu fay kuşakları boyunca uzanan sıradağlar
- c) Tuz gölü ile Akdeniz kıyısı arasındaki saha
- d) Ege bölgesi
- e) Göller yöresi

CEVAPLAR: 1-D, 2-E, 3-D, 4-E, 5-A, 6-D, 7-E, 8-C, 9-B, 10-C

2. TÜRKİYE’DE EKONOMİK FAALİYETLER: GENEL ÖZELLİKLER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde Türkiye’de var olan ekonomik faaliyet kollarının özellikleri genel hatlarıyla incelenmiştir. Bu kapsamda önemli sanayi bölgelerimizden olan Gebze- Kocaeli bölgesi ile Bakırçay havzasında ekonomik faaliyetler incelenmiştir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Gebze- Kocaeli bölgesi neden ülkemizin en önemli sanayi alanlarındanındır?
- 2) Bakırçay havzasında var olan ekonomik faaliyetler nelerdir?
- 3) Türkiyede ekonomik faaliyetler nüfusun dağılışını ne şekilde etkilemiştir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Gebze- Kocaeli bölgesi sanayi bölgesi	Gebze- Kocaeli bölgesinin ülkemiz sanayisi bakımından önemi	Ders notları ve uygulama çalışmaları
Ekonomik faaliyetler ve nüfus ilişkisi	Ekonomik faaliyetlerin nüfusun dağılışını etkilemesi	Ders notları ve istatistiksel veriler
Bakırçay havzası	Bakırçay havzasında ekonomik faaliyet türlerinin değerlendirilmesi	Ders notları ve istatistiksel veriler

Anahtar Kavramlar

- Hammadde
- Ulaşım
- Sanayi
- Gıda sanayi
- Linyit

Giriş

Türkiye’de başlıca ekonomik faaliyetler denilince akla ilk olarak; tarım, sanayi, ticaret, turizm faaliyetleri gelir. Daha sonra madenler ve diğer hizmet sektörüne ait iş kolları dikkat çeker. Bu ekonomik faaliyet alanlarının her birinin kendine has bir takım özellikleri ve etkilendikleri doğal coğrafi koşullar vardır.

2. Türkiye’de Ekonomik Faaliyetler: Genel Özellikler

Yeryüzünde herhangi bir sahanın fiziki coğrafyası, özellikle jeolojik yapısı ve topoğrafya şekilleri coğrafi görünümde meydana gelen değişikliklerin başlıca sebepleri arasındadır. Bu doğal coğrafya unsurları yeryüzünde nüfuslanmayı, yerleşme yerlerinin seçimini ve özelliklerini, sanayi, tarım, ticaret, ulaşım vb. ekonomik faaliyetleri çeşitli şekillerde etkilemektedir. Bu bağlamda jeolojik ve jeomorfolojik özellikler, iklim şartları, toprak özellikleri, bitki örtüsü ve su kaynakları özellikleri ekonomik faaliyetleri şekillendiren başlıca aktörlerdir.

Türkiye’de başlıca ekonomik faaliyetler denilince akla ilk olarak; tarım, sanayi, ticaret, turizm faaliyetleri gelir. Daha sonra madenler ve diğer hizmet sektörüne ait iş kolları dikkat çeker. Bu ekonomik faaliyet alanlarının her birinin kendine has bir takım özellikleri ve etkilendikleri doğal coğrafi koşullar vardır. Örneğin; bazı sanayi kolları için geniş ve düz arazi şarttır. Sanayi tesislerinin hemen çoğu kurulduktan bir süre sonra saha üzerinde genişlemeleri, yeni eklentileri için yer meselesinin önemi daha da dikkat çeker. Bunlara bazı sanayi kollarının büyük su ihtiyacı ve sağlam zemin zorunluluğu ile sıvı veya katı halde çıkan büyük miktarda atık maddenin yok edilmesi, belirli yerlere depo edilmesi hususlarını da eklemek gerekir. Sanayi kolları içinde geniş ve düz arazi ihtiyacı fazla olanların başlıcaları; demir-çelik tesisleri, petrol rafinerileri, kimyevi maddeler, otomotiv, uçak birleştirme tesisleridir.

İklim; yerşekilleri, su kaynakları, toprak tipleri ve bitki örtüsü gibi doğal çevre özelliklerinin oluşumunda etkili faktörlerden biri olmakla birlikte nüfus dağılışı, nüfus yoğunluğu, yerleşme şekilleri, mesken tipleri, tarım, sanayi, ulaşım, turizm gibi beşerî ve ekonomik faaliyetleri de doğrudan etkilemektedir. Sıcaklık, beşerî ve ekonomik faaliyetler üzerinde en etkili olan iklim elemanıdır. Sanayi tesislerinde üretim işlemleri sırasında sıcak ya da soğuk iklim koşulları çalışanlar üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Şiddetli sıcaklar verimi ve üretimi düşürürken şiddetli soğuklar ısıtma sorunu yaratmakta ve maliyeti artırmaktadır. Bu da klima ile ısıtma-soğutma ekstra harcamaları gerektirdiğinden, maliyeti artırmaktadır. Yine ekstrem iklim koşulları işçilerin tesislere gidiş-gelişleri, hammadde ve mamul maddenin nakliyesi, depolanması konusunda da olumsuz etkilere neden olabilmektedir.

Ekonomik faaliyetlerin belirlenmesinde ve çeşitlenmesinde su kaynaklarının da önemli bir yeri vardır. Özellikle en önemli iktisadi faaliyetlerden olan tarıma dayalı üretimde tatlı su kaynakları büyük önem taşır. Ayrıca, su talebinin artması fakat kaynakların azalması nedeniyle de su sanayide de gittikçe daha önemli bir yer tutmaktadır. Suya bütün sanayi kolları ihtiyaç duyduğu gibi bazı sanayi kolları için de hammadde olmaktadır. Sanayi sahasında kullanılan su miktarı günümüzde gittikçe artmaktadır ve o ülkenin hayat standardını yansıtmaktadır. Su, hammaddenin işlenmesi sırasında buhar elde etme ya da soğutmada kullanılmakta, sanayinin yer seçimi açısından incelendiğinde de gerek nitelik gerekse miktar açısından suyun bulunabilirliğinin göz önüne alınması gerekmektedir. Sanayi kollarının su

ihtiyacı çok değişiktir. Dokuma sanayinde, nükleer enerji tesislerinde su yaşamsal önem taşımaktadır. Yine alüminyum tesislerinde ve petrol rafinerilerinde bol miktarda su kullanılmaktadır.

Günümüzde su sağlanmasıyla sıkı sıkıya ilişkili önemli sorunlardan biri de atık madde sorunudur. Sanayide kullanılan suyun kirlenmiş bir halde tesisten çıktıktan sonra çevreye ve doğal kaynaklara zarar vermeden sevk edilmesi oldukça önemlidir. Sanayide atık madde için en sık başvurulan yöntem atıkların akarsulara boşaltılmasıdır. Artan nüfusa ve sanayiye bağlı olarak suya talep arttıkça yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının kirlenmeye karşı korunması hayati bir konu olmaktadır.

Ekonomik faaliyet nüfus yapısını da etkilemektedir. Tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı bölgelerde kırsal nüfus miktarı tarımsal faaliyetlere elverişli olmayan bölgelere göre nispeten fazladır. Sanayi faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgelerde ise, sanayide işgücü ihtiyacına bağlı olarak diğer bölgelerden nüfusu da hızla kendine çekerek aynı zamanda bulundukları sahada yoğun nüfuslu şehrsel yerleşmeler oluştururlar.

Hammadde çoğu zaman ekonomik faaliyetlerin temel unsurudur. Toprak bakımından verimli, elverişli iklime sahip ve su kaynakları bakımından zengin olan sahalarda genellikle tarıma dayalı ekonomik faaliyetler hâkim olurken, sanayi faaliyetlerinde ise; sanayi kolunun kullandığı hammadde kaynağının çeşidine göre tesis hammadde kaynağına ya da pazarlara yakın olma ihtiyacı duymaktadır. Eğer az değerli olan hammadde de imalât sırasında büyük kayıplar meydana geliyorsa tesis hammaddeye yakın olmalıdır. Örneğin orman ürünleri sanayi, mobilya sanayi, kâğıt ürünleri sanayi, gibi hammadde olarak ağacı kullanan tesislerde üretim işlemleri sırasında ağacın % 40'ı kullanılıp geri kalanı talaş, vb. kullanıldığından bu tür sanayi kuruluşları ormanlara yakın yerleri tercih etmişlerdir. Tuğla, kiremit ve mermer sanayi alanında faaliyet gösteren sanayi kuruluşları hammaddeyi kendilerinin işlettiği kum, kil ve mermer ocaklarından sağlamaktadırlar. Bazı tesisler de hammaddelerini daha kolay ve daha ucuza temin edebilmek için hammadde üreten yan kuruluşlar oluşturmuş bulunmaktadır. Aynı zamanda taş, kum, kil, ocak işletmeleri ve çimento fabrikaları hammaddenin değerinin düşük, taşıma maliyeti yüksek olduğu için hammadde sahalarının yakınında kurulurlar. Dokuma ve tekstil sanayinde de hammaddenin etkisi büyük ölçüde hissedilmektedir. Bu tesisler, tarımsal hammadde kullanmakta ve tarım alanlarının yakınında kurulmaktadır. Gıda sanayi genel olarak yerel hammadde kaynakları kullanılmaktadır. Un ve bisküvi fabrikaları, şeker fabrikaları, vb. sayılabilir. Süt ve süt ürünleri, unlu ve şekerli maddeler, konserve, meyve suyu, reçel, vb. çabuk bozulabilen mamulleri üreten tesisler ise pazara yakın yer almaktadırlar.

Yurdumuz da ekonomik faaliyetler son derece çeşitlidir. İklim, toprak ve su kaynakları bakımından optimum şartlara sahip olan Türkiye, kendi bünyesinde var olan ve daha çok topoğrafik oluşumlar nedeniyle bir takım farklılıklar da yaşamaktadır. Bazı bölgelerde tarımsal faaliyetler ve tarıma dayalı ekonomik iş kolları hâkim ekonomik faaliyeti oluştururken, bazı bölgelerde sanayi, turizm veya madencilik faaliyetleri ağırlık kazanmıştır.

Çok geniş ve kapsamlı ele alınması gereken bu konuyu iki spesifik örnek bölge dahilinde ele alacağız. Bu sahalar; Marmara Bölgesinde Kocaeli- Gebze sanayi alanları ile Ege bölgesinde Bakırçay havzasıdır.

2.1. Kocaeli- Gebze Sanayi Alanları

Kocaeli- Gebze bölgesi, 1970' li yıllardan sonra başlayan hızlı sanayileşme, iç göçlerle birlikte hızlı nüfus artışına, köyden kente göçün bu bölgede yoğunlaşmasına neden olmuş ve yeni yerleşim alanlarına olan gereksinimi arttırmıştır. Bunun sonucu bölgede, plânsız ve kontrolsüz yapılaşmalar olmuş, şehir çevresindeki bağ, bahçe ve tarım arazileri büyük bir hızla yerini alt yapısız yerleşim alanlarına bırakmıştır.

Kocaeli, Avrupa'yı Anadolu'ya ve Ortadoğu'ya bağlayan önemli kara, deniz ve demiryolu ulaşım ağlarının merkezinde bulunmaktadır. Sahanın, İstanbul'a yakınlığı ile Karadeniz ve Marmara bağlantısının bulunması; sanayi, ticaret, ulaşım ve lojistik merkezi olarak gelişmesinde etken olmuştur. Asya'yı Avrupa'ya bağlayan D-100 ve TEM otoyolu bağlantıları yanı sıra demiryolu ulaşımının da bulunduğu Kocaeli, Uluslararası İstanbul Atatürk Havalimanı 90 km, Uluslararası Sabiha Gökçen Havalimanı'na ise 50 km. mesafede olup, Cengiz Topel Havalimanına sahiptir. Kocaeli; sayısı 34'e ulaşan limanları ve ulaşım olanakları ile hinterlandına da hizmet vermektedir.

Sanayileşmeye bağlı olarak iş olanaklarının fazla olması nedeniyle bölgede, hızlı bir nüfus artışı görülmektedir. Son dönemde sanayi kuruluşlarının köylere ve kırsal kesimlere doğru yayılması kırsal nüfusun da yüksek oranlarda artmasına neden olmaktadır. Hızlı sanayileşme ve nüfus artışına bağlı olarak gecekondulaşma ve plansız kentleşmeyle karşı karşıya kalınmıştır. Bunun sonucunda sanayi ve yerleşmelerin iç içe olması sağlıksız bir doku ortaya çıkarmış, sanayi ve yerleşim alanı birbirini olumsuz etkiler bir duruma gelmiştir. Yerleşmeler sanayinin gelişme alanını daraltırken, sanayi de yarattığı çevre kirliliği ile yerleşmeleri olumsuz etkilemektedir. Sanayi ve beraberinde gelen kentleşme, kentsel alanın yayılmasına ve doğal alanların, verimli tarım topraklarının kaybına sebep olmaktadır. Buna duruma bağlı olarak bölgedeki meyve bahçeleri, zeytinlikler, ormanlar ve tarım alanları zarar görmektedir. Yerleşmelerin nüfuslarının artışıyla kıyı alanlarında tahribat olmaktadır. Yoğun karayolu ve demiryolu ulaşımından kaynaklanan gürültü kirliliği de yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Kocaeli- Gebze bölgesi, İstanbul'un sanayi bakımından uzantısını oluşturmaktadır. Sanayi üretimi açısından önemli imkânlarla sahip konumdadır. Su ve enerji kaynaklarının, nitelikli ve niteliksiz işgücünün mevcut oluşu ile deniz, kara, hava ve demiryolu ulaşım avantajları, haberleşme ve ticaret imkânlarının kolaylığı, bilgi merkezlerine ulaşım kolaylığı, ihracat ve ithalat limanlarına yakınlık gibi imkânlar sanayi ve sanayiye dayalı ekonomik faaliyetler için çekici unsurlara sahiptir.

Bölgede mevcut 5 ayrı Gümrük Müdürlüğü, Kurtköy'deki Sabiha Gökçen Havalimanı, E-5 ve TEM karayolları yanında, Gebze- Karamürsel arasına yapılacak Gebze-Körfez Asma

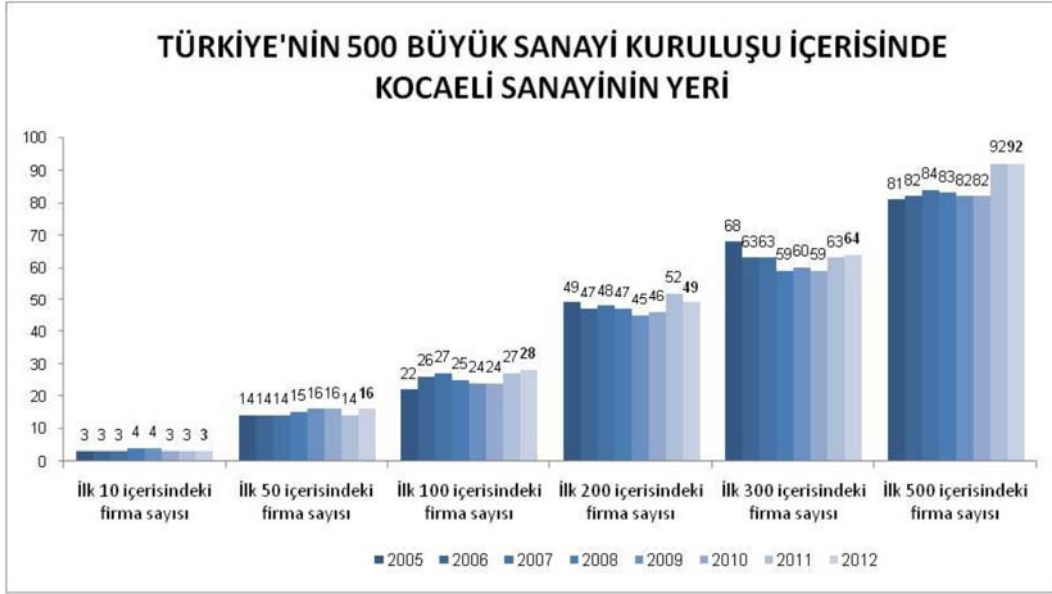
Köprüsü, Gebze- İstanbul-Halkalı Hızlı Metrosu ile yapımı planlanan Ankara-İstanbul hızlı demiryolu hattı, Dilovası'ndaki Türkiye'nin en büyük konteynır limanı ve iskeleleri, Eskişehir-Topçular feribot iskelesi bu bölgenin çevre ile olan bağlantılarında kendisine önemli bir üstünlük sağlamaktadır.

Bölgenin İstanbul'a yakınlığı, İstanbul'un sahip olduğu nüfusa bağlı olarak ticaret merkezleriyle aranan bir pazar olması sanayinin bu sahada yoğunlaşmasının en önemli nedenlerindendir. Yine İstanbul'un iç ve dış ticaret açısından çok büyük bir pazar olmasından dolayı sahamızdaki büyük sanayi kuruluşlarının yaklaşık % 50'sinin yönetim merkezi İstanbul'da bulunmaktadır.

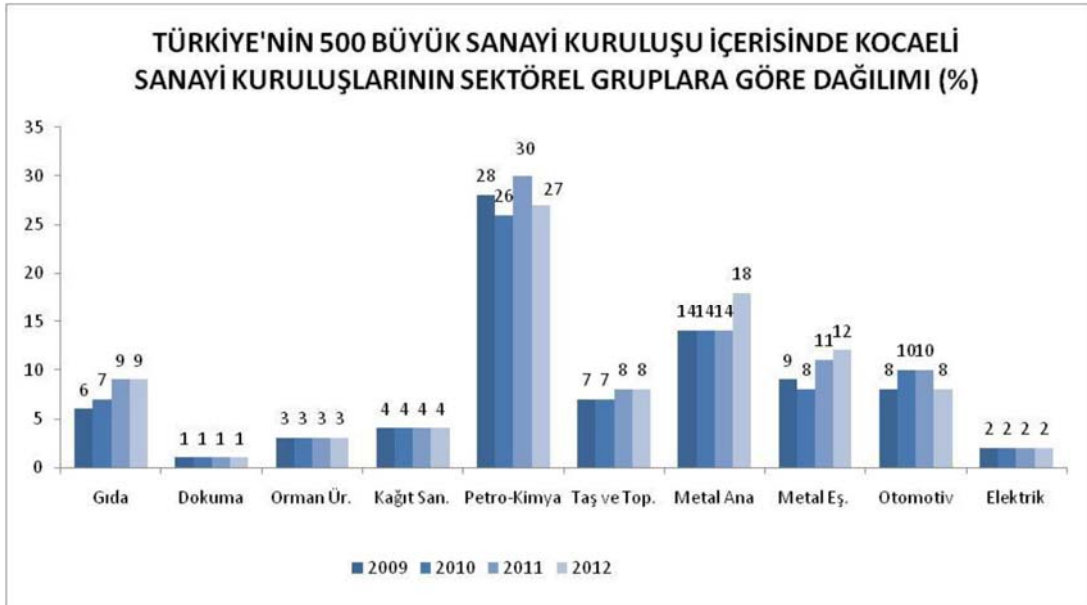
Daha önceleri İstanbul'da faaliyet gösteren birçok sanayi tesisi 1970'lerde başlayan ve 1980'lerden itibaren yoğunlaşan İstanbul metropolünde sanayi etkinlikleri, başta Gebze-Dilovası olmak üzere Körfez, Derince, İzmit ve daha doğuda Adapazarı gibi merkezlere yönelmişlerdir. Sanayi tesislerinin yönetim, denetim fonksiyonlarını oluşturan holdingler İstanbul'da, üretim tesisleri ise adı geçen bölgelerde yer almaktadır. Yine tesislerin bu bölgelere yönelme sebeplerinin başında İstanbul metropolünde fabrika çevrelerinin yerleşim alanları tarafından işgal edilmesi, genişleyecek arsaların olmayışı, yerleşmelerin ve sanayi tesislerinin birbirleri üzerindeki olumsuz etkileri gelmektedir. Bir başka neden ise sanayinin kurulabilmesi için gerekli olan arazinin diğer sanayi bölgelerine özellikle İstanbul'a göre ucuz olmasıdır.

Son veriler incelendiğinde Kocaeli'nin, Türkiye imalat sanayinde %13 pay sahibi olduğu görülmektedir. 2012 yılı Ocak ayı itibarıyla, Kocaeli'nde 247'si yabancı sermayeli olmak üzere yaklaşık 2200 önemli sanayi yatırımı bulunmaktadır. Kocaeli- Gebze sanayi bölgesinde; 13 adet organize sanayi bölgesi, 2 adet serbest bölge ve 3 teknopark bulunmaktadır. Bölgede bulunan KOSBAŞ Serbest Bölgesi ise, deniz taşıtları ve yat sanayisi ile gelişmiştir. Yatırımlar; Organize Sanayi Bölgeleri, Teknopark ve Serbest Bölgelerde teşvik edilmektedir. Bölgede baraj, doğalgaz, iletişim, elektrik, atık yakma tesisleri gibi alt yapı olanakları gelişmiştir¹.

¹ <http://kosano.org.tr>

Grafik 1: Kocaeli sanayi. Kaynak: <http://kosano.org.tr>

Grafik 2: Kocaeli sanayinin sektörel dağılımı. Kaynak: <http://kosano.org.tr>

2.3. Bakırçay Havzasında Ekonomik Faaliyet Kolları

Ege bölgesi kuzey kesiminde yer alan ve yaklaşık 3200 km²'lik bir alan kaplayan Bakırçay Havzası çalışma sahamızı oluşturmaktadır. Havza dâhilinde Dikili (İzmir), Bergama (İzmir), Kınık (İzmir), Soma (Manisa), Kırkağaç (Manisa) ve Savaştepe (Balıkesir) olmak üzere toplam altı ilçe bulunmaktadır. Yine bu ilçelere dâhil toplam 308 köy yerleşmesi yer almaktadır.

Geçmişten itibaren bulunduğu konumuyla dikkat çekmiş olan Bakırçay Havzası Ege bölgesinin diğer havzaları gibi önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmış, büyük site devletlerinin kurulmasına olanak tanımıştır. Elverişli bir iklime sahip olması, ziraat yapılabilecek geniş ve verimli toprakların bulunması ayrıca devamlı bir akarsuyun varlığı bölgenin cazibesini daha da arttıran etkenlerdendir. Aynı zamanda Anadolu Yarımadası'nın batıya açılan koridorlarından biri olan Bakırçay Havzası günümüzde de yurdumuzun önemli ziraat sahalarındandır.

Çok çeşitli ürünlerin yetişmesine olanak sağlayan imkânların var olması, doğal güzelliklerin çekiciliği bunların yanı sıra hem sanayi ve hem de ticaret hayatının faal olması çalışma sahamızı beşerî coğrafya açısından oldukça ilgi çekici kılmıştır.

Hem sanayi hem ziraat ve hem de bir turizm bölgesi olma özelliklerine sahip olan Bakırçay Havzasından daha rantabl bir şekilde faydalanabilme olanaklarının araştırılması ve bunların aktif hale getirilmesi hem bölgesel ve hem de ülkesel bazda iktisadi olarak daha da kalkınmamız açısından yapılması gereken öncelikli faaliyetlerdendir.

Bakırçay Havzasında yer alan köylerde genel itibariyle kırsal alanların tümünde olduğu gibi ziraat ve hayvancılık temel iktisadi fonksiyonlardır. Alüvyal tabanlı bir havza olan çalışma sahamız oldukça geniş ziraat alanlarına sahiptir. Çok çeşitli sebze ve meyve yetiştirme şartlarına elverişli olan Bakırçay Havzası için bunların yanı sıra özellikle iktisadi değeri yüksek ürünlerden tütün ve pamuk üretimi ziraat hayatının da temelini oluşturmaktadır. Ayrıca yüksek kesimlerde veya yamaç alanlarda yer alan köylerde pamuk veya tütün ziraatı yapmaya elverişli geniş ziraat sahaları bulunmadığından buralarda daha çok meyve ve sebze bahçeleriyle bağcılık ön plana çıkmıştır. Bu alanlar aynı zamanda hayvancılık faaliyetinin de önemli oranda yapıldığı sahalardır. Ancak Bakırçay Havzasında hiçbir zaman hayvancılık tek başına temel bir iktisadi faaliyet olmamıştır. Hayvancılık daha ziyade bölgede ürün yetiştiriciliğinin yanında ek bir faaliyet olarak gelişmiştir. Bakırçay Havzası köyleri için hayvancılık; tarımı destekleyen ve tamamlayan bir ekonomik fonksiyon olarak dikkat çekmektedir. Bunun dışında bağcılık faaliyetinin yaygın olduğu bir takım köylerde şaraphanelere de rastlanılmaktadır. Köylü az miktarda ürettiği şaraplarını da şehirsiz merkezlerde kurulan pazarlarda satarak geçimine katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda zeytinciliğin nispeten gelişmiş olduğu bazı köylerde de benzer şekilde zeytinyağı üretimi yapılarak ve bunlar pazarda ev şarabı veya ev zeytinyağı gibi isimlerle satışa sunulmaktadır.

Bakırçay havzasında yörük köyü olarak sınıflandırabileceğimiz köyler de mevcuttur. Toprağa sonradan bağlanan göçebelerin oluşturduğu bu köyler yüksek kesimlerde ve yamaçlarda yoğunluk gösterir. Yamaç alanlara teraslar halinde tesis ettikleri bağ bahçe ve zeytinin yanı sıra hayvancılıkla da geçinen bu köylerde özellikle halı ve kilim dokumacılığı da büyük oranda yapılmakta ve temel geçim kaynaklarına katkı sağlamaktadır.

Yağcıbedir köyleri olarak da bilinen Kocaoba, Kiroba, Mazılı, Yenice, Samanlık ve Çağlan gibi köylerde özellikle halı ve kilim dokumacılığı oldukça önemli iktisadi faaliyetlerdendir. Yörük köyleri olarak da bilinen bu köylerde aşağı yukarı her evde bir halı

dokuma tezgâhı vardır. Tamamen bayanlar tarafından yapılan bu faaliyet önemli bir ekonomik getiri sağlamaktadır. Yağcıbedir halı ve kilimlerinin yününün oluşturulmasından, kökboyalarıyla boyanıp iplik haline dönüştürülmesi ve dokunmasına kadar geçen tüm işlemler bu köylerde yapılmaktadır. İstanbul, İzmir ve Ankara gibi büyük şehirlerden bölgeye gelen tüccarlar tarafından alınıp pazarlanan Yağcıbedir halıları köylünün geçimine katkıda bulunan önemli ekonomik faaliyetlerdendir.

Soma'nın şehrsel fonksiyonlarının belirlenmesinde şehrin yakınındaki kömür depolarının ve termik santralin rolü büyüktür. Soma'da faal nüfusun % 29.17'si maden sektöründe çalıştığı görülmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi, maden sektöründe çalışanlara yalnızca Soma'da yaşayanlar değil, çevrede pek çok köyde yaşayanlar da dâhildir. Ancak madencilik sektörünün Soma şehri üzerindeki ağırlığını göstermesi bakımından bu oran oldukça dikkat çekicidir. Şehirde 2013 yılı itibarıyla toplam 105.381 olan nüfusun ekonomik faaliyetlerinde madencilik sektörü oldukça önemlidir. 1950'li yıllara kadar bir ziraat şehri özelliğine sahip olan Soma 1950'den sonra gerçekleşen hızlı sanayileşmeyle birlikte, yakınındaki kömür madeni ocaklarının işlevlerinin arttırılmasıyla birden gelişerek madencilik şehri özelliği kazanmıştır.

Küçük merkezler halinde bulunan şehirlerin yakın çevrelerinde madenlerin mevcudiyeti veya maden işletmelerinin genişletilmesi, şehirlerin gelişmesini ve sanayi şehri hüviyetini kazanmalarını sağlamaktadır.² Gerçekten de bu özellik Soma'da tüm yönleriyle hissedilmiştir.

Şehirde ikinci derece de hâkim fonksiyon ticarettir. Ticaretle ilgili işlerle geçimini sağlayanlar faal nüfusun % 16.93'ünü oluşturur. Hızlı sanayileşme hareketleriyle birlikte Soma, yakın çevresi için adeta bir pazar alanı haline gelmiştir. Yalnızca madencilikle ilgili değil, aynı zamanda gıda sektörüyle ilgili pek çok fabrika ve çeşitli tesislerin varlığı Soma'da canlı bir ticaret hayatını da beraberinde getirmiştir. Özellikle bölgedeki tütün işleme tesisleri, konserve ve salça fabrikaları küçük çaplı da olsa dokuma tesislerinde üretilen ürünler Soma'da pazarlanmakta ve pazarlama işi de şehirdeki irili ufaklı pek çok ticarethane de yapılmaktadır. Üreticiler ve tüketiciler arasında bağlantı teşkil eden ticarethaneler, nüfusun çeşitli ihtiyaçlarını karşıladığı önemli birimlerdir. Şehir nüfusunun yüksek olması burada yaşayan kişilerin taleplerinin, ihtiyaçlarının karşılanma zorunluluğu da gıda, giyim, beyaz eşya vs. gibi pek çok sektörde mağaza ve dükkânın açılmasına olanak tanımıştır. Böylece Soma çevresindeki pek çok köy için olduğu gibi ayrıca Kınık, Kırkağaç gibi yakın çevresindeki merkezler için de önemli bir pazar yeridir.

Bunların yanı sıra faal nüfusun %11.67'si ise, enerji sektöründe çalışmaktadır. Sanayileşme yanında en önemli ihtiyaçlardan biri kaliteli ve güvenilir elektrik üretimidir. Bu nedenle bölgede kalkınmayı destekleyen itici güçlerden biri olan elektrik enerjisine yatırım oldukça fazladır. Dolayısıyla bu sektörde çalışan nüfus miktarı da önemli orandadır.

² Göney, S., 1995, Şehir Coğrafyası I, sayfa 202, İstanbul.

Şehirdeki dördüncü hâkim fonksiyon ise, inşaat işleridir. İnşaat sektöründe çalışanlar, faal nüfusun % 8.65'ini oluştururlar. İnşaat sektörünün şehirde en önemli dördüncü iktisadi faaliyet olması daha önce de belirtildiği gibi, sanayileşme hareketleri sonucu şehrin, hızlı bir şekilde genişlemesidir. Özellikle kıyı kesime doğru ve batıda Bergama- Kınık istikametinde gelişen Soma'da pek çok yeni mahalleler oluşmuş ve bunun doğal bir sonucu olarak da inşaat sektöründe büyük yoğunluk yaşanmıştır. Nüfusun artması, ailelerin bölünerek farklı meskenlerde yaşama arzusu yeni binaların yapılmasına olanak tanımış ve inşaat sektörü şehirdeki önemli iktisadi fonksiyonlardan biri olmuştur.

Şehirdeki çalışan nüfusun bir bölümü de kamu hizmetleri, bankacılık, sigorta, sanayi, sağlık, eğitim, ulaşım ve tarım sektöründe çalışarak geçimlerini sağlamaktadırlar. Nüfus miktarı itibarıyla Bakırçay Havzasının en büyük şehri olan Soma, yurdumuzun da en önemli linyit yataklarından birine sahiptir. Bu özelliğiyle hızlı nüfus artışı ve hızlı kentleşme hareketleri şehirde bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Bunun en önemli sonucu ise, çarpık yapılaşma ve gecekondulaşmadır. Özellikle madencilik sektöründe çalışmak üzere şehre göç eden kitleler şehrin dış mahallelerinde bilinçsizce yapılaşarak hem ziraat alanlarına büyük zarar vermekte hem de, şehir içi hizmetlerin istenilen boyutta yapılamamasına neden olmaktadır. Ayrıca hızlı nüfus artışı eğitim ve sağlık sektöründe de bazı aksaklıkların yaşanmasına yol açmaktadır. İlerleyen dönemlerde yaşanan bu sıkıntıların daha büyük boyutlara ulaşmaması için gerekli çalışmalar yapılmalı, sıkı denetimlerle çeşitli önlemler almak gerekmektedir. Bunun yanı sıra Soma'nın demiryolu ulaşımı alanında sahip olduğu avantajı yapımı devam eden Bergama, Soma, Akhisar karayolunun da tamamlanmasıyla güçlenecek ve şehir önemli bir pazar yeri olma konumunu arttırarak sürdürecektir.

Bergama ise, gerek nüfusu ve gerekse şehrsel fonksiyonları itibarıyla Bakırçay Havzasının ikinci büyük şehridir. 2013 yılı itibarıyla 101.217 nüfusa sahip olan ve Bakırçay'ın kuzey kenarında kurulmuş olan şehir, önceki kısımda tarihsel gelişim sürecinde açıklanmaya çalışılan Pergamon şehrinin kalıntılarının bulunduğu Geyikli dağları eteklerinde kurulmuştur. Bergama şehir planı incelendiğinde kuzey kesimde arkeolojik sit alanı olarak ayrılmış kesimin hemen güneyinde şehrin nüvesini teşkil eden kısım yer almaktadır. Buradan güneye doğru adeta bir yelpaze şeklinde genişleyen şehir, yamaç kısımdan ovaya doğru hızla büyümektedir. Aslında şehir dikkatli bir şekilde incelendiğinde ovaya doğru genişlemenin Roma döneminden itibaren yaşanmaya başladığı gözlemlenir. Çünkü şehrin var olduğu sahada pek çok tarihi eser arkeolojik sit alanı kapsamında korunmaktadır. Roma devrinde son derece güçlü ve parlak bir dönem yaşayan Pergamon artık Akrapolden dışarıya çıkarak ovaya doğru ilerlemeye başlamıştır. Bu gün Roma devrinin en önemli mimari eserlerinden biri olan Kızılavlu'nun Akrapolün dışında ovaya doğru geçilen düzlük alanda inşa edilmiş olması ve bugün ki Bergama'nın nüvesini oluşturan Barbaros mahallesinde yer alması bunun en önemli göstergelerinden biridir. Ayrıca şehrin güneye doğru daha da genişlediği alanlarda da Roma devrinden kalan çeşitli eserlerin bulunduğu arkeolojik sit alanlarının varlığı bu dönemde ovaya doğru genişleme eğiliminin kanıtlarıdır. Bunların dışında şehrin asıl genişleme dönemi Türk hâkimiyetiyle birlikte olmuştur. Osmanlı döneminde güvenliğin sağlanmasıyla yüksek kesimlerdeki kaleler terk edilerek ovaya inilmiş ve pek çok mahalleler kurulmuştur. Bugün

Bergama ondört mahalleden oluşmuş bir şehirdir. Barbaros Mahallesi, Atmaca Mahallesi, Kurtuluş ve Zafer Mahalleleri Osmanlı eserlerinin yoğun olarak bulunduğu en eski mahallelerdir.

Daha sonraki dönemlerde ise, İnkılap Mahallesi, İslamsaray Mahallesi, Gazipaşa Mahallesi, Ertuğrul Mahallesi ve Maltepe Mahallesi kurulmuştur. En son kurulan mahalleler ise Bahçelievler, Gaziosmanpaşa, Fevzipaşa, Fatih ve Atatürk Mahalleleridir.

Bergama’da şehrsel fonksiyonların mahallelere göre dağılımı incelendiğinde ise, kamu binalarının çoğunun Ertuğrul mahallesinde yer aldığı dikkat çeker, Cumhuriyet caddesi çevresinde toplanan binalar Bergama’nın adeta idare merkezidir. Bunun dışında çeşitli çarşılar, alışveriş merkezleri, sinema, tiyatro gibi kültürel merkezler de Cumhuriyet caddesi civarında yer almaktadır. Ayrıca Soma yolu üzerinde sanayi tesisleri kurulmuş ve burası her türlü tarım makineleri ve oto tamir ve bakımının yapıldığı ticaret merkezleri olmuştur. Bergama’nın iş ve ticaret alanlarının toplandığı diğer mahalleler ise, Maltepe, Fatih ve Fevzipaşa mahalleleridir. Bu mahallelerde iş, ticaret alanları ile konut alanları birbiri içine girmiş haldedir.

Bergama’nın günümüzdeki kentsel fonksiyonları incelendiğinde şehirde çok farklı işlevlerin bulunduğu dikkat çeker. Çalışan nüfusun sektörlere göre incelendiğinde en fazla sanayi sektöründe çalışanların yoğun olduğu dikkat çeker. Daha önce de belirtildiği üzere tarımsal fonksiyonlar, esas itibarıyla kırsal alanların primer sektörüdür. Ancak bunu şehre yansımaları tarıma sayılı sanayi tesislerinin varlığıyla ilgilidir. Bergama çevresinde var olan güçlü ziraat hayatı şehirde ve yakın çevresinde pek çok fabrikanın açılmasına olanak tanımıştır. 1970’li yıllardan sonra özellikle sanayi tesislerini yoğun biçimde kurulması, salça, pamuk, zeytin ve zeytinyağı fabrikaları, incir, üzüm işleme tesisleri, süt ve süt ürünleri imalathanelerinin açılması şehirde yaşayanlar için büyük bir iş istihdamı oluşturmuştur.

Çalışan nüfusun %20,5’i ise, kamu sektöründe çalışmaktadır. Şehirdeki devlet dairelerinde çalışan memurlar, öğretmenler, doktorlar, mühendisler vs. gibi kamu işlerinde çalışanların varlığı bu sektörün şehirdeki en önemli ikinci faaliyet alanı olmasına neden olmuştur.

Ticaret sektörü şehirdeki üçüncü derecede önemli faaliyet alanıdır. Çalışan nüfusun % 18,2’si ticaretle uğraşmaktadır. Şehirdeki sanayi faaliyetlerinin artırılmasının yanı sıra Bergama’nı bir kültür merkezi olarak yurt ve dünya çapında tanıtımının artırılmasıyla birlikte gelişen turizm faaliyeti beraberinde pek çok hizmet sektörünü de getirmiştir. Turizm işlevine yönelik çeşitli konaklama tesisleri, restoranlar, hediyelik eşya mağazaları gibi ticarethanelerin çoğalması şehirde ticaret hayatının da canlanmasına ve öncelikli iş kollarından biri olmasına neden olmuştur. Ayrıca sanayi tesislerinde üretilen malların toptan veya perakende pazarlanması da ticaret hayatını canlandıran işlevlerdir.

Kırkağaç şehri ise, 46.160 kişilik nüfusuyla Bakırçay Havzasının üçüncü büyük şehridir. Bakırçay güney kesiminde kurulmuş olan şehir, Nakrasa antik şehrinin bulunduğu

mevkiye yakın bir alanda yer almaktadır. Şehir Bakırçay Havzasındaki diğer merkezler gibi ovaya doğru genişleme eğilimindedir. Kırkağaç; Sariağa mahallesi, Kadriye mahallesi, Şair Eşref Mahallesi, Zorağa Mahallesi, Yeni Mahalle, Musalar Mahallesi, Boduroğlu Mahallesi, Tefikiye Mahallesi, Cinosman mahallesi, Hacımehmet Mahallesi, Memiş Mahallesi, Karaali Mahallesi, Hıdırağa Mahallesi, Kocaahmetağa Mahallesi ve Kayadibi Mahallesi olmak üzere toplam on dört mahalleden oluşmuştur. Şehrin en eski yerleşim alanını oluşturan Kocaahmetağa Mahallesi, Cinosman Mahallesi ve Hıdırağa Mahalleleri dar ve çıkmaz sokaklarıyla dikkat çekmektedir. Şehrin nüvesini oluşturan Kocaahmetağa Mahallesi, Cinosman Mahallesi ve Hıdırağa Mahalleleri yamaçta kurulmuştur. Bahçeler içindeki evler gevşek bir şekilde yer almaktadır. Buna karşılık yeni kurulan mahalleler ise, doğuya doğru şehri genişletmiştir. Yeni gelişen mahalleler birbirini dik kesen geniş cadde ve sokak sistemlerine sahiptir. Şehir genel itibarıyla bakıldığında kuzey ve doğu kesime doğru bir genişleme eğilimindedir.

Esas itibarıyla ekonomisi tarıma dayalı bir şehir olan Kırkağaç'ın ekonomik yapısında askeriyenin katkısı ve askeriyenin varlığından dolayı gelişen ticaret hayatının önemi büyüktür. Şehir özellikle cumartesi ve pazar günleri son derece hareketlenmektedir. Bu günlerde şehirdeki tüm restoranlar da, kahvehaneler de, pastanelerde ve sinema vb. eğlence mekânlarında büyük bir yoğunluk yaşanmaktadır. Bununla birlikte şehirde özellikle asker ailelerinin kaldığı otel ve motellerin varlığı da büyük oranda Kırkağaç'ın garnizon şehri olmasının bir sonucudur. Ancak önceden yalnızca Kırkağaç'ta izin kullanabilen askerlere 2000 yılı itibarıyla Soma'ya da gidebilme izninin verilmesi Kırkağaç için olumsuz bir durum olsa da bu durum bir rekabet ortamı yaratarak Kırkağaç'ın kendini daha da geliştirmesine yol açmıştır.

Şehirde ticarethaneler ile konutlar adeta birbirine karışmış bir vaziyettedir. Hatta merkezde pek çok iki katlı binanın alt katı ticarethane olarak faaliyet göstermektedir. Ancak yeni gelişen merkezlerde ağırlık konutlardadır. Bununla birlikte şehrin kuzeybatı kesiminde kurulan sanayi sitesi ise, tarım araç ve gereçlerinin bakım ve onarımının yapıldığı ayrıca fabrika makinelerinin de bakım işlerinin yapıldığı bir komplekstir. Şehrin yakın çevresinde var olan pek çok fabrika, şehrsel nüfusun büyük kısmı için iş imkânı oluşturmaktadır. Bununla birlikte fabrikalarda üretilen malların pazarlanması da şehirde ticaret ve sanayinin bir arada ve birbirini tamamlayacak şekilde gelişmesine olanak tanımaktadır.

Kırkağaç'ın şehrsel gelişimi açısından daha da güçlenebilmesi için öncelikli olarak çeşitli hizmet sektörlerine ağırlık verilmesi ve bunun için de farklı ihtiyaçlara cevap verebilecek tesislerin kurulması gerekmektedir. Aynı zamanda ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı bir şehir olan Kırkağaç'ın tarım alanlarına zarar verecek şekilde genişlemesi önlenmelidir. Bu iki önemli nokta şehrin gelişerek daha güçlü bir ekonomik yapıya sahip olmasına neden olacaktır.

Bakırçay Havzasında Soma, Bergama ve Kırkağaç dışındaki şehirler ise, Kınık (28.000), Dikili (36.124) ve Savaştepe (19.278)'dir. Bu şehirlere genel itibarıyla bakıldığında

Kınık ve Savaştepe’de ziraat sektöründe çalışanların oranının oldukça yüksek olduğu dikkat çekmektedir.

Bakırçay Havzasının batısında, Ege denizi kıyısında yer alan Dikili’nin ise, 2013 sayım sonuçlarına göre nüfusu 36.124’dür. Kabaca kuzey güney istikametinde genişleyen şehir Karadağ kütlesi (Uzunburun tepe) kuzey batısında yer almaktadır. Dikili, İsmetpaşa mahallesi, Salimbey mahallesi ve Gazipaşa Mahalleleri olmak üzere toplam üç mahalleden oluşmaktadır.

Şehir planı incelendiğinde, şehrin çekirdeğini oluşturan Gazipaşa mahallesi hariç tutulursa cadde ve sokak sisteminin oldukça muntazam olduğu dikkat çeker. Şehrin en önemli caddesi, kabaca kuzeydoğu- güneybatı istikametinde uzanan Atatürk caddesidir. Başlıca iş sahaları ve resmi binalar bu kesimde toplanmıştır. Bunun dışında bu kesimde yer alan Çetin Emeç Caddesi, Bahriye Üçok Caddesi ve sahil boyunca uzanan Uğur Mumcu Caddeleri şehrin önemli caddelerindendir.

Dikili’nin bugün ki yerleşim özellikleri 1939 yılında yaşanan deprem sonrası kazanılmıştır. Yaşanan büyük deprem sonucu o dönemde şehirde pek çok ev ve iş yeri yıkılmış, onlarca kişi canını kaybetmiştir. Bunun üzerine şehir adeta yeniden inşa edilmiş ve bugün ki görünümünü almıştır.

Genel itibariyle bakıldığında tipik bir kıyı kasabası olan Dikili özellikle turizm alanında büyük gelişmeler kaydetmiştir. Bugün şehirdeki en önemli ekonomik fonksiyon turizm ve bununla bağlantılı yan kolları oluşturan hizmetler sektörüdür.

Özellikle kordon boyu olarak da adlandırılan Uğur Mumcu Caddesi çeşitli restoranlar, kafeler, otel, motel, pansiyon ve hediyelik eşya ve el sanatları mağazaları ile eğlence tesisleriyle oldukça canlı bir görünümündedir. Bunun yanı sıra sahildeki çay bahçeleri, parklar ve gezinti parkurları da rekreasyon amacıyla tesis edilmiş alanlardır. Buralarda görevli pek çok kişi çalışan nüfusun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ayrıca yakınındaki verimli ovalarda yetiştirilen pamuk, tütün, meyve, sebze gibi ürünlerin işlendiği çeşitli fabrikalar da çalışanlar ile şehirdeki çeşitli kamu kuruluşlarında çalışanlar da çalışan nüfusun önemli bir bölümünü oluşturur.

Şehirde hem yeni yeni canlanarak iç ve dış turizme hizmet eden çeşitli sektörler ve hem de çevredeki pek çok fabrikada üretilen malların pazarlanması oldukça aktif bir ticaret hayatını da beraberinde getirmiştir.

Orta Bakırçay kesiminin büyük merkezi olan Kınık nüfus büyüklüğü itibariyle (28.000) Bakırçay Havzasının beşinci büyük şehridir. Antik şehir Gambreion’un yerine kurulmuş olan Kınık, Bakırçay’ın güney kesiminde yaklaşık 90 m. yükseltide bir yamaçta yer almaktadır. Ancak Kınık’ta Bakırçay’ın kuzey veya güney kesiminde kurulmuş olan diğer şehirler gibi, ovaya doğru bir genişleme eğilimindedir. Bunun sonucu olarak da ziraat alanlarını tehdit eden durum burada da ortaya çıkmaktadır. Kınık şehir planı incelendiğinde

şehrin güney kesiminde kurulmuş olduğu yamaçtan hem kuzeye yani ovaya doğru hem de batıya doğru genişleme içinde olduğu dikkat çeker. Yukarı Mahalle, Aşağı Mahalle, Osmaniye mahallesi, Türkcredit Mahallesi, Fatih Mahallesi ve Yeni Mahalle olmak üzere toplam altı mahalleden oluşan Kınık'ın isimlerinden de anlaşılabilceği üzere en eski mahallesi Yukarı mahalle, en yeni mahallesi ise, Yeni mahalledir.

Kuzeybatı- güneydoğu istikametli bir ana caddenin var olduğu şehirde tüm idari ve kültürel merkezler de bu cadde üzerinde toplanmıştır. Şehrsel fonksiyonları itibarıyla komşuları Bergama ve Soma'nın çok gerisinde olan Kınık yine de çevresindeki pek çok kırsal yerleşim için önemli bir Pazar yeri durumundadır. Köylerde üretilen çeşitli ürünler Kınık'ta pazarlanır ve bu sayede şehirde ticaret hayatı da varlığını devam ettirir.

Bakırçay Havzasının kuzey doğusunda yer alan 19.278 nüfusa sahip Savaştepe ise, zirai faaliyetlerin ve buna dayalı ekonominin ağırlık kazandığı bir şehirdir. Şifa dağının kuzey eteklerinde kurulmuş olan şehir yakınında, antik şehir Kiresun'un kalıntıları bulunmaktadır.

Çevresi oldukça engebeli olan şehrin güneyinde Şifa dağının bulunması, Savaştepe' yi kuzeye ve nispeten düz olan batı kesimdeki Sarıbeyler ovasına doğru genişleme mecburiyetinde bırakmıştır. Şehir planı da incelendiğinde Savaştepe'nin kuzey ve batı kesime doğru genişlediği, bu alanlarda cadde ve sokak sisteminin oldukça muntazam olduğu göze çarpar. Caddeler âdeta ışınsal bir şekilde şehrin orta kesimindeki bir meydana toplanmaktadır. Bu meydan şehrin tüm resmi ve özel kuruluşlarının bulunduğu bir merkezdir. Aynı zamanda Pazar ve alışveriş merkezi de olan bu meydan Savaştepe'nin adeta kalbidir.

Şehir Hürriyet, İstiklal, Sığıralanı, Cumhuriyet ve Zafer Mahalleleri olmak üzere toplam beş mahalleden oluşmaktadır. Bu mahallelerden Hürriyet, İstiklal ve Sığıralanı en eski mahallelerdir. Kuzey kesimde yer alan Cumhuriyet ve Zafer Mahalleleri ise, daha yeni mahallelerdir.

Şehirdeki çalışan nüfusun bir kısmını kamu kuruluşlarında görevli memurlar oluşturmaktadır. Genel itibarıyla ekonomik yapısı tarımsal faaliyetlere dayanan bir şehir olan Savaştepe'de çalışan nüfusun büyük bir kısmını ise, tarımsal ürünlerin pazarlanmasıyla ilgili ticarethanelerde çalışanlar oluşturmaktadır. Ancak genel olarak şehirde büyük bir işsizlik sorunu vardır. Bu nedenle özellikle genç nüfus en yakın merkez olarak Balıkesir'e göç etmektedir. Bunun dışında şehirde eğitim oranı da oldukça yüksektir. İşsizlik nedeniyle gençler üniversite eğitimi almak için büyük çaba harcamaktadır. Bir anlamda şehrin fonksiyonlarının yetersizliği ve işsizlik gençleri okumaya sevk etmiştir.

Genel olarak bakıldığında Savaştepe gelişmelere oldukça kapalı kalmıştır. Altyapı imkânları zayıf olan şehirde su ihtiyacı da kuyulardan sondajla sağlanabilmektedir. Şehirde dışarıdan gelen memurlar dışında yabancı kimse yoktur. Ancak Anadolu Öğretmen Lisesi Savaştepe için oldukça önemlidir. Anadolu Öğretmen Lisesinin varlığı sebebiyle dışarıdan her yıl belli kontenjanda öğrenci gelmektedir. Bakırçay Havzasındaki şehirler içinde en içe dönük olarak nitelendirebileceğimiz şehir Savaştepe'dir. Bu durumun oluşmasındaki en önemli

etkenler ise, şehirde sanayi tesislerinin olmaması, ulaşım imkânlarının nispeten kısıtlı olması, genel itibariyle fonksiyonların yetersiz olması ve bunların neticesinde herhangi bir çekicilik arz etmeyerek sürekli göç vermesidir. Şehir ancak, diğer şehirlerde olduğu gibi tarımsal ürünlerin işlenebileceği tesislerin kurulmasıyla ilgi çekici bir merkez olacak, bunun sonucunda da nüfusu artacak ve kaynakları güçlenerek büyüyecektir.

Tarımsal faaliyetlerin içinde değerlendirilen hayvancılık faaliyetleri de önemli bir ekonomik faaliyet kolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayvancılık, iktisadi faaliyetler içinde ziraatla birlikte özdeşleşmiş durumdadır. Hayvan yetiştiriciliği tüm dünyada ve ülkemizde önemini korumuş ve her zaman ekonomik uğraş olarak devam etmiştir. Gittikçe artan nüfus karşısında beslenme önem kazanmakta, artan nüfusa karşı beslenme ürünlerinin de artması gerekmektedir. İnsanoğlunun yaşamında hayvansal ürünlerin katkısı büyüktür. Özellikle et, yumurta süt ve süt ürünleri insanın vazgeçilmez beslenme ürünleridir.

Hayvancılık faaliyeti geçmişte ilkel şartlarda ve rantabl olmayan bir şekilde yapılmıyordu. Ancak 20.yüzyılın özellikle son çeyreğinden itibaren entansif şartlarda yapılmaya başlanmıştır. Hiç kuşkusuz ki hayvancılık faaliyeti, yapıldığı çevrenin fiziki ve beşerî imkânlarının etkisinde yapılmaktadır. Ülkemize şöyle bir baktığımızda iklimin ve yer şekillerinin sunduğu şartlara göre bazı bölgelerimizde büyükbaş hayvancılık bazı bölgelerde küçükbaş hayvancılık bazı bölgelerde ise kümes hayvancılığı yapılmaktadır. Hatta küçükbaş hayvancılık içinde bazı bölgelerde sadece keçinin bazı bölgelerde de koyun yetiştiriciliğinin hâkim olduğu görülmektedir. Kıyı bölgelerimize baktığımızda ise balıkçılığın bazı yerlerde ağırlık kazandığını görmekteyiz. Öyle ki balıkçılığın babadan oğula geçmekte olmasının ise, beşerî bir faktör olduğu da dikkat çekmektedir.

Dünyada ziraatın ağırlıklı olduğu gelişmiş ülkelere baktığımızda çayır ve mera alanlarının arttığı gözlenirken ülkemizde özellikle son 15-20 yılda azaldığı dikkat çekmektedir. Ziraat ülkesi ve genç nüfusa sahip olan ülkemiz için son derece üzücü bir durumdur.

Bakırçay Havzasında ise, hayvancılık faaliyetleri entansif ziraatin gerisinde kalan bir iktisadi faaliyet olarak görülmektedir. Bu bakımdan hayvancılık faaliyetlerini daha da geliştirmek gerekmektedir. Havzanın engebeli, nispeten yüksek ve toprak veriminin az olduğu sahalarda kurulacak hayvan çiftlikleri gerek ülkemiz gerekse de çalışma sahamız çiftçilerinin ekonomik hayatına olumlu katkılarda bulunacaktır. Bu çiftliklerde kullanılacak ot ve yemler havza ve havzanın yakın çevresinden temin edilerek ucuza mal edilip bir yandan da çiftçiler kazanç sağlayacaktır.

Ekonomik faaliyet kolları arasında önemli bir yere sahip olan sanayi faaliyetlerine baktığımızda ise, Bakırçay Havzası sanayisinin, genel olarak bölgede en etkin ekonomik faaliyet olan tarıma ve ikinci derecede önemli sektör olan madencilığa bağlı olduğu dikkat çeker. Bakırçay Havzası pek çok çeşit zirai ürün yetiştirmeye elverişli bir coğrafi karaktere sahiptir. Ancak bölgemizde sanayi bitkileri olarak da tanımlanabilen tütün, pamuk zeytin ve bunların yanı sıra sebze – meyve ziraatı oldukça büyük bir yer kaplamaktadır. Bu ürünlerin

işlemede mamul madde haline dönüştürülmesi veya yarı mamul halde pazarlanması bölgedeki pek çok sanayi tesisinde gerçekleştirilmektedir. Daha önceki kısımlarda da belirtildiği gibi topraklarının önemli bir kısmının tarım amaçlı kullanıldığı Dikili’de mevcut sanayi tesisleri de buna istinaden tarıma dayalı sanayi şeklindedir. Teknolojik açıdan modern olmamakla birlikte bu kesimde Bademli’de 3, Yahşibey’de 1, Yenice’de 1 ve Çandarlı’da 2 adet olmak üzere toplam 7 adet zeytinyağı tesisi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bölgedeki pek çok köyde halk evlerinde kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve artanını da satıp kâr elde etmek amacıyla zeytinyağı ve sabun imal etmektedir. Bunun yanı sıra Bergama ve Kınık’ta tarıma dayalı sanayi tesislerinin yoğun olduğu yerlerdendir. Bununla birlikte Dikili’de iki adet modern çırçır fabrikası ve yine modern şartlarda hizmet gösteren 6 adet mandıra bulunmaktadır. Ayrıca Dikili ve çevresinde granit işletmeleri de büyük önem taşımaktadır. Bu sanayi işletmelerinin yanı sıra briket, alüminyum mobilya, panjur, mermer imalathanesi ve araç bakım ve onarımlarının yapıldığı küçük bir sanayi sitesi mevcuttur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında çok daha fazla sayıdaki tesislerin yerini sonraki yıllarda modern fabrikalar almış ancak sayıları da gittikçe azalmıştır. Bergama ve çevresinde pamuk ziraatına dayalı olarak dokuma sanayii de oldukça hızlı ilerlemiştir. Bergama’nın en büyük sanayi kuruluşu olan Bergama pamuk ipliği ve dokuma sanayi 1957 yılında kurulmuştur. Buna bağlı olarak sonraki yıllarda kurulmuş olan tekstil fabrikaları da bölge için önemli sanayi tesislerindendir. Yurt içi ve yurt dışında pek çok noktaya ihraç edilen mallar Bergama için büyük geçim kaynaklarından biridir.

Dikili ve Bergama’nın bir diğer önemli gelir kaynağı ise halıcılıktır. Özellikle kırsal alanda yoğun olarak dokunan bu halılar bölge için son derece önemlidir. Ev tipi sanayi faaliyetlerine örnek olarak gösterebileceğimiz bu faaliyetler özellikle yörük köyleri olarak adlandırabileceğimiz köylerde yaygınlık kazanır.

Bergama’da bulunan sanayi tesislerinde yaklaşık olarak 3000 kişi çalışmaktadır. 1. ve 2. sanayi sitelerinin tamamlanarak hizmete girmiş olması sanayiye büyük oranda hareketlenmiştir. 120.000 m²’lik bir alanda kurulmuş olan sanayi sitelerinde 700 kadar işyeri bulunmakta ve bu iş yerlerinde daha çok tarımsal alet ve makineler ile motorlu araçların imalat, bakım ve onarımı yapılmaktadır. Bergama çevresinde yapımı devam eden 3. ve 4. sanayi sitelerinin tamamlanmasıyla sanayi faaliyetleri daha da güçlenecektir. Bunun yanı sıra Bergama çevresinde tarım ürünlerini işleyen 56 adet kuruluş, 16 adet çırçır tesisi, 14 adet zeytinyağı tesisi, 14 adet süt mamulleri ve 9 adet çam fıstığı işleme tesisiyle 2 adet un ve unlu gıda işleme tesisleri bulunmaktadır. 1957 yılında 210.000 m²’lik bir alanda kurulmuş olan Bergama Pamuk İpliği ve dokuma sanayi de yaklaşık 500 kişiyi istihdam etmektedir. Bergama Organize Sanayi Bölgesinin kurulmasıyla birlikte tekstilde aranan Bergama pamuğu yörede işlenerek sektöre kazandırılacaktır. İplik – dokuma, hazır giyim ve çeşitli tekstil kolları tesislerinin kurulması bölge ekonomisi ve sanayisi açısından son derece önemlidir. Kınık’ta ise Bergama ve Dikili’de olduğu gibi tarıma dayalı sanayi tesisleri bulunmaktadır. Bu bölgede günlük 3000 ton kapasiteli ihracata yönelik 4 salça fabrikası, 4 çalışan çırçır fabrikası ve 3 zeytinyağı işletmesi ile 1 mandra bulunmaktadır. Kınık organize sanayi bölgesi Kocaömerlik

köyü yakınlarında yaklaşık 790.000 m2 yer kaplamaktadır. Organize sanayi bölgesi içinde 41 sanayi, 1 arıtma, 1 akaryakıt tesisi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Kınık'ta Kınık Toprak Sanayi ve Ticaret AŞ adında tuğla-kiremit fabrikası ile Poyracık'da bir kireç fabrikası bulunmaktadır. Belediye öncülüğünde ikinci bir sanayi sitesi kurulma çalışmaları devam etmektedir. Yine aynı şekilde Kırkağaç ve Savaştepe'de de canlı bir sanayi hayatı olmamakla birlikte Kırkağaç'ta salça fabrikası ve Savaştepe'de ise süt ve süt ürünleri imal eden küçük sanayi tesisleri bulunmaktadır.

Tarıma dayalı sanayinin gelişmiş olduğu Dikili-Bergama-Kınık-Kırkağaç ve Savaştepe gibi kesimlerde özellikle meyvecilikle ilgili sanayi tesislerine de gereken önemin verilmesi, kurutulmuş meyve, meyve suyu ve reçel üreten fabrikaların kurulması bölge ekonomisini çeşitlendirerek canlandıracak unsurlardandır.

Bölgede endüstri ve sanayinin nispeten gelişmiş olduğu saha ise Soma ve yakın çevresidir. Ancak bu bölgedeki sanayi tesisleri esas itibariyle diğer ilçelerde olduğu gibi tarıma dayalı değil, daha çok maden sektörüne dayalı sanayi işletmeleri şeklindedir. Genel olarak bakıldığında da Soma, tarımsal bir yaşantının özelliklerinden çok, endüstriye yönelmiş özellikle maden sanayine yönelmiş bir yaşantının özelliklerini taşımaktadır. Çünkü bu kesimde bir yandan kömür havzasının varlığı bir yandan da bunu destekleyen sanayi tesislerinin varlığı ilçenin bu yana kaymasına neden olmaktadır. Soma'nın doğal olarak kömür ve elektrik enerjisi yönünden çok zengin olması da bir diğer etkidir. Özellikle madencilik ve enerji sektörünün son derece etkin olduğu Soma ve çevresi bu özellikleriyle Bakırçay Havzasında farklı bir konumdadır. Soma ve çevresinde çeşitli sanayi tesislerine ve işletmelere hammadde olan ana maden damarı linyit kömürüdür. Bunun yanı sıra Pirahmetler köyü yakınlarında çinko yatakları, Duğla ve Terziler köyü yakınlarında kurşun yatakları, Karacahisar köyü yakınlarında mermer yatakları ile Turgutalp ve Yırca köyleri civarında da kireç yatakları bulunmaktadır. Ancak bu madenler içinde daha önce de belirtildiği üzere en önemli olanı linyit kömürüdür. Bu nedenle linyit kömürü ilçe ekonomisinde de birinci derecede önemlidir. Soma ve çevresinde linyit işletmeciliği yapan kamuya ve özele ait maden işletmelerinin faaliyetleri ise bölge halkının büyük çoğunluğuna iş istihdamı sağlamaktadır. Bölgede bu konuda en büyük işletme ise, özelleştirilmeden evvel Ege Linyitleri İşletme Müessesesi (E.L.İ) idi. Türkiye Kömür İşletmelerine (TKİ.) bağlı olarak faaliyet gösteren Ege Linyit İşletme müessesesi ilk olarak 1913 yılında Darkale civarında linyit damarının bulunmasıyla işletmeye açılmıştır. 1919 yılına kadar şahıslar tarafından işletilen ocak 1920 yılında Fransızlar tarafından işletilmiştir. Bu ocağın yanı sıra yakın çevrede bulunan pek çok ocak Almanlar tarafından da işletilmiştir. 1939 tarihinde Etibank tarafından işletilmeye başlanan ocaklar daha sonra Sanayi Bakanlığı'na bağlı Türkiye Kömür İşletmeleri kurumuna devrolmuş ve ilerleyen dönemlerde de Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına bağlanmıştır. Daha sonra ise kömür işletmeleri, Soma Linyit- Soma Holding'e devredilmiştir.

Günümüzde Soma, Deniz ve Eğnez Bölge Müdürlükleri olarak üç bölgeye ayrılmış olan Ege Linyit işletmeleri Bakırçay Havzasının en büyük sanayi tesislerindendir. Darkale, Eğnez ve Işıklar ocaklarında yer altı işletmesi, Deniz-Çamtarla, Deniz-Dedetaşı, Eğnez,

Soma-Kısrakdere Batı, Soma-Kısrakdere Güney, Soma-Elmalı ve Soma-Sarıkaya ocaklarında ise açık işletme metodlarıyla üretim yapmaktadır. Tüm bu ocaklarda yaklaşık olarak 5500 kişinin istihdam edildiği düşünüldüğünde maden işletmelerinin bölge sanayisi ve ekonomisi bakımından ne kadar önemli olduğu dikkat çekicidir.

Doğal kaynaklara sahip olmak, onları işleyecek en elverişli ulusal ve uluslararası platformda kullanabilmek devletlerin stratejik değerini artıran unsurlardandır. Bu bağlamda Türkiye Soma kömür havzası oldukça önemli bir konumdadır. Doğal hammadde kaynakları bakımından zenginliği ülkemizin gelişmesi açısından son derece önemlidir. Doğal kaynakları kullanarak sanayideki gelişmeleri hızlandırmak aynı zamanda ülkemizin gelişim hızını da arttırmakla eş anlamlıdır. Kömür en önemli doğal kaynakların başında gelmektedir. Sanayileşmede ve teknolojik gelişmede büyük pay sahibi olan kömürün en elverişli şekilde işletilecek bölgesel ve ulusal ekonomiye katkısı arttırılmalıdır. Ülkemizin en nitelikli linyit kömürüne sahip olan Soma ve çevresi hem işçi ve memur olarak istihdam edilen kişiler ve aileleri açısından oldukça önemli oranda bir kitleye hizmet vermekte hem de elde edilen kârla ülkemiz ekonomisi açısından oldukça önemli gelir elde eden sanayi tesislerini barındırmaktadır.

Daha önceki kısımlarda da söz edildiği gibi özellikle kırsal kesimden hızlı bir nüfus akımının yaşandığı bölge, Bakırçay Havzasının en büyük potansiyele sahip işletmelerinin yer aldığı bir kesimdir. Bu bağlamda Soma kömür havzasındaki işletmelerin daha da modernize edilerek ithal kömürlerle rekabet edebileceği şekilde tesislerin kurulması için gerekli yatırımlar yapılmalıdır. Daha çok yatırım, daha büyük bir sanayi tesisi ve daha çok istihdam demek olacağı için bölge ve ülke ekonomisine katkı da o denli artacaktır. Bunun yanı sıra bölgede var olan termik santral; sanayileşmenin en önemli koşullarından biri olan elektrik enerjisinin üretim merkezidir. Batı ve kuzeybatı Anadolu'nun elektrik ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuş olan Soma Termik Santrali (SEAS) yörenin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkı sağlayan tesislerdendir.

Elektrik enerjisi, ekonominin ve sosyal yaşamımızın vazgeçilmez unsurlarından biridir. Özellikle yurdumuz gibi hızla gelişmekte olan ülkelerde sanayi ve teknolojik gelişmelerin temel taşı elektriktir. Bu çerçevede Soma Termik Santrali hem bölgesel hem de ulusal bazda yurdumuzun kalkınmasına hizmet eden tesislerdendir. 1980'li yılların ortasından itibaren ünite ünite tamamlanan Soma Termik Santrali nihayet 1993 yılında son ünitesinin de tamamlanmasıyla hizmete girmiş ülkemizin sosyal ve ekonomik hayatındaki gelişmelere katkı sağlamaya başlamıştır. Gelişmiş bir sanayi için temel taşlardan biri olan elektrik enerjisinin mümkün olduğu kadar ucuz elde edilmesi, talebi karşılamada yeterli olması, güvenli bir şekilde üretilmiş olması aynı zamanda da kaliteli ve devamlı olması gerekmektedir. Bu sebeple Soma Termik Santralinin varlığı bölge ve dolayısıyla ülkemiz sanayisi için son derece önemlidir.

Görüldüğü üzere Bakırçay Havzasında sanayinin temelini tarıma dayalı sanayi tesisleri ve madencilığe dayalı sanayi tesisleri oluşturmaktadır. Tarıma dayalı sanayi tesisleri, ziraat

faaliyeti sonucu elde edilen ürünlerin mamul veya yarı mamul halde piyasaya sürülerek daha fazla kazanç elde edilmesine yardımcı olmak maksadını taşımaktadır.

Madencilğe dayalı sanayi ise var olan doğal kaynakların işletilerek hem bölge ekonomisine hem de ülke ekonomisine katkıda bulunmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda temelde iki kol üzerinde duran Bakırçay havzası sanayisini geliştirmek ve daha kazançlı hale getirmek için; daha entansif bir ziraat hayatına ve madencilik alanında daha modern makineleşmeye ihtiyaç vardır. Bu sayede eldeki ham madde miktarı artacak ve daha çok kaynak sanayi tesislerinde işlenerek daha fazla kazanç elde edilecektir.

Uygulamalar

Yakın çevrenizde hangi ekonomik faaliyet kolları gelişmiştir? Araştırınız.

Uygulama Soruları

Yakın çevrenizde gelişen ekonomik faaliyet türünün istihdam oranı hakkında bilgi veriniz.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Yeryüzünde herhangi bir sahanın fiziki coğrafyası, özellikle jeolojik yapısı ve topoğrafya şekilleri coğrafi görünümde meydana gelen değişikliklerin başlıca sebepleri arasındadır. Bu doğal coğrafya unsurları yeryüzünde nüfuslanmayı, yerleşme yerlerinin seçimini ve özelliklerini, sanayi, tarım, ticaret, ulaşım vb. ekonomik faaliyetleri çeşitli şekillerde etkilemektedir. Bu bağlamda jeolojik ve jeomorfolojik özellikler, iklim şartları, toprak özellikleri, bitki örtüsü ve su kaynakları özellikleri ekonomik faaliyetleri şekillendiren başlıca aktörlerdir.

Türkiye’de başlıca ekonomik faaliyetler denilince akla ilk olarak; tarım, sanayi, ticaret, turizm faaliyetleri gelir. Daha sonra madenler ve diğer hizmet sektörüne ait iş kolları dikkat çeker. Bu ekonomik faaliyet alanlarının her birinin kendine has bir takım özellikleri ve etkilendikleri doğal coğrafi koşullar vardır. Örneğin; bazı sanayi kolları için geniş ve düz arazi şarttır. Sanayi tesislerinin hemen çoğu kurulduktan bir süre sonra saha üzerinde genişlemeleri, yeni eklentileri için yer meselesinin önemi daha da dikkat çeker. Bunlara bazı sanayi kollarının büyük su ihtiyacı ve sağlam zemin zorunluluğu ile sıvı veya katı halde çıkan büyük miktarda atık maddenin yok edilmesi, belirli yerlere depo edilmesi hususlarını da eklemek gerekir. Sanayi kolları içinde geniş ve düz arazi ihtiyacı fazla olanların başlıcaları; demir-çelik tesisleri, petrol rafinerileri, kimyevi maddeler, otomotiv, uçak birleştirme tesisleridir.

Yurdumuz da ekonomik faaliyetler son derece çeşitlidir. İklim, toprak ve su kaynakları bakımından optimum şartlara sahip olan Türkiye, kendi bünyesinde var olan ve daha çok topoğrafik oluşumlar nedeniyle bir takım farklılıklar da yaşamaktadır. Bazı bölgelerde tarımsal faaliyetler ve tarıma dayalı ekonomik iş kolları hâkim ekonomik faaliyeti oluştururken, bazı bölgelerde sanayi, turizm veya madencilik faaliyetleri ağırlık kazanmıştır.

İncelediğimiz sanayi bölgelerinden biri Gebze- Kocaeli’dir.

Kocaeli, Avrupa’yı Anadolu’ya ve Ortadoğu’ya bağlayan önemli kara, deniz ve demiryolu ulaşım ağlarının merkezinde bulunmaktadır. Sahanın, İstanbul’a yakınlığı ile Karadeniz ve Marmara bağlantısının bulunması; sanayi, ticaret, ulaşım ve lojistik merkezi olarak gelişmesinde etken olmuştur. Asya’yı Avrupa’ya bağlayan D-100 ve TEM otoyolu bağlantıları yanı sıra demiryolu ulaşımının da bulunduğu Kocaeli, Uluslararası İstanbul Atatürk Havalimanı 90 km, Uluslararası Sabiha Gökçen Havalimanı’na ise 50 km. mesafede olup, Cengiz Topel Havalimanına sahiptir. Kocaeli; sayısı 34’e ulaşan limanları ve ulaşım olanakları ile hinterlandına da hizmet vermektedir.

Sanayileşmeye bağlı olarak iş olanaklarının fazla olması nedeniyle bölgede, hızlı bir nüfus artışı görülmektedir. Son dönemde sanayi kuruluşlarının köylere ve kırsal kesimlere doğru yayılması kırsal nüfusun da yüksek oranlarda artmasına neden olmaktadır. Hızlı sanayileşme ve nüfus artışına bağlı olarak gecekondulaşma ve plansız kentleşmeyle karşı karşıya kalınmıştır. Bunun sonucunda sanayi ve yerleşmelerin iç içe olması sağlıklı bir doku

ortaya çıkarmış, sanayi ve yerleşim alanı birbirini olumsuz etkiler bir duruma gelmiştir. Yerleşmeler sanayinin gelişme alanını daraltırken, sanayi de yarattığı çevre kirliliği ile yerleşmeleri olumsuz etkilemektedir. Sanayi ve beraberinde gelen kentleşme, kentsel alanın yayılmasına ve doğal alanların, verimli tarım topraklarının kaybına sebep olmaktadır. Buna duruma bağlı olarak bölgedeki meyve bahçeleri, zeytinlikler, ormanlar ve tarım alanları zarar görmektedir. Yerleşmelerin nüfuslarının artışıyla kıyı alanlarında tahribat olmaktadır. Yoğun karayolu ve demiryolu ulaşımından kaynaklanan gürültü kirliliği de yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir.

İncelenen diğer bir saha ise, Bakırçay havzasıdır.

Geçmişten itibaren bulunduğu konumuyla dikkat çekmiş olan Bakırçay Havzası Ege bölgesinin diğer havzaları gibi önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmış, büyük site devletlerinin kurulmasına olanak tanımıştır. Elverişli bir iklime sahip olması, ziraat yapılabilecek geniş ve verimli toprakların bulunması ayrıca devamlı bir akarsuyun varlığı bölgenin cazibesini daha da arttıran etkenlerdendir. Aynı zamanda Anadolu Yarımadası'nın batıya açılan koridorlarından biri olan Bakırçay Havzası günümüzde de yurdumuzun önemli ziraat sahalarındandır.

Havzada Soma, Bergama, Dikili, Kınık, Kırkağaç ve Savaştepe olmak üzere 6 ilçe bulunmaktadır.

Soma'nın şehrsel fonksiyonlarının belirlenmesinde şehrin yakınındaki kömür depolarının ve termik santralin rolü büyüktür. Soma'da faal nüfusun % 29.17'si maden sektöründe çalıştığı görülmektedir.

Bergama'nın günümüzdeki kentsel fonksiyonları incelendiğinde şehirde çok farklı işlevlerin bulunduğu dikkat çeker. Çalışan nüfusun sektörlere göre incelendiğinde en fazla sanayi sektöründe çalışanların yoğun olduğu dikkat çeker. Daha önce de belirtildiği üzere tarımsal fonksiyonlar, esas itibarıyla kırsal alanların primer sektörüdür. Ancak bunu şehre yansımaları tarıma sayılı sanayi tesislerinin varlığıyla ilgilidir. Bergama çevresinde var olan güçlü ziraat hayatı şehirde ve yakın çevresinde pek çok fabrikanın açılmasına olanak tanımıştır. 1970'li yıllardan sonra özellikle sanayi tesislerini yoğun biçimde kurulması, salça, pamuk, zeytin ve zeytinyağı fabrikaları, incir, üzüm işleme tesisleri, süt ve süt ürünleri imalathanelerinin açılması şehirde yaşayanlar için büyük bir iş istihdamı oluşturmuştur.

Esas itibarıyla ekonomisi tarıma dayalı bir şehir olan Kırkağaç'ın ekonomik yapısında askeriye'nin katkısı ve askeriye'nin varlığından dolayı gelişen ticaret hayatının önemi büyüktür.

Genel itibarıyla bakıldığında tipik bir kıyı kasabası olan Dikili özellikle turizm alanında büyük gelişmeler kaydetmiştir. Bugün şehirdeki en önemli ekonomik fonksiyon turizm ve bununla bağlantılı yan kolları oluşturan hizmetler sektörüdür.

Özellikle kordon boyu olarak da adlandırılan Uğur Mumcu Caddesi çeşitli restoranlar, kafeler, otel, motel, pansiyon ve hediyelik eşya ve el sanatları mağazaları ile eğlence tesisleriyle oldukça canlı bir görünümündedir. Bunun yanı sıra sahildeki çay bahçeleri, parklar ve gezinti parkurları da rekreasyon amacıyla tesis edilmiş alanlardır. Buralarda görevli pek çok kişi çalışan nüfusun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ayrıca yakınındaki verimli ovalarda yetiştirilen pamuk, tütün, meyve, sebze gibi ürünlerin işlendiği çeşitli fabrikalar da çalışanlar ile şehirdeki çeşitli kamu kuruluşlarında çalışanlar da çalışan nüfusun önemli bir bölümünü oluşturur.

Bölüm Soruları

1. Aşağıdakilerden hangisi Bakırçay havzasını beşerî coğrafya açısından cazip kılan faktörlerden değildir?

- a) Çok çeşitli ürünlerin yetişebilmesi
- b) Demografik özellikleri
- c) Doğal güzelliklerinin çekiciliği
- d) Sanayi hayatının faal olması
- e) Ticaret hayatının gelişmiş olması

2. Bakırçay havzasında Yörük köyleri olarak bilinen köylerde özellikle ve dokumacılığı oldukça önemli iktisadi faaliyetlerdendir. Bu köylerde aşağı yukarı her evde bir halı dokuma tezgahı vardır. Tamamen bayanlar tarafından yapılan bu faaliyet önemli bir ekonomik gelir sağlamaktadır. Noktalı alanlara sırasıyla aşağıdakilerden hangi ikisi gelmelidir?

- a) Yün/çetrik
- b) Perde/kumaş
- c) Halı/kilim
- d) Battaniye/perde
- e) Halı/masa örtüsü

3. Genel olarak bakıldığında Bakırçay havzasındaki şehirlerden gelişmelere oldukça kapalı kalmış, altyapı imkânları zayıf, su ihtiyacı kuyulardan sondajla sağlanan, dışarıdan gelen memurlar dışında yabancı kimsenin bulunmadığı ve havzadaki en içe dönük şehir olarak tanımlayabileceğimiz şehir hangi seçenekte doğru verilmiştir?

- a) Savaştepe
- b) Soma
- c) Bergama
- d) Kırkağaç
- e) Dikili

4. Bergama için en önemli ekonomik faaliyet kolu aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Arıcılık
- b) Pamuk ziraatine dayalı dokuma sanayi
- c) Hizmet sektörü
- d) Turizm
- e) Toplayıcılık

5. Bakırçay havzasında endüstri ve sanayinin nispeten gelişmiş olduğu saha aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Bergama çevresi
- b) Savaştepe çevresi
- c) Soma ve çevresi
- d) Dikili çevresi
- e) Kınık çevresi

6. Günümüzde Soma, Deniz ve Eğnez Bölge Müdürlükleri olarak üç bölgeye ayrılmış olan Bakırçay Havzasının en büyük sanayi tesisi..... aşağıdaki seçeneklerden hangisinde doğru verilmiştir?

- a) Özkan demir çelik
- b) Karabük demir çelik
- c) JTI tütün ürünleri
- d) Ege linyit işletmeleri
- e) İzmir demir çelik

7. Elektrik enerjisi, ekonominin ve sosyal yaşamımızın vazgeçilmez unsurlarından biridir. Özellikle yurdumuz gibi hızla gelişmekte olan ülkelerde sanayi ve teknolojik gelişmelerin temel taşı elektriktir. Bu çerçevede hem bölgesel hem de ulusal bazda yurdumuzun kalkınmasına hizmet eden tesislerdendir. Boş alana aşağıdakilerden hangisi gelmelidir?

- a) Ege linyit işletmeleri
- b) Karabük demir çelik
- c) İzmir demir çelik
- d) Özkan demir çelik
- e) Soma termik santrali

8. ‘İklim; yerşekilleri, su kaynakları, toprak tipleri ve bitki örtüsü gibi doğal çevre özelliklerinin oluşumunda etkili faktörlerden biri olmakla birlikte nüfus dağılışı, nüfus yoğunluğu, yerleşme şekilleri, mesken tipleri, tarım, sanayi, ulaşım, turizm gibi beşerî ve ekonomik faaliyetleri de doğrudan etkilemektedir.’ İfadesi için aşağıdakilerden hangisi uygundur?

- a) Doğru
- b) Yanlış

9. ‘Kocaeli, Avrupa’yı Anadolu’ya ve Ortadoğu’ya bağlayan önemli kara, deniz ve demiryolu ulaşım ağlarına uzak bir mevkide bulunmaktadır.’ İfadesi için aşağıdakilerden hangisi uygundur?

- a) Doğru
- b) Yanlış

10. ‘Bakırçay Havzasında sanayinin temelini tarıma dayalı sanayi tesisleri ve madencilığe dayalı sanayi tesisleri oluşturmaktadır.’ İfadesi için aşağıdakilerden hangisi uygundur?

- a) Doğru
- b) Yanlış

CEVAPLAR: 1-B, 2-C, 3-A, 4-B, 5-C, 6-D, 7-E, 8- A, 9- B, 10- A

3. EKONOMİK GELİŞİM VE ULAŞIM İLİŞKİSİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde ekonomik gelişimle ulaşım koşulları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Konunun mekânla bağlantısının sağlanabilmesi için Bakırçay havzasından örnekler verilmiştir. Ayrıca 2014- 2018 yıllarını kapsayan 10. kalkınma planında ulaşım ve lojistikle ilgili kısımlar incelenmiştir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Ulaşımın ekonomiye katkısı ne şekilde gelişir?
- 2) Ulaşım imkanlarının çeşitliliği ekonomik faaliyetleri zenginleştirir mi?
- 3) Ege havzaları ulaşım şartları itibariyle neden önemlidir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Ulaşım- ekonomi	Ulaşım şartlarının ekonomik faaliyetlere katkısının ne olduğu	Ders notları uygulama çalışmaları
Ege havzalarının ulaşım özellikleri	Geçmişten itibaren neden önemli oldukları.	Ders notları ve uygulama çalışmaları
Topoğrafya ulaşım ilişkisi	Topoğrafik şartların ulaşım çeşitleri ve güzergahlarına etkileri	Ders notları ve istatistiksel veriler

Anahtar Kavramlar

- Ulaşım
- Ekonomi
- Lojistik
- Deniz yolu
- Karayolu

Giriş

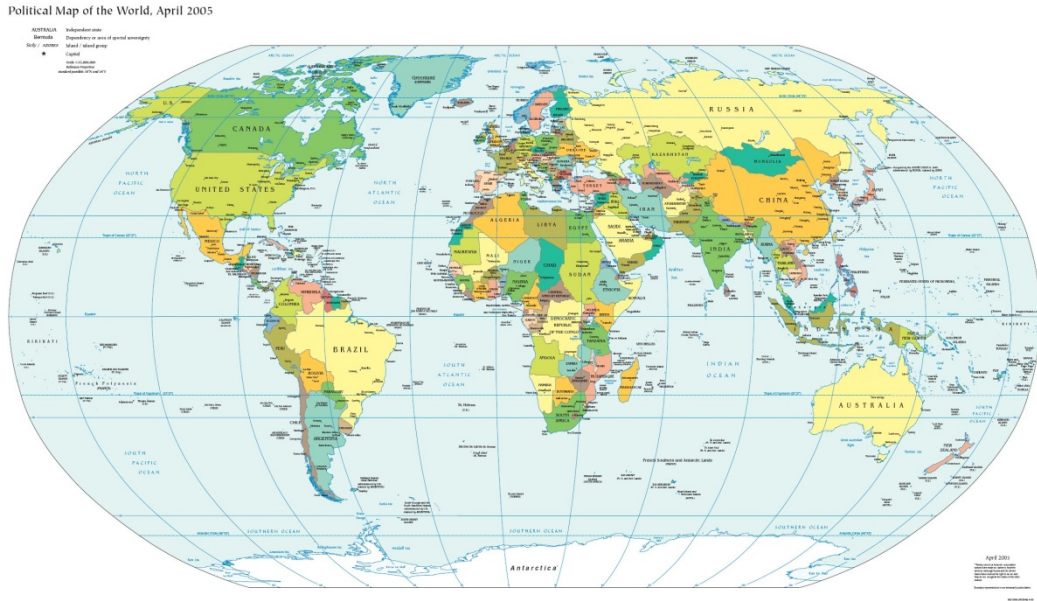
Geçmişten günümüze önemini koruyan, sahanın nüfusunu arttıran, şehirlerin kurulmasında, bölgelerin kalkınmasında ve gelişerek iktisadi bakımdan daha elverişli bir konuma sahip olmasında en önemli iktisadi unsurlardan biri de ulaşım dır. Biri bölgenin ulaşım imkânlarının kolay olması, erişilebilirlik özelliğinin rahatlıkla sağlanabilmesi o bölgenin daima dikkat çekerek, çekicilik kazanmasına neden olur.

3. Ekonomik Gelişim ve Ulaşım İlişkisi

Yeryüzünde ulaşım sistemlerinin en gelişmiş olduğu bölgeler ekonomik bakımdan da gelişmiş güçlü iktisadi yapıya sahip alanlardır. Bu bir tesadüf müdür? Yoksa bir neden sonuç ilişkisinin doğal sonucu mudur? Bu soruların cevabı bu haftaki ders konumuzu oluşturmaktadır.

Ekonomik gelişim ve ulaşım birbirlerinden asla ayrı düşünülemeyecek olgulardır. Adeta bir bütünün iki parçası şeklinde de mütalaa edilebilir. Ekonomik kalkınmanın yaşandığı bölgeler güçlü ulaşım/ münakale sistemlerine sahip iken, ulaşım sistemlerinin tesis edildiği alanlar da ekonomik bakımdan hızlı kalkınan alanlardır.

Genel itibariyle Yurdumuz topraklarının büyük kısmını oluşturan Anadolu yarımadası tarihsel süreç boyunca yüzyıllardır gözde olmuş, elde edilmek için savaşılmış bölgelerin başında gelmektedir. Bu durumun gelişmesinde Anadolu'nun çeşitli oluşumları bünyesinde barındıran topografisi, elverişli iklim özellikleri, bereketli toprakları, tatlı su kaynaklarının zenginliği etkili olmuştur. Ancak başka bir husus da dünya haritası incelendiğinde daha net olarak görülmektedir. O da Anadolu yarımadasının Dünyanın adeta merkezi mevkisinde yer almış olmasıdır. Bu aynı zamanda dünyanın hemen hemen her noktasına kolay ulaşımın sağlanmasına da olanak sağlamaktadır.

Şekil 3: Dünya siyasi haritası

Türkiye kuzey yarımkürede 35° 50' ile 42° 06' kuzey paralelleri ve 25° 40' ile 44° 48' doğu meridyenleri arasında bulunmaktadır. Yüzölçümü 814.578 km²'dir. Bu alanın kabaca % 95'i Asya kıtasında, % 5'lik kısmı ise Avrupa kıtasında yer almaktadır. Çanakkale ve İstanbul boğazları Marmara deniziyle Asya ve Avrupa kıtalarını ayırmakta ve Akdeniz-Karadeniz havzaları arasında doğal bir bağlantı oluşturmaktadır. Ülkemiz güneyde Suriye ve

Irak, doğuda İran, Nahçıvan, Gürcistan ve Ermenistan, kuzeybatıda ise Yunanistan ve Bulgaristan ile sınır komşusudur. Stratejik açıdan oldukça önemli bir mevkide yer alan Türkiye aynı zamanda Avrupa'yı Ortadoğu ve güney Asya'ya bağlayan önemli yol güzergâhları üzerindedir.

Bu bağlamda Ege havzalarının (Bakırçay, Gediz, Büyükenderes ve Küçükenderes) ulaşım özellikleri bakımından son derece elverişli şartlara sahip olduğu görülmektedir. Havzaların ulaşım imkânları bakımından önemi, Ege kıyılarından Anadolu'nun iç kısımlarına ulaşabilme olanağı sağlayan yol güzergâhları üzerinde olmasıdır. Bu havzalardan en kuzeyde yer alan Bakırçay Havzasının ulaşım imkânları bakımından sağladığı avantajlar, diğer Ege Havzalarında da olduğu gibi tarihi dönemler içinde dikkat çekmiştir. Bakırçay Havzasında olduğu gibi Alüvyal havzalarda yer alan şehirler gelişimlerini büyük oranda tarımla birlikte ticarete de borçludurlar. Bu nedenle bu havzalarda güçlü şehir devletleri kurulmuştur. Pergamon da bunlardan biridir. Özellikle deniz ticaretine dayalı bir ulaşım sisteminin varlığı Pergamon şehriyle birlikte tüm Bakırçay Havzasının önem kazanmasına sebep olmuştur.

Özellikle Roma döneminde Ege deniz yolları çok önemliydi. Venedik, Cenova Floransa gibi limanlardan yüklenen mallar Batı Anadolu kıyılarından iç kesimlere sevk ediliyordu. Yine aynı şekilde doğrudan karayoluyla Ege kıyılarına ulaştırılan çeşitli mallarda Pergamon (Bergama) limanlarından, Elaia (Dikili), Pitane (Zeytinadağ), Phokaian (Foça), Smyrna (İzmir), Miletos (Milet) gibi limanlardan Batı Akdeniz'deki limanlara oradan da kuzey Avrupa'ya sevk ediliyordu.

Buna göre Bakırçay Havzası önemli yollar üzerinde yer almaktaydı. Bakırçay havzasında hem Marmara bölgesini güneye bağlayan kuzey güney yönlü hem de Ege kıyılarını doğu bölgelerine bağlayan doğu-batı yönlü bir yol şebekesi mevcuttu.

Cyzikos'u Smryna'ya bağlayan yol Pergamon'da geçer. Yine Pergamon; Nikomedia, Sardes gibi şehirlere bağlanan ve bunları birbirine bağlayan yolların kavşak noktasıydı. Bakırçay havzası Ege denizini iç kısımlara bağlayan tabi yollardan biridir. Özellikle İlion (Hisarlık), Adramyttion (Burhaniye), Cyzikos (Balkız), Nikomedia (İzmit), Nicea (İznik), Kios (Gemlik), Miletopolis (Manyas) gibi Güney Marmara'dan gelen yollar Pergamon (Bergama)'da birleşerek Phokaia (Foça), Smyrna (İzmir), Ephesos (Selçuk), Sardes (Sart), Leodikeia'dan (Goncalı), Apameia (Dinar) üzerindeki doğu bölgelerine, Kibyra (Harzum), Attaleia (Antalya) ve Germonicapolis üzerinden Akdeniz kıyılarına ulaşma imkânına sahipti. Marmara kıyılarını Akdeniz kıyılarına bağlayan bu yollar aynı zamanda Bakırçay Havzası güney kesiminde Anadolu'nun iç kısımlarına da ulaşma imkânı sağlıyordu.

Venedik – Ceneviz gibi limanlarda Ege kıyılarına ulaşan mallardan Pitane – Elaia gibi limanlara getirilenler büyük oranda Bakırçay Havzasını takip ederek Dinar'a kadar getiriliyor, Dinar'da toplanan mallar buradan Yalvaç – Konya üzerinden güney ticaret yolu vasıtasıyla Anadolu'nun iç kısımlarına ulaştırılıyordu. Yakın ve Uzak doğudan gelen yollar, Külek boğazından geçerek, güney ticaret yolu Dinara geçiyor ve buradan batıya doğru B. Menderes nehrinin bir kolu olan Çürüksu vadisi boyunca ilerliyor, Laodiceia (Eskihisar-Denizli)'den

kuzeye dönüyor, Hieropolis (Ecirli-Pamukkale), Tripolis (Yenice) ile Buldan yakınından geçilmesi kolay, nispeten az arızalı bir eşiği aşarak Philadelpheia (Alaşehir) ve Thyatira (Akhisar)dan geçerek Bakırçay vadisi boyunca Bergama'ya ulaşırdı.³ Bergama krallığının güçlenmesiyle birlikte Bakırçay Havzasındaki yol şebekesi daha da önem kazanmıştır.

Sonraki dönemlerde Bergama krallığının güç kaybedip Roma imparatorluğuna bağlanmasına rağmen yine de çok önemli olan Bakırçay havzası ve tüm Ege deniz yolları 14. yy.'ın ikinci yarısından itibaren giderek zayıflamaya başlamıştır. Türklerin İstanbul'u fethetmesiyle doğu-batı arasındaki transit taşımacılık ve bu güzergâhtaki yollar arasındaki bağlantılar büyük oranda kesilmiştir.

Suriye üzerinden gelen yolları da hâkimiyetleri altına alan Türkler aynı zamanda Akdeniz'i de bir iç deniz haline dönüştürmüşlerdir. Avrupalılar için doğu mallarına ulaşabilecekleri tek geçidin Süveyş kanalı olması, ancak burada da ağır gümrük vergilerinin uygulanması Avrupalıları yeni yollar bulmak mecburiyetinde bırakmıştır. 14. yy. sonları 15 yy. başlarında çeşitli denizcilerin yapmış oldukları keşiflere Hint Okyanusu aşılarak yeni yollar keşfedilmiştir. Bu ise, Avrupalı denizciler için yeni alternatifler ortaya çıkarmıştır. Böylece özellikle 16.yy.'da tamamıyla Türk hâkimiyetinde olan Akdeniz özellikle deniz ticareti açısından önemini büyük oranda kaybetmiş dolayısıyla Ege kıyılarındaki ve iç kesimlerle bağlantıyı sağlayan yol güzergâhındaki diğer şehirlerde birer birer sönükleşmiştir. Bu durum ise Bakırçay havzası gibi diğer Ege havzalarının da gelişimlerinin önemli oranda kısıtlanmasına sebep olmuştur.

Bilindiği üzere tabii yollar çok eski dönemlerden itibaren yol şebekesine yön veren istikametlerdir. Öncelikli olarak topoğrafik unsurların güzergâhları tayin etmesi nispeten elverişli alanların geçiş alanları olarak kullanılması geçmişten itibaren insanların dikkat ettikleri hususlardır. Günümüzde dahi, yol inşa edilirken büyük oranda coğrafi bakımdan elverişli olan kesimler tercih edilmektedir. Bu hem yolun kullanımı açısından güvenliği hem de ekonomik bakımdan büyük avantajlar sağlamaktadır. Ege havzalarında da yolların bugünkü durumu ana hatlarıyla tarihi dönemlerde kullanılan tabi yollara büyük benzerlikler gösterir. Genel olarak ulaşım bakımından en elverişli alanlara tekabül eden tabi yollar günümüz yollarının oluşumuna da bir anlamda öncülük etmişlerdir. Bu havzalardan biri olan Bakırçay Havzasının bugünkü yol şebekesi de esas itibariyle doğu-batı ve kuzey-güney yönlerindedir. Doğu batı istikameti yol Dikili'den başlayarak Bergama, Kınık, Soma ve Kırkağaç'a uzanır. Kuzey güney yönlü yol şebekesi ise kabaca Çanakkale'yi Bergama üzerinden İzmir'e ve Bursa – Balıkesir'i Manisaya bağlayan yoldur. Bakırçay havzası yol şebekesi yerleşim alanlarının bulunduğu sahaları takip ederek ilerler.

Tarihi dönemlerden itibaren şehirler önemli yol güzergâhlarında ve kavşak noktalarında kurulurken, zaman içinde, kurulmuş olan şehirlerarasındaki münasebetleri güçlendirmek amacıyla da yol ağı genişletilmiştir. Doğu batı istikametli yol şebekesi incelendiğinde Dikili ve Bergama'yı nehrin kuzey yakasında birbirine bağlayan yol,

³ Göney, S. 1975, Büyük Menderes Bölgesi, s.577, İstanbul.

Bergama'dan itibaren güney yakada yer alan Kınık'a ve buradan da Soma ve Kırkağaç'a bağlanır. Havza genelinde yol başında kurulmuş pek çok köy dikkat çekmektedir. Bu köylerin bazıları ise yolun sağladığı avantajlarla daha da nüfuslanıp genişleyerek bucak merkezi hüviyeti kazanmışlardır.

Günümüzde de Bakırçay Havzası genelinde ulaşım problemi yoktur. Tüm köylere bağlantı asfalt ve stabilize yollarla sağlanmaktadır. Havzanın en batı kesiminde yer alan Dikili İzmir iline 105 km, en yakın komşu ilçe olan Bergama'ya ise 24 km mesafededir. İzmir – İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlere her an ulaşım imkânı olan Dikili deniz yolu ile İzmir'e 66, İstanbul'a 230 mil mesafededir. Deniz yoluyla genelde yük taşımacılığı yapılmakta yolcu taşımacılığı için ise çalışmalar hâlen sürdürülmektedir. Ancak haftada bir gün; Kuşadası, İzmir, İstanbul gibi şehirlerden gelen turist gemileri de Dikili'ye uğramaktadırlar.

Bölgede önemi çok büyük olan Dikili limanı sürekli faaliyet halindedir. Özellikle Soma'dan gelen kömür Dikili limanından ihraç edilmektedir. Ayrıca Ayvalık'daki yağ fabrikalarının hammadde ve ürün ihtiyacı da Dikili limanı sayesinde karşılanmaktadır. Dikili limanı hem iç ve dış pazara devamlı ithalat ve ihracat kapısı olarak, hem de gelen turist gemilerine gümrük kapısı olarak hizmet etmektedir. Bu bağlamda İzmir-Aliaga demiryolu hattının Dikili'ye kadar işlemesi çalışmaları tamamlanır ise, Dikili limanı hem Bakırçay Havzası hem de yurdumuz için çok daha önemli hizmetlerde bulunacak ve önemi daha da artacaktır.

Dikili'den 24 km daha doğuda yer alan Bergama ise İzmir'e 102 km uzaklıkta yer almaktadır. Geçmişte büyük bir krallığa başkentlik yapmış olan Bergama bugün de özellikle tarihi ve kültürel hazineleriyle Bakırçay Havzasının önemli şehirlerinden biridir.

Bergama ilçesinin toplam 119 köyünün 65 tanesinin yolu asfalt, 54 köyün yolu ise stabilize dir. Dolayısıyla burada da yol problemi yoktur. Köylerde ulaşım şehirden sürekli yapılan minibüs seferleriyle sağlanabilmektedir. Bergama'dan itibaren karayolu şebekesi nehri geçerek güney kesimde yer alan Kınık'a ulaşır. Soma ve Bergama gibi iki büyük şehir arasında yer alan Kınık'ta yoğun bir trafik şebekesi mevcuttur. Özellikle Soma linyitlerinin taşınarak Dikili limanına ulaştırılması tamamıyla Kınık üzerinden sağlanmaktadır. Dolayısıyla Kınık – Soma yakınında özellikle kamyon – tanker trafiği oldukça yoğundur. Kınık'ta da diğer şehirlerde olduğu gibi köylerle bağlantı sağlıklı bir şekilde sağlanabilmektedir. Köy yollarının % 90'ı asfalt, % 10'u ise stabilize dir. Soma hem nüfus miktarı itibariyle hem de sanayi tesislerinin varlığı sebebiyle ulaşımın son derece önemli olduğu şehirlerden biridir. İlçe sınırları içindeki karayolu uzunluğu yaklaşık 20 km olup tamamı asfaltdır. Merkezden geçen bu yol Soma dışında Savaştepe, Kırkağaç ve Kınık'ı birbirine bağlamaktadır. Soma ile Kırkağaç arasındaki mesafe 6 km, Soma ile Savaştepe arasındaki mesafe ise 22 km. dir. Soma – Balıkesir yolu ise 67 km.'lik bir mesafeye sahiptir. Özellikle 1980'den sonra yapılan çalışmalarla tüm havza genelinde yol şebekesinde gerekli bakım çalışmaları yapılarak güçlendirilmiştir. Soma ve köyleri arasındaki yol şebekesi ve

köylerin birbiri arasındaki yol şebekesinin de büyük bir kısmı asfalt geri kalanı ise stabilize yol karakterindedir. Soma'nın ulaşım bakımından en önemli özelliği ise Bandırma-Manisa demiryolu'nun Soma'dan geçmesidir. Manisa'yı Bandırma'ya bağlayan bu şebeke aynı zamanda Kırkağaç ve Savaştepe'den de geçmektedir. Özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında demiryolu ağı hızlı bir şekilde gelişmiştir. Bu dönemde yapılan Balıkesir – Kütahya hattı ise Manisa'dan uzanan bu demiryolunu Balıkesir'de Kütahya üzerinden Ankara'ya bağlamaktadır. Böylece Bakırçay havzasının karayoluna alternatif olarak demiryoluyla da hem İstanbul hem de Ankara ile bağlantısı sağlanmış oluyordu. Bakırçay havzasının demiryolu sisteminde dikkat çeken bir özellik de Dikili – Bergama – Kınık – Soma ve Kırkağaç arasında bir demiryolu ağının kurulmamış olmasıdır. Oysa ki geçmişten günümüze Dikili, Havzanın başlıca limanı olup özellikle Soma gibi yük ve yolcu taşımacılığı trafiğinin yoğun olduğu bir bölgeyle sadece karayolu bağlantısının değil aynı zamanda buna paralel olacak demiryolu ulaşımının da sağlanmış olması gerekirdi. Nitekim Ege bölgesindeki Gediz (Basmane- Afyon) – K. Menderes (Torbalı- Ödemiş) ve B. Menderes (Alsancak-Afyon hattı) gibi diğer havzalara bakıldığında karayolu ulaşımına alternatif olarak doğu-batı yönlü bir demiryolu hattının da varlığı dikkat çekmektedir. Oysa 1888 tarihinde Manisa – Bandırma hattının yapımını da üstlenen bir Fransız şirketi Soma – Bergama – Dikili demiryolu yapımı için İstanbul'a başvurmuş ve kendisine imtiyaz verilmesini istemiştir. Bu yol yapıldığı takdirde Soma istasyonu ve Dikili iskelesi birbirine bağlanmış olacaktı. Ancak bu mümkün olmadı. Çünkü bu sırada İzmir – Dikili arasında çalışan vapurlarla Dikili iskelesine getirilen mallar develerle Bergama ve Soma'ya ve daha da iç kısımlara taşınıyordu. Dikili – Soma hattı yapıldığı takdirde bu bölgedeki kervanlar ve hanlar büyük kayba uğrayacak pek çoğu işsiz kalacaktı. İşte bu şekilde geçimini sağlayan bazı kişilerin devreye girmesiyle, çıkar sahipleri ortalığı karıştırarak bu hattın yapımını engellemişlerdir. Netice olarak Bakırçay Havzası için son derece önemli olan bu hattın yapımı çıkar ilişkileri nedeniyle iptal edilmiştir. Ancak bugün de bölgede böyle bir hattın yapımı yoğun olan karayolu ulaşımını hafifleterek bölge için büyük avantaj oluşturacaktır.

Demiryolu, kara taşımacılığı sistemi içinde önemli bir yere sahiptir. Demiryolları ile yük ve yolcu taşımacılığı en ekonomik ulaşım araçlarından biridir. Soma – Kırkağaç ve Savaştepe garları 1912 yılında hizmete girmiştir. 1890-1912 yılları arasında Fransız şirketi tarafından yapımı tamamlanan bu hat Bakırçay Havzası ulaşım ağında önemli bir yere sahiptir.

Bakırçay Havzası yurdumuzun gerek tarımsal gerekse sanayi tesisleri itibarıyla ekonomik yönden büyük potansiyele sahip alanlarından biridir. Daha önceki kısımlarda da değinildiği üzere son derece verimli toprakların yer aldığı Bakırçay havzasında, üretilen malların hem yurt içine hem de yurt dışına sevki daha uygun şartlara sahip, daha elverişli yol sistemleriyle gerçekleşir. Ekonomik bakımdan güçlü olmanın en önemli kurallarından biri olan hızlı ve güvenli ulaşılabilirlik kavramının sağlanması bölgemizin daha da kalkınarak güçlenmesi için gereklidir. Bu bağlamda bölgede hem var olan kara ve demiryolları güçlendirilmeli, hem de yeni ulaşım ağları tesis edilmelidir. Bu sayede Dikili Limanı da hem

iç hem de dış pazarlara daha kolay ve daha verimli bir şekilde hizmet ederek bölge piyasasında daha güçlü bir konuma gelecektir.

Ekonomik gelişim ve ulaşım arasındaki güçlü ilişkiler kalkınma planlarında da belirtilmiş ve geçmişten itibaren bu konuda ciddi atılımlar yapılmıştır. Ekonomik gelişim ve ulaşım ilişkisi 1963- 1967 yıllarını kapsayan 1. Kalkınma planından itibaren Türkiye gündeminde yer almıştır.1. kalkınma planında ifade edilen ana ilkeler;

1. Bugün çok karışık ve sahipsiz bir durumda olan taşıma politikasını tek elden yönetmek.

2. Taşıma işlerini ekonomik kurallara uygun ve ekonomik sınırlar içinde uygulanmak üzere:

a) Uzak taşımaları demiryolu ve denizyoluyla yapmak.

b) Karayolu, demiryolu ve denizyolu taşımalarını besleyici ve tamamlayıcı kısa mesafe taşıt örgütü kurmak.

3. Bütün taşıma sistemlerini aynı şart ve yükümlere bağlamak,

şeklinde belirtilirken hedefler ise:

1. Bir yandan ulusal ekonomik gelişmenin gerektirdiği yük taşımalarını hiçbir tıkanıklığa meydan vermeden karşılamak, öte yandan daha güvenli, rahat ve ekonomik yolculuk imkânlarını sağlamak,

2. Sistemler arası sistem için yıkıcı rekabete son vererek taşıtları toplum ve ulusal ekonomi yararına uygun olarak kullanmak,

3. Ekonomik ölçülere göre ihtiyaçların üstünde sayılabilecek geometrik standartlardan sakınmak, bir yandan Devlet yolları şebekesini tamamlamaya çalışırken il ve köy yollarına önem vererek, kısa bir sürede köy ve kasabaları yola kavuşturmak,

4. Demiryollarımızın iktisadi olarak çalışabileceği ortamı hazırlamak, bu taşıtları, ekonomiye yük olmamaları için yalnız iktisadi olan hatlarda işletmek,

5. Daha modern ve genç teknelerle dış ticaret mallarımızın en az yansını taşımak, uluslararası sularda yabancı bandıralı gemilerle rekabet edebilir bir deniz ticaret filosu yaratmak,

6. Hava alanlarının güvenlik araçlarını artırmak, yakın dış ülkelere verimli hava ulaştırması sağlamak⁴ olarak ifade edilmiştir.

⁴ <http://www.kalkinma.gov.tr>

2014- 2018 dönemini kapsayan 10. Kalkınma planında da hedefler belirtilerek, sürdürülebilir ekonomik gelişim için planlamalar yapılmıştır. Bu durumda 9. Kalkınma planında belirtilen hususlar; ‘ulaştırma altyapısını geliştirerek yurtiçi ve yurtdışı üretim ve tüketim merkezlerini birbirine bağlama ve ulaştırma türlerini kendi içerisinde entegre hâle getirme yönünde çalışmalar yürütülmüştür. Bu çerçevede Trans-Avrupa Ulaştırma Ağları (TEN-T), Kafkas ülkeleri ve Ortadoğu ile bağlantıları güçlendiren projeler büyük ölçüde gerçekleştirilmiş, bölünmüş yol çalışmalarına devam edilmiş, hızlı tren hatları işletmeye alınmaya başlanmış, iki büyük konteynır liman projesine öncelik verilmiş, havayolundaki yurtiçi ve yurtdışı yolcu ve sefer sayıları artırılmıştır. Ulaştırma altyapısının finansmanında kamu-özel işbirliği modeli; havalimanı ve terminal yapımlarına ilave olarak otoyol, tünel ve köprü yapımlarında da uygulanmaya başlanmıştır. Önümüzdeki dönemde koridor yaklaşımına geçilmesi, ulaşım türleri arasında entegrasyonun sağlanması, az gelişmiş bölgelerin ulaşım bağlantısının daha da geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Türkiye’nin coğrafi avantajlarını ekonomik gelişmeye ve ticaret hacmine yeterince yansıtabilmesi için maliyetleri optimize edecek, ürün döngü sürecini kısaltacak, ulaştırma, depolama, paketleme ve stok yönetimi gibi işlevleri bütünleştirebilecek bir yük taşımacılığı ve lojistik altyapısının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bölgelerin özellikle yük taşımacılığında daha etkin, hızlı ve güvenli ulaşım ve lojistik altyapıya kavuşması ve ülkenin önemli bölgesel merkezleri arasında da etkileşimi artıracak şekilde kuzey-güney bağlantılarının güçlendirilmesi önemini korumaktadır’ şeklinde ifade edilmiştir⁵.

2014- 2018 yıllarını kapsayan 10. Kalkınma planında ulaşım ve lojistik ile ilgili kısımlar ise şu şekilde maddelenmiştir:

1. Son yıllarda hızlı bir gelişme gösteren lojistik, hem kendi içinde taşıdığı büyüme potansiyeli hem de Türkiye’nin birçok ekonomik hedefe ulaşmasında oynayacağı temel rol itibarıyla büyük öneme sahiptir. Taşımacılık, depolama, paketleme, gümrükleme ve nihai tüketiciye erişimi de kapsayan lojistik hizmetlerinin dünya genelindeki hacmi gün geçtikçe artmaktadır. Lojistik altyapısı gelişmiş ülkelerin ticaret faaliyetlerinin daha etkili ve verimli olduğu görülmektedir.

2. Lojistik Performans Endeksine göre 155 ülke arasında 2007 yılında 34’üncü sırada, 2010 yılında 39’uncu sırada bulunan Türkiye, 2012 yılı itibarıyla 27’nci sıraya yükselmiştir. Lojistikle ilgili yetkiler farklı kamu kurumları arasında dağıtılmış bulunduğundan bu alanda etkin bir koordinasyona ihtiyaç bulunmaktadır. TCDD tarafından yapımı devam eden 18 adet lojistik merkezden 3’ü işletmeye açılmış, 4’ünün ise birinci etap inşaat işleri tamamlanmıştır.

3. Dünyada ön plana çıkan güvenli, dakik, daha kısa sürede ve daha konforlu ulaşım talepleri son yıllarda ulaştırmanın gelişimini hızlandırmıştır. Bu gelişme çerçevesinde, lojistik hizmetleriyle desteklenen ulaştırma türlerinin bütünleşmiş bir şekilde işletimini, verimli ve etkili bir ulaştırma altyapısı oluşturulmasını ve ulaştırma türlerinde güvenliği öne çıkaran

⁵ <http://www.kalkinma.gov.tr>

sürdürülebilirlik kavramını da göz önünde bulundurarak, insan faktörünü önceleyen ve çevreye zararı en aza indirgeyen politikaların uygulanması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

4. Ülkemizde şehirlerarası yolcu taşımalarının yaklaşık yüzde 90,5'i, yük taşımalarının ise yaklaşık yüzde 87,4'ü karayoluyla gerçekleşmektedir. Taşımaların ulaştırma türleri arasında dengeli bir şekilde paylaştırılması ihtiyacı devam etmektedir.

5. Karayolu baskın yapı, çevresel sorunlar ve karayolu güvenliği sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Bölünmüş yolların devreye girmesiyle sağlanan iyileşmeye rağmen, trafik kazalarındaki can kayıpları ve ekonomik kayıplar önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.

6. Karayolları Genel Müdürlüğünün 2007 yılında Ulaştırma Bakanlığına bağlanması, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının kurulması ve Denizcilik Müsteşarlığının da Bakanlık bünyesine alınmasıyla birlikte Türkiye'de ulaştırmayla ilgili kurumlar tek çatı altında toplanmıştır.

7. 2012 yılı sonunda otoyol ağının uzunluğu 2.236 km'ye, bölünmüş yol uzunluğu otoyollarla birlikte 22.253 km'ye, ağır taşıt trafiğine uygun bitümlü sıcak karışım (BSK) kaplamalı yol ağı uzunluğu ise 15.386 km'ye ulaşmıştır. Bu kapsamda 15.000 km uzunluğunda bölünmüş yol ağı hedefi ve 14.500 km BSK'lı yol ağı uzunluğu hedefi aşılmıştır. Karayolu yolcu taşımacılığında piyasanın kendi içerisinden ve diğer taşımacılık türlerinden gelen rekabet baskısı sonucu hizmet kalitesi yükselmiştir.

8. 2012 yılı sonu itibarıyla 8.770 km'si konvansiyonel ana hat, 2.350 km'si tali hat ve 888 km'si yüksek hızlı tren hattı olmak üzere toplam 12.008 km demiryolu ağı bulunmaktadır. 2009 yılında Ankara-Eskişehir, 2011 yılında Ankara-Konya, 2013 yılında ise Eskişehir-Konya arası yüksek hızlı tren hattı işletmeye alınmıştır. Ayrıca, Gebze-Eskişehir hattının tamamlanarak 2013 yılında Ankara-İstanbul hızlı tren seferlerinin başlatılması öngörülmektedir.

9. Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanunla TCDD şebekesinin özel kesime açılması ve yük taşımacılığında rekabetçi bir piyasanın oluşturulması yönünde yeniden yapılandırma süreci başlatılmıştır. Demiryolu taşıtları imalat sanayiinde özel kesimin katılımının artırılması hedefi kapsamında TCDD ile yerli ve yabancı şirketler arasında işbirlikler kurulmuş, bu doğrultuda Adapazarı'nda demiryolu araçları, Çankırı'da hızlı tren makasları ve Sivas'ta beton travers üretimine başlanmıştır.

10. Dünya denizyolu taşımacılığı küresel krizden olumsuz yönde etkilenmiştir. Bununla birlikte Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde limanlarda yapılan toplam elleçleme miktarı yıllık ortalama yüzde 8, konteyner elleçleme miktarı ise yıllık ortalama yüzde 11 artış göstermiştir. Türk bayraklı deniz ticaret filosu 2006 yılı sonunda 7,3 milyon DWT iken 2012 yılı sonunda 10,3 milyon DWT'ye ulaşmış, dünya filoları arasında 25'inci sırada yer almıştır.

Ancak, denizyoluyla gerçekleştirilen dış ticaret taşımalarının 2006 yılında yüzde 21'i Türk bayraklı filoyla gerçekleştirilirken, 2012 yılında bu oran yüzde 14'e düşmüştür.

11. Paris Memorandumunda beyaz bayrağa geçilmiş, bayrak, liman ve kıyı devleti denetiminde önemli gelişmeler sağlanmış, Otomatik Tanımlama Sistemi uygulamaya konulmuştur. Böylece deniz emniyeti konusunda önemli bir gelişme sağlanmıştır.

12. Türkiye'nin artan dış ticaretini karşılamak ve bölgesel bir aktarma merkezi olmasını sağlamak için büyük ölçekli limanlardan Mersin Konteyner Limanı ve Filyos Limanının etüd-projeleri tamamlanmış ve Çandarlı Limanının yapımına başlanmıştır. 2010 yılında Kıyı Yapıları Master Planı tamamlanmış, ancak ilgili kurumların rehber olarak kullanacağı şekilde hayata geçirilememiştir.

13. Havayolu taşımacılığında vergi ve katkı paylarında indirimler başta olmak üzere, yapılan düzenlemeler çerçevesinde pazara yeni taşıyıcıların girmesiyle talepte yaşanan yüksek hızlı büyüme devam etmiştir. 2006 yılında 61,7 milyon olarak gerçekleşen toplam havayolu yolcu trafiği, yıllık ortalama yüzde 13'lük büyümeyle 2012 yılında 131 milyon yolcuya ulaşmıştır. 2006 yılında 42 olan aktif hava meydanı sayısı 2012 yılında 49'a yükselmiştir.

14. GAP Uluslararası Havalimanı ve Hatay Havalimanı tamamlanarak hizmete açılmıştır. Kayseri, Denizli, Trabzon, Merzifon, Sivas, Balıkesir-Koca Seyit, Batman, Erzincan, Malatya, Kars, Iğdır, Elazığ, Ağrı, Adıyaman, Adana, Gökçeada meydanlarında yeni terminal binaları hizmete girmiştir. Ayrıca Yap-İşlet-Devret yöntemiyle yapılan Milas-Bodrum Havalimanı dış hatlar terminali, Sabiha Gökçen Havalimanı iç ve dış hatlar terminalleri, Adnan Menderes Havalimanı dış hatlar terminali, Esenboğa Havalimanı iç ve dış hatlar terminali ve Zafer Havalimanı hizmete açılmıştır.

15. Gümrük hizmetlerinin etkin sunulması, dış ticarete sürenin kısılmasını ve lojistik sürecinin daha etkin bir hale gelmesini sağlamaktadır. KÖİ yöntemiyle gümrük kapıları modernize edilmiş, gümrük uygulamalarında bilgi teknolojileri kullanımı yaygınlaştırılmış, yetkilendirilmiş yükümlü statüsüyle gümrük işlemleri azaltılmış, ikili işbirliği anlaşmalarıyla ülkeler arası gümrük işlemlerinin sadeleştirilmesi sağlanmıştır. Dış ticaretin gelişmesine paralel olarak yeni gümrük kapılarının açılması, modernizasyonlara devam edilmesi ve tesislerin donanım ihtiyaçlarının giderilmesi önem arz etmektedir.

16. Posta hizmetlerinin kişisel haberleşmedeki önemi giderek azalmış, bu hizmetler ticaret ve kurumlar arası iletişimin önemli bir altyapısı haline dönüşmüştür. Kargo ve lojistik hizmetlerinin aynı altyapı üzerinden sunulması nedeniyle birçok şirket bu hizmetleri bir arada sunmaktadır.

17. Posta sektöründe serbestleşmeyi başlatan, işletme ve regülasyon faaliyetlerini ayıran ve Posta ve Telgraf Teşkilatını (PTT) yeniden yapılandıran Posta Hizmetleri Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanunla posta sektörünü düzenleme ve denetleme görevi Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumuna verilmiştir.

Amaç ve Hedefler

1. Türkiye'nin lojistikte bölgesel bir üs olması sağlanarak; lojistik maliyetin düşürülmesi, ticaretin geliştirilmesi ve rekabet gücünün artırılması temel amaçtır. Lojistikte ulaştırma, depolama, envanter yönetimi ve gümrükleme alt maliyetleri göz önünde bulundurularak, transit taşıma süresinin kısaltılması, hasarsız teslim oranının yükseltilmesi, güvenilirlik ve hız unsurları öne çıkarılarak müşteri hizmet düzeyinin artırılması hedeflenmektedir.

2. Yük ve yolcu ulaştırma hizmetlerinin etkin, verimli, ekonomik, çevreye duyarlı, emniyetli bir şekilde sağlanması; yük taşımacılığında, kombine taşımacılık uygulamalarının geliştirilerek demiryolu ve denizyolunun paylarının artırılması, kalitenin ve güvenliğin yükseltilmesi ve ulaştırma planlamasında koridor yaklaşımına geçilmesi esastır.

Politikalar

1. Ulaştırma türleri ve koridorları, lojistik merkezler ve diğer lojistik faaliyetleriyle bütünleşik Lojistik Master Planı hazırlanarak hayata geçirilecektir. Bu çerçevede, lojistik merkezler için yer seçiminde rehber niteliği taşıyacak şekilde ülkemizin ulaştırma alternatiflerini gösteren ulaştırma koridor haritalarının çıkarılması sağlanacaktır.

2. Lojistik merkezlerin ülke genelinde planlanması ve yatırımlarında; bölgesel potansiyel ve ihtiyaçlar dikkate alınacak, kombine taşımacılık bağlantılarının yapılmasına özen gösterilecek, kullanıcıların gereksinimleri gözetilerek, tüm lojistik hizmet sağlayıcılarının eşit şartlarda yararlanacağı kamu-özel işletim modelinin etkin bir şekilde kullanılması sağlanacaktır.

3. Lojistik pazarında faaliyet gösteren firmaların yeterli ölçek büyüklüğüne ulaşması desteklenecektir.

4. Lojistik alanında kamu kurum ve kuruluşları arasında etkin bir koordinasyon ve işbirliği mekanizması oluşturulacaktır.

5. Ulaştırma koridorlarında uygun hacim ve mesafelerde en avantajlı ulaşım türü belirlenerek, bu kapsamda denizyolu ve demiryolu taşımacılığı özendirilecek ve kombine taşımacılık imkânları geliştirilecektir. Enerji verimliliğini, temiz yakıt ve çevre dostu araç kullanımını sağlayan ulaşım sistemlerine öncelik verilecektir.

6. Önemli ticaret merkezlerinden olmaya devam edecek AB'nin ulaştırma ağlarına (TEN-T) bağlantı sağlayacak projeler başta olmak üzere tüm komşu ülkelere ve yeni pazarlara erişimi kolaylaştıracak güzergâhlara önem verilecektir.

7. Karayollarında kuzey-güney hattında koridor yaklaşımı da dikkate alınarak Ovit ve Cankurtaran tünellerinin de üzerinde yer aldığı öncelikli güzergâhların ve komşu ülkelerle ticareti geliştirecek koridorların yapımına devam edilecektir.

8. Karayollarında; önleyici bakım kavramının esas alındığı ve bakım-onarım hizmetlerinin zamanında ve yeterli düzeyde karşılanmasını temin edecek etkin bir üstyapı yönetim sistemi tesis edilecektir. Bakım ve onarım hizmetlerinin ağırlıklı olarak özel kesim marifetiyle yürütülmesi için gerekli hukuki ve kurumsal düzenlemeler hayata geçirilecektir.

9. Karayolu taşımacılığında kayıt dışılık önlenecek, mali ve mesleki yeterliliğe sahip verimli işletmelerin kurulması ve piyasadaki atıl kapasitenin azaltılması teşvik edilecektir.

10. Trafik güvenliğinin en üst seviyede tesis edilebilmesi için denetim hizmetleri; araç tescil ve sürücü belgelendirme gibi idari faaliyetlerden ayrıştırılacak ve söz konusu faaliyetler için müstakil birimler kurulacaktır.

11. Karayolu Trafik Güvenliği Stratejisi ve Eylem Planı'nda yer alan trafik kazası nedeniyle meydana gelen ölümlerin yüzde 50 oranında azaltılması hedefi doğrultusunda Trafik Elektronik Denetim Sistemlerinin kullanımı Akıllı Ulaşım Sistemleriyle entegre bir şekilde yaygınlaştırılacaktır.

12. Hızlı tren ağı; Ankara merkez olmak üzere İstanbul-Ankara-Sivas, Ankara-Afyonkarahisar-İzmir, Ankara-Konya ve İstanbul-Eskişehir-Antalya koridorlarından oluşmaktadır. Plan dönemi sonuna kadar 393 km uzunluğundaki Ankara-Sivas ve 167 km uzunluğundaki Ankara (Polatlı)-Afyonkarahisar hızlı tren hatları işletmeye açılacaktır.

13. Trafik yoğunluğuna bağlı olarak belirlenen öncelik sırasına göre mevcut tek hatlı demiryolları çift hatlı hale getirilecektir. Ayrıca şebekenin ihtiyaç duyduğu sinyalizasyon ve elektrifikasyon yatırımları hızlandırılacaktır.

14. Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanun çerçevesinde TCDD'nin yeniden yapılandırılması tamamlanacak, demiryolu yük ve yolcu taşımacılığı özel demiryolu işletmelerine açılacaktır. TCDD şebekesi yenileme ve bakım-onarım hizmetlerinin özel kesim eliyle yürütülmesi esas olacaktır. TCDD'nin kamu üzerindeki mali yükü sürdürülebilir bir seviyeye çekilecektir.

15. Avrupa ile kesintisiz ve uyumlu demiryolu ulaşımının sağlanmasına yönelik teknik ve idari karşılıklı işletilebilirlik düzenlemelerine uyum sağlanacaktır.

16. İstanbul Yeni Havalimanının ilk etabı Plan dönemi sonuna kadar tamamlanacaktır. Havayolu sektöründe İstanbul'un uluslararası bir aktarma ve bakım-onarım merkezi olması desteklenecektir.

17. Rekabet ortamını tesis edebilmek için slot tahsisinde şeffaflık sağlanacak ve özel havayolu şirketlerinin pazara girişlerindeki engeller azaltılacaktır.

18. Artan dış ticaret taşımalarının Türk bayraklı gemilerle yapılabilmesini teminen filonun geliştirilmesi ve Türk bayrağının tercih edilmesi sağlanacaktır.

19. Türkiye'nin ihracat hedefine ulaşabilmesini teminen, yapılan planlamalar doğrultusunda doğru yer, zaman ve ölçekte liman kapasiteleri hayata geçirilecek, limanların demiryolu ve karayolu bağlantıları tamamlanacaktır. Çandarlı Konteyner Limanı tamamlanacak, Mersin Konteyner Limanı ve Filyos Limanının yapımına başlanacaktır.

20. Deniz emniyetine azami önem verilecek, Acil Müdahale Merkezleri ve yoğun limanlardaki Gemi Trafik Yönetim Sistemleri tamamlanacak, güvenli deniz izleme koridorları oluşturulacaktır.

21. Liman yönetiminde dağınıklığın giderilmesini ve kamu tarafından belirlenecek politikaların her bir limanın ihtiyaçları da göz önüne alınarak uygulanmasını sağlayacak, Türkiye'ye uygun bir liman yönetim modeli hayata geçirilecektir.

22. Dış ticaretteki gelişmelere paralel olarak gümrüklerin fiziki altyapısı iyileştirilecek, bilgi teknolojilerinin kullanımı ve tek pencere uygulaması yaygınlaştırılacak, gümrük işlemleri hızlandırılacak ve etkinleştirilecektir. İkili gümrük anlaşmaları ile gümrük işlemleri azaltılacak, tek durakta kontrol-ortak kapı kullanımı projeleri tamamlanacaktır.

23. Posta piyasasının serbestleştirilmesi sürecinde etkin düzenleme ve denetim yoluyla posta sektöründe rekabetçi bir piyasa oluşturulacaktır⁶.

2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planı da diğer 9 planda olduğu gibi, ülkemizin hedefleri doğrultusunda, toplumumuzu yüksek refah seviyesine taşımayı amaçlamaktadır. Sürdürülebilir ve istikrarlı ekonomik büyümenin hedeflendiği bu programda belirlenen noktalara odaklanmak, ekonomik kalkınmamızı ve bölgesel bazda daha etkili olmamızı sağlayacaktır.

⁶ <http://www.kalkinma.gov.tr>

Uygulamalar

Ulaşım haritasında Türkiye'nin karayolu ağını inceleyiniz.

Uygulama Soruları

Ulaşım haritasında incelediğiniz karayolu ana güzergahlarının sanayi alanlarıyla ilişkisini açıklayınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Geçmişten günümüze önemini koruyan, sahanın nüfusunu arttıran, şehirlerin kurulmasında, bölgelerin kalkınmasında ve gelişerek iktisadi bakımdan daha elverişli bir konuma sahip olmasında en önemli iktisadi unsurlardan biri de ulaşım"dır. Biri bölgenin ulaşım imkânlarının kolay olması, erişilebilirlik özelliğinin rahatlıkla sağlanabilmesi o bölgenin daima dikkat çekerek, çekicilik kazanmasına neden olur.

Ekonomik gelişim ve ulaşım birbirlerinden asla ayrı düşünölemeyecek olgulardır. Adeta bir bütünün iki parçası şeklinde de mütalaa edilebilir. Ekonomik kalkınmanın yaşandığı bölgeler güçlü ulaşım/ münakale sistemlerine sahip iken ulaşım sistemlerinin tesis edildiğı alanlar da ekonomik bakımdan hızlı kalkınan alanlardır.

Genel itibariyle Yurdumuz topraklarının büyük kısmını oluşturan Anadolu yarımadası tarihsel süreç boyunca yüzyıllardır gözde olmuş, elde edilmek için savaşılmış bölgelerin başında gelmektedir. Bu durumun gelişmesinde Anadolu'nun çeşitli oluşumları bünyesinde barındıran topografisi, elverişli iklim özellikleri, bereketli toprakları, tatlı su kaynaklarının zenginliği etkili olmuştur. Ancak başka bir husus da dünya haritası incelendiğinde daha net olarak görölmektedir. O da Anadolu yarımadasının Dünyanın adeta merkezi mevkisinde yer almış olmasıdır. Bu aynı zamanda dünyanın hemen hemen her noktasına kolay ulaşımın sağlanmasına da olanak sağlamaktadır.

Ege havzalarının (Bakırçay, Gediz, Büyük Menderes ve Küçük Menderes) ulaşım özellikleri bakımından son derece elverişli şartlara sahip olduğu görölmektedir. Havzaların ulaşım imkânları bakımından önemi, Ege kıyılarından Anadolu'nun iç kısımlarına ulaşabilme olanağı sağlayan yol güzergâhları üzerinde olmasıdır. Bu havzalardan en kuzeyde yer alan Bakırçay Havzasının ulaşım imkânları bakımından sağladığı avantajlar, diğer Ege Havzalarında da olduğu gibi tarihi dönemler içinde dikkat çekmiştir. Bakırçay Havzasında olduğu gibi Alüvyal havzalarda yer alan şehirler gelişimlerini büyük oranda tarımla birlikte ticarete de borçludurlar. Bu nedenle bu havzalarda güçlü şehir devletleri kurulmuştur. Pergamon da bunlardan biridir. Özellikle deniz ticaretine dayalı bir ulaşım sisteminin varlığı Pergamon şehriyle birlikte tüm Bakırçay Havzasının önem kazanmasına sebep olmuştur.

Buna göre Bakırçay Havzası önemli yollar üzerinde yer almaktaydı. Bakırçay havzasında hem Marmara bölgesini güneye bağlayan kuzey güney yönlü hem de Ege kıyılarını doğu bölgelerine bağlayan doğu-batı yönlü bir yol şebekesi mevcuttu.

Venedik – Ceneviz gibi limanlarda Ege kıyılarına ulaşan mallardan Pitane – Elaia gibi limanlara getirilenler büyük oranda Bakırçay Havzasını takip ederek Dinar'a kadar getiriliyor, Dinar'da toplanan mallar buradan Yalvaç – Konya üzerinden güney ticaret yolu vasıtasıyla Anadolu'nun iç kısımlarına ulaştırılıyordu. Yakın ve Uzak doğudan gelen yollar, Külek boğazından geçerek, güney ticaret yolu tarikile Dinara geçiyor ve buradan batıya doğru B. Menderes nehrinin bir kolu olan Çürüksu vadisi boyunca ilerliyor, Laodiceia (Eskihisar-Denizli)'den kuzeye dönüyor, Hieropolis (Ecirli-Pamukkale), Tripolis (Yenice) ile Buldan

yakınından geçilmesi kolay, nispeten az arızalı bir eşiği aşarak Philadelpheia (Alaşehir) ve Thyatira (Akhisar)dan geçerek Bakırçay vadisi boyunca Bergama'ya ulaşırdı. Bergama krallığının güçlenmesiyle birlikte Bakırçay Havzasındaki yol şebekesi daha da önem kazanmıştır. Sonraki dönemlerde Bergama krallığının güç kaybedip Roma imparatorluğuna bağlanmasına rağmen yine de çok önemli olan Bakırçay havzası ve tüm Ege deniz yolları 14. yy.'ın ikinci yarısından itibaren giderek zayıflamaya başlamıştır. Türklerin İstanbul'u fethetmesiyle doğu-batı arasındaki transit taşımacılık ve bu güzergâhtaki yollar arasındaki bağlantılar büyük oranda kesilmiştir.

Bilindiği üzere tabii yollar çok eski dönemlerden itibaren yol şebekesine yön veren istikametlerdir. Öncelikli olarak topografik unsurların güzergâhları tayin etmesi nispeten elverişli alanların geçiş alanları olarak kullanılması geçmişten itibaren insanların dikkat ettikleri hususlardır. Günümüzde dahi, yol inşa edilirken büyük oranda coğrafi bakımdan elverişli olan kesimler tercih edilmektedir. Bu hem yolun kullanımı açısından güvenliği hem de ekonomik bakımdan büyük avantajlar sağlamaktadır. Ege havzalarında da yolların bugünkü durumu ana hatlarıyla tarihi dönemlerde kullanılan tabii yollara büyük benzerlikler gösterir. Genel olarak ulaşım bakımından en elverişli alanlara tekabül eden tabii yollar günümüz yollarının oluşumuna da bir anlamda öncülük etmişlerdir. Bu havzalardan biri olan Bakırçay Havzasının bugünkü yol şebekesi de esas itibarıyla doğu-batı ve kuzey-güney yönlerindedir. Doğu batı istikameti yol Dikili'den başlayarak Bergama, Kınık, Soma ve Kırkağaç'a uzanır. Kuzey güney yönlü yol şebekesi ise kabaca Çanakkale'yi Bergama üzerinden İzmir'e ve Bursa- Balıkesir'i Manisaya bağlayan yoldur. Bakırçay havzası yol şebekesi yerleşim alanlarının bulunduğu sahaları takip ederek ilerler.

Bölüm Soruları

1. ve birbirlerinden asla ayrı düşünilemeyecek olgulardır. Âdeta bir bütünün iki parçası şeklinde de mütalaa edilebilir. Boş alanlara sırasıyla aşağıdakilerden hangi ikisi gelmelidir?

- a) Tarım/avcılık
- b) Ekonomik gelişim/ulaşım
- c) Avcılık/tarım
- d) Sanayi/turizm
- e) Turizm/inşaat sektörü

2. Nikomedia, Sardes gibi şehirlere bağlanan ve bunları birbirine bağlayan yolların kavşak noktasıydı. Boş alana aşağıdakilerden hangisi gelmelidir?

- a) Pergamon
- b) İlion
- c) Ephesos
- d) Sardes
- e) Kibyra

3. ilçesinin toplam 119 köyünün 65 tanesinin yolu asfalt, 54 köyün yolu ise stabilize. Dolayısıyla burada da yol problemi yoktur. Köylerde ulaşım şehirden sürekli yapılan minibüs seferleriyle sağlanabilmektedir. Bergama'dan itibaren karayolu şebekesi nehri geçerek güney kesimde yer alan Kınık'a ulaşır. Hakkında bilgi verilen şehir aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Dikili
- b) Soma
- c) Kınık
- d) Efes
- e) Bergama

4. Soma'nın ulaşım bakımından en önemli özelliği hangi seçenekte doğru verilmiştir?

- a) Bandırma-Manisa demiryolunun Soma'dan geçmesi
- b) Yol güzergâhının oluşturulmasının çok eski tarihlere iniyor olması
- c) Uluslararası bir limana sahip olması
- d) Batının cazibe merkezlerinden olması
- e) Akarsularında taşımacılık yapıyor olması

5. Bakırçay havzasında, üretilen malların hem yurt içine hem de yurt dışına sevki daha uygun şartlara sahip, daha elverişli yol sistemleriyle gerçekleşir. Ekonomik bakımdan güçlü olmanın en önemli kurallarından biri hangi seçenekte verilmiştir?

- a) Limanların hinterlandlarının arttırılması
- b) Karayolu tüp geçişlerinin yapılması
- c) Hızlı ve güvenli ulaşılabilirliğin sağlanması
- d) Bisiklet sürücüleri için özel yolların yapılması
- e) Yolcu otobüslerinin konforlarının arttırılması

6. Ekonomik gelişim ve ulaşım ilişkisi 1963- 1967 yıllarını kapsayan 1. Kalkınma planından itibaren Türkiye gündeminde yer almıştır. Aşağıdakilerden hangisi 1. kalkınma planında ifade edilen ana ilkelerden biri değildir?

- a) Bugün çok karışık ve sahipsiz bir durumda olan taşıma politikasını tek bir elden yönetmek
- b) Uzak taşımaları demiryolu ve denizyoluyla yapmak.
- c) Bütün taşıma sistemlerini aynı şart ve yükümlere bağlamak
- d) Ulaşım sektöründe yabancı ortaklarla çalışmak
- e) Karayolu, demiryolu ve denizyolu taşımalarını besleyeci ve tamamlayıcı kısa mesafe taşıt örgütü kurmak

7. 10. Kalkınma planında hedefler belirtilerek, sürdürülebilir ekonomik gelişim için planlamalar yapılmıştır. Bu durumda 9. Kalkınma planında belirtilen hususlar; ‘ulaştırma altyapısını geliştirerek yurtiçi ve yurtdışı üretim ve tüketim merkezlerini birbirine bağlama ve ulaştırma türlerini kendi içerisinde entegre hâle getirme yönünde çalışmalar yürütülmüştür. Aşağıdakilerden hangisi yürütülen bu çalışmalardan biri değildir?

- a) Marmaray projesinin uygulamaya koyulması
- b) Trans-Avrupa Ulaştırma Ağları (TEN-T)
- c) Hızlı tren hatları işletmeye alınmaya başlanması
- d) Havayolundaki yurtiçi ve yurtdışı yolcu ve sefer sayılarının artırılması
- e) İki büyük konteynır liman projesine öncelik verilmesi

8. Türkiye’nin coğrafi avantajlarını ekonomik gelişmeye ve ticaret hacmine yeterince yansıtabilmesi için yük taşımacılığı konusunda bazı çalışmalar yapması gerekmektedir. Aşağıdakilerden hangisi bu çalışmalar arasında sayılamaz?

- a) Maliyetleri optimize edecek bir yük taşımacılığı oluşturmak
- b) Tarım ürünleri taşımacılığına öncelik veren bir yük taşımacılığı oluşturmak
- c) Depolama, paketleme ve stok yönetimi gibi işlevleri bütünleştirebilecek bir yük taşımacılığı oluşturmak
- d) Ulaştırmanın depolama ile bütünleştiği bir yük taşımacılığı oluşturmak
- e) Ürün döngü sürecini kısaltacak bir yük taşımacılığı oluşturmak

9. Ülkemizde şehirlerarası yolcu taşımalarının yaklaşık yüzde , yük taşımalarının ise yaklaşık yüzde karayoluyla gerçekleşmektedir. Boşluklara gelmesi gerekenler hangi seçenekte doğru verilmiştir?

- a) 85.9/ 45,8
- b) 69.4/ 79.3
- c) 90.5/ 87.4
- d) 82.4/ 98,7
- e) 45,8/ 65.1

CEVAPLAR: 1-b, 2-a, 3-e, 4-a, 5-c, 6-d, 7-a, 8-b, 9-c

4. EKONOMİK GELİŞİM-NÜFUS İLİŞKİSİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde ekonomik gelişimle nüfus arasındaki bağlantıları inceleyeceğiz. Ekonomik faaliyet çeşitleri ve kapasiteleri arttıkça nüfus artışı yaşanır. Aksine ekonomik faaliyet azalır veya tamamen yitirilirse nüfus miktarı düşer. Bu durumu Ege ve Akdeniz bölgelerinde yer alan pek çok antik şehir kapsamında tarihsel örneklerle çeşitlendirebiliriz. Örneğin Datça yarımadasında Knidos antik şehri, Efes, Milet, Pergamon, Sard, Perge verebileceğimiz örneklerin yalnızca bir kaçıdır. Bu çalışmamızda Knidos antik şehri, sönükleşmesinde etkili olan ekonomik faaliyet- nüfus ilişkisi kapsamında değerlendirilmiştir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Bir bölgede, ekonomik faaliyet türleri arttıkça nüfus da artar mı ?
- 2) Nüfus- coğrafi mevki ilişkisi nasıl gelişir?
- 3) Ticaret ve nüfus ilişkisi nasıl gelişir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Nüfus	Nüfusun ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisi	Ders notları uygulama çalışmaları
Coğrafi mevki	Coğrafi mevkinin ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisi	Ders notları ve istatistiksel veriler
Hızlı nüfus artışı	Hızlı nüfus artışı-ekonomik iş kolları arasında ilişki kurup yorum yapabilme.	Ders notları ve istatistiksel veriler

Anahtar Kavramlar

- Pronatalist
- Antinatalis
- ekonomik gelişim
- Nüfus miktarı
- Nüfus yoğunluğu

Giriş

Ekonomik gelişim ve nüfus arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Yurdumuz genel itibariyle incelendiğinde, en yoğun nüfuslu alanların ekonomik bakımdan da en gelişmiş bölgeler olduğu görülmektedir. Ekonomik gelişimi ve kalkınma hızı yüksek olan bölgeler nüfus için çekim merkezlerini oluşturmaktadırlar.

4. Ekonomik Gelişim-Nüfus İlişkisi

Nüfusla ekonomik gelişme arasındaki sıkı bağıntı, kalkınma plânlarında nüfus eğilimlerine ve politikasına büyük bir ağırlık verilmesini gerektirmiştir. Bu sebepten dolayı ilk planlı kalkınma dönemini oluşturan 1963-1967 yıllarını kapsayan 1. Kalkınma planında da bu konuya dikkat çekilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında haklı olarak nüfus artırma politikası benimsenmiştir. Pronatalist politika olarak da tanımlayabileceğimiz bu uygulamalar yaklaşık olarak 1960'lı yıllara kadar devam ettirilmiştir. Pronatalist politika uyarınca, bir yandan ölümler azaltılmaya çalışılarak, bir yandan da sağlıklı bebeklerin dünyaya getirilmesi hususunda koruyucu tıbbi destekler sağlanmıştır. Aynı zamanda genel halk sağlığını koruyucu ve ortalama yaşam süresini uzatmak için gerekli halkı bilinçlendirme çalışmaları yapılmıştır. Ölümleri azaltma aslında sadece nüfus artırma politikasının bir aracı olarak düşünülemez. İnsanları daha sağlam ve daha uzun ömürlü yapmak başlı başına bir hedeftir. Bu nedenle nüfusu artırma politikasının asıl önemli yönü, doğumlarla ilgili olanı yani doğum artış hızının yükseltilmesiyle ilgili olanıdır. Bu kapsamda '1930 yılında doğumları artırma ve kolaylaştırma görevi Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile Sağlık Bakanlığına verilirken, aynı kanunla «ilkaha mâni veya çocuk düşürmeğe vasıta olup Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletince tâyin olunacak alât ve levazımın ithal ve satışı» yasak edilmiştir. 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu kasten çocuk düşürmek ve düşürtmeyi suç saymış, 1936 yılında kanunun ilgili faslında yapılan değişikliklerle kısırlaştırma ve gebelik önleyici bilgileri yayma da yasak edilmiştir.'

1927 sayımında 13 milyon 648 bin kişi olarak tespit edilen Türkiye nüfusu 1960 sayımı sonuçlarına göre 27 milyon 830 bin kişidir. İki sayım arasındaki artış %104'dür. Yıllık ortalama artış oranları İkinci Dünya Savaşı yılları dışında hemen her dönemde yüksektir. Daha da önemli olan nokta, savaştan sonra nüfus artış oranlarının büyük bir yükselme göstermesidir. Sadece yurdumuzda değil tüm dünyada geçerli olan bu durum, savaş sonrası toplumun huzur ve refahının yeniden sağlanması ve aile birliklerinin yeniden oluşturulması kapsamında değerlendirilir. 1940- 1945 döneminde yıllık artış oranları binde 10,6 iken 1945-1950 de binde 22 olmuş, 1950-1955de binde 28,1'e ve 1955-1960'da binde 29,5'e yükselmiştir. Artışın sebebi doğumlarla ölümler dengesine ve uygulanan Pronatalist politikalara bağlıdır.

Bu bağlamda şu değerlendirmeleri yapabiliriz: Yurdumuzda uygulanmış olan pronatalist politika esas olarak başarılıdır, İkinci Dünya Savaşından sonra hastalık ve ölümle mücadele alanındaki yeni buluşların katkısı, tıp ve ilaç sektöründeki gelişmeler, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de büyük oranda etkili olmuştur. Böylece savaş yıllarından bu yana ölüm oranlarında hızlı bir düşme yaşanmıştır. Savaş yıllarında binde 20' nin üstünde olduğu tahmin edilen ölüm oranlarının 1945-1950 yıllarında binde 17, 1950-1955 döneminde binde 14,8 ve 1955-1960 binde 12 dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir.

Ayrıca dikkat çeken başka bir husus ise; doğum oranlarının pek az değişme göstermiştir olduğudur. 1935- 1960 yıllarında doğum oranları binde 40 civarında olmuştur. Sadece savaş yıllarında tüm dünyada olduğu gibi yurdumuzda da önemli sayılacak bir düşme vardır. 1950-1955 yılları ise, doğum oranlarının en yüksek olduğu (binde 42,7) görülmektedir. Bu durumlara bağlı olarak, ölüm oranları hızla düşerken doğum oranlarının düşmemesi, nüfus artış hızındaki ilerlemenin ana sebebidir.

Ancak nüfusun hızla artması bir takım problemleri de beraberinde getirmiştir. En önemli sorun ise, çok genel olarak ekonomik gelişim ve kalkınma hızını yavaşlatması şeklinde ifade edilebilir.

Örneğin 1. Kalkınma planında kişi başına düşen millî gelirin her yıl % 7 artırılması hedeflenmiştir. Bu oldukça yüksek bir artış hızıdır. Ancak % 7'lik bir artışın ifade ettiği gelişme, yani kişi başına düşen gelirin artış hızı, sadece % 4 olmuştur. Dolayısıyla hedef tutturulamamıştır. Çünkü nüfus % 3 civarında bir hızla yani oldukça yüksek bir şekilde artmıştır. Nüfus artış hızı daha yavaş olsaydı, ekonomik gelişme hızı başka bir ifadeyle, kişi başına düşen gelirin artış hızı daha büyük olacaktı.

Hızlı nüfus artışının ekonomik gelişmeyi sınırlandırdığı dikkate alınarak 1963-1967 yıllarını kapsayan 1. Kalkınma planında, Cumhuriyetin ilk yıllarında çok haklı sebeplerle kabul edilmiş olan ve nüfusu mümkün olduğu kadar hızlı artırmaya yönelik politikanın (pronatalist politika) o günün şartlarına uygun olmadığı belirtilmiştir. Bu bakımdan 1. Kalkınma planında genel nüfus politikasında geçerli olan nüfus plânlamasını yasaklayan yönünün hemen değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Antinatalist politikalar olarak da nitelendirebileceğimiz nüfus artış hızının yavaşlatılmasına yönelik bu politika, ilerleyen dönemlerde hem nüfus artış hızının biraz yavaşlamasını, hem de çocuk nüfus oranının küçülmesini sağlamıştır.

Ancak geçen dönem içinde yaşanan gelişmelerle bağlantılı olarak nüfus miktarımızda ve nüfusun dağılımında bir takım belirgin değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerin en önemlisi, 1950- 1960'lı yıllar itibarıyla yaşanmış olan, sanayileşme ve bunu takiben iç göç olaylarıdır.

Bu konuda verilebilecek en etkili örnek İstanbul'dur. İstanbul ve yakın çevresi 1950'li yıllar itibarıyla ekonomik gelişimin hız kazandığı, önemli sanayi atılımlarının yapıldığı bölgelerimizin başında gelmektedir. Buna karşılık aynı dönemde yoğun göç alan bölgelerimizin de başında gelmektedir.

Yıl	Nüfus
1927	704.825
1935	758.488
1940	815.638
1945	809.050
1950	1.002.085
1955	1.297.372
1960	1.465.535
1965	1.742.978
1970	2.132.407
1975	2.547.364
1980	2.772.708
1985	5.475.982
1990	6.620.241
2012	13.710.512
2013	14.160.467

Tablo 1: 1927- 2013 İstanbul nüfusu. Kaynak: <http://tuik.gov.tr>

Tablo 1 yorumlanırken ekonomik gelişim- nüfus ilişkisi daha net bir şekilde algılanabilir. 1927 de 704.825 olan nüfus miktarı, yukarıda ifade edildiği üzere uygulanmış olan pronatalist politikaların da etkisiyle 1950 yılında ilk kez 1 milyonu aşmıştır. 1965 yılında ise neredeyse 2 milyona yaklaşmıştır. 1927- 1965 yılları arasında İstanbul’da nüfus miktarı yaklaşık olarak üç kat artmıştır.

Bu tarihten sonra da İstanbul nüfusu sürekli artışını devam ettirerek günümüzde 14.160.467’ye ulaşmıştır. Yine 1965 verilerini kullanarak bir yorum yapmak istesek, nüfusun yaklaşık olarak yedi kat arttığını söyleyebiliriz. Anlaşılan o ki, 1. Kalkınma planından sonra uygulanmaya başlanan antinatalist politikalara rağmen İstanbul nüfusunun hızlı artışı önlenememiştir. Peki, bu durumun yaşanmasında etkili olan birincil ve ikincil faktörler nelerdir?

Bu durumun yaşanmasında etkili olan birincil faktör o dönem itibariyle, İstanbul ve yakın çevresinin ‘sanayiye öncelikli kalkınma alanı’ olarak tesbit edilmesidir. İkincil faktör ise, sanayinin beraberinde bir iş istihdamı doğurması ve bu istihdamın da kırsal alandan yapılan göçlerle karşılanmış olmasıdır. Dolayısıyla İstanbul nüfusunda görülen bu muazzam artışın sebebi ekonomik gelişme nedeniyledir.

İstanbul’un yaşamış olduğu ve günümüzde de nispeten azalmış da olsa yaşamakta olduğu bu durum, pek çok şehrsel sorunu da beraberinde getirmiştir. Hava kirliliği, su kirliliği, gürültü kirliliği vb. gibi çevresel sorunlar, kentsel alt yapıyı ilgilendiren sorunlar, hizmet fonksiyonlarında yaşanan sıkıntılar büyük oranda bu hızlı nüfuslanma ve devamında yaşanan plansız kentleşmenin doğal sonuçları olarak kabul edilmektedir. Plansız kentleşme olarak nitelendirilen olay, gecekondulaşma ve şehrsel arazinin yanlış kullanılması olarak belirtilebilir. Bu ve benzer sorunlar sadece İstanbul’un değil, İzmir, Ankara, Bursa, Antalya, Gaziantep, Adana, Samsun ve Kocaeli gibi pek çok şehrin ortak sorunlarıdır. İstanbul’un ayrıt edici yönü, bu sorunların ilk yaşandığı şehir olmasıdır.

Yıl	Nüfus
1927	407.720
1965	1.644.302
1980	2.854.689
2013	5.045.083

Tablo 2: 1927- 2013 Ankara nüfusu. Kaynak: <http://tuik.gov.tr>

Türkiye Cumhuriyet tarihinde resmi ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılından itibaren Ankara’nın nüfus verileri tablo 2’de belirtilmiştir. Tablo incelendiğinde Ankara’nın da İstanbul’da olduğu gibi hızlı nüfus artışına sahne olduğu gözlenir. İstanbul’dan farklı olarak, bu durumun gelişmesinde Ankara’nın 13 Ekim 1923 tarihi itibariyle Türkiye Cumhuriyeti başkenti olma özelliğine de sahip olması önemlidir.

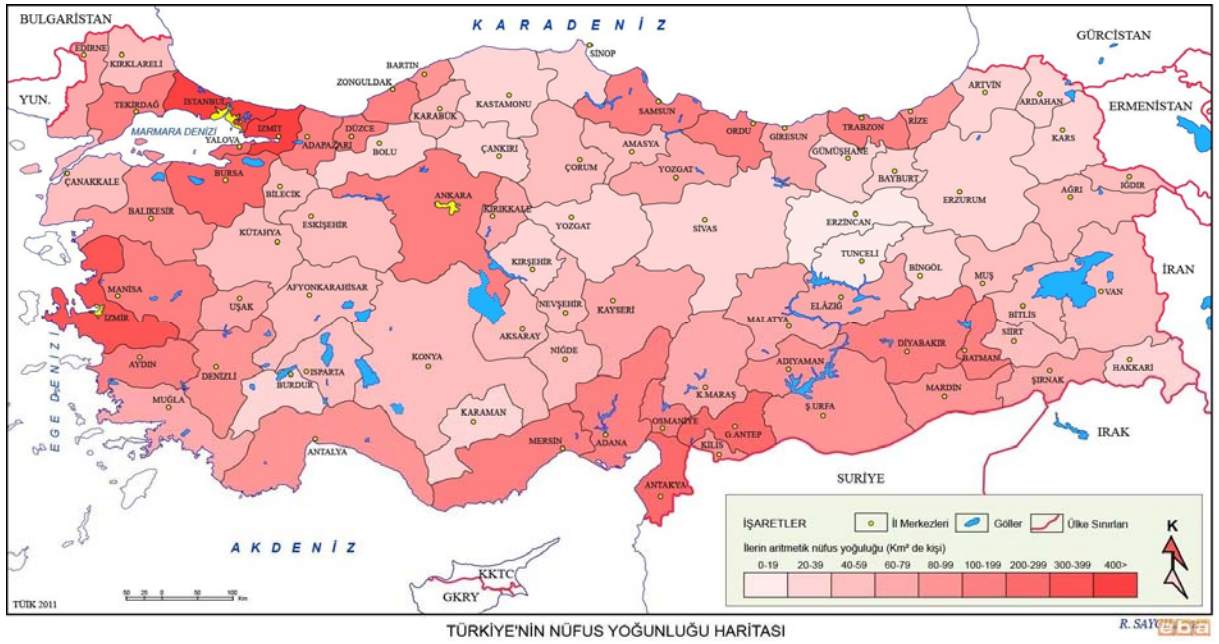
Başkent olması Ankara’yı pek çok açıdan çekici kılmıştır. Böylece şehrin idari fonksiyonu öne çıkmış ve nüfuslanmasında belirgin rol oynamıştır. Hem Anadolu yarımadasının merkezi mevkisinde yer alması, hem tüm resmi kurum ve kuruluşlara ait Bakanlıkların burada bulunması ve hem de İstanbul gibi sanayi yatırımları için öncelikli alanlardan olması Ankara nüfusunun da hızlı artmasına sebep olmuştur. 1927 nüfusuyla karşılaştırdığımızda Ankara nüfusunun 1965 yılında yaklaşık olarak 4 kat arttığını belirtebiliriz. 1965-2013 yılları arasında artış oranı %306.8’dir. Benzer veriler 2013’e uygulandığında ise (1927- 2013), artış oranı % 1250 olarak hesaplanır.

Yıl	Nüfus
1927	526.065
1965	1.234.667
1980	1.976.763
2013	4.061.074

Tablo 3: 1927- 2013 İzmir nüfusu. Kaynak: <http://tuik.gov.tr>

1927- 2013 yılları arasında seçilmiş dönemlere ait İzmir nüfusu incelendiğinde de İstanbul ve Ankara nüfuslarına benzer bir yapının varlığıyla karşılaşılır. Nüfus artış hızını yükseltmeye yönelik politikaların uygulandığı dönemlerde İzmir nüfusunun yaklaşık 2.5 kat arttığı gözlemlenmiştir. 1965'ten günümüze kadar geçen sürede ise İzmir nüfusunda % 329'luk bir artış olduğu hesaplanır. 1927- 2013 nüfus verileri arasındaki artış oranı ise % 772'dir.

2011 verilerine istinaden hazırlanmış olan nüfus yoğunluk durumlarının belirtildiği nispeten koyu renkle ifade edilen alanların yani nüfus yoğunluğu fazla olan alanların ekonomik gelişmişlik bakımından da nispeten önde olduğu dikkat çeker. Konumuzun başında da ifade ettiğimiz gibi, ekonomik gelişme ile nüfus arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu durum haritada da net bir şekilde ifade edilmiştir.

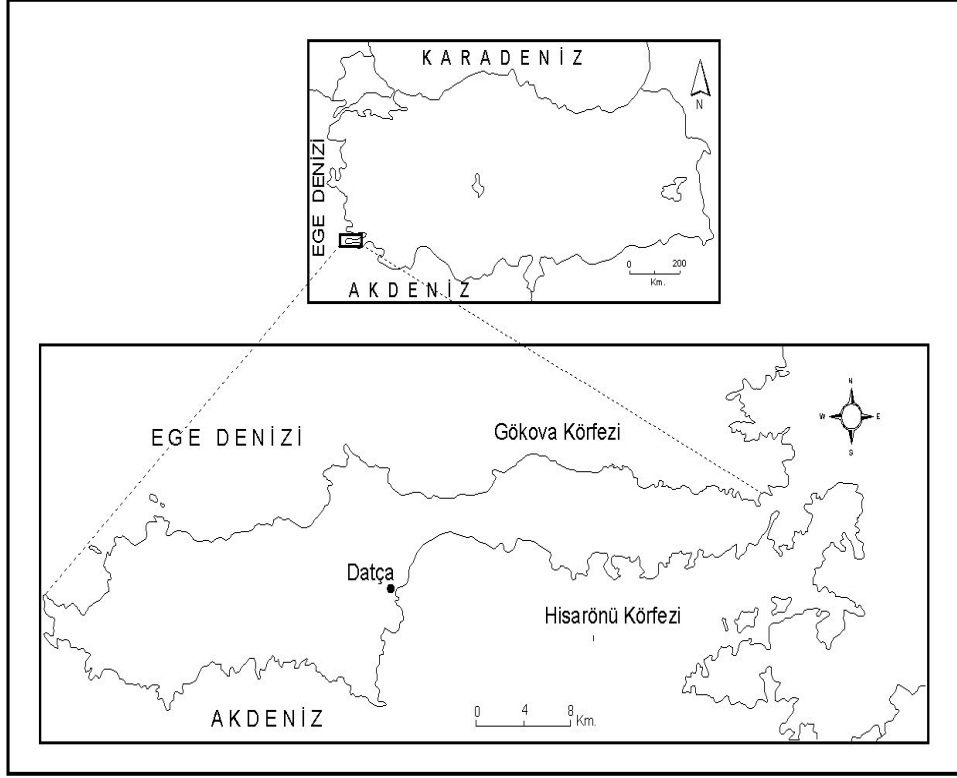

Şekil 4: Türkiye nüfus yoğunluğu haritası (2011). Kaynak: <http://www.eba.gov.tr>

Ekonomik gelişim ve nüfus arasındaki ilişkilerde sahaların ekonomik faaliyetleri de etkilidir. Zirai fonksiyon, sanayi fonksiyonu, ticaret, maden, ulaşım, eğitim ve turizm fonksiyonlarının biri veya bir kaçının birlikte geliştiği sahalar, sağladıkları elverişli yaşam standardı, kolay iş bulabilme imkânı ve genel yaşam şartlarının nispeten elverişli olmasından dolayı nüfusun toplandığı alanlardır. Buna karşılık, sahada var olan bir ekonomik faaliyet kolunun zamanla önemi yitirmesi, o bölgenin nüfus kaybetmesine neden olur. Tarihsel süreç içinde, antik çağlardan itibaren fonksiyonunu kaybettiği için sönükleşen ve hatta yok olan pek çok şehir vardır. Bugün Antik şehir olarak nitelendirdiğimiz pek çok şehir, özellikle kıyı bölgelerimizde yer alan ticaret fonksiyonunun hâkim olduğu şehirler, kıyı alanlarının dolması sonucu, liman özelliklerini yitirmeleri sebebiyle yok olmuşlardır. Bunu Ege Bölgesinde Reşadiye (Datça) yarımadasında uç kısımda yer alan Knidos antik şehri örneğinde inceleyebiliriz.

4.1. Datça Yarımadası Nüfus Özellikleri

Datça yarımadası yurdumuzun güneybatı köşesinde, Gökova ile Hisarönü körfezleri arasında yer alan yaklaşık 70 km uzunluğunda dar ve uzun bir yarımadadır.

Şekil 5: Araştırma sahasının lokasyon haritası.

Genel olarak bakıldığında Datça yarımadasında kültürel varlıklar açısından en çok dikkat çeken değer Knidos antik şehridir. Tarihi ve kültürel değerler turizm açısından son derece önemli, turistik aktiviteleri canlandıran ve hızlandıran çekim merkezleridir. Bu anlamda gerek dinlenme gerekse gezip görerek bilgi ve kültürlerini arttırmak isteyen tatilciler tercihlerini bu ihtiyaçlarını giderebilecekleri mekânlardan yana kullanmak isterler.

Coğrafi konumu itibarıyla pek çok medeniyetin istilalarına maruz kalmış olan Datça yarımadası da tarihsel ve kültürel değerler itibarıyla dikkat çekmektedir. Ege kıyılarının son derece girintili çıkıntılı olması, pek çok sayıda iyi korunmuş limanın ve koyun bulunması Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasındaki teması kolaylaştırmakta oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda Ege ile Akdeniz'in birleşme noktasında yer alan Datça yarımadası tarih boyunca bölgeye yerleşmek isteyenler için son derece çekici bir merkez olmuştur. Bu nedenlerden dolayı Datça yarımadası pek çok kavim için yaşama alanı olarak tercih edilmiştir. Herhangi bir bölgenin nüfuslanması ve bu bölge dâhilindeki yer altı ve

yerüstü zenginliklerden faydalanılabilmesi, insanlar tarafından iskân edilebilmesiyle çok yakından alakalıdır⁷.

Tarih araştırmacılarının yapmış olduğu çalışmalardan elde ettiğimiz bilgiler ışığında önce Mısırlılar daha sonra İskitler, Asurlar ve Truva savaşından sonra da Eolyalılar, İyonlar ve Dorlar bölgeyi istila etmişlerdir. İstila ettikleri pek çok bölgede şehirler kuran Dorlar, Datça yarımadasında da Knidos şehrini kurmuşlardır.(Foto-1)

Foto-1: Knidos antik şehrinden genel görünüm.

Knidos panorama Denizciliğe bağlı olarak gelişen kıyılardaki antik şehirlerden biri olan Knidos'un en önemli özelliği, daha önce de belirtildiği gibi Ege ve Akdeniz'in adeta birleşme noktasında olmasıdır. (Foto: 2 ve 3)

Foto- 2: Antik şehri anakaraya bağlayan boğaz

⁷ Göney S- 1975, Büyük Menderes Bölgesi, s. 273, İstanbul.

Foto- 3: Antik şehri anakaraya bağlayan boğaz

Doğal çevre şartlarından en elverişli şekilde yararlanılabilecek bir mevkide kurulmuş olan şehrin kalıntıları günümüzde de kültürel turizm açısından son derece önemlidir. Datça yarımadasındaki en önemli tarihi buluntuların var olduğu bu saha, pek çok ziyaretçinin ilgisini çekmektedir.

Kuzeydoğu- güneybatı istikametinde Ege denizine yaklaşık 70 km sokulmuş olan yarımadaanın en uç kısmında yer alan Knidos şehrinin iki limanı vardır. Askeri ve ticari amaçla kullanılan bu iki liman şehrin önemini daha da arttırmaktaydı Özellikle Akdeniz ülkelerinden gelen ticaret gemileri Knidos’a uğrayarak buradan kuzeye ve güneye ayrılmalrı şehirde transit taşımacılığın da önemini arttırmaktadır.(Foto-4)

Foto-4: Knidos antik şehrinde genel görünüm

4.1.1. Yerleşmenin Tarihsel Süreci

Reşadiye yarımadasının da içinde yer aldığı Anadolu'nun güney batısı ilk çağ boyunca Karya olarak adlandırılmıştır. Karya'nın sınırları kuzeyde Menderes nehri, güneydoğuda Köyceğiz gölü olarak belirlenir⁸. Karya özellikle Ege denizinin varlığı nedeniyle son derece cazip bir sahayı kaplamaktadır. Eski zamanlardan beri Ege denizinin yalnız birleştirici rol oynamakla kalmayıp, topraklarının büyük kısmı verimsiz ve genellikle kurak olan iç yörelerde oturan kişilerin geçimlerini temin hususunda da etkide bulunduğu görülmektedir. İşte bu nedenden ötürü, iç ülkelerde oturan kavimler daima Ege kıyılarına inmek ve denizin imkanlarından yararlanma yolunu aramışlardır⁹.

Ege kıyılarına inmek, hem Akdeniz'e hem de Karadeniz'e ulaşabilme imkânını doğurmaktadır. Ege kıyılarının son derece girintili çıkıntılı olması, çok sayıda iyi korunmuş limanın ve koyun bulunması Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasındaki teması kolaylaştırmakta oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca subtropikal kuşakla orta enlemler arasında yer alan bu saha ılık geçen kışları ve sıcak bol güneşli yaz mevsimi nedeniyle insanların doğal çevre şartlarına bağımlı bulundukları dönemlerde oldukça elverişli şartlara sahiptir. Belirtilen bu sebeplerden dolayı söz konusu saha pek çok kavim için yaşama alanı olarak tercih edilmiştir. Bu kadar olumlu şartlara sahip olan bölge doğal olarak pek çok istilalara uğramıştır. Önce Mısırlılar, daha sonra İskitler, Asurlular ve Truva savaşından sonra da Eolyalılar, İyonlar ve Dorlar bölgeyi istila etmişlerdir.

Dorlar MÖ 1000 yılında daha ziyade Karya'nın güney kıyılarını egemenlikleri altına almışlardır¹⁰ ve yörede pek çok şehir kurmuşlardır.

Knidos şehri Reşadiye yarımadasında kurulmuş önemli Dor şehirlerinden biridir. Datça yarımadasındaki tarihi buluntular MÖ 2000'e kadar inmektedir. Buna göre Dor göçlerinden önce yarımada da yaşayan buranın yerlisi insanlar bulunmaktaydı.. MÖ 12.yy'dan sonra Peloponnesos'dan gelen Dorların yarımada ya çıkmaya başladıkları ve burayı kolonilerine kattıkları tahmin edilmektedir¹¹. Daha sonra gerçekleştirilen yoğun Dor göçleri nedeniyle yerli halk zamanla azalmış ve yarımada Dor hâkimiyetine girmiştir.

Denizciliğe bağlı olarak gelişen Ege kıyılarındaki antik şehirlerden biri olan Knidos, doğal çevre şartlarından en iyi şekilde yararlanılacak bir mevkide yer almaktadır. Knidos şehri, yer değiştirmiş antik kentlerden biridir. İlk olarak kurulduğu yer Datça iskelesinin 1-2 km kuzeyinde Dalacak burnu ve Burgaz düzlüğü arasında kalan saha idi. Burası Reşadiye yarımadasının tarıma elverişli yerlerindendir. Tarıma dayalı bir gelişme gösteren kent bir süre sonra deniz ulaşımı bakımından daha elverişli bir yer olan Reşadiye yarımadasının batı

⁸ Bean,G.-1980, Turkey Beyond The Meander, s. 6,Londra

⁹ Muğla İl Yıllığı- 1967,Ankara.

¹⁰ Uykucu, Ekrem-1983,İlçeleriyle Birlikte Muğla Tarihi.(Coğrafya Ve Sosyal İYapı), s. 95, İstanbul.

¹¹ Kayan, İ.-1981,Datça Yarımadasında Eski Knidos Yerleşmesini Etkileyen Doğal Çevre Özellikleri. A.Ü. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı : 11, s. 65, Ankara.

ucundaki Tekir burnuna taşınmıştır¹². Ayrıca buranın liman özelliğine uygun olmayışı ve güney rüzgârlarına açık olması şehrin taşınmasına zemin hazırlamıştır. Tekir burnu, tarıma elverişli bölgelerden uzakta, kayalık, susuz fakat Akdeniz ve Ege denizi arasında yer alan konumu nedeniyle önem kazanmıştır. Doğu ve kuzeyden gelen ticaret yollarını kontrol ederek Akdeniz ticaretini elinde tutan şehirlerden biri olan Knidos'ta, yer değiştirmenin asıl nedeni deniz ticaretinden elde edilen gelirin çok fazla olması ve şehrin kalkınması için oldukça önemli olmasıdır.

Bu durum, denizcilikten elde edilen kazancın, şehrin taşınmasına neden olacak kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. Bütün ticaret mevsimi boyunca esen şiddetli rüzgârlar sebebiyle gemiler burnu dolaşmakta büyük zorluklar çekiyorlardı. Bu nedenle elverişli koşullar sağlanana kadar gemiler Knidos'ta bekliyorlardı.

Deniz ticaretinin bu denli önemli olmasının yanında halk terk etmiş olduğu Eski Knidos'un bulunduğu mevkiyle de ilişkilerini koparmamıştır. Çünkü burası yarımada üzerinde ziraat yapmaya müsait ender düzlüklerden biridir. Bu nedenle taşınma, Eski Knidos'un varlığını ve etkinliğini tamamiyle ortadan kaldıramamıştır. Eski Knidos şehri bu bakımdan tarımsal önemini uzun süre muhafaza etmiştir. Burası tarımsal üretimin yapıldığı, ürünlerin pazarlanacağı zamana kadar depolandığı bir yerdir.

Knidos, tarıma uygun geniş bir hinterlanda sahip bulunmamakla birlikte, Doğu Akdeniz ve Ege denizi arasında deniz ulaşımı bakımından önemli olan konumu nedeniyle gelişme göstermiş önemli bir antik kenttir¹³. Yarımadanın tarıma elverişli bölümünde yetiştirilen ürünlerin fazlası satılarak şehre gelir sağlanıyordu. Özellikle şarap ve zeytinyağı ticareti oldukça önemliydi. Strabon'un eserlerinden elde ettiğimiz bilgilere göre Knidos'ta hem zevk vermek, hem de tıbbi amaç için kullanılan çok iyi cins şarap üretilmekteydi (Strabon, Kitap XIV). Bu sayede Ege denizindeki ticarete söz sahibi olmaya başlayan şehirde limanın önemi de giderek artmıştır. Ve şehir taşınarak Tekir burnunda yeniden kurulmuştur.

MÖ 4.yy'da politik, teknolojik ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle Knidos "polis" merkezi Akdeniz ticaret yolu üzerinde daha kolay bir uğrak yeri olan Reşadiye yarımadasının batı ucundaki Tekir burnuna taşınmıştır.

Bir burun şehri olan Knidos NE- SW istikametinde, Ege denizine yaklaşık 70 km kadar sokulmuş olan yarımadanın, en uç kısmında yer almaktaydı. Şehirden güneyde Akdeniz, kuzeyden ise Karadeniz'e kadar uzanma imkânı mevcuttu.

Şehrin planını Hipodemos yapmıştır. Cadde ve sokaklar grit plan sistemine göre inşa edilmiştir. Arazi eğimli olduğu için şehir teraslar halinde kurulmuştur. Şehir doğu batı istikametinde uzanan geniş bir ana cadde ile bununla dik kesişen daha küçük caddelerden oluşmaktadır. Şehrin iki limanı mevcuttur. Bunlardan biri açık, diğeryse trierleri (eski çağda üç sıra kürekli savaş gemisi) içine alabilen yirmi gemilik bir donanma merkezi olan ve de

¹² Kayan, İ.-1981, a.g.e., s. 62

¹³ Kayan, İ.-1981, a.g.e., s. 65

kapatılabilen bir limandır¹⁴. Büyük liman ticari, küçük liman ise askeri amaçla kullanılmıştır. Askeri amaçla kullanılan bu liman donanmaya ait gemiler yanaştıktan sonra kapatılarak denizden gelen tehlikelere karşı korunuyordu.

Datça yarımadasının uç kısmında yer alan Knidos şehrinin çifte limana sahip olması farklı hava koşullarında tercihi bir kullanım sağladığı gibi aynı zamanda düşman saldırısında diğer limanı kullanarak daha güçlü bir korunma olanağı sağlaması bakımından da oldukça önemlidir. (Karadeniz kıyısında Sinop ve Amasra, Bandırma yakınlarında Kyzikos, Ege kıyısında Çandarlı tarihi çağlarda Knidos gibi çifte liman özelliğine sahip kentlerdir.) Şehrin bu özelliği ticari önemin yanında aynı zamanda askeri bakımdan da önem kazandırmaktaydı. Özellikle Akdeniz'den gelen ticaret gemileri Knidos'a uğrayarak buradan kuzeye ve güneye ayrılmaları şehirde transit taşımacılığın önemli olduğunun göstergesidir. Bu coğrafi özellik nedeniyle Knidos zenginlik ve refah içinde bir dönem sürmüştür. Bu coğrafi avantaj nedeniyle şehir aynı zamanda bir kültür merkezi konumuna da kavuşmuştur.

Rodos adasındaki Lindos, İalisos ve Kamiros, Kos adası ve Halikarnassos ile birlikte Batı Anadolu kıyılarında "Dor Hexapolisi"ni oluşturuyordu¹⁵. Dorların altı kent birliğine (Dorian Hexapolis) Knidos uzun süre merkezlik yapmıştır. Ayrıca hexapolis için kutsal yer olan Apollon tapınağı da Knidos'ta bulunuyordu. Bu durum ise Knidos'un siyasi ve ekonomik olarak bulunduğu döneme göre etkin bir role sahip olduğunu göstermektedir.

Praksiteles'in Knidos şehri için yapmış olduğu Afrodite heykeli şehrin tanınmasında oldukça etkili olmuştur. Dünyanın pek çok ülkesinden bu heykeli görmek için Knidos'a gelinmiştir. Bu ise şehrin önemini oldukça artırarak hem kültürel hem de turizm bakımından ve bunlarla bağlantılı olarak ekonomik yönden gelişme zemini hazırlamıştır.

Bu yüksek kültür dolayısıyla Knidos tıpta, plastik sanatlarda özellikle heykeltıraşlıkta, fen ve astronomide büyük gelişme göstermiştir. Tarihin en önemli astronom ve matematikçilerinden Eudoxos (MÖ 400 sıraları) bu kentte doğmuştur. Dünyanın yedi harikasından biri olan İskenderiye fenerinin mimarı Sostratos'da Knidosludur (Akurgal, E.1989,s.484). Ayrıca Platon'un öğrencisi olan Eudoxos, Mısırlılardan öğrendiği bilgilerle şehirde bir de rasathane kurmuştur. Knidos aynı zamanda bir tıp merkezi olarak ta bilinmektedir. Knidos tıp mektebinden Teoslu Erasistratos yaptığı tetkikler ve keşiflerle şöhret bulmuş, hastaların muayyen bir rejime göre yaşamaları ve en sade ilaçları kullanmaları gerektiği fikrini savunmuştur.

Strabon ise şehrin tanınmış önemli kişilerini şu şekilde belirtmektedir.

"Tanınmış Knidoslular şunlardır: Önce Platon'un dostlarından olan matematikçi Endoksos, sonra bir tarihçi ve peripatiklerden olan Agatarkhidos ve benim zamanımda, onun çok büyük etkisi altına almış olan tanrılaştırılmış Cesar'ın dostu Theopompos ve onun oğlu

¹⁴Strabon- 1981,Coğrafya (Çeviren: Adnan Pekman) Edebiyat Fakültesi Yayınları No : 2796 Kitap XII- XIII; İstanbul.

¹⁵ Akurgal, E.-1989, Anadolu Ugarlıkları"Knidos (Datça)" s.483, İstanbul.

Artemidos Artakserkses'e hekim olarak hizmet etmiş, Assyrika ve Persika adlı eserleri yazmış olan Ktesias'da oradandır"¹⁶. Ancak daha sonra tüm antik şehirlerde olduğu gibi Knidos'ta bir durgunluk dönemine girmiştir. Özellikle MÖ 546 yılında Persler'in Anadolu'yu zaptetmeleri ve bunun üzerine Lydia, Karya ve Dorların Perslere karşı birleşmeleriyle bunun sonucunda gelişen olaylar Knidos'un sönükleşmesini hızlandıran nedenleri oluşturmaktadır.

Pers istilasından korunmak isteyen Dorlar, Datça yarımadasının en dar yeri olan aynı zamanda yarımadayı ana karaya bağlayan kıstağı oluşturan Balıkaşiran mevkinde karayı yarıp geniş bir kanal açarak Gökova ve Hisarönü körfezlerini birleştirip yarımadayı bir ada haline getirmek istemişler ve böylece Perslerin Knidos'a gelişini önlemeyi düşünmüşlerdir. Ancak başarısızlıkla sonuçlanan bu girişimin sonucunda Dorlar çalışmalarını keserek Pers ordusuyla dostluk çerçevesi içinde bir anlaşmaya varırlar ve idari bakımdan Pers hâkimiyetine girmeyi kabul ederler. Aslında bu durumdan pek memnun olmayan Knidoslular Pers egemenliğinden kurtulmak için MÖ 480- 412 yıllarında Atina denetimindeki Attika- Delos deniz birliğine girmişlerdir. Ancak daha sonra bu birlikten ayrılan Knidoslular Sparta ile Atina arasında sürekli taraf değiştirmişlerdir. Bu durum Büyük İskender'in sahayı ele geçirmesine kadar devam eder.

MÖ 344 yılında İskender'in Persleri yenmesiyle birlikte Helenistik dönem de başlamış olur. Knidos'u zapt eden İskender bu şehre tekrar bağımsızlığını vermiştir¹⁷. Bununla beraber şehirde tekrar büyük bir canlanma ve hızlanma görülmüştür. Özellikle ticaret hayatı daha da canlanmıştır. Şehir şarap ve zeytinyağı pazarlayarak ekonomik bakımdan güçlenmiştir. Bununla birlikte şehrin kültürel yönden de geliştiği bilinmektedir. Knidos aynı zamanda önemli bir seramik üretim merkezi olmuştur.

İskender'in ölümüyle birlikte Knidos Romalıların eline geçmiştir. Ancak bu geçiş harpsiz gerçekleştiği için şehir tahrip edilmemiştir. Roma döneminde, konumu itibarıyla Anadolu ve Doğu Akdeniz'i kontrol altında tutan Knidos, önem kazanan şehirlerden biri olmuştur. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla Knidos Doğu Roma yani Bizans toprakları içinde yer almıştır.

En büyük amaçlarından biri İstanbul'u fethetmek olan Müslüman Araplar geliş gidiş sırasında Knidos'u uğrak yeri olarak kullanmışlar ve şehirde çok büyük tahribatlar yapmışlardır. Arapların deniz yoluyla yaptıkları akınlarda pek çok merkezle birlikte (side, perge vb.) Knidos'u da zapt ederek yıpratmışlar görülmektedir.

Yarımada'nın Akdeniz'den Ege ve hatta Karadeniz'e uzanan deniz ticareti bakımından önemli bir konuma sahip olması burada korsan hareketlerinin de yaşanmasına neden olmuştur. Gelişen tüm bu olaylar nedeniyle şehir günden güne harap bir hale getirilerek eski güç ve ihtişamından uzaklaşmıştır.

¹⁶ Strabon- 1981, Coğrafya (Çeviren: Adnan Pekman) Edebiyat Fakültesi Yayınları No : 2796 Kitap XII- XIII; İstanbul.

¹⁷ Uykucu, Ekrem-1983, İlçeleriyle Birlikte Muğla Tarihi.(Coğrafya ve Sosyal Yapı),İstanbul.

1040 yılında Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Anadolu'ya akınlar başlamıştır. 1071 Malazgirt zaferinden sonra ise, Marmara ve Ege denizi kıyılarına kadar Reşadiye yarımadasının da içinde yer aldığı tüm Batı Anadolu'da Türk egemenliği hissedilmeye başlanmıştır. Batı Anadolu, Birinci Haçlı seferinde tekrar Bizanslıların eline geçmiştir. Böylece Batı Anadolu'da yaklaşık 200 yıl süren Bizans- Türk mücadelesi yaşanmıştır. Asıl Karya yani Muğla ili (XIV. yüzyılın ortalarında İbn Bibi tarafından yazılan Selçuk- nâme'deki Menteşe ili ve Osmanlı kaynaklarındaki Menteşe sancağı) 1261'den sonra sahilden itibaren Türkler tarafından alınmıştır¹⁸. 1282 yılında Menteşe Bey bölgeyi Bizanslılardan tamamıyla temizlemiştir ve Anadolu beylikleri döneminde Reşadiye yarımadası Menteşe Oğulları beyliği sınırları içinde kalmıştır.

Sürekli yapılan akınlar ve korsan faaliyetleri nedeniyle harap edilen şehir zamanla antik çağda çok önemli liman şehri özelliğini de yitirmiştir. Halk özellikle düşman istilalarından korunmak için iç kısımlarda ki engebeli alanlarda küçük birimler halinde yaşamaya başlamıştır.

Anadolu'da beylikler döneminin sona ermesiyle birlikte saha 1413 yılında Çelebi Mehmet tarafından Osmanlı hâkimiyetine alınmıştır. Menteşe, Osmanlı döneminde Anadolu eyaletine bağlı bir sancak olmuştur.

Merkezi Muğla olan Menteşe Sancağının altı kazası vardı. Muğla (merkez), Bodrum, Köyceğiz, Marmaris, Makri (Fethiye) ve Milas. O dönemde Datça ise Marmaris kazasına bağlı bir nahiye idi.

Yarımadanın Datça olan ismi Sultan Reşat devrinde Reşadiye olarak değiştirilmiştir.

Reşadiye yarımadası, bölgenin tümüyle beraber Birinci Dünya savaşından sonraki milli mücadele yıllarında, kısa bir süre İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir.

Kurtuluş savaşından sonra bölgede yaşayan Rumlar Yunanistan'a gönderilerek onların yerine mübadele yoluyla gelen Türkler yerleştirilmişlerdir. Cumhuriyetten sonra sancaklar yerine iller kurularak Menteşe adı kaldırıldı ve idari bölge merkezinin adıyla Muğla ili olarak kabul edildi. Cumhuriyet dönemiyle birlikte Reşadiye ismi Datça olarak tekrar değiştirilmiştir.

1928 yılında ilçe merkezi olan Datça dokuz köy ile birlikte (Emecik, Yazı, Yaka, Sındı, Mesudiye, Hızırşah, Kızlan, Karaköy ve Cumalı) Reşadiye yarımadasındaki yerleşim birimlerinden birini oluşturmaktadır.

¹⁸ Muğla il yıllığı, 1967, Ankara.

Sonuç

Tarihsel gelişimi yukarıda açıklanan Datça (Reşadiye) yarımadasının ilk yerleşim birimi olan Knidos şehri, ilk önce yarımada üzerinde yaşayan halkın geçiminin sağlanacağı bir mevki olan Burgaz düzlüğü yakınlarında kurulmuştur. Ancak, Ege, Akdeniz ve Karadeniz arasında geçiş alanı olan bir sahada yer alan şehir, daha sonra coğrafyanın sağladığı bu imkânlardan daha iyi faydalanabilmek için yer değiştirerek yarımada'nın en uç kısmındaki Tekir burnuna taşınmıştır. İki limana sahip olan bu yeni yerleşme böylece antik çağda deniz ticaretinde söz sahibi olan güçlü bir şehir konumuna gelmiştir.

Ancak daha sonra önceki kısımlarda da belirtildiği gibi, gelişen tüm olaylar yani Knidos'un çeşitli istilalara maruz kalması ve ticaret yollarının zamanla değişerek başka güzergâhlara kayması şehrin sönükleşerek tarih sayfasından silinmesine neden olmuştur.

Antik Çağda gelişmiş ticaret faaliyetlerine bağlı olarak o döneme göre yoğun denilebilecek bir nüfusa sahip yarımada daha sonra ticaretin azalmasıyla beraber bu özelliğini de kaybetmiştir.

Uygulamalar

Yaşadığınız şehirde hâkim ekonomik faaliyet türü nedir? Araştırınız.

Uygulama Soruları

Yaşadığınız şehirde hâkim ekonomik faaliyet kolunda iş istihdamı yaklaşık kaç kişidir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde ekonomik gelişimle nüfus arasındaki bağlantılar incelenmiştir. Ekonomik faaliyet çeşitleri ve kapasiteleri ne bağlı olarak nüfusun artması ve ya azalması tarih boyunca etkili olmuştur. Bu kapsamda Knidos antik şehri incelenmiştir. Sonraki kısımlarda ise Cumhuriyet tarihimizdeki nüfus politikalarından bahsedilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfus artırma politikası benimsenmiştir. Pronatalist politika olarak da tanımlayabileceğimiz bu uygulamalar yaklaşık olarak 1960'lı yıllara kadar devam ettirilmiştir. Pronatalist politika uyarınca, bir yandan ölümler azaltılmaya çalışılarak, bir yandan da sağlıklı bebeklerin dünyaya getirilmesi hususunda koruyucu tıbbi destekler sağlanmıştır. 1927 sayımında 13 milyon 648 bin kişi olarak tespit edilen Türkiye nüfusu 1960 sayımı sonuçlarına göre 27 milyon 830 bin kişidir. İki sayım arasındaki artış %104'dür. Yıllık ortalama artış oranları İkinci Dünya Savaşı yılları dışında hemen her dönemde yüksektir. Daha da önemli olan nokta, savaştan sonra nüfus artış oranlarının büyük bir yükselme göstermesidir. Sadece yurdumuzda değil tüm dünyada geçerli olan bu durum, savaş sonrası toplumun huzur ve refahının yeniden sağlanması ve aile birliklerinin yeniden oluşturulması kapsamında değerlendirilir. 1940- 1945 döneminde yıllık artış oranları binde 10,6 iken 1945-1950 de binde 22 olmuş, 1950-1955de binde 28,1'e ve 1955-1960'da binde 29,5'e yükselmiştir. Artışın sebebi doğumlarla ölümler dengesine ve uygulanan Pronatalist politikalarla bağlıdır. Ancak 1960'lı yılların sonlarına doğru antinatalist politikalar uygulanması kararlaştırılmıştır. Bu süreçte sanayi hareketlerinde de gelişmeler yaşanmış ve kırdan kente göç olayları başlamıştır. Bu sebeple geçen dönem içinde yaşanan gelişmelerle bağlantılı olarak nüfus miktarımızda ve nüfusun dağılımında bir takım belirgin değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerin en önemlisi, 1950- 1960'lı yıllar itibariyle yaşanmış olan, sanayileşme ve bunu takiben iç göç olaylarıdır.

Bu konuda verilebilecek en etkili örnek İstanbul'dur. İstanbul ve yakın çevresi 1950'li yıllar itibariyle ekonomik gelişimin hız kazandığı, önemli sanayi atılımlarının yapıldığı bölgelerimizin başında gelmektedir. Buna karşılık aynı dönemde yoğun göç alan bölgelerimizin de başında gelmektedir.

Bu tarihten sonra da İstanbul nüfusu sürekli artışını devam ettirerek günümüzde 14.160.467'ye ulaşmıştır. Yine 1965 verilerini kullanarak bir yorum yapmak istesek, nüfusun yaklaşık olarak yedi kat arttığını söyleyebiliriz. Anlaşılan o ki, 1. Kalkınma planından sonra uygulanmaya başlanan antinatalist politikalarla rağmen İstanbul nüfusunun hızlı artışı önlenememiştir.

Ekonomik gelişim ve nüfus arasındaki ilişkilerde sahaların ekonomik faaliyetleri de etkilidir. Ziraî fonksiyon, sanayi fonksiyonu, ticaret, maden, ulaşım, eğitim ve turizm fonksiyonlarının biri veya bir kaçının birlikte geliştiği sahalar, sağladıkları elverişli yaşam standardı, kolay iş bulabilme imkânı ve genel yaşam şartlarının nispeten elverişli olmasından dolayı nüfusun toplandığı alanlardır. Buna karşılık, sahada var olan bir ekonomik faaliyet

kolunun zamanla önemi yitirmesi, o bölgenin nüfus kaybetmesine neden olur. Tarihsel süreç içinde, antik çağlardan itibaren fonksiyonunu kaybettiği için sönükleşen ve hatta yok olan pek çok şehir vardır. Bugün Antik şehir olarak nitelendirdiğimiz pek çok şehir, özellikle kıyı bölgelerimizde yer alan ticaret fonksiyonunun hâkim olduğu şehirler, kıyı alanlarının dolması sonucu, liman özelliklerini yitirmeleri sebebiyle yok olmuşlardır.

Knidos, tarıma uygun geniş bir hinterlanda sahip bulunmamakla birlikte, Doğu Akdeniz ve Ege denizi arasında deniz ulaşımı bakımından önemli olan konumu nedeniyle gelişme göstermiş önemli bir antik kenttir. Yarımada'nın tarıma elverişli bölümünde yetiştirilen ürünlerin fazlası satılarak şehre gelir sağlanıyordu. Özellikle şarap ve zeytinyağı ticareti oldukça önemliydi. Strabon'un eserlerinden elde ettiğimiz bilgilere göre Knidos'ta hem zevk vermek, hem de tıbbi amaç için kullanılan çok iyi cins şarap üretilmekteydi (Strabon, Kitap XIV). Bu sayede Ege denizindeki ticarete söz sahibi olmaya başlayan şehirde limanın önemi de giderek artmıştır. Ve şehir taşınarak Tekir burnunda yeniden kurulmuştur.

Yarımada'nın Akdeniz'den Ege ve hatta Karadeniz'e uzanan deniz ticareti bakımından önemli bir konuma sahip olması burada korsan hareketlerinin de yaşanmasına neden olmuştur. Gelişen tüm bu olaylar nedeniyle şehir günden güne harap bir hale getirilerek eski güç ve ihtişamından uzaklaşmıştır.

Tarihsel gelişimi yukarıda açıklanan Datça (Reşadiye) yarımadasının ilk yerleşim birimi olan Knidos şehri, ilk önce yarımada üzerinde yaşayan halkın geçiminin sağlanacağı bir mevki olan Burgaz düzlüğü yakınlarında kurulmuştur. Ancak, Ege, Akdeniz ve Karadeniz arasında geçiş alanı olan bir sahada yer alan şehir, daha sonra coğrafyanın sağladığı bu imkânlardan daha iyi faydalanabilmek için yer değiştirerek yarımada'nın en uç kısmındaki Tekir burnuna taşınmıştır. İki limana sahip olan bu yeni yerleşme böylece antik çağda deniz ticaretinde söz sahibi olan güçlü bir şehir konumuna gelmiştir.

Ancak daha sonra önceki kısımlarda da belirtildiği gibi, gelişen tüm olaylar yani Knidos'un çeşitli istilalara maruz kalması ve ticaret yollarının zamanla değişerek başka güzergâhlara kayması şehrin sönükleşerek tarih sayfasından silinmesine neden olmuştur.

Antik çağda gelişmiş ticaret faaliyetlerine bağlı olarak o döneme göre yoğun denilebilecek bir nüfusa sahip yarımada daha sonra ticaretin azalmasıyla beraber bu özelliğini de kaybetmiştir.

Bölüm Soruları

1. Nüfus artışının başarılı ve hızlıca gerçekleşmesi beraberinde bazı sorunlar getirmiştir. Bu nedenle uygulanan politikaya karşı bir politika oluşturulmuş ve artış hızı yavaşlatılmaya çalışılmıştır. Bu politikanın ismi nedir?

- a) Pronatalist
- b) Optimum nüfus teorisi
- c) De Martonne formülü
- d) Erinç formülü
- e) Antinatalist politika

2. Yaşanan gelişmelerle bağlantılı olarak nüfus miktarımızda ve nüfusun dağılımında bir takım belirgin değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerin en önemlisi hangi seçenekte verilmiştir?

- a) 1950- 1960'lı yıllar itibariyle yaşanmış olan, sanayileşme ve bunu takiben iç göç olayları
- b) Ülke dışına yaşanan beyin göçleri
- c) Avustralya Yeni Zelanda gibi ülkelere mahkûmların gönderilmesi
- d) Ereğli Zonguldak taş kömürü havzasının keşfedilmesi
- e) Divriği ilçesinde açılan maden işletmesi

3. 1950 yılı sonrasında en çok göç alan ilimiz aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Bursa
- b) İstanbul
- c) İzmir
- d) Ankara
- e) Malatya

4. İstanbul ilinin 1927 yılı nüfusu hangi seçenekte verilmiştir?

- a) 1.258.456
- b) 459.732
- c) 704.825
- d) 10.546
- e) 493.581

5. İstanbul'un yoğun şekilde göç alıp aşırı nüfuslanmasının birincil nedeni nedir?
- a) Tarihi bir şehir olması
 - b) 4 büyük imparatorluğa ev sahipliği yapmış olması
 - c) Asya ve Avrupa arasında bir köprü niteliğinde olması
 - d) Dönem itibarıyla, İstanbul ve yakın çevresinin sanayide öncelikli kalkınma alanı olması
 - e) Modanın merkezi sayılması
6. Aşağıdakilerden hangisi Ankara'nın nüfuslanma sebeplerinden değildir?
- a) Ankara savaşı
 - b) İdari özelliğinin olması
 - c) Anadolu yarımadasının merkezinde yer alması
 - d) Tüm resmi kuruluşlara ait bakanlıkların burada yer alması
 - e) Sanayi yatırımları için öncelikli alanlardan biri olması
7. 1965'ten günümüze kadar geçen sürede ise İzmir nüfusunda yüzde kaçlık artış olmuştur?
- a) % 258
 - b) % 329
 - c) % 45
 - d) % 368
 - e) % 487
8. Aşağıdakilerden hangisi Datça yarımadasını işgal edenlerden değildir?
- a) Mısırlılar
 - b) İskitler
 - c) Asurlar
 - d) İyonlar
 - e) Çinliler
9. Reşadiye yarımadasının da içinde yer aldığı Anadolu'nun güney batısı ilk çağ boyunca hangi isimle anılmıştır?
- a) Karya
 - b) Hierapolis
 - c) Smyrna
 - d) Nicomedeia
 - e) Edessa

10. MÖ 4. yy'da politik, teknolojik ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle Knidos "polis" merkezi nereye taşınmıştır?

- a) Çanakkale'ye
- b) Akdeniz ticaret yolu üzerinde daha kolay bir uğrak yeri olan Reşadiye yarımadasının batı ucundaki Tekir burnuna taşınmıştır.
- c) Balıkesir'e
- d) Bursa'ya
- e) Edirne'ye

CEVAPLAR: 1-e, 2-a, 3-b, 4-c, 5-d, 6-a, 7- b, 8-e, 9-a, 10-b

5. TÜRKİYE ZİRAAT COĞRAFYASI: GENEL ÖZELLİKLER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Tarımın tarihçesi, Türkiye'de arazi kullanımı, Türkiye'de yer alan ziraat bölgeleri, Türkiye arazi varlığı ve toprak kullanımı, Türkiye’de bölge yüz ölçümüne göre ekili dikili alanların oranı ve Türkiye’de tarımı etkileyen faktörler incelenecektir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Anadolu yarımadasında tarımsal faaliyetler ne zaman başlamıştır?
- 2) Türkiye’de ziraat sahalarının genel durumu ne şekildedir?
- 3) Türkiye’de tarımı etkileyen başlıca faktörler nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın elde edileceği veya geliştirileceği	nasıl veya
Türkiye’de Tarım toprakları	Türkiye’de Tarım topraklarının genel özellikleri	Ders notları uygulama çalışmaları	
Türkiye’de arazi kullanımı	Türkiye’de arazi kullanımının gelişimi	Ders notları ve istatistiksel veriler	
Türkiye’de tarımsal faaliyetler	Türkiye’de tarımsal faaliyetlerin özellikleri	Ders notları ve istatistiksel veriler	

Anahtar Kavramlar

- Sedanter Hayat
- Entansif Ziraat
- Ekstansif Ziraat
- Bereketli Hilal
- Neolitik

Giriş

Ziraat; bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, bunların kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, bu ürünlerin uygun koşullarda muhafazası, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanmasına denir. Diğer bir ifade ile, insan besini olabilecek ve ekonomik değeri olan her türlü tarımsal-hayvansal ürünün bakım, besleme, yetiştirme, koruma ve mekanizasyon faaliyetlerinin tamamı ile durgun sularda veya özel alanlarda yapılan balıkçılık faaliyetlerinin tümüdür. Ülkemiz ekonomisinde primer sektör olan ziraatin, tarihsel gelişimi ve genel özellikleri bu bölümde ders konusu olarak ele alınmaktadır.

5. Türkiye Ziraat Coğrafyası

5.1. Genel Özellikler

Ülkemiz son yıllarda ekonomik olarak büyük atılımlar gerçekleştirerek gelişmekte olan ve hızla kalkınan ülkeler arasındadır. Kuzey yarım kürede orta kuşakta 36-42° enlemlerinde yer alır. Orta kuşağın güneyinde yer aldığı için yazları sıcak ılıman bir iklime sahiptir. Bu iklim ekonomik etkinlikleri artırır. Bitki örtüsünü tarım ürünlerini çeşitlendirir. Etrafının denizlerle çevrili olması Türkiye'ye bir yarımada özelliği kazandırır. Bu yarımada özelliği denizel etkilerin fazlaca hissedilmesi sebebiyle nemliliği artırır. Nemlilik bitki örtüsü ve tarım ürünlerinde kalkınmayı sağlar. İşte bu coğrafi konumun elverişliliği tarih boyunca Türkiye'yi medeniyetlerin beşiği haline getirmiş, birçok insan topluluğunu da kendisine çekmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Asya, Avrupa, Afrika ülkeleri arasında ticaret yolları üzerinde bulunması üretilen zirai ürünlerin kolay pazarlanmasını sağlar.

Türkiye'de yeryüzü şekilleri bölgeler arasında çok farklılık gösterir. Bazı bölgelerde yüksek ve engebeli araziler yaygınken, bazılarında alçak ve düz alanlar yaygındır. Bu özellikler iklim şartları ve tarım ürünlerini etkilemektedir Türkiye'de çeşitli iklimlerin görülmesi, dünyanın birçok bölgelerinde görülen tarım ürünlerinin yetiştirilmesine imkan sağlamıştır. Türkiye'de çeşitli iklimlerin görülmesinin başlıca nedenleri, yurdumuzun yüksek ve dağlık bir ülke olması, üç tarafının denizlerle çevrili olması, dağların denize paralel uzanmasıdır.

Tarım veya ziraat, bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, bunların kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, bu ürünlerin uygun koşullarda muhafazası, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanmasını ele alır. Diğer bir ifade ile insan besini olabilecek ve ekonomik değeri olan her türlü tarımsal-hayvansal ürünün bakım, besleme, yetiştirme, koruma ve mekanizasyon faaliyetlerinin tamamı ile durgun sularda veya özel alanlarda yapılan balıkçılık faaliyetlerinin tümüdür.

Türkiye'de entansif ve ekstansif ziraat metodları uygulanmaktadır. Bu metodların ne olduğunu kısaca açıklamak gerekir ise;

Entansif ziraat: Birim alandan en yüksek verimi alabilmek için ziraat sahasının neye ihtiyacı varsa, o şartları yerine getirmek için gereğini yapmaktır. Örneğin toprağın ihtiyacı varsa; doğal gübre desteğiyle veya kimyasal besin maddeleriyle beslemek, derin sürülmesi gerekiyorsa makine (Traktör vs.) kullanmak, sulama ihtiyacı varsa drenaj sistemleri tesis etmek, eğimli bir arazi ise teraslaşma yöntemiyle ziraat alanları oluşturmak veya seralar kurarak tarımsal faaliyetlerde bulunmak. Kısacası birim alandan en fazla verimi alabilmek için modern imkânları kullanarak zirai faaliyetlerde bulunmaktır.

Ekstansif ziraat ise; bir ziraat sahasında doğal şartlar hangi ürünün yetişmesine imkan tanıyorsa sadece o ürünün ziraatini yapmaktır. Birim alandan fazla verim almak için modern imkanların kullanılmadığı bölge ve ülkelerde yaygın olarak uygulanan zirai yöntemdir. Ekstansif metodların geçerli olduğu zirai faaliyetlerde doğal şartlar (su miktarı- yağış- toprak yapısı- eğim vs.) hangi ürünün ne miktarda yetişmesine imkan tanıyorsa onunla yetinilir.

Yukarıdaki tanımlamalara istinaden, entansif ziraat yöntemi gelişmiş ülke ve bölgelere, ekstansif ziraat yöntemi ise nispeten geri kalmış ülke ve bölgelere özgü zirai yöntemlerdir.

5.2. Tarımın Tarihçesi

Tarımın ne olduğunu bilmemiz için ilk olarak ne zaman faaliyete geçmiş olduğunu faaliyete geçtiği dönemde neler yaşandığını bilmemiz gerekir. İnsanlar sedanter hayat öncesi avcılık ve toplayıcılık yaparak göçebe halinde yaşamaktaydı. Cılalı yani diğer adıyla neolitik devirde ise bitkisel ürün yetiştiriciliğinin başlamasıyla sedanter yani yerleşik hayata geçilmiştir.

Son buzul çağının bitişiyle iklimde meydana gelen değişim daha ılıman ortamda yaşayan bitki ve hayvan türlerinin çoğalmasına olanak vermiş, günümüzdekine benzer doğal bir ortam oluşmuştur. Arpa, buğday gibi bitkilerle koyun, keçi ve domuz gibi hayvanların yabani ataları bu ılıman ortamın bitki ve hayvanları arasına girmiştir. Bu olaya neolitik devrim denilmektedir. Neolitik devrim insan topluluklarının binlerce yıl boyunca geçimini sağladığı avcılık ve toplayıcılık yerine üretime başlaması yani tarım ve hayvancılığı öğrenmesidir.

Artık beslenmek için av hayvanlarının peşinde göç etmeye veya tükenen bitkilerin yerine yenilerini aramaya gerek kalmamış, aksine ekilen tohumların yetişmesini, üreyen hayvanların büyümesini uzun süre bir yerde bekleme gereği doğmuştur. Bunun sonucu olarak da insanlar göçebe hayat tarzından yerleşik düzene geçmeye başlamışlar, ilk köy toplumları da böylece ortaya çıkmıştır. Güneşte kuruyan çamurun sertleşmesinin öğrenilmesiyle ilk evler, daha sonra da kilin pişirilmesiyle çanak çömlek yapımı gelişmiştir. Bu dönem yerleşmeleri daha çok Anadolu'nun güney yörelerinde yoğunlaşmışlardır. Çatalhöyük binden fazla konut ve 6000'e ulaşan nüfusu ile Yakın Doğunun en büyük Neolitik yerleşmesi olarak kabul edilmektedir. MÖ 6250–5400 yıllarına tarihlenen Çatalhöyük Konya Ovasının en verimli yerine kurulmuştur.

Tarımın geçmişi günümüzden 10.000 yıl öncesine dayanmaktadır. İlk tarım örneklerinin ardından, zamanla birçok toplumun arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak tüm dünyada yaygınlaştı. Tarım sayesinde insanlık toplu yaşama geçti ve günümüzdeki devletler oluştu. Gübreleme, ekme-biçme gibi tarımsal yöntemler her ne kadar eski olsa da, son yüzyılda büyük bir ivme göstermiştir.

Antik çağlarda, Bereketli Hilal ve çevresinde ilk örneklerine rastlanan tarım, öncesinde toplayıcılık ve avcılık ile geçinen toplumları yerleşik yaşama geçirdi. Aynı dönemlerde Çin ve diğer Asya ülkelerinde de başka yöntemlerle uygulanmaya başlayan tarım, zamanla Nil Nehri ve çevresinde yoğun olarak uygulanmaya başlandı. Tarihte, en eski tarımsal veriler, Anadolu'da Abu Hurerya adlı yerleşimde MÖ 13500 yılından kalma tarımsal aletlerden edildi. Yine yakın dönemlere ait, Levant ve İran'daki Zagros Dağları çevresinde tarımsal faaliyetlerin izine rastlandı. Yine Bereketli Hilal üzerindeki alanda, kimi yerlerde darı, arpa, tahıl, acı bakla, keten, buğday gibi tarımsal kalıntılara rastlandı.

Çoğu teoriye göre ilk tarım, insanların vahşi doğadan topladığı bitkisel besinlerini ve tohumlarını mağara önlerine düşürmesiyle başlar. Bu süreçte insanlar tüm gün yiyecek aramaktansa bitkileri toprağa ekerek devamlı olarak yerleşik halde besin elde edebileceğini farketti. Bu keşif tüm toplumlarca farklı dönemlerde bulundu. Öncelikle Anadolu ve Orta Doğu'da rastlanan tarımsal etkinlikler, toplumsal etkileşimler aracılığıyla dünyaya yayıldı. Tarımı daha erken keşfeden toplumlar daha önce yerleşik yaşama geçti ve günümüz uygarlıkları oluştu.

Hindistan'da MÖ 7000'lerde rastlanılan tarım, yaklaşık 2000 yıl sonra da diğer Asya ülkelerinde görüldü. Yine bu dönemlerde Nil Nehri çevresinde tarımsal yapılara rastlanmaktadır. Mısır ve çevresindeki önemli su kaynakları ve ılıman iklimin mevcut olması tarımın burada daha üretken olmasını sağladı. Yine aynı dönemlerde Mısırlılar Nil'in taşma dönemlerini hesapladı ve ürünlerinin telef olmaması için çeşitli matematiksel formüller ve geometrik hesaplamalara başvurdu. Tarım bu bağlamda günümüz bilim ve teknolojisine farklı yollar aracılığıyla etki bırakmıştır.

Mezopotamya'da ise Şatt-ül-Arap ve Basra Körfezi çevresinde uygulanan tarımsal faaliyetler, ilk kez Sümerler tarafından yapıldı. MÖ 5000'lere denk gelen bu süreç, zamanla diğer Mezopotamya uygarlıklarına yayıldı. Yapılan araştırmalarda Fırat ve Dicle nehirleri arasında ahır hayvanlarının kemiklerine rastlandı. Bu da, bölgede hayvancılığın da yer edinmiş olduğunu göstermektedir. Aynı dönemde Amerika kıtasındaki yerliler de basamaklı teraslar aracılığıyla And Dağları başta olmak üzere tarımsal faaliyetlere başladı. Güney Amerika'nın Büyük Okyanus kıyılarında yapılan kazılarda, tütün, patates, fasulye, biber, domates, balkabağı gibi tarımsal ürünlerin kalıntılarına rastlanmıştır. Yine Antik Yunanistan ve Antik Roma dönemlerinde de tarımsal faaliyetler göze çarpmaktadır. Zeytin, pamuk, mısır gibi Akdeniz bitkilerini yetiştiren Yunanlılar, buna karşılık toprakların azlığı ve fakirliği nedeniyle bu alanda çok ileri gidememiş, Romalılar ise tahıl ürünleriyle ticaret yapmaya başlamışlardır.

Ziraat (tarım) insanların toprağı işleyerek ürünler elde ettiği ekonomik faaliyet türüdür. Diğer bir deyişle ziraat insanlara gerekli olan giyecek ve yiyecek maddelerini temin için toprağı işleme, bitki ve hayvan yetiştirme sanatıdır. Geçmişte olduğu gibi bugün de insanlar bitkilerle çok daha yakından meşgul olmaktadır. Beslenme, giyinme ve endüstri bakımından bitkiler, insanların vazgeçilmez ihtiyaç kaynaklarıdır. Tarih boyunca ülkeler,

yetiştirdikleri bitkilerin bolluğu veya kıtlığı ile değer kazanmışlardır. Açlık tehlikesi insanları memleketlerini terke veya savaşlara mecbur etmiştir. Bugün de hızlı nüfus artışı, dünyanın çeşitli yerlerindeki açlık problemi, ziraata daha fazla önem verilmesini sağlamıştır. Türkiye ekonomisinin temel sektörü durumunda olan ziraat, nüfusun büyük bir bölümüne istihdam imkânı sağlamaktadır. Ancak yıldıan yıla kırsal nüfusun genel nüfus içindeki payının azaldığı görülmektedir. Mesela 1960 yılında bu oran % 68.08 iken 1980'de % 56.47'ye düşmüştür. Ancak, bugün ulaşılan durum henüz gelişmiş ülkelere oranla ülkemiz açısından yeterli değildir. Gelişmişlik kriterlerinden biri olarak kabul edilen kırsal nüfus oranına göre, gelişmiş ülke kategorisine Türkiye'nin dâhil edilebilmesi için, kırsal nüfusun % 10'un altında olması gerekir. Bu oran Almanya'da % 4, İngiltere'de % 2, ABD'de % 3,1'dir.

5.2.1. Türklerin Tarıma Başlaması

Türklerin ilk anayurdunun Altay Dağları ve doğusu, Baykal Gölü'nden Gobi l'ne kadar uzanan saha olduğu tahmin edilmektedir.

Türkler ilk devirlerde basit anlamda avcılık ve tarımla geçimlerini sağlamışlardır. Daha sonra zirai bitkiler listesinde; buğday, bakla ve mercimek gibi ürünleri yetiştirdikleri bilinmektedir (bulgur, dövme, kavurga, un, yarma) gibi terimler o tarihte yaşayan Türk topluluklarının yazıtlarında mevcuttur. Neolitik dönemde Türklerin at, koyun, öküz, keçi gibi hayvanların evcilleştirdikleri de arkeologlar tarafından bildirilmektedir.

5.2.2. Osmanlı İmparatorluğunda Tarım

Türk kaynaklarının kayıtlarından açıkça anlaşıldığına göre, daha Türklerin Anadolu'ya ilk girişlerinden itibaren Bizans halkıyla Türkler dini, milli bir kin duymadan birbirlerinin ilerine girmişler. Birçok ihtiyaçlarını birbirlerinden temin etmişlerdir. şüphesiz birbirlerinin adet ve geleneklerine alışmış bulunuyorlardı.

Batı Anadolu'nun Marmara yöresi ve bilhassa Bizans'ın Türklerle temasta olan Doğu Marmara çevresindeki köy ve kasabalarda nüfus artışı ve dolayısıyla tarımsal retimnin çoğalması sonucu ekonomik hayat giderek çoğalmıştır. Bu canlılık ürünlerin geniş lde pazarlanabilmesi ve ticaret yapma, güven ve kolaylığından ileri gelmekteydi.

Osmanlı Devleti kurulduğu ve sonradan fethettiği ülkelerde bir nevi toprak köleliğinin mevcut olduğu düzensiz bir derebeylik sistemiyle karşılaşmıştır. Bu sistemin yerine tımar sistemini getirmiş, köleler yerine de toprak üzerinde hak sahibi olan kiracıya benzer kimselere ikame etmiştir. Böyle bir toprak düzeni toprak mülkiyetinin devlette olması ile mümkün kılınmıştır. İşte bunun içindir ki, Osmanlı padişahları İşlam fetihlerinin başlangıcında olduğu gibi, fethedilen toprakların mülkiyetini halka bırakırken bir kısmının çıplak mülkiyetini hazine içine alıkoymuş ve tasarruf hakkını ahaliye devretmiştir.

Osmanlı da fethedilen topraklar ganimet olarak dağıtılabılır, bu halde topraklar mülk olur ve öşre bağlanırdı. Bunlara öşür topraklar denirdi veya yenik düşen devletlerin toprakları kendi ellerinde bırakılır ve topraklar için haraç vergisi konurdu. Bunlara da haraç topraklar denirdi.

Osmanlı ekonomisi yönünden tarımın büyük bir önem taşıdığı bilinmektedir. Bu üretim alanı tarla ziraatı, bağ ve bahçecilik ve hayvancılık olmak üzere 3 bölümde gelişmiştir ve bunlar üzerinde özel vergi sistemleri geliştirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde tarla tarımı, bağ ve bahçecilik ziraatının yanında hayvancılık olarak koyun yetiştiriciliği önde gelmekteydi. Bursa yöresinde yoğun bir biçimde koyun üretme çiftlikleri bulunmaktaydı. Ayrıca süt ve mamulleri, deri gibi ürünler Osmanlı halkı için önemli bir geçim kaynağı teşkil etmiştir.

18. Yüzyılın ikinci yarısında sanayi inkılabının getirdiği yenilikler sonucunda üretim artmış ve uzun dönemde iktisadi refah genişlemiş, fiziki sermaye genişlemiş ve iş gücü artmıştır.

Türkiye'de ilk ziraat eğitim ve öğretimi 1848 yılında İstanbul-Yeşilköy'de bulunan Ayamama Çiftliği'nde dönemin sadrazamı "Büyük Reşit Paşa"nın emri ile kurulan "Ziraat Mektebi"nde başlamıştır. Bu okulun kuruluşunda örnek olarak "Grignon Yüksek Ziraat Mektebi" örnek alınmıştır. O tarihte ziraat eğitimi için başlıca "matematik, geometri, coğrafya, fizik, yol ve köprücülük, anatomi, hayvan hastalıklar, botanik ve bağ-bahçe ve tarla ziraatları, şekercilik, ipekçilik, zootekni" gibi dersler okutulmaktaydı. (Mağden 1959). Fakat bu okul öğrencileri arasında çıkan huzursuzluklardan dolayı kuruluşundan iki yıl gibi kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Daha sonra Halkalı Ziraat Yüksek Mektebi 1891 yılında açılmış ve 37 yıl başarı ile faaliyetini sürdürmüştür. Bunun yanında Adana, Bursa, Amasya, Edirne, Konya, Gümüşhane, Erzurum, Kastamonu, Trabzon, Muş, Kosova-Manastır, Halep ve Selanik'te, Trablusgarp'da, Bağdat ve Beyrut'da ziraat mektepleri açılmış ve çeşitli düzeylerde uygulamalı eğitimler verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yanlış politikalar ve yapılan savaşlar nedeniyle tarımsal çalışmalar önemini kaybetmiştir.

5.2.3. Cumhuriyet Dönemi Tarım

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte tarım kesiminin içinde bulunduğu problemlerin çözümü yönünde tedbirlerinin alınmasına ve Atatürk'ün ifadesiyle "Türkiye'nin hakiki sahibi, efendisi gerçek sahibi olan köylünün laik olduğu yaşam tarzının temini için çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmalar ilk olarak Atatürk'ün 1923 yılında tarımla ilgili yayınladığı 9 maddelik beyanname ile başlamıştır.

Foto 5: Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarımda makineleşme

İç ticaret hadlerinin tarım lehine bir seyir izlediği yıllardır. Gelineen sürece kadar; Osmanlı tarım sisteminden kalan en büyük baskı aracı; çiftçinin devlete ödediği haraç olan aşar, 1925 yılında kaldırılmıştır. ‘ Aşarın kaldırılmasıyla yeni kurulan devletin de en büyük gelir kaynağı olan vergi kaybının giderilmesi için, dönemin en temel ihtiyaçlarından olan gazyacı ve şekere dolaylı zam getirilmiştir. Devlet bir yandan tarımsal alanda kalkınmaları tetikleyecek mekanizmaları da kuruyordu. Bu bağlamda; örnek çiftlikler, tarım okulları ve istasyonları kurup, buralarda modern tarım alet ve makinelerini kullanarak çiftçiye örnek model olma amacı doğrultusunda hareket edilmiş, diğer yandan da ziraat bakanlığı aracılığıyla tarım makineleri ithal edilip çiftçiye kredi ile satılmıştır. Ayrıca tarım alet ve yedek parçalarından gümrük vergisi alınmamış, makinelerde kullanılan araçlarda akaryakıt vergisi alınmamıştır.

Devletin modern tarıma geçiş için sağladığı imkânlardan faydalananlar, maalesef sadece büyük çiftçiler olmuştur. Bu dönemde yine çiftçiyi tarihte ilk kez söz hakkı sahibi yapabilecek mekanizma olan ve çiftçinin menfaatine çalışması öngörülen örgütlü yapı kooperatiflerinde, yönetim kurumlarının çoğuna ağalar ve tüccarlar girerek, kooperatif sisteminin faydalarını kendi çıkarlarına kullanmışlardır. Köylü kooperatiftan aldığı krediyi kooperatif kapısında çıktıktan sonra yönetim kurulu üyesi olan tüccara borcunun karşılığı olarak teslim etmiştir. Bu düzenin oluşmasında göz ardı edilemeyecek konulardan birisi de şudur: kurtuluş savaşı sonrası elde edilen başarılarla ön plana çıkan iki kesim olmuştur, bunlar, savaş liderleri ve devrimin tetikleyicileri olan askeri kanat ve savaş başarılarından kendine pay biçen burjuvazidir. Büyük tüccarlar ve toprak ağaları da burjuvazinin temeli olarak yeni kurulan devletin getirilerinden faydalanan ilk kesim olmuşlar devlet yönetiminde ve karar mekanizmalarında en önemli görevleri üstlenmişlerdir.

1923- 1929 döneminin önemli olaylarından biri, İzmir de toplanan Türkiye İktisat Kongresidir. Kongrede tartışılacak konuların başında köylü meselesi gelmektedir. 600 senedir

amaçsız, teşkilatsız bir idaren kurbanı olan köylüyü kurtarmak dönemin en mühim meselesi olarak görülmektedir. Bu öngörülerle beraber bir takım sıkıntılar dile getirilmiş ve taleplerde bulunulmuştur.

Köylü için yapılacak işlerin en başında köylerde sıhhiye (sağlık) teşkilatı konusunda çözümler gelmektir. Hükümetin neşredeceği bir kanun ile gerek hâlihazırdaki gerekse yetiyecek yeni doktorların mutlaka köylerde bir iki sene çalışmaları mecburiyeti sağlanırsa Anadolu'nun en büyük ihtiyacı tatmin edilmiş olur. 1923 de dile getirilen sağlık sıkıntılarına karşı günümüzde bile kırsal alanlarda doktor sıkıntısı çekilmektedir. Dile getirilen bir diğer talep ise, ' köylünün istenilen modern verimli köylü modelini temsil edebilmesi için önce köylüyü; köyde ağanın, kasabada köylü ile hükümet arasında iş gören tefeci araçlardan, pazarda komisyoncudan ve haksız da olsa tefeci, otlakçı, sömürücü kesimin yanında yer almak zorunda olan jandarma tahsildar ve mübaşirin elinden kurtarılmasıdır. Bu da kendini köylüden yüksek gören her ferdin; köylüye saygı duyup onu adam yerine koymasıyla mümkündür. Ayrıca; mektep mezunları da; askerlik zorunluluğu gibi köylerde muallimlik etmeğe mecbur kılınmalıdır.

1923'te İzmir de toplanan Türkiye İktisat Kongresinde; ziraat asayiş, aşar, ziraat bankası, köylü itibarı, yol, orman, hayvancılık ve makineleşme gibi en temel tarımsal konular hakkında tartışmalar yapılmış, ancak birçoğu tam anlamıyla açık bir sonuca bağlanamamıştır. Toplumun %80 'ini oluşturan tarım kesiminin sorunlarının tartışıldığı ilk ve son olanak 1923–1929 cumhuriyet dönemindeki İzmir de toplanan Türkiye İktisat Kongresi olmuştur.

1924'te kabul edilen Köy kanununa göre muhtar, hem seçimle gelen demokratik bir köy temsilcisi, hem de devlet memuru sayıldı. Bu yasa ile köyün en fazla nüfuslu ailesi; aynı zamanda devletin temsilcisi oluyordu. Asayişin kimlerce sağlanacağı da belirlendi; Köy Kanunu ile ağa-jandarma ittifakı resmileşmiş oldu.

Yine 1924'te çıkarılan bir yasa ile köylü ile tüccar arasındaki alverişi yasal kılacak Ticaret Borsaları kurulmaya başlanır. Demokrat Parti öncesinde kurulan, 26 borsanın 24'ü tahıl, Ordu'da fındık ve Kars'ta hayvan alışverişine yöneliktir.

Gelinen süreçte her ne kadar Cumhuriyet'in köylüye yaklaşımı 'Köylü Millet'in Efendisidir' olsa da, köylü yönetim kademelerinde yer alamamış(büyük toprak ağaları hariç) köylülük için alınan kararlarda varlığının gösterememiş, görüşleri karar haline getirilebilecek bir bütün olmak yerine; adına kararlar alınan bir yapının önemsenmeyen parçası olmuştur. Burada dönemin koşullarını da göz önüne almak gerekmektedir. Eleştirel yaklaşıp ta Cumhuriyet'in yenilikçi yaptırımları küçümsenmeyecek derecede büyüktür.

Cumhuriyet dönemiyle gelen köklü değişimler kuşkusuz tarım kesiminde de kendini göstermek istemekteydi. Bu bağlamda yapılması gereken reformlardan birisi hatta en önemlisi de toprak reformuydu. Cumhuriyet'e Osmanlı'dan 'büyük çiftçilik- ağalık','orta-küçük çiftçilik' ile geçmişte tımar sahibi ve mültezime(aşarı toplayan komisyoncu) şimdi ise toprak sahibine

bağlı 'çok küçük topraklı ve ırgat köylülük' şeklinde olan, değişime direnç gösteren zorba bir yapı kalmıştır.

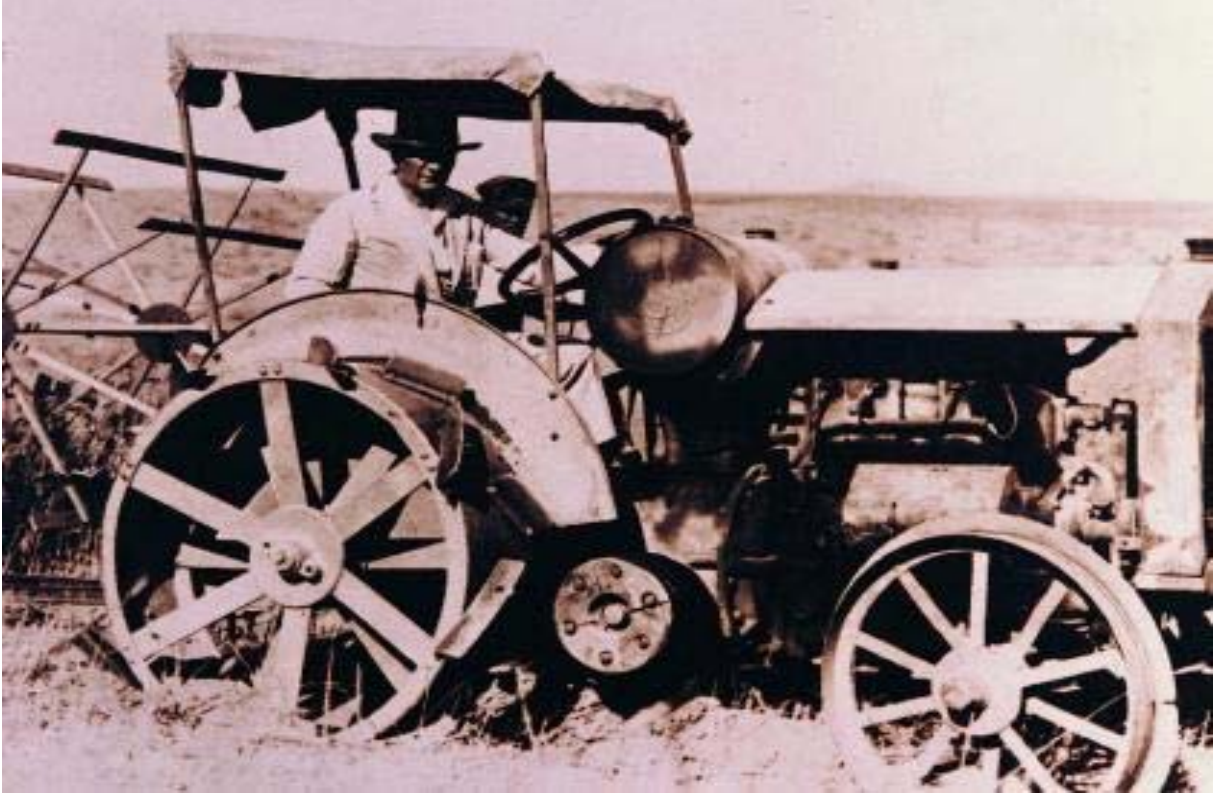

Foto 6: Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarımda makineleşme

1930'lu yılların başında sanayileşme ve makineleşme hareketi uygulamaya konulmuştur. Tarım ürünlerini kıymetlendirmek ve sanayileşmiş ülkelerin fiyat oyuncağı olmaktan, yarı sömürü durumdan kurtulmak için ülkede ham maddesi mevcut sanayi ön plana alınmış, bu şekilde tarımın himayesi düşünülmüştür.

Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden yıllarda arazilerin mülkiyet ve tasarruf durumunda ve tarımsal işletme büyüklüklerinde önemli değişimler olmuştur. Tarla arazilerinde çayır mera arazilerinde büyük değişiklikler meydana gelmiştir. 1927 senesinde toplam arazinin 8,59'u olan tarla arazisi, 1927 yılında %28,52'ye yükselirken, çayır arazisi aynı yıllarda %6,15'ten %2,19'a otlak, yaylak, mera arazisi ise %53,80'den %36,10'a düşmüştür. 1927 ve 1957 yılları arasında orman ve ağaçlık arazilerin nispeti azalırken sebzelik, meyvelik, bağ ve zeytinlik arazilerin oranında artışlar olmuştur. 1927 yılında 1milyon751bin239 olan çiftçi sayısı, 1957'de 3milyon100bin850'ye yükselmiştir. 1950 tarım sayımında işletmelerin%72,60'ı kendi mülkleri üzerinde çalışırken, 1963 senesinde bu oran %80'i geçmiştir. 1927 senesinden itibaren ülkemizde kullanılan tarım alet ve makineleri sayısında da çok büyük artışlar gözlenmiştir. Bu arada birim alanda kullanılan gübre miktarı da zaman içinde artış göstermiştir.

Büyük bir kısmında kurak ve yarı kurak iklimin hâkim olduğu Türkiye’de su işleri teşkilatı 1924 yılında kurulmuştur. Ürünün zararlılardan korunmasında önemli etkisi olan zirai mücadele ile ilgili ilk kuruluş 1924 yılında Zirai Mücadele Şubesi adıyla Ankara’da kurulmuştur. Verimliliği önemli ölçüde etkileyen tohumluk kullanımında 1960 yılına kadar genellikle yerli popülasyonlardan yararlanılırken daha sonraki yıllarda dışarıdan verimli çeşitler ithal edilmiştir. Ayrıca ülkede de ıslah çalışmaları hızlandırılmıştır. Sebze meyve alanları cumhuriyetin kuruluşundan itibaren hem miktar hem de oransal olarak artmıştır. Sebze ve meyve üretiminde de önemli artışlar olmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren mera alanlarının giderek daralmasına karşılık, bu süre içerisinde hayvan sayısında ve hayvan başına elde edilen ürün miktarında artışlar sağlanmıştır.

Ormancılık sahasında ormanların, fenni bir şekilde işletilmesi için amejman grupları teşkil edilmiştir. 1911 yılında ilk tarım satış kooperatifi kurulurken 1929 senesinden itibaren tarım kredi kooperatifleri kurulmaya başlanmıştır.

1963 yılından itibaren planlı kalkınma dönemi başlamıştır. Tarım sektörünün milli gelirdeki ve toplam ihracat içindeki payı giderek düşmüştür. Daha sonra ülke genelinde beşer yıllık kalkınma planları uygulanmış, sanayi sektörü ve diğer sektörlerde çalışanlar hem mutlak hem de oransal olarak artmıştır. Kalkınma ile tarımsal istihdam arasında ters bir ilişki mevcuttur. Bir memleket kalkınmasını tamamlamış ise tarım sektörünün, ülkedeki istihdam içindeki payı düşük, geri kalmış ülkelerde ise bu nispet yüksektir. Tarımsal istihdamın düşüş göstermesinin nedenlerini; tarımın makineleşmesi, kırsal kesimdeki nüfus baskısı, toprak parçalanması, kentlerdeki yaşamın ve sanayideki ücretlerin çekiciliği olarak sıralamak mümkündür.

Kalkınma ile tarımsal istihdam arasında ters bir ilişki mevcuttur. Bir memleket kalkınmasını tamamlamış ise tarım sektörünün, ülkedeki istihdam içindeki payı düşük, geri kalmış ülkelerde ise bu nispet yüksektir. Tarımsal istihdamın düşüş göstermesinin nedenlerini; tarımın makineleşmesi, kırsal kesimdeki nüfus baskısı, toprak parçalanması, kentlerdeki yaşamın ve sanayideki ücretlerin çekiciliği olarak sıralamak mümkündür.

Bugün ülke topraklarının %35,6’sını işlenen toprak olduğu, %28’nin çayır-mera, %30,2’sinin ormanlık arazi ve çalılık, 0,7’sinin yerleşim alanı, %1,4’nün su yüzeylere ve geriye kalan %4,1’lik kısmında diğer araziler olduğu söylenebilir. Ayrıca ülkemiz topraklarının %34,1’i sürüme elverişlidir.

Türkiye’de değişik ekoloji nedeniyle ülke genelinde oldukça çeşitli ürünler yetiştirilebilmekte ve bölgelere göre farklı ürünler ağırlık kazanmaktadır. Doğu ve Güney Anadolu bölgelerinde hayvancılık daha fazla yapılırken Orta Anadolu’da hububat, Ege ve Akdeniz’de endüstri bitkileri, Karadeniz Bölgesi’nde de fındık, çay ve tütün yaygın olarak yetiştirilmektedir.

Son yıllarda ülke hayvancılığında düşük verimli yerli ırkların yerine yüksek verimli kültür ırklarının yaygınlaştığı gözlenmektedir ve buna paralel olarak ıslah çalışmaları ağırlık kazanmış ve böylece toplam üretim ve hayvan başına verim artmıştır.

Türkiye'de Arazi Kullanımı

Ülkemiz topraklarının kullanım amacına göre dağılımı şöyledir:

Ekili dili alan: 174.480.000 dekar

Nadas arazisi: 36.551.000 dekar

Orman: 192.376.000 dekar

Ürün vermeyen: 113.403.000 dekar

Çayır-mera: 123.776.000 dekar

Kullanılmayan alanı: 662.195.000 dekar

Ekili – Dikili Alanların Kullanımı

Ekili alan (Tarla): 145.178.000 dekar

Dikili Alan (Meyveli ağaç) 23.373.000 dekar

Sebze-çiçek bahçesi (Sera dahil) 5.929.000 dekar

Ekili – Dikili Alanların Ürünlere Göre Dağılımı

Tahıllar % 74

Endüstri bitkileri % 11

Baklagiller % 8

Sebzeler % 5

Yumruklu bitkiler % 2

5.2. Türkiye'de Yer Alan Ziraat Bölgeleri

İnsanlar yerleşik hayata geçmeden önce toplayıcılık ve avlanma yöntemiyle beslenmelerini sağlıyorlardı. Bu beslenme şekli yerleşik hayata geçilmesiyle değişmiş ve üretim yapılarak ziraattan elde edilmeye başlanmıştır. Tarım yapılarak yerleşik hayata geçilmesi ve bununla bağlantılı olarak barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla çeşitli meskenlerin tesis edilmesi insanlık tarihinin gelişimi açısından önemli adımlardan biridir.

Dünya üzerinde değişik bölgelerde tarım alanlarında çok çeşitli ürünler ekilmektedir. Ürünlerin çeşitliliği daha çok iklime ve toprak özelliklerine bağlıdır.

Yurdumuzda ziraat oldukça önemli bir yer tutar. Türkiye'nin iklimi, toprak hususiyetleri ve beşerî özellikleri ziraatın eskiden beri canlı olmasına neden olmuştur. Bilindiği üzere ziraat; geçmişten günümüze kadar daima önemli bir faaliyet olmuştur. Kuşkusuz gelecekte de çok önemli olacaktır. İnsanlar beslenmesini ziraattan ve ondan elde edilen mamul maddelerden sağlamaktadır. Dünya nüfusu her geçen gün artmaktadır. Bu artış hızı bölgelere göre farklı rakamlar gösterse de oranlar küçümsenmeyecek boyuttadır. Buna bağlı olarak ziraat alanlarının genişlemesi söz konusu olmadığı gibi var olan ziraat alanlarının korunamaz hale gelmesi ise, bazı gerçekleri ortaya koymaktadır. Ziraat yapılan tarım alanlarının her geçen gün daralması gelecek için karamsar bir tablo çizmektedir. Bu gerçekler karşısında var olan ziraat alanlarını korumak ve var olan ziraat alanlarından en iyi verimi elde etmemiz gerekir.

Ziraat, Türkiye'nin büyük bir kısmında ileri metotlarla yapılmaktan uzaktır. Ülkemizde çalışan nüfusun büyük bir kısmını kapsamasına rağmen, memleketimizin oldukça geniş bir kısmında ziraat faaliyetleri henüz istenilen seviyeye erişmiş değildir. Bu bakımdan denilebilir ki, ziraatımızın yarattığı durum, genellikle fakirlik, verim azlığı, genişlik içinde darlık ve bolluk içinde azlık şeklinde ifade edilebilir. Bu sebeple gerek ziraatla uğraşan çiftçilerin daha bilinçli bir tarım düşüncesine sahip olması gerekse de kullanılan tohum, fide, gübre, zirai mücadele sistemleri, sulama durumu, makineleşme ve krediler gibi zirai girdilerden bölge şartlarına uygun olanlarının kullanılması arzu edilen ziraat hayatı seviyesine ulaşılabilmesi için gereklidir.

Ziraat Bölgesi; bir tarım ürününün diğer tarım ürünlerinden daha fazla yetiştirildiği bölgedir. Tarım bölgeleri, birbirlerinden iklim ve yer şekilleriyle ayrılır. Örneğin çay, fındık, zeytin, incir, turunçgil, muz, pamuk, tütün birbirlerinden ayrı bölge ya da yörelerde yetişir.

5.2.1. Kıyı ve Yakınındaki Ziraat Bölgeleri

Kıyı bölgelerinde iklime bağlı olarak birbirinden farklı üç ziraat bölgesi görülür:

A) Karadeniz Kıyıları: Kış ılıklığına ve bol neme gereksinim duyan çay, fındık, mısır ile tütün, sebze, meyve, keten, kenevir, ayrıca Doğu Karadeniz kıyılarında turunçgil yetişir.

B) Akdeniz ve Kıyı Ege: Akdeniz iklimine uyumlu olan, turunçgiller, zeytin, incir, susam, pamuk, pirinç, turfanda sebzeler, muz, çekirdeksiz üzüm, tütün gibi ürünler yetiştirilir.

C) Marmara: Geçiş iklimi koşullarına bağlı olarak ürün çeşitliliği en fazla olan bölgedir. Başlıca ürünleri ayçiçeği, zeytin, tütün, çeşitli sebze ve meyveler, tahıllar, dut ve fındıktır. Marmara Bölgesi, bölge yüzölçümüne göre ekili - dikili alanları oranının en fazla olduğu bölgemizdir.

Bölgede yapılan tarımda modern yöntemler yaygın olarak kullanılır. Tarımda verim yüksektir. Ancak bölge nüfusu fazla olduğundan üretim tüketimi karşılamaz. Bölgede aynı anda, üç değişik iklim tipinin görülmesi, tarım ürün çeşidini artırmıştır. Bölgede yetiştirilen başlıca tarım ürünleri; Ayçiçeği Türkiye'de en yoğun olarak bu bölgede yetiştirilir. Özellikle Trakya'nın iç kısımlarında Ergene Havzası'nda yetiştirilmektedir.

Ülkemiz pirincinin yarısından fazlası bu bölgeden elde edilir. Özellikle Ergene ve Meriç ırmağı çevresinde yetiştirilmektedir. Zeytin Bölgenin özellikle Akdeniz iklimi etkisi altındaki güney kıyılarında yetiştirilir. Gemlik zeytinleri ülkemizin en kaliteli sofralık zeytinlerini oluşturur.

Buğday, bölgenin hemen hemen her tarafında yetiştirilir. Çeşitli endüstri bitkileri ile (özellikle şekerpancarı) nöbetleşe ekilir. Mısır, sulama imkânı olan yerler ile Karadeniz ikliminin görüldüğü bölgenin kuzey kıyılarında tarımı yapılmaktadır. Şeker pancarı Şeker fabrikalarının bulunduğu Alpullu, Adapazarı ve Susurluk çevresinde sulanabilen alanlarda üretilir. Tütün Bölgenin çeşitli yörelerinde üretimi yapılmakla beraber, kaliteli tütünler Adapazarı ovasında yetiştirilir. Bölgede ayrıca fındık, keten, sebze ve meyve tarımı yapılmaktadır.

Marmara ahır ve kümes hayvancılığının en fazla geliştiği bölgemizdir. Bu durum bölgede tüketici nüfusun fazlalığı ve pazarlama sorununun çözülmüş olması ile ilgilidir

5.2.2. İç Ziraat Bölgeleri

Yükselti ve denize göre konuma bağlı olarak çeşitlilik gösteren tarım bölgeleridir.

A) Karadeniz Ardı: İç Anadolu ile kıyı arasında geçiş özelliği gösterir. Yüksek yerlerinde çavdar, buğday, sulak yerlerde pirinç ve sebze yetiştirilir. Hayvancılığın geliştiği, özellikle tiftik keçisinin yoğun olarak yetiştirildiği alandır.

B) İç Anadolu ve Çevresi: Bozkırların geniş yer kaplaması nedeniyle koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvancılık yaygındır. Yarı kurak iklim nedeniyle buğday, arpa gibi tahıllar ile fasulye, nohut gibi baklagiller yetiştirilir.

C) Doğu Anadolu ve Dağlık Yerler: Yazların kısa ve serin geçmesi tarımsal faaliyetleri sınırlamıştır. Buğday, arpa gibi tahıllar yetiştirilir. Yaz yağışlarına bağlı olarak gür otlakların olması büyükbaş hayvancılığı yaygınlaştırmıştır. Doğu Anadolu bölgesinde, ekili-dikili alanların oranı düşüktür. Bunun başlıca nedeni, bölgenin ortalama yükseltisinin fazlalığı ve dağların geniş yer tutmasıdır. Bu yüzden ekim alanları, ancak çukur ovaların tabanlarında geniş biçimde yayılır. Ayrıca, vadi tabanlarının elverişli yerlerinde ve yaylalarda, dağın ekim alanlarına rastlanır. Toplam ekili alanların büyük bölümü (%91) tahıl, özellikle de buğday ekimine ayrılmıştır. Buğdaydan sonra ikinci sırayı arpa alır (arpa bazı yerlerde, buğdaydan daha az sıcaklık istediği ve kısa yetiştirme süresine daha kolay uyduğu için buğdaya tercih edilir ve Erzurum-Kars bölümünün yüksek yerlerinde yaygın biçimde ekilir).

Hakkâri’de buğdaydan sonra ikinci sırayı mısır alır. Bitlis ilinde buğday-çavdar karışımı ekim, geniş yer tutar; ayrıca, darı ekimi geleneksel önem taşır. Doğu Anadolu’da çavdar üretimi bu ürünlerin çok gerisinden gelir (en çok Erzurum’ da yetiştirilir); sanayi bitkileri ekimi de çok az yer tutar. Ekilen başlıca sanayi bitkisi pamuktur (Malatya, Elazığ, özellikle de Iğdır ovalarında).

Malatya ve Bitlis illerinde tütün yetiştirilir. Diyarbakır ilinin Doğu Anadolu bölgesi sınırları içine taşan kesimlerinde, tütün ekimi yer yer (Lice) önemlidir. Yakın dönemde bölgede şeker fabrikaları kurulmasıyla, bu fabrikalara ürün gönderecek yakın alanlarda (Elazığ, Erzincan, Erzurum, Malatya, Kars yöreleri) pancar ekimine başlanmıştır. Dikili alanlara ayrılan yerlerin oranı, Doğu Anadolu’da son derece azdır. Meyve ağaçları yüksek kesimlerde bütünüyle ortadan kalkmıştır. Buna karşılık, soğuklardan korunmuş çöküntü alanlarında, sulama yardımıyla çeşitli ve nitelikli meyveler yetiştirilir. Malatya’nın bahçelerinde sulamayla yetiştirilen çeşitli meyveler arasında en tanınmış, kurutulmaya elverişli kayısıdır.

Elazığ ve Erzincan ovalarında da çeşitli meyveler yetiştirilir. Fakat Erzurum ovası 1 800 m’yi aşan yükseltisiyle meyve yetiştirme alanının dışında kalır. Van gölü kıyısında kuytu yerlerde ve Iğdır ovasında sulamayla iyi nitelikli meyve yetiştirilir. Meyve yetiştirilen yerlerde bağlar da yer alır; ama yüksek kesimlerde ortadan kalkmaktadır (en çok bağ, Malatya ilinde bulunur; Malatya’yı Elazığ izler). Doğu Anadolu zeytin ağacı yetiştirmeye elverişli değildir. Bölgenin yüksek kesimlerinde kış sebzeleri (özelikle lahana) yetiştirilir; sebze yetiştiriciliği, ancak alçak ovalarda çeşitlilik kazanır.

Ürün yetiştirilen alanlarının sınırlı olduğu bu yerlerde hayvancılık ön plana çıkar. Tahıl tarımı yapılır. Sebze ve meyve üretimi önem taşımaz. Doğu Anadolu bölgesinde hâkim ekonomik etkinlikleri bölgede fiziki şartların da uygun olmasından dolayı büyükbaş hayvancılık oluşturur. Ülkemizde hayvancılığı en fazla geliştiği bölgelerden biridir. Tarımsal ürünler ,bölge nüfusunun ihtiyacını ancak karşılamaktadır. Bölgede tarımdan elde edilen verim azdır , bu durumun ortaya çıkmasında etkili olan belli başlı faktörler şunlardır a)Dağlık alanlarda yükseltinin fazla olması b) Kış aylarının uzun sürmesi c) kış aylarında havanın çok soğuk olması d) karlı gün sayısının uzun olması e) yaz aylarının geç gelmesi ve yazın kısa sürmesi .

5.3. Türkiye Arazi Varlığı ve Toprak Kullanımı

Türkiye, ziraat alanı bakımından yüksek bir potansiyele sahip bulunmaktadır. 1950 yılında 16.5 milyon hektar civarında olan toplam ekili ve dikili alanlar bugün 28 milyon hektara yaklaşmaktadır. Türkiye’de ziraat arazisi, toplam arazi varlığının % 36.09’unu teşkil ederken bu oran AET ülkelerinde % 61’ idi.

1950’li yıllarda traktörün tarıma yoğun bir şekilde girmesiyle yeni alanların sürülmesi mümkün olmuştur. Özellikle son yıllarda traktör miktarında önemli bir artış meydana gelmiştir. 1964 yılında Türkiye’de toplam traktör mevcudu 51.781 iken bu rakam 1983 yılında

53.516'ya ulaşmıştır. Ancak bugünkü şartlarda artık işlenebilir arazinin sınırına gelinmiş bulunmaktadır. Henüz ziraat arazisinin büyük kısmı tarla arazisidir. Tarla arazisinin mera arazisi aleyhine gelişmesi ülkemizde hayvancılığı olumsuz yönde etkilemektedir. Topraklarımızdan faydalanma oranı ise daha çok iklim ve yer şekillerine bağlıdır. Ülkemizde yüksek dağlık kesimler geniş alan kaplar. Dik yamaçlar çoktur. Buralarda topraktan faydalanma çok kısıtlıdır. Buna göre ülkemiz arazisinin %36' sını ekili-dikili alan ,%32'sini çayır ve otlak,%26'sını orman ve %6'sını diğer alanlar (yerleşim birimleri,tarıma elverişsiz çıplak kayalıklar gibi) dır.

Topraklarımız daha çok Karadeniz Bölgesi'nde bağlık, bahçelik ve ormanlık alanlar, Ege'de endüstriyel bitki alanları, Akdeniz'de endüstriyel bitki alanları ve ormanlıklar, Marmara'da endüstriyel bitki alanları ve tarım arazisi, iç kesimlerde de tarım alanları ve otlaklık alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de bölge yüz ölçümüne göre ekili dikili alanların oranı

1-Marmara Bölgesi:%30

2-İç Anadolu Bölgesi:%27

3-Ege Bölgesi:%24

4-Güneydoğu Anadolu Bölgesi:%20

5-Akdeniz Bölgesi:%18

6-Karadeniz Bölgesi:%16

7-Doğu Anadolu Bölgesi:%10

5.4. Türkiye'de Tarımı Etkileyen Faktörler

Dağlık ve engebeli arazi yapısı tarım topraklarının dağınık ve küçük olmasına yol açmıştır. Bu nedenle küçük işletmeler şeklinde tarım daha yoğundur. Türkiye'de tarımı etkileyen faktörler:

Toprak Bakımı ve Islahı: Toprağın sürülmesi, havalandırılması, taşlarından ayıklanması vb. çalışmalardır. Toprak bakımında tarla yağışlardan önce sürülmeli, yabancı otlardan arındırılmalıdır ve erozyona karşı korunmalıdır.

Sulama:Türkiye tarımında en büyük sorun sulama sorunudur. Tarımda sulama ihtiyacının en fazla olduğu bölgemiz Güneydoğu Anadolu Bölgesi iken bu sorunun en az olduğu bölgemiz Karadeniz Bölgesi'dir. Akarsularımızın derin vadilerden akması ve rejimlerinin düzensiz olmasından dolayı sulamada yeterince faydalanamıyoruz. Sulama sorunu çözüldüğünde;

- Üretim artar
- Nadas olayı ortadan kalkar
- Tarımda iklimle bağılılık büyük oranda azalır.
- Üretimde süreklilik sağlanır
- Daha önce sebze tarımı yapılmayan bir yerde sebze tarımı yapılmaya başlanabilir.

Gübreleme: Topraktaki mineral dengesini korumak toprağı nemli hale getirmek için bu yöntem yapılır. Tarımda sulama sorunu çözüldükten sonra üretimi daha da artırmak için gübre kullanımına öncelik verilmelidir. Ülkemizde hayvancılığın gelişmiş olması tabii gübre imkanını oluşturmuş olmaktadır. Ancak yurdumuzda tabii gübrenin yakacak olarak kullanılması bu olumlu durumu ortadan kaldırmaktadır. Ülkemizde üretilen suni gübre yeterli olmadığı için ithal (Fas,Tunus,Cezayir gibi ülkelerden) etmekteyiz.Bu da maliyeti arttırdığından çiftçilerimiz yeterince gübre kullanamamaktadır.

Tohum Islahı: Verimi artırmak için kaliteli tohumluk kullanılmalıdır. Ülkemizde kaliteli tohum üretme konusunda devlet üretme çiftlikleri ve tohum ıslah istasyonları çalışmalar yapmaktadır. Ancak kaliteli tohum ithali devam etmektedir.

Makine Kullanımı: Ürünün zamanında ekimi, hasadı ve yüksek verim için makine kullanımı şarttır. Ancak makine kullanımı yurdumuzda yeterli ölçüde gelişmemiştir. Sebepleri ise makine kullanımı elverişsiz alanların varlığı, makine kullanımının ekonomik olmadığı küçük alanların varlığı(Karadeniz ve Doğu Anadolu), iş gücünün bazı bölgelerde hala ucuz olması. Tarımdaki makineleşmenin etkisi ile çayır ve otlakların alanı daralırken tarım alanlarımız genişlemektedir.

Zirai Mücadele: Tarımdaki hastalıkların, yabani otların ve haşerelerin meydana getireceğı üretim düşüklüğünü önlemek için ilaçlı mücadele şarttır. Zirai mücadelede daha çok ilaç kullanılmaktadır.

Pazarlama ve Tarımı Destekleyen Kuruluşlar: Tarımsal üretim sonucu elde edilen ürünlerin işleme merkezlerine veya tüketim merkezlerine ulaştırılıp pazarlanması önemli bir husustur. Pazar durumu inceledikten sonra üretime başlanmalıdır. Böylece ürünlerin ne kadar yetiştirileceğine karar verilir ve fiyatının ne olacağı tahmin edilir. Üreticinin piyasa şartlarından olumsuz etkilenmemesi için devlet tarafından destekleme alımları yapılır. Destekleme alımındaki amaç devletin önceden duyurduğu taban fiyattan ürünü alarak çiftçinin zarar görmesini önlemesidir.

Tarımı desteklemek amacıyla devlet ve çeşitli özel sektör tarafından çeşitli kurumlar oluşturulmuştur. Ülkemizdeki tarımsal faaliyetlerin bir plan dahilinde yürütülmesi ve bunların desteklenmesi Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından yürütülmektedir.

Tarımı destekleyen kuruluşlar:

- Türkiye Zirai Donatım Kurumu
- Devlet Su İşleri
- Toprak Mahsulleri Ofisi
- Tarım Kredi Kooperatifleri
- Ziraat Bankası
- Tarım işletmeleri Genel Müdürlüğü
- Çeşitli kooperatif ve kuruluşlar (Fiskobirlik, Tariş, Çukobirlik, Çaykur, Tekel vb.)

Uygulamalar

Türkiye’de arazi kullanımını Arazi Kullanım haritasından inceleyiniz.

Uygulama Soruları

Arazi kullanım haritasında iç bölgeler ve kıyı bölgeleri arasında nasıl bir farklılık vardır?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Türkiye'de yeryüzü şekilleri bölgeler arasında çok farklılık gösterir. Bazı bölgelerde yüksek ve engebeli araziler yaygınken, bazılarında alçak ve düz alanlar yaygındır. Bu özellikler iklim şartları ve tarım ürünlerini etkilemektedir. Türkiye'de çeşitli iklimlerin görülmesi, dünyanın birçok bölgelerinde görülen tarım ürünlerinin yetiştirilmesine imkân sağlamıştır. Türkiye'de çeşitli iklimlerin görülmesinin başlıca nedenleri, yurdumuzun yüksek ve dağlık bir ülke olması, üç tarafının denizlerle çevrili olması, dağların denize paralel uzanmasıdır.

Tarım veya ziraat, bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, bunların kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, bu ürünlerin uygun koşullarda muhafazası, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanmasını ele alır. Diğer bir ifade ile insan besini olabilecek ve ekonomik değeri olan her türlü tarımsal-hayvansal ürünün bakım, besleme, yetiştirme, koruma ve mekanizasyon faaliyetlerinin tamamı ile durgun sularda veya özel alanlarda yapılan balıkçılık faaliyetlerinin tümüdür.

Türkiye'de entansif ve ekstansif ziraat metotları uygulanmaktadır. Bu metotların ne olduğunu kısaca açıklamak gerekir ise;

Entansif ziraat: Birim alandan en yüksek verimi alabilmek için ziraat sahasının neye ihtiyacı varsa, o şartları yerine getirmek için gereğini yapmaktır. Örneğin toprağın ihtiyacı varsa; doğal gübre desteğiyle veya kimyasal besin maddeleriyle beslemek, derin sürülmesi gerekiyorsa makine (Traktör vs.) kullanmak, sulama ihtiyacı varsa drenaj sistemleri tesis etmek, eğimli bir arazi ise taraçalama yöntemiyle ziraat alanları oluşturmak veya seralar kurarak tarımsal faaliyetlerde bulunmak. Kısacası birim alandan en fazla verimi alabilmek için modern imkânları kullanarak zirai faaliyetlerde bulunmaktır.

Ekstansif ziraat ise; bir ziraat sahasında doğal şartlar hangi ürünün yetişmesine imkân tanıyorsa sadece o ürünün ziraatini yapmaktır. Birim alandan fazla verim almak için modern imkanların kullanılmadığı bölge ve ülkelerde yaygın olarak uygulanan zirai yöntemdir. Ekstansif metodların geçerli olduğu zirai faaliyetlerde doğal şartlar (su miktarı- yağış- toprak yapısı- eğim vs.) hangi ürünün ne miktarda yetişmesine imkan tanıyorsa onunla yetinilir.

Tarımın geçmişi günümüzden 10.000 yıl öncesine dayanmaktadır. İlk tarım örneklerinin ardından, zamanla birçok toplumun arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak tüm dünyada yaygınlaştı. Tarım sayesinde insanlık toplu yaşama geçti ve günümüzdeki devletler oluştu. Gübreleme, ekme-biçme gibi tarımsal yöntemler her ne kadar eski olsa da, son yüzyılda büyük bir ivme göstermiştir.

Antik çağlarda, Bereketli Hilal ve çevresinde ilk örneklerine rastlanan tarım, öncesinde toplayıcılık ve avcılık ile geçinen toplumları yerleşik yaşama geçirdi. Aynı

dönemlerde Çin ve diğer Asya ülkelerinde de başka yöntemlerle uygulanmaya başlayan tarım, zamanla Nil Nehri ve çevresinde yoğun olarak uygulanmaya başlandı. Tarihte, en eski tarımsal veriler, Anadolu'da Abu Hurerya adlı yerleşimde MÖ 13500 yılından kalma tarımsal aletlerden edildi. Yine yakın dönemlere ait, Levant ve İran'daki Zagros Dağları çevresinde tarımsal faaliyetlerin izine rastlandı. Yine Bereketli Hilal üzerindeki alanda, kimi yerlerde darı, arpa, tahıl, acı bakla, keten, buğday gibi tarımsal kalıntılara rastlandı.

Türkler ilk devirlerde basit anlamda avcılık ve tarımla geçimlerini sağlamışlardır. Daha sonra zirai bitkiler listesinde; buğday, bakla ve mercimek gibi ürünleri yetiştirdikleri bilinmektedir (bulgur, dövme, kavurga, un, yarma) gibi terimler o tarihte yaşayan Türk topluluklarının yazıtlarında mevcuttur. Neolitik dönemde Türklerin at, koyun, öküz, keçi gibi hayvanların evcilleştirdikleri de arkeologlar tarafından bildirilmektedir.

Daha sonraki kısımlarda ise, Türkiye'de tarım bölgeleri ele alınmıştır.

Dünyada pek çok ülkede primer sektör olarak adlandırılan tarım sektörü ülkelerin ekonomilerinde oldukça önemli bir yer kaplamaktadır. Türkiye'de de geçmişten itibaren tarımsal faaliyetler ve tarımsal faaliyetlere dayalı sanayi oldukça önemlidir. Bu derste Türkiye'de tarımsal faaliyetlerin genel özellikleri, tarımsal faaliyetlerin şekillenmesinde etkili olan unsurlar ve Türkiye'de yer alan ziraat bölgeleri hakkında genel bilgiler verilmiştir.

Bölüm Soruları

1. Binden fazla konut ve 6000'e ulaşan nüfusu ile Yakın Doğunun en büyük Neolitik yerleşmesi olarak kabul edilen yer aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Göbeklitepe
- b) Soshöyük
- c) Çatalhöyük
- d) Yumuktepe

2. Tarihte, en eski tarımsal veriler, MÖ 13500 yılından kalma tarımsal aletlerden elde edildi. Bu verilerin elde edildiği yer neresidir?

- a) Çin
- b) Mısır
- c) Suriye
- d) Abu Hurerya
- e) Çayönü

3. Bereketli Hilal üzerindeki alanda, kimi yerlerde tarımsal kalıntılara rastlandı. Aşağıdakilerden hangisi bu kalıntılara örnektir?

- a) Elma
- b) Dut
- c) Ceviz
- d) Domates
- e) Arpa

4. Mezopotamya'da uygulanan ilk tarımsal faaliyetler nerelerde başlamıştır?

- a) Şatt-ül-Arap ve Basra Körfezi
- b) Suriye çölü
- c) Zağros dağları
- d) Apalaş dağları
- e) And dağları

5. Osmanlı'da yenik düşen devletlerin toprakları bazen kendi ellerinde bırakılır ve bu topraklar için bir vergi koyulurdu. Bu verginin adı nedir?

- a) Öşür
- b) Haraç
- c) Cizye
- d) Avarız
- e) Tekalif-i saka

6. Osmanlı ekonomisi yönünden tarımın büyük bir önem taşıdığı bilinmektedir. Bu üretim alanı bazı bölümlerden oluşmaktadır. Aşağıdakilerden hangisi buna örnek teşkil etmez?

- a) Tarla ziraati
- b) Bağcılık
- c) Seracılık
- d) Bahçecilik
- e) Hayvancılık

7. 18. Yüzyılın ikinci yarısında sanayi inkılabının getirdiği yenilikler sonucunda bazı gelişmeler olmuştur. Aşağıdakilerden hangisi bu gelişmelerden değildir?

- a) Üretim artışı
- b) İş gücü artışı
- c) Uzun dönemde iktisadi refahın gelişmesi
- d) Cumhuriyetin ilanı
- e) Fiziki sermaye genişlemesi

8. Türkiye’de ilk ziraat eğitim öğretimi kaç yılından itibaren ve kim tarafından başlatılmıştır?

- a) 1453/ Fatih Sultan Mehmet
- b) 1517/Yavuz Sultan Selim
- c) 1795/ Tepedelenli Mehmet Ali Paşa
- d) 1932/Mustafa Kemal Atatürk
- e) 1848/Büyük Reşit Paşa

9. Bir tarım ürününün diğer tarım ürünlerinden daha fazla yetiştirildiği bölge hangisidir?

- a) Hizmet bölgeleri
- b) Sanayi bölgeleri
- c) Ziraat bölgeleri
- d) Kamu ve özel sektör ortaklığı bölgeleri
- e) Turizm bölgeleri

10. Yükselti ve denize göre konuma bağlı olarak çeşitlilik gösteren tarım bölgeleri aşağıdakilerden hangisi ile ifade edilir?

- a) Kıyı ve Yakınındaki Ziraat Bölgeleri
- b) Karadeniz Kıyıları bölgesi
- c) Akdeniz ve Ege kıyıları bölgesi
- d) İç ziraat bölgeleri
- e) Marmara bölgesi

CEVAPLAR: 1-c, 2-d, 3-e, 4-a, 5-b, 6-c, 7- d, 8- e, 9- c, 10- d

6. TÜRKİYE’DE TARIMSAL FAALİYETLER VE DAĞILIMI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde Türkiye’de var olan tarımsal faaliyetler incelenmektedir. Bu konuda bitkisel ürün yetiştiriciliği kapsamında tahıllar, sanayi bitkileri, baklagiller, sebze ziraatı ve meyvecilik hususlarında konu ele alınmıştır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Türkiye’de hangi sanayi bitkileri yetiştirilmektedir?
- 2) Türkiye’de hangi baklagiller yetiştirilir?
- 3) Türkiye’de meyve ziraatinin özellikleri nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın elde edileceği geliştirileceği	nasıl veya
Sanayi bitkileri	Sanayi bitkilerinin zirai şartları ve hangi sanayi bitkilerin yetiştirildiği	Ders notları	uygulama çalışmaları
Tahıllar	Tahıl ziraatinin uygulanma şartları ve hangi tahıl türlerinin ağırlıklı olarak yetiştirildiği	Ders notları	ve istatistiksel veriler
Meyvecilik	Türkiye’de meyve yetiştiriciliğinin esasları	Ders notları	ve istatistiksel veriler

Anahtar Kavramlar

- Tahıllar
- Baklagiler
- Sanayi Bitkileri
- Meyvecilik
- Sebze Ziraati

Giriş

Ülkemiz ürün yetiştiriciliği bakımından son derece zengin tarımsal imkânlarla sahiptir. Aynı zamanda mikro klima alanlarının sunduğu bir takım doğal koşullar sebebiyle sadece ılıman kuşak ürünlerinin değil aynı zamanda sıcak kuşağa ait ürünlerin de yetiştiği alanlara sahiptir. Bu bölümde ülkemizde yetiştirilen seçilmiş bazı bitkisel ürünler genel olarak sınıflandıracak ve yetiştirilme şartlarıyla ilgili bilgiler verilecektir.

6. TÜRKİYE’DE TARIMSAL FAALİYETLER VE DAĞILIMI

6.1. Bitkisel Ürün Yetiştiriciliği

Yurdumuz sahip olduğu doğal ve beşerî şartlar dâhilinde çok çeşitli ürünlerin yetişmesi için oldukça elverişli imkânlarla sahiptir. Daha önceki derslerde açıklandığı üzere ılıman iklim bölgesinde yer alan Türkiye, ziraat için uygun iklim koşullarının yanı sıra, toprak şartları, topoğrafik yapısı ve su kaynakları gibi tarımsal faaliyetlerin yapılabilmesi için gerekli olan diğer doğal unsurların da optimum oranda elverişli olması sebebiyle, dünyada tarımsal faaliyetler açısından şanslı olarak nitelendirilebilecek ülkelerdendir.

6.1.1. Tahıllar

Buğday başta olmak üzere arpa, pirinç, çavdar, mısır, yulaf, darı, gibi tarla tarımı ürünlerinden olan tahıllar ülkemizde geniş alanlarda yetiştirilmektedir. Bunların diğer tarla ürünlerine göre bazı üstünlükleri vardır:

-Her şeyden önce farklı iklim özelliklerine adaptasyonları (uyum sağlamaları) diğer tarım ürünlerine göre daha yüksektir.

-Tahılların, hemen yetiştirildiği yıl içerisinde tüketilme zorunluluğu yoktur. İlaçlanıp depolanmak sureti ile uzun yıllar saklanabilirler. İç ya da dış pazarlara sürülebilirler.

-Tarımı en kolay ürünler olup, tarım kültürü tarihinde, en erken kültür altına alınan tahıllardır.

Bu bölümde tahıl ürünleri içinde buğday ve arpa ziraatı hakkında bilgi verilecektir.

Buğday; dünya ziraatı içinde önde gelen, insanoğlunun temel besin maddesidir. Önemli olan bu besin maddesi ülkemizde yaygın olarak yetiştirilmektedir. Buğday ekimi çiftçiye sebze yetiştiriciliği kadar çok yormaz, daha az emek ve masraf gerektirir.

Ülkemiz yıllık yağış miktarı buğday ziraatına son derece müsaittir. Buğday, tohumun ekiminden hasadına kadar bitkinin istediği sıcaklık 5 C°’nin üstündedir. Böylece 5C°’nin altında buğdayın vejetatif faaliyetleri hafiflemekte ve bir müddet için durmaktadır. Bu durumda ülkemizde pek çok alan buğday yetiştirme şartları içinde sıcaklık bakımından uygun koşulları sağlamaktadır.

Toprak isteği genel olarak kumlu, killi- tınlı topraklardır. Buğdayın olgunlaşma ve hasat dönemlerindeki yağış miktarı kalite ve verimi doğrudan etkilemektedir. Ülkemizde daha çok olgunlaşma ve hasat dönemi yaz aylarına tekabül ettiğinden dolayı ve bu dönemde yağış miktarı yok denecek kadar az olduğu için buğday zarar görmemektedir.

Türkiye buğday tarımının coğrafi dağılışına gelince; İç Anadolu Bölgesi 1. Sırada gelir. Bölge her yıl Türkiye üretiminin %50 ila %60'ını verir. Daha sonra Marmara ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgeleri gelmektedir.

Arpa, tahıllar içerisinde soğuğa ve ısıya en dayanıklı olan tahıl türüdür. Arpa daha çok hayvan yemi olarak kullanılır. Yem olarak değeri mısırın % 95'i kadardır. Yemlik arpalarda protein oranının fazla olması istenir. Kullanıldığı önemli alanlardan biri de malt sanayidir. Yurdumuzda yetiştirilen arparın çoğunu biralık arpar oluşturmaktadır. Tarımsal işlemlerin gereği gibi yapılması durumunda kaliteleri daha da yükselecek ve ihraç etme olanakları da doğacağından, ülkemize döviz getiren tarım ürünlerinden biride arpa olacaktır.

Arpa için en uygun topraklar, organik maddece zengin, milli, havalanması ve nemliliği uygun topraklardır.

Arpa, ülkemizde tarla ürünleri arasında ekiliş alanı bakımından buğdaydan sonra gelen üründür. Buğday gibi ülkemizin tüm bölgelerinde yetiştirilmektedir. Birim alandan alınan ürün miktarı bakımından buğdaya göre daha avantajlı bir üründür.

Ülkemizde üretilen arpanın tamamına yakını yurtiçinde tüketilmektedir. Ülkemizde arpa tarımı, büyük ölçüde kuru tarım koşullarında yapıldığı için verim düşük ve dolayısıyla arpa üreticisinin geliri de diğer ürün üreticilerine göre daha azdır. Ülkemizde özellikle son yıllarda buğday üretimine büyük çapta zarar veren kimil ve süne zararından dolayı çiftçilerin birçoğu buğday üretiminden vazgeçerek arpa üretmektedirler.

6.1.2. Baklagiller

Ülkemizde baklagil ziraatı kapsamında ağırlıklı olarak nohut, mercimek ve fasulye ziraatı yapılmaktadır. Tahıl ziraatına göre sıcaklık ve su ihtiyaçları bakımından daha hassas olan baklagiller İç Anadolu, Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve Ege bölgelerinde sulama şartlarının elverişli olduğu sahalarda yapılmaktadır.

Baklagiller grubunda değerlendirilen nohut, ilk yetişme döneminde yağış, hasat döneminde ise kuraklık ister. Yurdumuz iklim şartları genelde nohut tarımına elverişlidir. En fazla tarımı İç Anadolu Bölgesinde de yapılmaktadır. Bu bölgemizi Akdeniz ve Ege Bölgeleri takip eder.

Kuraklığa nispeten dayanıklı olduğu için en fazla tarımı Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yapılan mercimek, oldukça fazla tüketilen baklagillerdendir. Üretimimizin yarıdan fazlası da Güneydoğu Anadolu bölgesi ile İç Anadolu bölgemizden karşılanır.

Bunların yanı sıra Yurdumuzda sulama imkânı olan her yerde tarımı yapılabilen fasulye üretiminde en büyük paya sahip bölgemiz İç Anadolu'dur.

6.1.3. Sanayi Bitkileri

Sanayi sektörüne hammaddeler sağlayan büyük ekonomik kaynaklardan biride tarım sektörüdür. Bu sektörde yetiştirilen tarım bitkileri arasında ürünleri fabrikalarda işlenerek insanlar için çok çeşitli ihtiyaç maddeleri ve malları elde edilen kültür bitkilerine (tarımsal bitkiler) sanayi veya endüstri bitkileri denir. Bunlar, büyük bir çeşitlilik gösterir. Şeker üretilenler, yağ üretilen bitkiler, dokuma bitkileri, keyif verici bitkiler, kimyasal maddeler veren bitkiler, tıbbi bitkiler ve kerestesi çok değerli olan bitkiler başlıcalarıdır.

Türkiye, diğer tarım ürünlerinin tarımında olduğu gibi, sanayi bitkileri tarımı içinde çok uygundur. Bunda etkili olan esas faktör, yurdumuzun iklim özellikleridir. Örneğin az sonra işleyeceğimiz pamuk, aslında sıcak iklim bölgesinin bitkisidir. Ama başta Ege Akdeniz olmak üzere yurdumuzda da rahatlıkla yetişebilmektedir. Aynı şekilde çay aslında sıcak nemli ve yağışlı bölgelerin yani tropikal iklim bölgelerinin kültür bitkisidir. Ancak yurdumuzun Doğu Karadeniz Bölümü kıyı kuşağında yetiştirilmektedir.

Başta iklim özellikleri olmak üzere coğrafi koşulların çok uygun olması nedeni ile yurdumuz birçok endüstri bitkisinin tarımına uygundur. Bunlar arasında; tütün, pamuk, şeker pancarı, keten-kenevir, çay, yağ bitkileri, anason, haşhaş gibi ürünler başta gelir. Ancak bu dersimizde pamuk ve tütün ziraatleri hakkında bilgi verilecektir.

Eski Çağdan beri Anadolu'da pamuk tarımı yapılmaktadır. Pamuk bitkisinin meyvesine "koza" denir. Kozanın dışında lifler vardır. Bu lifler fabrika ve atölyelerde ince iplik halinde daha sonra da kumaş haline getirilir. Kozanın çekirdeği, margarin ve sıvı yağın ham maddelerindendir. Pamuk bu yönüyle dokuma ve besin sanayisinde önemlidir. Ekimi, izlemesi, hasadı, pazarlaması pek çok insana iş sağlar ve ülkemizin başta gelen ihraç maddesi olması yönüyle önemlidir.

Sıcak iklime ve alüvyal topraklara sahip bölgelerde oldukça verimli şekilde yetişir. Yetiştirme döneminde bol su, olgunlaşma döneminde sıcaklık ve kuraklık ister. Akdeniz ve Ege bölgelerinde ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde tarımı yapılır. Ege ve Akdeniz'deki üretim Türkiye üretiminin %80-85'ini oluşturur, en çok pamuk üretilen saha ise, Çukurova'dır.

Pamuğun ticari değerinin yüksek olması, dokuma sanayinin gelişmesi, tekstil ihracatının artması, uzun ve beyaz lifli pamuk tohumlarının ekilmeye başlanması, sulama imkânlarının artması, pamuğa zarar veren canlılarla mücadelenin olumlu sonuçlar vermesi, devletçe desteklenen kooperatiflerin kurulması, ülkemizde pamuk üretimini artırmıştır.

Pamuk oldukça önemli bir endüstri bitkisidir. Akdeniz iklimine uygun bir bitki olup, çiftçinin zorluklarına karşın yüksek kâr nedeniyle yetiştirmek istediği ürünlerin başında gelir. Pamuk, ziraatını yapan çiftçiye yüksek gelir getirdiği gibi, mevsimlik iş gücü oluşturduğu için çalışan ailelerin de hasat döneminde para kazanmasına katkıda bulunur. Bu sebeple pamuk ekilen ziraat sahalarına mevsimlik göç olur.

Pamuk, üreticisine yüksek gelir sağladığı için çiftçi her sene aynı tarlaya ekim yapabilir. Oysaki aynı tarlaya her sene ekilen pamuk toprakta bazı mineral ve besinleri yok eder. Bu nedenle münavebe yaparak pamuk yerine bir sonraki yıl buğday, mısır, susam vb. gibi ürünleri yetiştirmek çok daha sağlıklı sonuçlar alınmasını sağlar.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde ve yetiştirilen önemli endüstri bitkilerindendir. Tütün kalite bakımından farklı durumlar gösterir. Kaliteyi tohumların belirlediği gibi, yetiştigi sahanın konumu ve iklim özellikleri de yakından ve hatta doğrudan etkilidirler. Kaliteyi ön plana çıkaran özellikler ise, rengi, dokusu, parlaklığı ve yaprak durumlarıdır.

Ege Bölgesi Türkiye'nin en önde gelen üretim ve ihracat merkezlerindendir. Ege Bölgesi tütünlerinin tohum yapısı, iklim şartları ve yıllardan beri kazanılan yetiştirme davranışları hiç kuşkusuz kaliteyi, üretimi ve ihracatı arttırmış ve ön sırada olmasına sebep olmuştur.

Tütün tohumlarının fideye dönüştürülmesi ve yetiştirilen fidelerin toprağa dikilmesi zahmetli, zor ve dikkat gerektiren bir iştir. Özellikle tütün tohumu diğer tohumlara nazaran daha küçüktür. Direkt ekim yapmak yerine fide haline getirmek daha kolay ve daha verimlidir. Tütün yetiştirme devresi uzun bir süreçtir. Bu nedenle fide olarak tarlaya ekilen tütün daha çabuk gelişir. Tütün yetiştiriciliğinde ortalama sıcaklıklar kaliteyi ve yetismeyi belirler. En ideal ortalama sıcaklıklar ise, 20- 30 C°'dir. Ege Bölgesi bu anlamda oldukça elverişli şartlar arz etmektedir.

Yine sıcaklığa bağlı olarak yaprakların toplanmaya başlanması ve kurutulması esnasında yağışın olmaması gerekir. Kısacası tohumdan ürüne kadar geçen sürede sıcaklık koşullarının direkt etkisi söz konusudur. Özellikle tohum ekilen yer yani fidelik alan soğuk rüzgârlara kapalı olmalıdır. Bakı faktörü burada çok önemlidir. Güneşi doğrudan gören alanlar fidelik için tercih edilmelidir. Gevşek topraklar tütün ziraatının daha verimli olmasını sağlar. Su fidenin yetiştirilmesi döneminde önemli olup, miktarı ve veriliş zamanı çok büyük itina istemektedir.

Tüm ürünlerde olduğu gibi tütünde de verim ve kaliteyi yüksek tutabilmek için çeşitli uğraşlar verilmektedir. Tütün hasadı ve sonrası da oldukça zordur. Tütünlerin kırılması başka bir deyişle yaprakların koparılması ve kurutulması dikkat ister. Kaliteli yetiştirilen bir tütünün hasadındaki veya kurutulması sırasındaki problemler kaliteyi düşürebilir. Tütün bitkisinde yapraklar aşağıdan yukarı doğru olgunlaşmaya başlar. Dolayısıyla hasat işlemi yani kırma birkaç kez olur. Bu düzene çiftçiler birinci kırma, ikinci kırma ve üçüncü kırma şeklinde isimler verirler. Birinci kırmaya alttaki yapraklardan başlanır. Ayrıca kırım yapılırken gün içinde saate ve neme dikkat edilmelidir. Çalışma sahamızda kırma işlemi sabah erken saatte başlar, güneşin etkisini gösterme ye başladığı saatler olan 10.00-11.00'e kadar devam eder. Erken yapılan kırmalarda yapraklar daha iri olur. Kırma işlemi yağmurlu, sisli ve çok nemli zamanlarda yapılmamalıdır. Aksi takdirde yapraklar yeşil kalır ve kalite düşer. Birinci kırma tamamıyla biterken diğer taraftan ikinci kırma ve son olarak da üçüncü kırma yapılır. Dolayısıyla diğer ürünlerin hasadından daha zahmetli ve daha dikkat isteyen bir hasadı vardır.

Hasat zamanında diğ er ürünlerde olduğu gibi tütünde de dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Yaprakların rengi çok açılmadan, yaprak çok kurumadan, özelikle uçları ve kenarları sararmadan hasat yapmak gerekir. Ülkemizde hasat zamanı ortalama olarak temmuz ve ağustos aylarıdır.

Ülkemizde tarımı yapılan yağlı tohumlar grubuna giren ürünler arasında en fazla ziraati yapılan bitkiler olarak; ayçiçeği, soya, yerb st ği, ha    , susam olarak sıralayabiliriz. Ayrıca, bu grup içerisinde mısır ve zeytin bitkilerinden de yıllara göre değişmekle birlikte 100-200 bin ton bitkisel sıvı yağ elde edilmektedir. Bu dersimizde yağ bitkileri içinde ayçiçeği ve zeytin hakkında bilgi verilecektir.

 lk yeti  me döneminde su, hasat döneminde kuraklık isteyen ayçiçeği, oldukça yoğun olarak yetiştirilen ve sıvı yağ ihtiyacımızı büyük ölçüde karşılayan önemli bitkisel ürünlerin başında gelmektedir. Bu yüzden Doğu Karadeniz kıyıları hariç bütün bölgelerimizde sulama ile tarımı yapılır. Üretimde 1.sırada Marmara Bölgesi 2.sırada   Anadolu Bölgesi ve 3.sırada ise Karadeniz Bölgesi gelir.

 nsan beslenmesinde önemli bir tüketim maddesi olan zeytin ve yağı; sağlık açısından da önemli yer tutar. Katı yağların insan sağlığında yaptığı olumsuz etki insanları ve tıp dünyasını sıvı yağlara yönlendirmiştir. Artan sıvı yağ tüketimi zeytini gelecek için önemli kılmıştır. Özellikle zeytinlik alanları iyi korumalı, ağaçlara bakım önemsenmeli ve var olan zeytin bahçelerinden en iyi verimi ve kaliteyi elde etmenin yolları aranmalıdır. Ziraatı için gerekli koşulları iyi irdelemeli ve sonuçlar en kısa zamanda tatbik edilmelidir.

Ülkemizde yetiştirilen zeytinler sofralık ve yağlık olarak yetiştirilmektedir. Kabaca Kaz dağlarından Bursa'nın doğusuna kadar çekilecek bir  eridin kuzeyinde kalan bölgede yetiştirilen zeytinler genel olarak sofralık zeytinlerdir. Güneyde kalan kesimde ise daha çok yağlık olarak yetiştirilen zeytinler yetiştirilmektedir. Belirttiğimiz kaba bir  eritin gerek kuzey kesiminde gerekse de güney kesiminde her iki kullanım için zeytinlikler yapıldığında unutulmamalıdır.

Ziraat alanındaki gelişmeler ile entansif ziraatten zeytincilik de nasibini almıştır.  klim  zelliklerine uygun zeytin türleri belirlenmiştir. Zeytin yeti tiriciliğini belirleyen en önemli koşullardan biri iklimdir. Sıcaklık ve yağış adeta yetişmesini belirler, yetişmesine adeta izin verir. Zeytin için gerekli yıllık ortalama sıcaklık 14-20 C ve civarıdır. Zeytin toprak konusunda çok seçici değildir. Dolayısıyla çeşitli toprak türlerinde gelişebilir. Dikilmi  olan zeytin fideleri ancak beşinci yıldan sonra verimli olmaya ba lar ve düzenli olarak bakımları yapılmak suretiyle hasat edilirler.

6.1.4. Meyvecilik

Meyve yetiştiriciliği ülkemizde önemli zirai iktisadi koşullardan biridir. Meyveler insan yaşamının daha sağlıklı ve daha faydalı beslenmesi açısından vitamin ve mineral bakımından önemli besin maddesidir.

Meyvecilik, tarla ürünleri yetiştiriciliğinden farklı bir durum arz eder. Tarla ürünleri her yıl ekilir, oysa meyve ağaçları dikildiğinde çok uzun yıllar ürün alınabilmektedir. Bu bakımdan meyve bahçesi oluştururken çok dikkatli olunmalı, uzun vadeli düşünülmeli, planlar ona göre yapılmalıdır. Yapılacak bir hata bir yılda telafi edilemez duruma gelebilmektedir.

Öncelikle meyvecilik yapılacak sahanın fiziki ve beşerî coğrafi özellikleri çok iyi bilinmelidir. Bunlar içinde iklim ve toprak yapısı önde gelmesi gereken bir şart olmalıdır. Var olan iklim özelliğine göre meyve türü seçilmeli ona göre hareket edilmelidir. Bilindiği gibi iklim içinde çok çeşitli unsurlar vardır. Bu unsurların hepsi göz önüne getirilmeli, incelenmeli ve meyveyle uyumu tam olarak belirlenmelidir.

Kurulacak meyve bahçelerinde meyve türlerinin birbirinden farklı sıcaklık toplamalarına ihtiyaçları vardır. Mesela elmanın ve incirin toplam sıcaklık istekleri farklıdır. İncirin toplam sıcaklık isteği elmaya göre daha fazladır.

Meyve ağaçlarındaki çiçeklenme zamanı meyvenin verimini ve kalitesini düşürür. Çiçeklenmenin sıcaklıktan dolayı geç ve erken olması fevkalade olumsuz durumları meydana getirir. Ayrıca yaz ve kış aylarında meydana gelebilecek aşırı düşme ve aşırı yüksek sıcaklıklar ile bu sıcaklıkların sürme zamanları önem taşımaktadır.

Hava ve topraktaki nem meyvenin şeklini, büyüklüğünü, tadını, kalitesini ve rengini doğrudan etkilemektedir. Nemle birlikte yeteri kadar ışık fotosentezi kolaylaştırdığı gibi, sürgün ve yaprakların daha sağlıklı büyümesini sağlamaktadır. Tüm bunların yanında sis, dolu, kar, fırtına, sağanak yağışlar, seller ve hâkim rüzgârlar meyve yetiştiriciliği için önemlidir.

Toprak meyvenin kalitesini, verimini, çeşidini belirleyen bir unsurdur. Humusça zengin, kolay işlenebilen, besin ve mineral maddeleriyle yüklü toprak meyvecilik için elverişli topraklardır.

Meyve yetiştirilecek sahada toprak durumu iyi irdelenmeli, dikilen alandan önceden nasıl faydalandığı bilinmelidir. Meyve yetiştirilecek o alanda daha önceleri ziraat yapılıyorsa, toprak doğrudan işlenebilir. Toprak sürülür, sürülen alan eğimli ise teras yapmak dikilecek fidanlar için faydalı olacaktır. Toprak hazırlandıktan sonra fidanların dikilmesi amacıyla çukurlar hazırlanır. Çukurlar arasındaki mesafe oldukça önemlidir. Çukur açılırken ileride yapılacak tüm işlemlere kolaylık sağlaması maksadıyla son derece iyi düşünülmelidir. Öyle ki toprağın işlenmesi, bakım işleri, gübreleme, zararlılarla mücadele, sulama ve ağaçların topraktan en iyi derecede faydalanması dikilen ağaçlar arasındaki mesafeyle ilgilidir.

Dünya genelinde meyve çeşitleri oldukça fazladır. Ülkemizin iklim şartları da çok çeşitli meyve yetiştiriciliğine müsaittir. Ancak bu dersimizde üzüm yetiştiriciliği olarak da tanımlanan bağlıcık faaliyeti üzerinde durulacaktır.

Bağcılık olarak yapılan zirai yetiştirme bitkisi asmadır. Bağcılık dünya ziraatinde olduğu gibi ülkemiz de önemle yapılır. İlk etapta oldukça kolay yapılan bir yetiştiricilik olarak görülen bağcılık esasında büyük bir sabır ve titiz bir çalışma gerektirmektedir. Asma dikildiğinden sonra uzun yıllar ürün alınabilen bir bitkidir. Ancak asma dikimi gelişigüzel ve kısa planlar dâhilinde dikildiğinde uzun ömürlü ve kârlı bir yatırım olmaktan çıkar. Asma yetiştirme alanına bir bağ tesisi kurulmalıdır. Kurulan alan öyle seçilmelidir ki, her haliyle olumlu koşullar sağlamalıdır. Bu olumlu koşullar içinde iklim ve toprak ilk başta gelen koşullardır. Ayrıca seçilecek asma çeşidi diğer bir deyişle toplanacak ürün çeşidi zamanında yetiştirilecek sahanın fiziki koşullarına uyum sağlamalıdır.

Asma Akdeniz iklimlerinde ve bilhassa Akdeniz dünyasında kendi doğal yetiştirme bölgesindedir ve zeytin ağacı ile incir ağacıyla birlikte bu bölgenin en karakteristik bitkileri arasına girer. Bu nedenle asma yetiştiriciliğinde sıcaklık önemli bir unsurdur. Asmanın büyüme devresi uzun bir döneme yayılır. Bu dönemdeki sıcaklıklar 10- 12 C°'nin altına inmemesi gerekir. Belirtilen bu sıcaklıklarda asma büyüme her zaman geliştirebilir.

Sıcaklıkla birlikte yağış da asma yetiştiriciliğinde önemlidir. Asma yıllık 400- 500 mm yağış ister. İklim elemanlarından sıcaklık ve onunla paralel bir durum arz eden güneş ışığının varlığı da bağcılık için önde gelen olumlu etkenlerdendir. Güneş ışığı özellikle kaliteyi arttırdığı gibi, verimi de yükseltir. Ayrıca güneş üzümlerin olgunlaşmasını çabuklaştırır, renkleri üzerinde de etkisi büyüktür.

Toprak ziraat hayatıyla ilgili her konuda önem taşıdığı gibi bağcılıkta da son derece büyük rol oynamaktadır. Yetiştirilen ürünler toprak yapısı içinde değişik mineral ve besinler ister. Üzüm diğer adıyla asma toprak konusunda pek seçici değildir.

Fidan dikiminde dikkat edilecek en önemli hususların başında toprağın hazırlanması gelmektedir. Fidanların gelişiminin sağlıklı ve rantabl olması için fidan dikilecek topraklar ekim- kasım aylarında derin işlenir. Toprak işlenmesi yapılırken gübre desteğiyle yapılırsa daha yararlı olur.

Fidan aralıkları ise, çiftçinin durumuna göre değişmektedir. Bazı çiftçiler var olan ziraat sahasından daha fazla verim alabilmek maksadıyla fidanları sık tutar. Toprağın bakımı ve bitkinin yetiştirme şartları sırasında uygulanacak işlemler ve son olarak hasat döneminde toplama işleminde kolaylık sağlaması amacıyla fidan aralıklarını bir traktörün geçeceği şekilde aralıklı bırakırlar.

Dikim öncesi fidanlar yabancı otlardan ayıklanır, kökleri temizlenir. Yaklaşık olarak 20- 25 cm çapında ve 30- 40 cm derinliğinde açılan çukurlara gübre ve su verilir. Fidan dikimi ülkemizde genel olarak ilkbaharda yapılmaktadır. Dikilen fidanlar genel olarak 2 veya 3 yıl içinde belli bir kalınlığa ulaşır. Bu kalınlığın çapı 3 cm civarındadır. Bu kalınlığa ulaşıldığında aşı gerekliliği ortaya çıkar. Asma genel itibarıyla aşırı çabuk tutan bir bitkidir.

Asma belli zamanlarda budama ister. Fazla yaprakların, sürgülerin ve çubukların asmadan budama yoluyla alınması asmanın ağırlığını azaltır, daha sağlıklı bir şekilde büyüme sağlar. Budama işleminin az yapıldığı veya hiç yapılmadığı zaman ürün daha fazla olur. Ancak ürünün olgunlaşma ve hasat döneminde kalitesinin düştüğü görülmektedir. Bu nedenle budama işlemini zamanında ve dikkatli bir şekilde yapmak gerekmektedir. Asma da budama zamanı yaprak dökümünden yaklaşık 2.5 ve 3 ay sonra yapılır.

Bağlarda su ihtiyacı tüm bitkilerde olduğu gibi öncelikle toprakta var olan suyla giderilir. Asma 400- 500 mm yağış alan bölgelerde rahatlıkla yetişebilir. Bakırçay Havzası yıllık yağış miktarı 600 mm'nin üstünde olması asmanın yetiştirme şartlarından olan nem için olumlu etki yapmaktadır. Yazın ise, toprakta biriken sudan faydalanılır. Aşırı kurak geçen senelerde özellikle ilkbahar sonu ve yazın sulama gereksinimi doğar. Asma için su en çok ilkbaharda önemlidir. İlkbahar yağışları sürgün olmasında çok önemlidir. Sürgün oluşurken su ihtiyacı karşılanmazsa gelişme zayıf olur. Üzümlerin olgunlaşma döneminde yağışın olmaması, olgunlaşan meyvenin kalitesini arttırır.

6.1.5. Sebzecilik

Ülkemizin sebze üreten merkezlerinin başında gelmektedir. Coğrafi konumun uygun oluşu ve değişik bölgelerinde, birçok farklı iklim görülmesi nedeni ile yurdumuz. Dünyanın sebze tarımına en uygun ülkeleri arasında yer alır. Bu nedenle de, yurdumuzun hemen her bölgesinde, farklı sebze türleri yetiştirilir. Sebze tüketimi tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de oldukça fazladır. Sebzeler insanların temel besin maddelerinden biridir. Gerek insan sağlığına olan yararları ve gerekse de mevsimlere göre çeşitli sebzelerin bollaşması itibarıyla ucuz olması tüketimi de arttırmaktadır. Tüketimi gittikçe artan sebzelerin başında da domates gelmektedir. Bu dersimizde sebze ziraati konusunda özellikle domates yetiştiriciliği hakkında bilgi verilecektir. Oldukça çeşitli ve bol vitaminlere sahip olan domates özellikle A, B ve C vitaminleri açısından çok zengindir.

Domatesin ana vatanı Orta Amerika'dır. Daha sonraki dönemlerde Avrupa'ya getirildiği ve birinci dünya savaşından sonra ülkemize getirildiği bilinmektedir. Domatesin özellikle 1900'lü yılların başında yararlı olduğu, insan sağlığına fayda sağladığı açıklandıkça domates tüketimi artmıştır. Buna bağlı olarak ülkemizde nasibini almış ve önemli bir zirai ürün olduğu anlaşılarak üretim ve tüketimi artmıştır.

Ülkemizde domates üretiminin sürekli arttığı gözlenmektedir. Üretilen domatesin bir kısmının Avrupa devletlerine ihracı, bir kısmının iç pazarda tüketildiği ve bir kısmının da kurutulduğu veya konserve ve salça fabrikalarında mamül maddeye dönüştürüldüğü bilinmektedir.

Her üründe olduğu gibi domates yetiştiriciliğinde de üretimin her safhasında çok dikkat etmek gerekir. Elbette ki bunun başında da tohumun iyi kalitede olması gelir. Sağlam ve kaliteli tohum üretime direkt olarak etki eden zirai girdidir.

Domatesin yetişme koşulları arasında sıcaklık önem arz eder. Özellikle Güney Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinin sahip olduğu iklim özelliği, domates için elverişli şartlara sahiptir. Özellikle meyvelerin oluşmaya başladığı dönemlerdeki sıcaklık domatesin lezzetini, büyüklüğünü ve dayanma gücünü belirler.

Domates için ideal ısı 20- 25 C°'dir. Güneş ve ışık domatesin en çok istediği şartlardır. Gece ve gündüz arasındaki sıcaklık farkı domatesi olumsuz etkilemektedir. rnek olarak özellikle karasal iklimin hâkim olduğu yüksek ziraat alanlarında yapılan domates üretimi çok başarılı olamamaktadır.

Yüksek sıcaklıklar da domates üretimine zarar verir. Domateslerin aşırı güneş ışığı sebebiyle çok çabuk kızarması ürüne zarar verir. En büyük zarar ise, ürünün mantar hastalıklarına yakalanıp tüketilemez hale gelmesidir.

Domates için en iyi toprak tınlı- kumlu topraktır. Süzek topraklar bol gübre ile domates tarımına tesis edilebilir. Toprağın Ph derecesi 5,5 ve 7 olmalıdır.

Domates için gerekli bir diğer şart da gübredir. Taze ahır gübresi çeşitli hastalıklara sebep olabileceği için domatese direkt olarak verilmez. Kaliteli ve yüksek verim elde etmek için azotlu fosforlu ve potasyumlu gübreye ihtiyaç vardır.

Domates için gerekli olan bir diğer şart da sudur. Ülkemizde sulama durumu göz önüne alındığı zaman özellikle yazın yeraltı su seviyesinin bazı alanlarda iyice düştüğü dönemlerde drenaj sistemleri kurularak ve ya damla sulama sistemleri yardımıyla bitkiye su verilmesi gerekmektedir.

Domates doğrudan doğruya tohumların tarlaya ekilmesiyle olacağı gibi, tohumların fide haline getirilmesiyle de dikilebilir. Ancak tohum ekildikten sonra gelişen fideler hastalıklara karşı iyi korunmalıdır. Tohum ekildikten sonra sıcaklık önemli bir durum arz eder. Tohumlar çok sık veya seyrek atılmamalı, metrekaresi başına ortalama 4-6 gram tohum düşmelidir. Tohumlar genel olarak 15 Aralık- 15 Ocak tarihleri arasında fide oluşturmak için ekilir. Fidler sulanırken de çok dikkatli olunmalı, sulama yavaş ve düzenli yapılmalıdır. Yetiştirilmeye başlanan fideler bir yandan büyürken, diğer taraftan da tarla yetiştirilen fideler için uygun hale getirilir. Toprak gübreyle birlikte sürülür, gevşeyen toprağa gübre rahat bir şekilde karışır. Daha sonra tarla da fide çukurları açılır. Yetiştirilen fideler köklerindeki topraklarıyla bu çukurlara yerleştirilir. Bu işlemler daha çok Mart ayı başında başlar ve iç kısımlara doğru gidildikçe nisan ayı başlarına kadar sarkar. Tüm bu işlemler yapıldıktan sonra dikilen fidelerden ürün almak için fide bakımı oldukça önemli bir durum arz eder. Dikilen fideler 20 gün geçtikten sonra toprağın çapalanması yapılmalıdır. Aynı zamanda bu tarihlerde az da olsa su verilmelidir. Fidler yatay yönde büyümeye başladıkları anda ikinci çapalama yapılır. Bu dönemden sonra fideler yeteri kadar uzar. Destek amacıyla sııra bağlanan fidelerden aynı zamanda gereksiz dallar da koparılır. Bu dönemden sonra fideler de domatesler de görülmeye başlar. Havaların ısınmasıyla birlikte güneş etkisini güçlendirir, çalışma sahamızda ortalama olarak mayıs ayının ikinci yarısından itibaren domatesler

tarlalarda toplanmaya başlanır ve haziran ayında ise, toplanan ürünlerin daha da arttığı görülür.

Ziraatın tüm ürünlerinde olduğu gibi domates yetiştiriciliğinde de hastalık ve zararlılardan korunma önemli bir aşamadır. Hastalıklar içerisinde mantar hastalıkları zaman zaman görülür. Bu hastalık daha çok yağış ve sulamanın bol olduğu dönemlerde görülür. Yapraklar ve ürünlerde lekeler görülür. Önceki dönemlerde bu hastalıklarla mücadele etmek oldukça zordu. Günümüzde ise, gelişen tarım teknolojisi ile bu hastalıklara karşı kullanılmak üzere ilaçlar üretilmiş ve mücadeleyi kolaylaştırarak hastalığın kalıcı olmasını engellemektedir. Ayrıca yapraklarda küflenme de görülebilmektedir. Domates ziraat sahalarında görülen bir diğer hastalık ise, solgunluktur. Bu hastalığın sebebi her yıl aynı tarlaya domatesin üst üste ekilmesi ve kalitesiz tohumların kullanılmasıdır. Bunların dışında bir başka hastalık ise, böcekler yoluyla bulaşmaktadır. Ancak bunlardan gelen hastalıklar zamanında fark edildiğinde zararlarından kurtulmak da kolaydır. Uygun zirai ilaçlarla gereken koruma sağlanabilmektedir.

Uygulamalar

Yakın çevrenizde bir ziraat sahasını gözlemleyiniz.

Uygulama Soruları

Gözlem yaptığınız sahada yetiştirilen ürünler nelerdir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde ülkemizde ziraatı yapılan bitkisel ürünler gruplandırılarak zirai özellikleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Tahıllar ülkemizde geniş alanlarda yetiştirilmektedir. Bunların diğer tarla ürünlerine göre bazı üstünlükleri vardır:

-Her şeyden önce, farklı iklim özelliklerine adaptasyonları (uyum sağlamaları) diğer tarım ürünlerine göre daha yüksektir.

-Tahılların, hemen yetiştirildiği yıl içerisinde tüketilme zorunluluğu yoktur. İlaçlanıp depolanmak sureti ile uzun yıllar saklanabilirler. İç ya da dış pazarlara sürülebilirler.

-Tarımı en kolay ürünler olup, tarım kültürü tarihinde, en erken kültür altına alınan tahıllardır

Ülkemizde baklagil ziraatı kapsamında ağırlıklı olarak nohut, mercimek ve fasulye ziraatı yapılmaktadır. Tahıl ziraatına göre sıcaklık ve su ihtiyaçları bakımından daha hassas olan baklagiller İç Anadolu, Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve Ege bölgelerinde sulama şartlarının elverişli olduğu sahalarda yapılmaktadır.

Baklagiller grubunda değerlendirilen nohut, ilk yetişme döneminde yağış, hasat döneminde ise kuraklık ister. Yurdumuz iklim şartları genelde nohut tarımına elverişlidir. En fazla tarımı İç Anadolu Bölgesinde de yapılmaktadır. Bu bölgemizi Akdeniz ve Ege Bölgeleri takip eder.

Kuraklığa nispeten dayanıklı olduğu için en fazla tarımı Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yapılan mercimek, oldukça fazla tüketilen baklagillerdendir. Üretimimizin yarısından fazlası da Güneydoğu Anadolu bölgesi ile İç Anadolu bölgemizden karşılanır.

Bunların yanı sıra Yurdumuzda sulama imkânı olan her yerde tarımı yapılabilen fasulye üretimde en büyük paya sahip bölgemiz İç Anadolu'dur.

Sanayi sektörüne hammaddeler sağlayan büyük ekonomik kaynaklardan biride tarım sektörüdür. Bu sektörde yetiştirilen tarım bitkileri arasında ürünleri fabrikalarda işlenerek insanlar için çok çeşitli ihtiyaç maddeleri ve malları elde edilen kültür bitkilerine (tarımsal bitkiler) sanayi veya endüstri bitkileri denir. Bunlar, büyük bir çeşitlilik gösterir. Şeker üretilenler, yağ üretilen bitkiler, dokuma bitkileri, keyif verici bitkiler, kimyasal maddeler veren bitkiler, tıbbi bitkiler ve kerestesi çok değerli olan bitkiler başlıcalarıdır.

Başta iklim özellikleri olmak üzere coğrafi koşulların çok uygun olması nedeni ile yurdumuz birçok endüstri bitkisinin tarımına uygundur. Bunlar arasında; tütün, pamuk, şeker pancarı, keten-kenevir, çay, yağ bitkileri, anason, haşhaş gibi ürünler başta gelir.

Meyvecilik, tarla ürünleri yetiştiriciliğinden farklı bir durum arz eder. Tarla ürünleri her yıl ekilir, oysa meyve ağaçları dikildiğinde çok uzun yıllar ürün alınabilmektedir. Bu bakımdan meyve bahçesi oluştururken çok dikkatli olunmalı, uzun vadeli düşünülmeli, planlar ona göre yapılmalıdır. Yapılacak bir hata bir yılda telafi edilemez duruma gelebilmektedir.

Öncelikle meyvecilik yapılacak sahanın fiziki ve beşerî coğrafi özellikleri çok iyi bilinmelidir. Bunlar içinde iklim ve toprak yapısı önde gelmesi gereken bir şart olmalıdır. Var olan iklim özelliğine göre meyve türü seçilmeli ona göre hareket edilmelidir. Bilindiği gibi iklim içinde çok çeşitli unsurlar vardır. Bu unsurların hepsi göz önüne getirilmeli, incelenmeli ve meyveyle uyumu tam olarak belirlenmelidir.

Ülkemizin sebze üreten merkezlerinin başında gelmektedir. Coğrafi konumun uygun oluşu ve değişik bölgelerinde, birçok farklı iklim görülmesi nedeni ile yurdumuz. Dünyanın sebze tarımına en uygun ülkeleri arasında yer alır. Bu nedenle de, yurdumuzun hemen her bölgesinde, farklı sebze türleri yetiştirilir. Sebze tüketimi tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de oldukça fazladır. Sebzeler insanların temel besin maddelerinden biridir. Gerek insan sağlığına olan yararları ve gerekse de mevsimlere göre çeşitli sebzelerin bollaşması itibarıyla ucuz olması tüketimi de arttırmaktadır.

Bu hafta Türkiye Ziraat Coğrafyası kapsamında yetiştirilen bitkisel ürünler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bilindiği üzere ülkemiz sahip olduğu doğal ve beşerî şartlar itibarıyla çok çeşitli zirai ürünlerin yetişmesine elverişlidir. Ancak bu bölümde yetiştirilen tüm ürünler hakkında detaylı bilgi verilmesi mümkün olmadığından sadece örnek teşkil edecek seçilmiş ürünler hakkında bilgiler sunulmuştur.

Bölüm Soruları

1. Ülkemizde pamuk üretimini artıran gelişmeler hangi şıkta doğru verilmemiştir?

- a) Çiftçiye yüksek gelir sağlaması
- b) Mevsimlik iş gücü oluşturduğu için hasat zamanında ailelerin para kazanmasını sağlamsı
- c) Münavebe yapılması sonucu verim artışı sağlanması
- d) Pamuğun istediği sıcaklık şartlarının ülkemizde rahatça sağlanabilmesi
- e) Erzurum Kars platosunun yılın büyük kısmında aşırı soğuklara maruz kalıyor olması

2. Aşağıdakilerden hangisi tütün kalite bakımından ön plana çıkaran değerlerinden değildir?

- a) Sigara içenlerin çeşitli hastalıklara yakalanıyor olması
- b) Rengi
- c) Kokusu
- d) Parlaklığı
- e) Yaprak durumları

3. İlk yetiştirme döneminde , hasat döneminde isteyen ayçiçeği, oldukça yoğun olarak yetiştirilen ve sıvı yağ ihtiyacımızı büyük ölçüde karşılayan önemli bitkisel ürünlerin başında gelmektedir. Boş alanlara sırasıyla hangileri getirilmelidir?

- a) Kuraklık/su
- b) Soğuk/sıcak
- c) Su/kuraklık
- d) Azot/fosfat
- e) Gübre/su

4. Sofralık zeytinlerin yetiştirme alanları genel olarak nerelerdir?

- a) Gaziantep'ten Adana'ya uzanan bir hat dahilinde yetişir
- b) Mümbit Hilal çevresinde yetişir
- c) Konya'nın doğusunda yetişir
- d) Kaz dağlarından Bursa'nın doğusuna kadar çekilecek bir şeridin kuzeyinde kalan bölgede yetişir
- e) Yukarı Murat Van Bölümünde yetişir

5. Aşağıdakilerden hangisi ülkemizde domates yetiştiriciliği için uygun alanlardan biridir?

- a) Doğu Anadolu
- b) Güneydoğu Anadolu
- c) Güney Marmara
- d) Batı Karadeniz
- e) Kuzey Anadolu

6. Aşağıdakilerden hangisi domates üretimini olumsuz etkileyen faktörlerden değildir?

- a) Aşırı sıcaklıklar
- b) Gece gündüz arasındaki sıcaklık farkı
- c) Mantar hastalıkları
- d) Sıcaklıkların 20-25 °C olması
- e) Karasal iklimin hâkimiyeti

7. Aşağıdakilerden hangisi domates üretimini olumsuz etkileyen hastalıklardan değildir?

- a) Mantar
- b) Yapraklarda lekelenme
- c) Yapraklarda küflenme
- d) Solgunluk
- e) Kurtlanma

8. Meyve yetiştirilecek saha için aşağıdaki uygulamalardan hangisi yapılmalıdır?

- a) Meyve yetiştirilecek alanın fiziki ve beşerî coğrafi özellikleri çok iyi bilinmelidir
- b) Toprağa bolca fosfat verilmelidir
- c) Toprak 2 yıl dinlendirilmez
- d) Münavebe yapılmalıdır
- e) Arazi mülkiyeti satın alınmalıdır

9. Ülkemizde tütün için en uygun hasat zamanı hangi seçenekte doğru verilmiştir?

- a) Ağustos/Eylül
- b) Temmuz/Ağustos
- c) Eylül/Ekim
- d) Ocak/Şubat
- e) Nisan/Mayıs

10. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye’de yetiştirilen sanayi bitkilerinden değildir?

- a) Şeker kamışı
- b) Tütün
- c) Pamuk
- d) Susam
- e) Çay

CEVAPLAR: 1-E, 2-A, 3-C, 4-D, 5-C, 6- D, 7- E, 8-A, 9- B, 10-A

7. TÜRKİYE ZİRAAT COĞRAFYASI: HAYVANCILIK FAALİYETİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde Türkiye’de zirai faaliyetler kapsamında hayvancılık konusu ele alınacaktır. Kalkınma planlarında hayvancılık konusunda uygulanan politikalar, Büyükbaş Hayvancılık, Küçükbaş hayvancılık, kırmızı et tüketimi ile hayvancılık için oldukça önemli olan çayır ve meraların durumu incelenecektir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Türkiye’de çayır ve mera alanları ne kadar alan kaplamaktadır?
- 2) Türkiye küçükbaş hayvan varlığı ne kadardır?
- 3) Türkiye büyükbaş hayvan varlığı ne kadardır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Çayır ve mera alanları	Çayır ve mera alanlarının genel durumu	Ders notları uygulama çalışmaları
Küçükbaş hayvancılık	Küçükbaş hayvan varlığı ve genel durumu	Ders notları ve istatistiksel veriler
Büyükbaş hayvancılık	Büyükbaş hayvan varlığı ve genel durumu	Ders notları ve istatistiksel veriler

Anahtar Kavramlar

- Doğal Özellikler
- Coğrafi Çevre
- Çayır
- Mera
- Hayvancılık

Giriş

Primer sektör olarak tanımlanan zirai faaliyetlerin bir kolu olan hayvancılık önemli ekonomik faaliyet alanlarındanr. Yurdumuzda hayvancılık faaliyetleri; topoğrafya, iklim ve toprak şartları gibi pek çok doğal koşulların beşerî imkânlarla gelişmesiyle birlikte şekillenmiştir.

7. Türkiye Ziraat Coğrafyası: Hayvancılık Faaliyeti

Türkiye’de büyükbaş, küçükbaş hayvancılık faaliyetlerinin yanı sıra, balıkçılık ve arıcılık da önemli iş kollarındandır. Büyükbaş hayvancılık daha çok Doğu Anadolu bölgesinde yapılmakla birlikte Marmara bölgesinde de önemlidir. Küçükbaş hayvancılık ise daha ziyade İç Anadolu bölgesinde, Ege ve Akdeniz bölgelerinde yapılmaktadır. Arıcılık Karadeniz, Doğu Anadolu bölgesi ve Ege, Akdeniz bölgelerinde, balıkçılık ise kıyı bölgelerimizin tamamında hayvancılık faaliyetini oluşturmaktadır.

Hayvan yetiştiriciliği tüm dünyada ve ülkemizde önemini korumuş ve her zaman ekonomik uğraş olarak devam etmiştir. Gittikçe artan nüfus karşısında beslenme önem kazanmakta, artan nüfusa karşı beslenme ürünlerinin de artması gerekmektedir. İnsanoğlunun yaşamında hayvansal ürünlerin katkısı büyüktür. Özellikle et, yumurta süt ve süt ürünleri insanın vazgeçilmez beslenme ürünleridir.

Hayvancılık faaliyeti geçmişte ilkel şartlarda ve rantabl olmayan bir şekilde yapılıyordu. Ancak 20.yüzyılın özellikle son çeyreğinden itibaren entansif şartlarda yapılmaya başlanmıştır. Hiç kuşkusuz ki hayvancılık faaliyeti, yapıldığı çevrenin fiziki ve beşerî imkânlarının etkisinde yapılmaktadır. Ülkemize şöyle bir baktığımızda iklimin ve yer şekillerinin sunduğu şartlara göre bazı bölgelerimizde büyükbaş hayvancılık bazı bölgelerde küçükbaş hayvancılık bazı bölgelerde ise kümes hayvancılığı yapılmaktadır. Hatta küçükbaş hayvancılık içinde bazı bölgelerde sadece keçinin bazı bölgelerde de koyun yetiştiriciliğinin hâkim olduğu görülmektedir. Kıyı bölgelerimize baktığımızda ise balıkçılığın bazı yerlerde ağırlık kazandığını görmekteyiz. Öyle ki, balıkçılığın babadan oğula geçmekte olmasının ise, beşerî bir faktör olduğu da dikkat çekmektedir.

Dünyada ziraatın ağırlıklı olduğu gelişmiş ülkelere baktığımızda çayır ve mera alanlarının arttığı gözlenirken ülkemizde özellikle son 10 yılda azaldığı dikkat çekmektedir. Ziraat ülkesi ve genç nüfusa sahip olan ülkemiz için son derece üzücü bir durumdur.

Yurdumuzda Doğu Anadolu bölgesi hariç birçok kesimde bitkisel ürün yetiştiriciliğine destek amacıyla yapılan hayvancılık faaliyeti, kalkınma planlarında da önemle üzerinde durulan ekonomik faaliyet kollarındandır.

İlk olarak 1. Kalkınma planında tarım politikasının amaçları kısmında ‘beslenme seviyesini düzeltmek için diyetle, proteinli, özellikle hayvani proteinli besinleri artırmak’ şeklinde bir madde ile değinilen hayvancılık faaliyetinin, özellikle toplumun sağlıklı beslenmesinde ve protein ihtiyacının karşılanmasındaki önemi belirtilmiştir. Bu sayede hayvan ürünlerinin üretim ve tüketim dengesi, hayvancılık sisteminde köklü bir değişikliğe uğramıştır. Daha farklı bir ifadeyle, hayvancılıktan elde edilen ürünlerin sağlıklı beslenmedeki rolü dikkate alınarak yeni tedbirler ve düzenlemeler yapılmıştır. Aynı plan dâhilinde et tüketiminin de kişi başına 14,7 kg’dan 17,7 kg’a yükseleceği tahmin edilmiştir.

Benzer şekilde balıkçılık faaliyeti için de; gerek iç sularımızda gerekse denizlerimizde zengin balık çeşitlerinin bulunmasına rağmen bugüne kadar mevzuat ve teşkilâta gerekli iyileştirmenin yapılmayışı ve balığın üretimi ve pazarlanması için gerekli yatırımların yapılmamış olması yüzünden üretim düşük seviyede kaldığı belirtilmiştir. Üretimin azlığı, taşıma ve saklama tesislerinin son derece az oluşu yüzünden yurdumuzda kişi başına balık tüketiminin çok düşük bir seviyede kaldığı ve bu nedenlerle deniz kıyısından içerde olan bölgelerde balık tüketimi çok sınırlı olduğu net bir şekilde belirtilmiştir. Alınacak tedbirler doğrultusunda, üretimin artması ile fiyat seviyesinin düşmesi, taşıma ve saklama tesislerinin kurulması sonucunda balık tüketiminin hızla artacağı ve 1963 de 2,2 den 1967 de 5,3 Kg. a yükseleceği öngörülmüştür.

Sonraki yıllarda ise; örneğin 1985- 1989 yıllarını kapsayan 5. Kalkınma planında hayvancılıkla ilgili hedefler şu şekilde belirtilmiştir:

‘Hayvancılık ürünlerinde öngörülen yıllık ortalama yüzde 4,7 üretim artışına ulaşabilmek için hayvan yemi üretiminin artırılması ve bileşiminin düzenlenmesi, ıslah çalışmalarının hızlandırılarak toplam içinde yüzde 19,0 olan saf va melez sığır ırkları oranının yüzde 30,0 dolayına çıkarılması, hayvan hastalık ve zararlıları ile mücadele çalışmalarına büyük ağırlık verilmesi, besi uygulamalarının ve tavukçuluğun teşvik edilerek yaygınlaştırılması gerekecektir.

Su ürünleri üretiminde öngörülen yüzde 7,7 oranındaki yıllık ortalama artışın sağlanabilmesi, özellikle bu alanda hazırlanan Ana Planda öngörülen iç sular balıkçılığının geliştirilmesini, avlanma zaman ve tekniklerinin düzenlenmesini, pazarlama imkânlarının geliştirilmesini, su kirlenmelerinin önlenmesini ve açık deniz balıkçılığına geçilmesini gerektirmektedir¹⁹.

Hayvancılığı destekleyen ilke ve politikalar çerçevesinde, çayır ve meraların iyileştirilebilmesi için kullanımı düzenleyici tedbirler alınacağı, yem bitkilerinin üretimi nin geliştirileceği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra; hayvan varlığı içinde yüksek verimli kültür ırkı hayvan miktarının çoğaltılması, et, süt, yumurta gibi hayvansal ürünlerin miktar ve kalitesinin artırılması hedef alınmıştır. Verimi düşük yerli ırk hayvanların et ve süt verimlerini artırmak amacı ile uygulanan sunî ve tabii tohumlama çalışmaları geliştirilmiş ve yaygınlaştırılmıştır.

Hayvancılıkta çok önemli bir yer tutan salgın ve bulaşıcı hastalıklar ile mücadele belirli programların çerçevesinde yürütüleceği ifade edilmiştir. Kültür ırklarının yaygın olduğu bölgelerdeki özel ünitelerden, hem yetiştirmeyi desteklemek, hem de talebi karşılamak için kadro fazlası genç dişi hayvanların kontrol altında tutulup ihtiyaç sahiplerine dağıtımı sağlanmasına ve iç kaynaklardan karşılanamayan ihtiyacın ithal yoluyla sağlanmasına devam edileceği hususları belirtilmiştir. Besicilik uygulaması genişletilerek sürdürülecek ve bu konuda uygulanan teşvik tedbirlerine devam edileceği kararlaştırılmıştır.

¹⁹ www.kalkinma.gov.tr

Ayrıca; erken kuzu ve süt danası kesimlerinin önlenmesi için bunların, daha uzun süreler besi altında bulundurulmalarına imkân veren desteklere ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Yurt içi beyaz et ve yumurta talebini karşılamak ve sektörün ihracata yönelmesine imkân hazırlamak amacıyla et ve yumurta tavukçuluğunda ekonomik büyüklükte entegre tesislerin kurulması yönünde teşvik edici desteklerin sağlanacağı belirtilmiştir.

2014-2018 yıllarını kapsayan 10. Kalkınma planında yapılmış olan durum tespitine göre ‘Türkiye’de hayvancılık işletmeleri genelde küçük ölçekli olup yem bitkileri üretimi ile çayır ve meraların korunma ve ıslahı yetersiz, suni tohumlama sayısı uluslararası ortalamaların altında ve hayvan hareketleri ile hayvan sağlığına yönelik önlemler yeterlilikten uzak bir durumdadır. Bu bağlamda, Plan döneminde hayvancılık desteklemeleri miktar ve çeşit olarak artırılmış ve bölgesel projeler uygulamaya konulmuş, bu destekler son yıllarda et ve süt üretiminde artış getirmiştir. Diğer taraftan, aynı dönem içerisinde et üretiminde arz açığı doğuran gelişmeler ve tüketim artışı et fiyatlarında dalgalanmalara neden olmuş ve bu kapsamda 2010 yılında başlatılan kasaplık canlı hayvan ve et ithalatı azalarak da olsa devam etmiştir’²⁰. Bu durum tespitine istinaden uygulanması hedeflenen politikalar ise; ‘Hayvancılıkta etçi tip sığır ve koyun yetiştiriciliğinin geliştirilmesine ağırlık verilecek, bölgesel programların uygulanmasına devam edilecektir.

İşletme Odaklı Koruyucu Veteriner Hekimlik Sistemi ile hayvan refahını içerecek şekilde tek sağlık politikası hayata geçirilecektir.

Çayır ve mera alanlarının tespit, tahdit, tasnif ve ıslah çalışmaları hızlandırılarak daha etkin ve verimli kullanımı sağlanacak, yem bitkisi ihtiyacı üretim ve ürün çeşitliliğindeki artışla karşılanacaktır.

Balıkçılıkta kaynak yönetimi bilimsel verilere dayalı ve etkin bir biçimde gerçekleştirilecek, idari kapasite güçlendirilecektir. Su ürünleri yetiştiriciliğinde, çevresel sürdürülebilirlik gözetilecek, ürün çeşitliliği ve markalaşma ile uluslararası pazarlarda rekabet edebilirliğin artırılması sağlanacaktır²¹, şeklinde belirlenmiştir.

Bu geliştirme politikalarına rağmen yurdumuzda hayvancılık faaliyetinin olması gereken seviyeye henüz ulaşmadığı kanaatindeyim. Yurdumuzda özellikle hayvan beslenmesinde çok önemli olan tabii çayır ve meraların tahrip edilmesi ve yanlış arazi kullanımından kaynaklanan sorunlar oldukça önemlidir. Bunun yanında bazı hayvan türlerinin yurdumuza getirilerek damızlık olarak kullanılması da sıkıntı yaratmaktadır. Çünkü getirilen hayvan cinslerinin doğal yaşam ortamlarını yurdumuzda bulamamış olmaları, hayvanların verim ve ortalama yaşam sürelerinin düşük olmasına yol açmaktadır.

Bunun yanı sıra üç tarafı denizlerle çevrili olan yurdumuzda balıkçılık faaliyetleri de arzu edilen seviyeye ulaşamamıştır.

²⁰ www.kalkinma.gov.tr

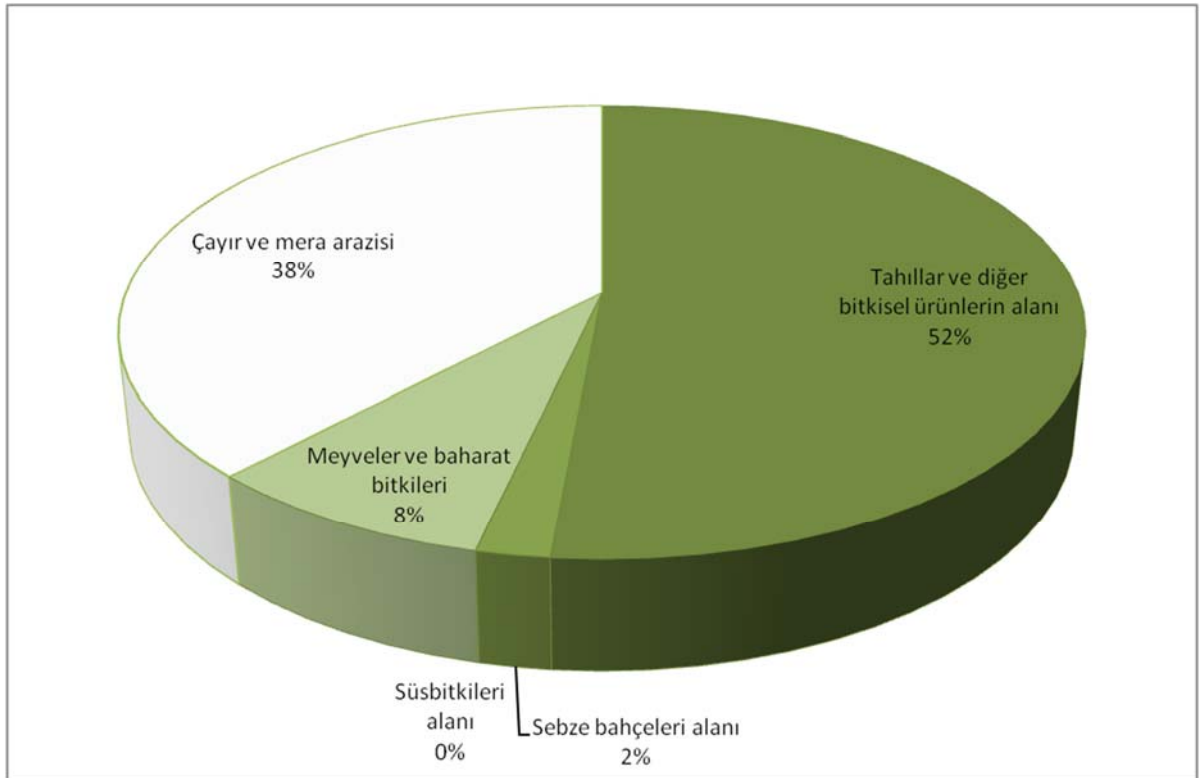
²¹ www.kalkinma.gov.tr

	Toplam tarım alanı	Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin alanı		Sebze bahçeleri alanı	Süs bitkileri alanı	Meyveler, içecek ve baharat bitkileri alanı	Çayır ve mera arazisi
		Ekilen alan	Nadas				
001	40 967	17 917	4 914	909	-	2 610	14 617
002	41 196	17 935	5 040	930	-	2 674	14 617
003	40 644	17 408	4 991	911	-	2 717	14 617
004	41 210	17 962	4 956	895	-	2 780	14 617
005	41 223	18 005	4 876	894	-	2 831	14 617
006	40 493	17 440	4 691	850	-	2 895	14 617
007	39 505	16 945	4 219	815	-	2 909	14 617
008	39 122	16 460	4 259	836	-	2 950	14 617
009	38 911	16 217	4 323	811	-	2 943	14 617
010	39 012	16 333	4 249	802	-	3 011	14 617
011	38 231	15 692	4 017	810	4	3 091	14 617

012	38 399	15 463	4 286	827	5	3 201	14 617
013 ^(*)	38 428	15 618	4 148	808	5	3 232	14 617

Tablo 4: Türkiye tarım alanları Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 4’te Türkiye tarım alanları belirtilmektedir. 2001 yılından 2013 yılına kadar geçen sürede, toplam tarım alanlarımızın 40.967.000 hektardan 38.428.000’e düştüğü görülmektedir. Tüm tarım alanları içinde sade meyve ve baharat bitkileri ekim alanlarında bir artış olduğu fakat diğer alanların tamamında düşüş olduğu gözlemlenmektedir. Toplam tarım alanlarımızın içinde hayvancılık faaliyeti için çok önemli olan çayır ve meraların alanı ise, 14.617.000 hektardır. Bu miktar 12 yıllık süreç boyunca aynı kalmıştır.

Grafik 3: Tarım alanlarının oransal dağılımı. (2013)

Grafik 3’te tarım alanlarının 2013 verilerine istinaden hazırlanmış olan oransal payları belirtilmiştir. Buna göre tahıllar grubu %52’lik oranla en fazla paya sahip iken, çayır ve mera alanlarıysa % 38 oranına sahiptir.

YIL	SIĞIR	MANDA	BÜYÜKBAŞ TOPLAM
2002	9.803.498	121.077	9.924.575
2003	9.788.102	113.356	9.901.458
2004	10.069.346	103.900	10.173.246
2005	10.526.440	104.965	10.631.405
2006	10.871.364	100.516	10.971.880
2007	11.036.753	84.705	11.121.458
2008	10.859.942	86.297	10.946.239
2009	10.723.958	87.207	10.811.165
2010	11.369.800	84.726	11.454.526
2011	12.386.337	97.632	12.483.969
2012	13.914.912	107.435	14.022.347
2013	14.415.257	117.591	14.532.848

Tablo 5: Büyükbaş Hayvan Sayıları. Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>

Büyükbaş hayvan varlığımızın ifade edildiği Tablo 5'e göre yurdumuzda 2013 yılı itibariyle 14. 532.848 adet büyükbaş hayvan vardır. 2002 verilerine istinaden yaklaşık %50 oranında bir artış yaşanmıştır. Tabii ki bu durumun gelişmesinde, canlı hayvan ithali de önemi bir etkindir.

YIL	KOYUN	KEÇİ	KÜÇÜKBAŞ TOPLAM
2002	25.173.706	6.780.094	31.953.800
2003	25.431.539	6.771.675	32.203.214
2004	25.201.155	6.609.937	31.811.092
2005	25.304.325	6.517.464	31.821.789
2006	25.616.912	6.643.294	32.260.206
2007	25.475.293	6.286.358	31.761.651
2008	23.974.591	5.593.561	29.568.152
2009	21.749.508	5.128.285	26.877.793
2010	23.089.691	6.293.233	29.382.924
2011	25.031.565	7.277.953	32.309.518
2012	27.425.233	8.357.286	35.782.519
2013	29.284.247	9.225.548	38.509.795

Tablo 6: Küçükbaş Hayvan Sayıları. Kaynak: <http://www.tarim.gov.tr/HAYGEM>

Tablo 6’da ifade edilen küçükbaş hayvan sayısına göre 2002 yılına göre artış olduğu görülmekle birlikte bu artış büyükbaş hayvan sayısında oldu kadar fazla değildir.

YIL	SIĞIR	KOYUN	KEÇİ	MANDA	TOPLAM
2002	4.392.568	13.637.193	3.553.438	51.626	21.634.825
2003	5.040.362	12.477.217	3.126.656	57.378	20.701.613
2004	3.875.722	9.919.191	2.476.574	39.362	16.310.848
2005	3.998.097	10.166.091	2.426.993	38.205	16.629.386
2006	4.187.931	10.245.894	2.420.642	36.353	16.890.820
2007	4.229.440	10.109.987	2.263.630	30.460	16.633.517
2008	4.080.243	9.642.170	1.997.689	32.610	15.751.542
2009	4.133.148	9.407.866	1.830.814	32.361	15.404.189
2010	4.384.130	10.583.608	2.582.539	35.726	17.563.350
2011	4.761.142	11.561.144	3.033.111	40.218	19.395.615
2012	5.431.400	13.068.428	3.502.272	38.205	22.040.305
2013	5.607.272	14.287.237	3.943.318	51.940	23.889.767

Tablo 7: Sağılan Hayvan Sayıları (Baş). Kaynak: <http://www.tarim.gov.tr/HAYGEM>

Türkiye süt üretiminde sığır (inek), koyun, keçi ve manda oldukça önemlidir. Özellikle hayvansal protein ve kalsiyum ihtiyacının karşılanmasında temel besin maddesi olan süt, pastörize edilmiş halde paketlenmiş olarak tüketildiği gibi, pek çok gıda üretiminde de yardımcı madde olarak kullanılmaktadır.

YIL	SIĞIR	KOYUN	KEÇİ	MANDA	TOPLAM
2002	7.490.634	657.388	209.621	50.921	8.408.568
2003	9.514.138	769.959	278.136	48.778	10.611.011
2004	9.609.326	771.715	259.087	39.279	10.679.407
2005	10.026.202	789.878	253.759	38.058	11.107.897
2006	10.867.302	794.681	253.759	36.358	11.952.100
2007	11.279.340	782.587	237.487	30.375	12.329.789
2008	11.255.176	746.872	209.570	31.422	12.243.040
2009	11.583.313	734.219	192.210	32.443	12.542.186
2010	12.418.544	816.832	272.811	35.487	13.543.674
2011	13.802.428	892.822	320.588	40.372	15.056.211
2012	15.977.838	1.007.007	369.426	46.989	17.401.262
2013	16.655.009	1.101.013	415.743	51.947	18.223.712

Tablo 8: Süt Üretim Miktarı (ton). Kaynak: <http://www.tarim.gov.tr/HAYGEM>

Tablo 8’de belirtildiği üzere, süt üretim miktarında sığır 16.6 ton ile en yüksek paya sahiptir. 2002 verileriyle karşılaştırdığımızda yaklaşık 9 tonluk bir artış olduğu göze çarpmaktadır. Benzer şekilde, koyun ve keçi sütü üretiminde de artış gözlenmiştir. Bu durumun gelişmesinde hayvancılık faaliyetinin geçen süre zarfında entansifleştiğini söyleyebiliriz. Besi çiftliklerinin daha modernleşmesi, yem ve bakım işlemlerinde daha elverişli şartların gelişmiş olması ve çiftçinin bilinçlendirilmesi yıllık süt üretim miktarında da büyük oranlarda artış sağlanmasına neden olmuştur. Bu durum, toplam süt üretiminde de 8.4 milyon tondan 18.2 milyon tona ulaşan bir yükselişi sağlamıştır.

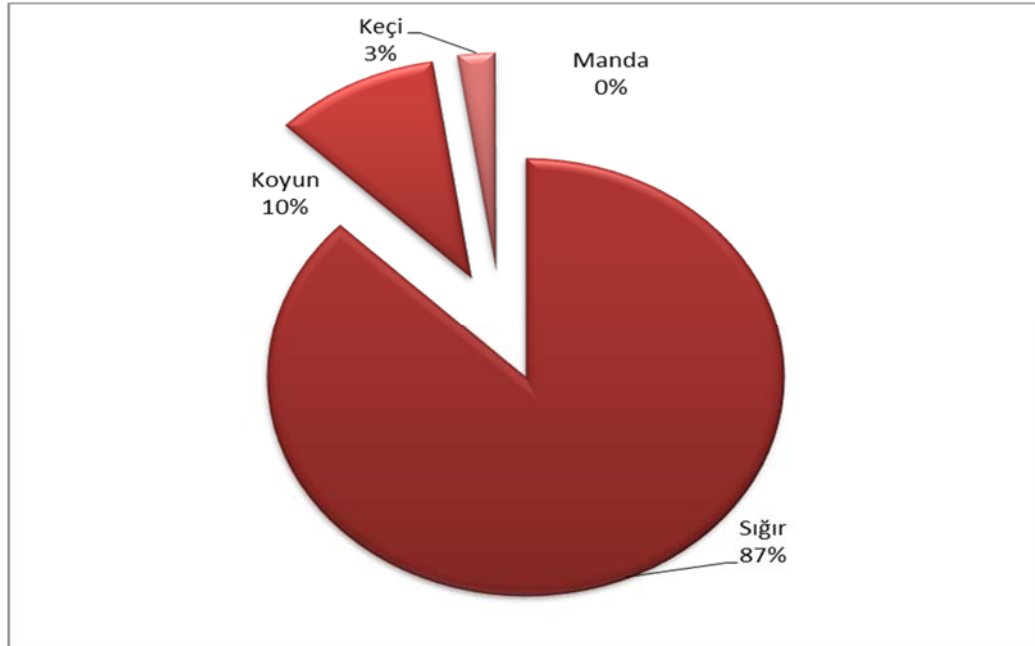
BÜYÜKBAŞ HAYVAN SAYISI (Baş)				KÜÇÜKBAŞ HAYVAN SAYISI (Baş)		
YIL	SIĞIR	MANDA	TOPLAM	KOYUN	KEÇİ	TOPLAM
2002	1.774.107	10.110	1.784.217	3.935.393	757.465	4.692.858
2003	1.591.045	9.521	1.600.566	3.554.078	607.006	4.161.084
2004	1.856.549	9.858	1.866.407	3.933.973	570.512	4.504.458
2005	1.630.471	8.920	1.639.391	4.145.343	688.704	4.834.047
2006	1.750.997	9.658	1.760.655	4.763.394	803.063	5.556.457
2007	2.005.140	9.534	2.014.674	6.456.552	1.269.228	7.725.780
2008	1.736.107	7.251	1.743.358	5.588.906	767.522	6.356.428
2009	1.502.073	4.857	1.506.930	3.997.348	606.042	4.603.390
2010	2.602.246	15.720	2.617.966	6.873.626	1.219.504	8.093.130
2011	2.571.765	7.255	2.579.020	5.479.546	1.254.092	6.733.638
2012	2.791.034	7.426	2.798.460	4.541.122	926.799	5.467.921
2013	3.430.723	2.403	3.433.126	4.958.226	1.340.909	6.299.135

Tablo 9: Kesilen Hayvan Sayısı (Baş) Kaynak: <http://www.tarim.gov.tr/haygem>

Kırmızı et tüketimimizde temel kaynak olan; sığır, manda, koyun ve keçi eti tüketimi yıl bazında artmakla birlikte bu durum doğal olarak kesilen hayvan sayısını da etkilemiştir. Sığır, koyun ve keçi kesimi artış gösterirken manda kesiminde 2002 yılına göre büyük bir düşüş görülmektedir. Tablo 9’te süt üretim miktarı ve tablo 4’te sağılan hayvan sayıları ile tablo 2’de yer alan büyükbaş hayvan sayılarına baktığımızda da Türkiye’de manda yetiştiriciliğinin nispeten ihmal edildiğini ifade edebiliriz.

YIL	SIĞIR	KOYUN	KEÇİ	MANDA	TOPLAM
2002	327.629	75.828	15.454	1.630	420.541
2003	290.454	63.006	11.487	1.709	366.656
2004	365.000	69.715	10.301	1.950	446.965
2005	321.681	73.743	12.390	1.577	409.391
2006	340.705	81.899	14.133	1.774	438.511
2007	432.406	118.075	24.360	1.989	576.830
2008	370.619	96.738	13.753	1.334	482.444
2009	325.286	74.633	11.675	1.005	412.621
2010	618.584	135.687	23.060	3.387	780.718
2011	644.906	107.076	23.318	1.615	776.915
2012	799.344	97.334	17.430	1.736	915.845
2013	869.292	102.943	23.554	336	996.125

Tablo 10: Et Üretimi (Ton) Kaynak: <http://www.tarim.gov.tr/haygem>

Grafik 4: Kırmızı et üretimi. (2013)

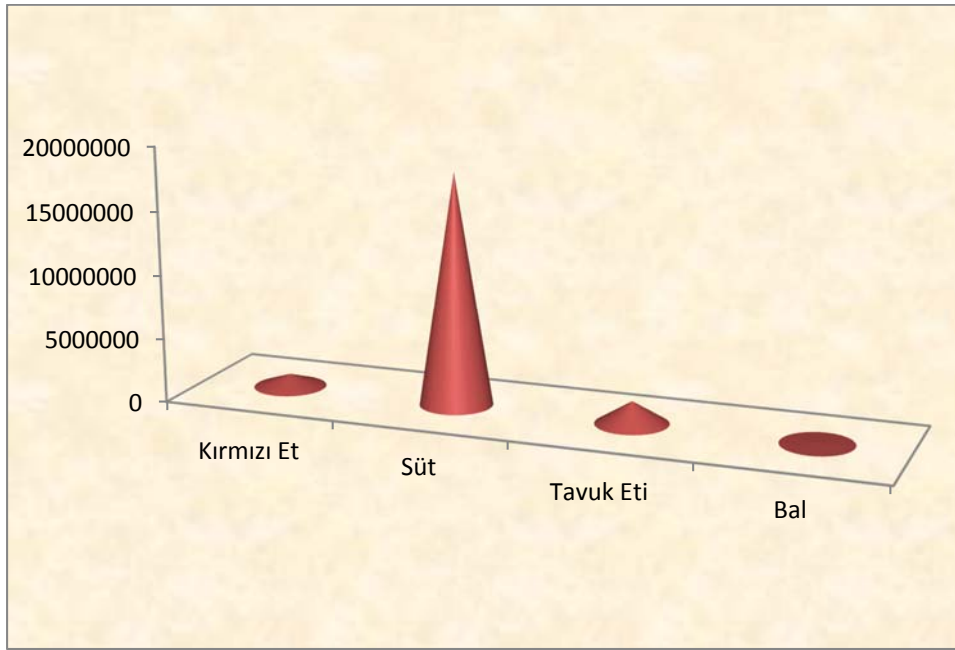
Grafik 4’te 2013 verilerine istinaden hazırlanmış kırmızı et üretim oranları görülmektedir. Grafiğe göre % 87’lik pay ile sığır eti üretimi ilk sırada yer alırken bunu koyun ve keçi et üretimleri takip etmektedir. Manda eti üretimi ise, çok düşük değerde olduğu için genel gösterimde yüzdelik payı sıfır olarak geçmektedir.

Hayvansal Ürünler (Ton)								
	Kırmızı Et	Süt	Tavuk Eti	Bal	Yaş İpek Kozası	Yapağı	Kıl	Tiftik
001	435 778	9 495 550	614 745	60 190	47	40 909	2 684	400
002	420 595	8 408 568	696 187	74 554	100	38 244	2 589	318
003	366 962	10 611 011	872 419	69 540	169	46 456	2 741	333
004	447 154	10 679 406	876 774	73 929	143	45 972	2 715	304
005	409 423	11 107 897	936 697	82 336	157	46 176	2 654	302
006	438 530	11 952 099	917 659	83 842	127	46 776	2 728	274
007	575 622	12 329 789	1 068 454	73 935	125	46 752	2 536	237
008	482 458	12 243 040	1 087 682	81 364	125	44 166	2 238	194
009	412 621	12 542 186	1 293 315	82 003	136	40 270	2 002	174
010	780 718	13 543 674	1 444 059	81 115	126	42 823	2 607	200
011	776 915	15 056 211	1 613 309	94 245	151	46 586	3 062	194

012	915 844	17 401 262	1 723 919	89 162	134	51 180	3 570	200
013	996 125	18 223 712	1 758 363	94 694	121	54 784	4 902	260

Tablo 11: Hayvansal Ürünler

Tablo 11’de de belirtildiği gibi süt üretimimiz 2001 yılında 9.495.550 ton iken, 2013 yılında yaklaşık olarak % 100’lük bir artışla 18 223 712 tona ulaşmıştır. Benzer şekilde, kırmızı et, tavuk eti ve bal üretimimiz de yıllar itibariyle artmıştır.

Grafik 5: Başlıca hayvansal besin grupları ve üretim miktarları 2013.

Grafik 5’te görüldüğü üzere hayvansal besin grupları üretiminde süt en yüksek paya sahiptir. Bunu beyaz et, kırmızı et ve bal takip etmektedir. Beyaz et tüketiminin kırmızı ete göre nispeten fazla olmasında ürün fiyatının daha düşük olması önemli bir etkidir.

YIL	Eski Kovan (adet)	Yeni Kovan (adet)	TOPLAM (adet)	Bal Üretimi (ton)	Bal verimi (kg/kovan)	Balmumu (ton)
2002	180.232	3.980.660	4.160.892	74.554	18	3.448
2003	190.538	4.098.315	4.288.853	69.540	16	3.130
2004	162.660	4.237.065	4.399.725	73.929	17	3.471
2005	157.059	4.432.954	4.590.013	82.336	18	4.178
2006	146.950	4.704.733	4.851.683	83.842	17	3.484
2007	135.318	4.690.278	4.825.596	73.935	15	3.837
2008	137.963	4.750.998	4.888.961	81.364	17	4.539
2009	128.743	5.210.481	5.339.224	82.003	15	4.385
2010	137.000	5.465.669	5.602.669	81.115	15	4.148
2011	149.020	5.862.312	6.011.332	94.245	16	4.235
2012	156.777	6.191.232	6.348.009	89.162	14	4.222
2013	183.265	6.458.083	6.641.348	94.694	14	4.241

Tablo 12: Arıcılık verileri. Kaynak: <http://www.tarim.gov.tr/haygem>

Arıcılık, geçmişten itibaren yapılmakta olan ve hayvancılık içinde değerlendirebileceğimiz önemli ekonomik faaliyetlerdendir. Genel olarak tarımsal faaliyetlerle uğraşan pek çok çiftçi ekonomik kazanç olarak yapmasa da, sahip olduğu birkaç kovanla, kendi ihtiyaçlarını giderecek ölçüde arıcılıkla uğraşmaktadır. Ancak bunun yanı sıra bu işi ekonomik anlamda yapan ve ticaretiyle uğraşan çiftçi sayısı da oldukça fazladır. Oldukça hassas bir faaliyet olan arıcılık diğer bir çok tarımsal faaliyette olduğu gibi çevresel faktörlerden büyük oranda etkilenmektedir. Bu nedenle yıllık bal üretiminde dalgalanmalar görülmektedir.

Uygulamalar

Yakın çevrenizde hayvancılık faaliyeti yapılan alanları inceleyiniz

Uygulama Soruları

Yakın çevrenizde hangi hayvancılık faaliyetinin yapıldığını ve geçmişteki durumuyla günümüzü karşılaştırınız. Nasıl bir değişim içindedir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Türkiye’de büyükbaş, küçükbaş hayvancılık faaliyetlerinin yanı sıra, balıkçılık ve arıcılık da önemli iş kollarındandır. Büyükbaş hayvancılık daha çok Doğu Anadolu bölgesinde yapılmakla birlikte Marmara bölgesinde de önemlidir. Küçükbaş hayvancılık ise daha ziyade İç Anadolu bölgesinde, Ege ve Akdeniz bölgelerinde yapılmaktadır. Arıcılık Karadeniz, Doğu Anadolu bölgesi ve Ege, Akdeniz bölgelerinde, balıkçılık ise kıyı bölgelerimizin tamamında hayvancılık faaliyetini oluşturmaktadır.

Hayvancılık faaliyeti geçmişte ilkel şartlarda ve rantabl olmayan bir şekilde yapılmıyordu. Ancak 20.yüzyılın özellikle son çeyreğinden itibaren entansif şartlarda yapılmaya başlanmıştır. Hiç kuşkusuz ki hayvancılık faaliyeti, yapıldığı çevrenin fiziki ve beşerî imkânlarının etkisinde yapılmaktadır. Ülkemize şöyle bir baktığımızda iklimin ve yer şekillerinin sunduğu şartlara göre bazı bölgelerimizde büyükbaş hayvancılık bazı bölgelerde küçükbaş hayvancılık bazı bölgelerde ise kümes hayvancılığı yapılmaktadır. Hatta küçükbaş hayvancılık içinde bazı bölgelerde sadece keçinin bazı bölgelerde de koyun yetiştiriciliğinin hâkim olduğu görülmektedir. Kıyı bölgelerimize baktığımızda ise balıkçılığın bazı yerlerde ağırlık kazandığını görmekteyiz. Öyle ki, balıkçılığın babadan oğula geçmekte olmasının ise, beşerî bir faktör olduğu da dikkat çekmektedir.

Dünyada ziraatın ağırlıklı olduğu gelişmiş ülkelere baktığımızda çayır ve mera alanlarının arttığı gözlenirken ülkemizde özellikle son 10 yılda azaldığı dikkat çekmektedir. Ziraat ülkesi ve genç nüfusa sahip olan ülkemiz için son derece üzücü bir durumdur.

İlk olarak 1. Kalkınma planında tarım politikasının amaçları kısmında ‘beslenme seviyesini düzeltmek için diyetle, proteinli, özellikle hayvani proteinli besinleri artırmak’ şeklinde bir madde ile değinilen hayvancılık faaliyetinin, özellikle toplumun sağlıklı beslenmesinde ve protein ihtiyacının karşılanmasındaki önemi belirtilmiştir. Bu sayede hayvan ürünlerinin üretim ve tüketim dengesi, hayvancılık sisteminde köklü bir değişikliğe uğramıştır. Daha farklı bir ifadeyle, hayvancılıktan elde edilen ürünlerin sağlıklı beslenmedeki rolü dikkate alınarak yeni tedbirler ve düzenlemeler yapılmıştır.

Hayvancılığı destekleyen ilke ve politikalar çerçevesinde, çayır ve meraların iyileştirilebilmesi için kullanımı düzenleyici tedbirler alınacağı, yem bitkilerinin üretiminin geliştirileceği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra; hayvan varlığı içinde yüksek verimli kültür ırkı hayvan miktarının çoğaltılması, et, süt, yumurta gibi hayvansal ürünlerin miktar ve kalitesinin artırılması hedef alınmıştır. Verimi düşük yerli ırk hayvanların et ve süt verimlerini artırmak amacı ile uygulanan sunî ve tabii tohumlama çalışmaları geliştirilmiş ve yaygınlaştırılmıştır.

2014-2018 yıllarını kapsayan 10. Kalkınma planında yapılmış olan durum tespitine göre Türkiye’de hayvancılık işletmeleri genelde küçük ölçekli olup yem bitkileri üretimi ile çayır ve meraların korunma ve ıslahı yetersiz, suni tohumlama sayısı uluslararası ortalamaların altında ve hayvan hareketleri ile hayvan sağlığına yönelik önlemler yeterlilikten uzak bir durumdadır. Bu bağlamda, Plan döneminde hayvancılık desteklemeleri miktar ve

eşit olarak artırılmış ve bölgesel projeler uygulamaya konulmuş, bu destekler son yıllarda et ve süt üretiminde artış getirmiştir. Diğerk taraftan, aynı dönem içerisinde et üretiminde arz açığı doğuran gelişmeler ve tüketim artışı et fyatlarında dalgalanmalara neden olmuş ve bu kapsamda 2010 yılında başlatılan kasaplık canlı hayvan ve et ithalatı azalarak da olsa devam etmiştir. Bu durum tespitine istinaden uygulanması hedeflenen politikalar ise; ‘Hayvancılıkta eti tip sığır ve koyun yetiştiriciliğinin geliştirilmesine ağırlık verilecek, bölgesel programların uygulanmasına devam edilecektir.

Yukarıda çok genel hatlarıyla özetlenen bu bölümde; Kalkınma planlarında hayvancılık konusunda uygulanan politikalar, Büyükbaş Hayvancılık, Küçükbaş hayvancılık, kırmızı et tüketimi ile hayvancılık için oldukça önemli olan ayır ve meraların durumu incelenmiştir.

Bölüm Soruları

1. Hayvancılık hangi ekonomik faaliyet grubuna girmektedir?
 - a) Primer
 - b) Sekonder
 - c) Tersiyer
 - d) Kuaterner
 - e) Kuiner
2. Arıcılık faaliyeti en çok hangi bölgemizde yaygınlık kazanmıştır?
 - a) Akdeniz
 - b) Karadeniz
 - c) Ege
 - d) Marmara
 - e) Doğu Anadolu
3. 2013 yılında Türkiye toplam tarım alanları kaç hektardır?
 - a) 45.856.987
 - b) 12.698.478
 - c) 38.428.000
 - d) 23.689.000
 - e) 11.389.652
4. Türkiye hayvancılık üretiminde en önemli türler hangileridir?
 - a) Balık türleri
 - b) İpek böcekleri
 - c) Kabuklu deniz ürünleri
 - d) Sığır, koyun, keçi
 - e) Yabani domuzlar
5. Yıllık süt üretiminde 2002-2013 verileri incelendiğinde gözle görülür bir artış dikkat çekmektedir. Bunun nedeni nedir?
 - a) Hayvancılık faaliyetlerinin giderek entansifleşmesi
 - b) Çiftliklerin modernleşmesi
 - c) Çiftçilerin bilinçlenmesi
 - d) Yem ve bakım işlerinde daha elverişli şartların oluşması
 - e) Ülkemizde yeni veterinerlik fakültelerinin açılması

6. Dünyada ziraatın ağırlıklı olduğu gelişmiş ülkelere baktığımızda çayır ve mera alanlarının arttığı gözlenirken ülkemizde özellikle son kaç yılda azaldığı dikkat çekmektedir?

- a) 10
- b) 11
- c) 12
- d) 13
- e) 14

7. Yurdumuzda hangi bölge hariç birçok kesimde bitkisel üretime destek amacıyla balıkçılıkla ilgilenilmektedir?

- a) Ege bölgesi
- b) Doğu Anadolu bölgesi
- c) Marmara bölgesi
- d) Akdeniz bölgesi
- e) Karadeniz bölgesi

8. yıllarını kapsayan 10. Kalkınma planında yapılmış olan durum tespitine göre ‘Türkiye’de hayvancılık işletmeleri genelde küçük ölçekli olup yem bitkileri üretimi ile çayır ve meraların korunma ve ıslahı yetersiz, suni tohumlama sayısı uluslararası ortalamaların altında ve hayvan hareketleri ile hayvan sağlığına yönelik önlemler yeterlilikten uzak bir durumdadır. Boşluğu tamamlayınız.

- a) 2001-2005
- b) 2000-2005
- c) 2014-2018
- d) 12002-2007
- e) 2010-2015

9. Tarım alanlarının 2013 verilerine istinaden hazırlanmış olan oransal paylara bakıldığında tahıllar grubu oranla en fazla paya sahip iken, çayır ve mera alanlarıysa % 38 oranına sahiptir. Boşluğu tamamlayınız.

- a) %40
- b) %10
- c) %30
- d) %52
- e) % 70

CEVAP: 1-A, 2- B, 3- C, 4-D, 5- E, 6- A, 7- B, 8- C, 9- D

8. TÜRKİYE’DE SANAYİNİN GELİŞMESİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde Türkiye’de sanayi faaliyetlerinin tarihsel süreci, sanayi kurmak için gerekli etkenler, ham madde, enerji, pazar durumları ile Türkiye’de sanayinin gelişmesinde etkili olan faktörler ve sanayinin bölgelere göre dağılımı konuları ele alınmıştır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Türkiye’de sanayinin gelişmesinde etkili olan faktörler nelerdir?
- 2) Sanayinin bölgelere göre dağılımı ne şekilde gelişmiştir?
- 3) Türkiye’de genel olarak sanayi hammaddelereri nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Türkiye’de sanayi	Gelişmesinde etkili olan faktörler	Ders notları uygulama çalışmaları
Türkiye’de sanayi	Bölgelere göre dağılımı	Ders notları ve istatistiksel veriler
Türkiye’de sanayi	Enerji kaynakları	Ders notları ve istatistiksel veriler

Anahtar Kavramlar

- Enerji
- Pazar
- Ulaşım
- Ham madde
- Mamul madde

Giriş

Sanayi, ham maddenin işlenerek, mamul madde üretebilmek için yapılan tüm işlemleri kapsamaktadır. Mamul maddenin elde edilmesi sırasında yapılanlar aynı zamanda söz konusu faaliyetlerin yaşandığı yerin ekonomik ve sosyal yapısındaki çok sayıda değişimleri içeren bir süreci doğurmaktadır. Sanayi faaliyetleri, bu faaliyetlerin yaşandığı yerdeki insanların yaşam düzeylerini yükselttiği için bu bölgeler, nüfus çeken ve yoğun nüfuslu yerler olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde sanayi faaliyetleri 1950’li yıllar itibariyle gelişmiş ve çeşitlenmiştir.

8. Türkiye’de Sanayinin Gelişmesi

1950’li yıllar tüm dünyada olduğu gibi yurdumuzda da önemli gelişmelerin yaşandığı zaman dilimini oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası hızlı kalkınma sürecinin başlamış olması, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere pek çok ülkede hızlı sanayileşme sürecini de başlatmıştır. Bu durum aynı zamanda hem kırdan kente göç hareketlerini hem de yurt dışına yapılan göç hareketlerini de tetiklemiştir.

Cumhuriyet dönemi ekonomi politikaları incelendiğinde kalkınmanın sağlanabilmesi için öncelikli olarak sanayileşmenin önemi üzerinde durulmuştur. Türkiye’de, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sürdürülen kalkınma hamleleriyle paralel olarak, özellikle 1950’lerden itibaren sanayileşme, nüfus artışı ve hızlı kentleşme görülmektedir. Özellikle ülkemizde arazi kullanım planlamalarının istenilen seviyede uygulanamaması, hızlı nüfus artışı, sanayileşmenin süratli yaşanması, tarımsal arazilerin giderek azalmasına neden olmaktadır. Ülkemizde ilk yıllardan başlamak üzere sanayi alanındaki gelişmeler daha çok tarıma dayalı sanayi alanında olmuştur. Ancak yurdumuzun bir tarım ülkesi olması ve tarıma dayalı sanayinin ham maddelerini üretmesinde sürdürülebilirliğin kazanılması için tarım topraklarımızın, orman ve su kaynaklarımızın korunması büyük önem taşımaktadır.

Sanayi, devamlı veya belli zamanlarda, makine ve benzeri araçlar kullanarak bir madde veya gücün niteliğini veya biçimini değiştirerek toplu üretimde bulunan faaliyet dalıdır. Avrupa’da 18. ve 19. yüzyıllarda yeni buluşların üretime olan etkisi ve buhar gücüyle çalışan makinaların makinalaşmış endüstriyi doğurmuş, bu gelişmeler de Avrupa’daki sermaye birikimini arttırmıştır. Sanayideki bu büyük devrim ilk olarak Birleşik Krallık’ta ortaya çıkmış, ardından Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya’ya sıçramış ve ardından bütün dünyaya yayılmıştır. Bu ülkeler hammaddeyi kendi işleyebilecek düzeye gelmek için çok çaba sarf etmektedir. Batı ülkelerinin büyük kısmı sanayileşme sürecini tamamlamış ve ekonomik bakımdan gelişmiş ülkeler durumuna gelmiştir.

Ülkemizdeki ilk sanayileşme hareketleri 1839 yılından sonra Avrupa’ daki büyük sanayi devrimine ayak uydurulamadığı için el tezgahlarının kapanması sonucu yapılmıştır. Sanayi devriminden önce ülke topraklarımızda kullanılan el tezgahlarının, atölyelerin ve imalathanelerin Avrupa’da büyük sanayi devriminin yaşanması ve özellikle tekstil alanında gerçekleşen ilerlemeler ülkemizde yer alan dokuma sanayini olumsuz yönde etkilemiştir. 16. yy.’da Avrupa devletleri ile imzalanan kapitülasyonlar Osmanlı İmparatorluğu’na yükümlülükler getirmiş, gümrük vergilerinin yükseltilmesi dışarıdan gelen mallarda rekabeti engellemiş, bu nedenle kurulan çoğu fabrika zarar ederek kapanmıştır .Sadece ülke ihtiyaçlarını karşılayan birkaç küçük tesis dışında. Bunlar tarımsal ürünleri mamul mal haline getiren, değirmen, sabun, makarna, yağ ve konserve fabrikaları, basit dokuma yapan tesisler, deri fabrikaları, çimento, kereste, tuğla fabrikaları, birkaç gemi ve makine onarım atölyeleridir.

19 Mayıs 1919 - 11 Ekim 1922 yılları arasında süren Kurtuluş Savaşı sonucu 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan antlaşması ile kapitülasyonlar kaldırılincaya kadar yukarıda sayılan tesislerin Avrupa karşısında rekabete girmesi oldukça güç olmuştur. Ancak Cumhuriyetin ilanı ile 17 Şubat 1923'te İzmir'de I. İktisat Kongresinin yapılması ve özel sektörün teşvik edilmesi öngörülmüş, bu amaçla 1923'te Türkiye İş Bankası, 1924 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. 1927 yılında ise ulusal sanayinin canlandırılması amacıyla gümrük, vergi, ulaşım ve hammadde temininde birtakım kolaylıklar getirilmiştir. Devletin aldığı bu tedbirler sayesinde 1927 yılında yapılan sanayi sayımında 65.000 dolayında işletme olduğu saptanmıştır. Bu işletmelerin %43.5' u tarım, %23.8' i dokuma, %22.6'sı maden, makine ve onarımı grubunda yer almıştır.

1934-38 yıllarında Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı hazırlanmıştır. Bu plan doğrultusunda ülkenin çeşitli yerlerinde şeker, dokuma, maden, selüloz ve seramik fabrikalarının kurulması plana bağlanmıştır. Ancak bu yılların dünyada ekonomik kriz dönemine rastlaması, ülkemizde devletin bizzat kurucu rol oynamasına neden olmuştur. Bu amaçla 1933 yılında Etibank kurulmuş ve bu kurumun önderliğinde kimya sanayi (suni ipek-Gemlik, gülyağı-Isparta, kibrit ve asit-İzmit), pamuklu dokuma (Bakırköy, Kayseri, Ereğli, Malatya, Iğdır, Nazilli), kağıt ve selüloz (İzmit), kamgarn sanayi (Merinos-Bursa), kendir sanayi (Kastamonu), demir sanayi (Karabük), kükürt (Keçiözümlü), toprak sanayi (seramik-Kütahya, şişe-cam Paşabahçe, çimento fabrikaları), şeker sanayi (Kırklareli-Alpullu, Uşak, Tokat-Turhal) alanında yatırımlar yapılmıştır. Özellikle bu yatırımlar ile dokuma sanayi alanında önemli gelişmeler olmuş, Çukurova ve Ege bölgesinde özel sektöre ait tesislerde kurulabilmiştir. Ayrıca 1937 yılında ilk demir-çelik fabrikası da Karabük'te kurulmuştur. Yapılan teşvik ve tedbirler sayesinde ülkemizde 1950 yılında yapılan sanayi sayımında 84.000 (83.500) civarında tesis tesbit edilmiştir.

Türkiye'de sanayinin kurulma aşaması Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanmış, 1950'lerden sonra ise ulaşım olanaklarının gelişmesi, nüfusun artarak kırsal kesimden şehirlere göç eden işgücü potansiyeli, devlet sektörü yanında sermayesi artan özel sektörün sanayiye yatırım yapması gibi etkenler sanayinin gelişme ve çeşitlenmesini sağlamıştır. 1950'lerden itibaren özel girişimi destekleyen ve iç ve dış kredi sağlayan Türkiye Sanayi Kalkınma Bankasının kurulmasını ülkede özel sanayinin gelişmesinde olumlu bir rol oynamıştır. Ayrıca Kamu İktisadi Teşebbüsü adı verilen kurumlar örgütlenmiştir (Makine Kimya Endüstrisi Kurumu-MKEK 1950, Gübre, Et ve Balık kurumu 1952, Türkiye Çimento-Azot 1953, Türk Petrol Anonim Ortaklığı, Devlet Malzeme Ofisi 1954, SEKA 1955, Demirçelik 1955, TKİ 1957). Tüm bu çabalar sonucunda 1963 yılında yapılan sanayi ve işyerleri sayımında işyeri sayısı 161.000 olmuş (3012'si büyük işletme)'tur. 3012 adet büyük işletmenin yer aldığı bu sayım devrelerinde 283 adedi kamu, 2774 adedi özel sektöre aittir. 1963 yılından itibaren kalkınma planlarının hazırlanması, ekonominin her yıl belli bir hızda büyümesi ve sanayileşmeye öncelik verilmesi sanayinin planlı bir biçimde gelişmesinde etken olmuştur.

1980 yılına gelindiğinde ekonomide önemli sıkıntıların yaşandığı bir dönemde enflasyon, siyasi çalkantılar, üretim düşüklüğü ve KİT'lerin siyasi nedenlerden çok sayıda

personel olarak hantallaşması 24 Ocak kararlarının alınmasını zorunlu hale getirmiştir. 1980'de yapılan sayımda 185.500 adet işyeri saptanmıştır. Bu işyerlerinin 8710 adedi büyük işletmeler grubunda yer almakta ve sadece 400 kadarı kamuya ait işyerleri kapsamındaydı.

1980'den sonra 24 Ocak kararlarının olumlu sonuçlar vermesi, gümrük duvarının yıkılarak yabancı ürünlerin iç piyasaya girerek yerli ürünlerle rekabet etmeye başlaması, devletin çeşitli fonlardan özel sanayiye kredi ve finansman sağlaması, KİT'lerin özelleştirme politikaları ile özel sektöre devredilmeye başlanması, yap-işlet-devret modeli ile yeni tesis ve işletmelerin kurulması, şehirler çevresinde küçük sanayi sitelerinin açılması özel sektörü teşvik eden başlıca faktörlerdir. Tüm bu tedbirler sayesinde sanayinin Milli Gelire katkısı %35'e çıkmıştır (Tarım %15.3, Hizmetler %49.7).

Türkiye henüz sanayileşme sürecinde olup ekonomik bakımdan kalkınmakta olan ülkeler grubunda yer alır. Ülkemizin son yıllarda ihraç ettiği ürünlerin %80'inin sanayi ürünlerinden oluşması, besin ve dokuma sanayiinden, çeşitli makinelerden uçağa kadar birçok ürünler üretmesi Türkiye'nin sanayileşme sürecinde önemli bir mesafe aldığını gösterir.

8.1. Sanayi Kurmak İçin Gerekli Etkenler

Sanayinin kuruluş ve gelişmesinde birçok faktör etkili olmaktadır. Bunların başında ham madde, enerji, ulaşım, pazarlama, sermaye ile ülkelerde yürütülen ekonomik-siyasi politikalar, halkın kültürel-geleneksel tavırları gelmektedir.

8.1.1. Hammadde

Sanayinin kuruluşunda ham madde kaynağı önde gelen etkenlerden biridir. Avrupa'da sanayinin kurulmasına, yüksek kaliteli kömür ile demir yataklarının birarada ve yakın mesafelerde bulunması öncülük etmiştir. ABD'de ağır sanayiinin Göller Bölgesi'nde kurulup gelişmesinde Göller çevresinde demirin ve Appalaş dağlarında kömürün varlığı, önemli faktör olmuştur. Buna karşılık yeterli ham maddenin bulunmadığı Danimarka, önde gelen sanayi ülkeleri arasına girmemiştir. Ülkemizde tahıl, pamuk, zeytin, yağlı tohumlu bitkilerin üretildiği Ege, Akdeniz, ve İç Anadolu bölgelerinde tarıma dayalı unlu mamuller, yağ, dokuma gibi sanayi kolları gelişmiştir. Örneğin bol miktarda ayçiçeğinin yetiştirildiği Trakya'da ayçiçeği yağı üretim tesisleri bulunur. Karadeniz bölgesinin tarım ürünlerini işleyen Rize'de çay, Ordu'da fındık işleme tesisleri vardır. Ham madde, sanayi tesislerinin kuruluş yerini hemen doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. Bunu maddeler halinde şöyle özetleyelim.

a. Ham Madde Kaynağı

İşlenmeye uygun ham maddenin bulunduğu yerler, âdeta sanayiye bünyesine alır, imalat esnasında hammadde ağırlık ve hacminden büyük çapta kayıplara uğruyorsa, sanayi tesisi hammaddenin bulunduğu kaynakta kurulur. Örneğin demir-çelik sanayii, genel olarak

demir ya da kömürün bulunduğu sahada yer alır. Ağaç veya orman ürünleri sanayii orman civarında, taşa-toprağa dayalı sanayi kireçtaşı, kil ve diğer ham maddelerin olduğu sahada, gıda sanayiinin büyük bir bölümü hayvancılık ve tarım alanlarında kurulur.

b. Ham Maddenin Bozulma Durumu

Bazı ham maddelerin bozulma süresinin kısalığı ya da taşınmasının güç oluşu, imalat işlerini kendine çekmektedir. Buna örnek olarak şeker pancarı, konservecilik ile sütü maddeler üretimi verilebilir.

c. Ham Maddenin Ton Başına Ağırlık Değeri

Yükte hafif, pahada ağır olan ham maddeler, yerine göre bulunduğu sahanın dışında işlenmektedir. Yünlü dokuma tesisleri, buna örnek olarak verilebilir.

d. Ham Madde ve Pazar Durumu

Ham madde ve onun yerine geçecek olan maddeler, sanayi kuruluşunun yer seçiminde önemli rol oynamaktadır. Örneğin İzmir civarındaki (Aliaga vb.) demir-çeliğe ait sanayi kolları, hurda demirleri ve hurdaya çıkarılan gemilerin demir akşamını da işlemektedir. Ayrıca İzmir ve yakın çevresinde makine, motor sanayii gibi diğer sanayi kollarının gelişmesi, demir-çelik mamullerinin üretimi ile doğrudan ilgilidir. Turgutlu-Salihli arasında Bozdağların eteklerindeki silisli kumlu depoların varlığına bağlı olarak yüzlerce kiremit ve tuğla fabrikası kurulmuştur. Burada üretilen tuğla ve kiremit, çevredeki inşaat sektörüne sürekli malzeme verdiği için kolay pazarlanmaktadır.

e. Ham ve İşlenmiş Maddenin Taşıma Giderleri

Ulaşım faktöründe de belirtileceği gibi, ham maddenin taşıma giderleri, sanayi tesislerinin kuruluşunda dikkate alınır. Örneğin; demir yatağına uzakta olmasına rağmen, İskenderun demir-çelik (İSDEMİR) tesislerinde üretilen demir-çelik ürünlerinin taşınması ve pazarlanması, deniz ve kara ulaşımının kolay olması yanında tüketim merkezlerine yakınlığı nedeniyle ekonomiktir. Nitekim Çukurova çevresindeki makine ve motor ile konserve yapımı için gerekli olan demir, çelik ve sac ürünleri, inşaat demiri vs. az bir taşıma gideri ile İskenderun demir-çelik fabrikasından kolaylıkla sağlar.

8.1.2. Enerji

Fabrikaların çalışması, ham ve mamul maddelerin taşınması doğrudan enerjiye bağlıdır. Bu enerji; kömür, doğal gaz, petrolle çalışan termik ve barajlardaki hidroelektrik santrallerinden elektrik enerjisi olarak üretilir. Bol ve ucuz enerji, sanayinin kurulmasına öncülük eder. Örneğin Norveç’de çeşitli sanayi kollarının kurulması, bol ve ucuz olan elektrik enerjisi ile ilgilidir. Almanya ve İngiltere’deki zengin kömür yatakları, ağır demir-çelik sanayiinin kurulmasında etkili olmuştur. Ancak son yıllarda elektrik enerjisinin uzun

mesafelerden bile kolaylıkla sağlanması, nükleer reaktörlerin kurulması ve petrolün pipe-line ile taşınması enerji kaynağı ile sanayinin doğrudan ilişkisini azaltmıştır.

Sanayi tesislerinin farklı enerjiye ihtiyaçları bulunur. Meselâ demir-çelik sanayiinde madenlerin ergitilmesi için çoğunlukla kömürden elde edilen sıcaklık enerjisine ihtiyaç gösterir. Tekstil, orman ürünleri, elektro-kimya, alüminyum sanayii ise çoğunlukla elektrik enerjisine dayanır. Günümüzde bazı sanayi tesisleri, bağımsız olarak kendi enerji ihtiyaçlarını kurdukları doğal gazla çalışan termik santrallerden sağlamaktadır.

8.1.3. Pazar

Üretilen mamul malların satılması, yani pazarlanması, sanayinin kurulmasında dikkate alınması gereken önemli ölçütler arasındadır. Herhangi bir ülkede sanayinin gelişmesinde mamul maddelerin üretildiği bölgede satılması veya uygun fiyatla ihraç edilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan, tüketimin yeterli olmadığı ve ürün fazlasının pazarlanmadığı bölgelerde kurulan sanayi istenilen gelişmeyi gösterememektedir. Sanayi tesislerinin dağılışı ile pazar arasında önemli bir ilişki vardır. Pazarlama koşullarının uygun olduğu bölgelerde sanayinin gelişme gösterdiği açıkça anlaşılır. Örneğin Batı Avrupa ve Kuzeydoğu Amerika'daki sanayi tesisleri, aynı zamanda pazarlama koşullarının uygun olduğu kalabalık nüfuslu sahalarda kurulmuştur. Sanayinin Marmara ve Ege bölgelerinde yoğunlaşmasının en önemli nedenlerinden biri, üretilen mamul malların önemli ölçüde bu bölgelerde pazarlanması ve dış pazarlara daha kolay olarak nakledilmesi gelir.

İmalat sanayinde üretilen maddelerin tüketiciye götürülüp ulaştırılması gerekir. Pazar olanakları sanayi faaliyetlerinin sürdürülebilir olmasında temel unsurlardandır. Elverişli olmayan pazar koşulları üretilen malın satılmaması ve sanayi tesisinin işlerliliğini yitirdiğini gösterir. Pazar koşulları dışında pazarın niteliği de önemlidir. Pazar sahasının, hinterlandının büyük, nüfusun yoğun, alım gücünün yüksek ve tüketimin fazla olduğu alanlar olması ürünün çabuk tüketilmesine katkı sağlar.. Ekonomik gelişme ilerledikçe pazarın büyüklüğü ve gücü de artar.

Sanayi faaliyetlerinin “kuruluş yeri“ seçiminde “pazar” alanlarının etkisi altında kalmalarında rol oynayan başlıca faktörler şunlardır:

a. İşlenmiş maddenin ağır, hacimli ve kırılabilir oluşu: Genellikle alkollü ve alkolsüz içki veya ürünlerine su katan sanayi kolları, pazar koşullarına göre kurulmakta ve gelişme göstermektedir. Aynı şekilde sandık, varil, teneke, teneke kutu ve paketleme tesisleri, ürünlerini hemen pazara verecek sanayi tesislerinin bulunduğu sahada yer almaktadır. Meşrubat sanayii hemen tamamen nüfus yoğunluğunun fazla olduğu büyük şehirlerde, ambalaj sanayii de fabrika ve tarım ürünleri üretim merkezlerinde bulunmaktadır (Çukurova'da olduğu gibi).

b. İşlenmiş maddenin bozulma durumu: Özellikle gıda sanayiinin çoğu kolları (taze mandra ürünleri gibi) genellikle tüketim merkezleri civarında yer alır.

c. Üretici ile tüketici arasındaki yakın ilişki: Üretilen mallar tüketim durumuna göre kendini âdeta pazara göre ayarlanır. Örneğin giyim, gıda ve bazı elektrikli aletler sanayii, kalabalık nüfuslu bölgelerde toplanmaktadır. İstanbul'daki tekstil, konfeksiyon, basım-yayın dahil çoğu sanayi kolları buna örnek olarak gösterilebilir.

d. Pazar büyüklüğü: Üretilen maddeler, tüketim durumları sanayide yer seçiminde önemli rol oynar. Özellikle iç ve dış pazarların olduğu sahalarda sanayi tesisleri yoğunlaşmaktadır. Tekirdağ-Izmit arasında binlerce sanayi tesisinin yer alması, İstanbul'un ulusal ve uluslararası bir pazar durumunda olmasından ileri gelir.

8.1.4.Ulaşım

Bir taraftan ham madde temininin, diğer taraftan mamul maddenin naklinin kolay ve ucuz ulaşım ile sağlanması sanayinin gelişmesinde ana faktör olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle sanayi tesislerinin gerek kuruluş gerekse gelişmesinde en önemli etkenlerden birisi; yerine göre deniz, kara ve demir yolu ulaşımının kolaylıkla sağlanabilir olmasıdır. Ayrıca sanayi, ulaşım ağının gelişmesini de teşvik etmektedir. Zira demir ve kara yolu ulaşım ağının gelişmesi, ulaşım araçlarının yapımında ana girdiyi veren demir-çelik sanayinin gelişmesinin önemli rolü olmuştur.

Dünyanın ana sanayi bölgelerinin ulaşım ile sanayinin iç içe olduğu yerlerde görülür. Örneğin Kuzeybatı Avrupa'daki sanayi tesisleri bir taraftan deniz, diğer taraftan kara ulaşım ağının kavşak noktaları üzerinde yer alır. Aynı şekilde ABD'nin kuzeydoğusundaki sanayi bölgeleri, hem kara hem de deniz ulaşımı açısından büyük avantajlara sahip durumdadır. Günümüzde de sanayi tesislerinin ana yol güzergâhları üzerinde yer aldığı görülür.

8.2. Türkiye'de Sanayinin Gelişmesinde Etkili Olan Faktörler ve Sanayinin Bölgelere Göre Dağılımı

Türkiye'de sanayi faaliyetlerinin gelişmesinde etkili olan unsurlar şu şekilde sıralanabilir.

1. Çeşitli ve bol hammadde varlığı.

2. Gerekli enerji için ülkemizde zengin taş kömürü ve demir yataklarının bulunması.

3. Güçlü ve bol su kaynaklarının varlığı.

4. Sanayide çalışacak işgücünün varlığı

Sanayi faaliyetleri birçok beşerî ve ekonomik faaliyetlerin çoğu gibi yeryüzüne eşit olarak dağılmamıştır. Bugünkü sanayi faaliyetlerinin dağılışı üzerinde etkili olan faktörlerin başlıcaları; hammadde, enerji, işçi, sermaye, ulaşım, devlet, vb.dir.

Kuruluş yeri faktörleri belirli bölgelerde sanayi faaliyetlerinin yoğunlaşmasına neden olan faktörlerdir. Birbirleriyle ilişkili olan bu faktörleri bağımsız olarak ortaya koymak mümkün değildir. Kuruluş yeri faktörlerinin her biri sanayi kolunun özelliğine göre değişik özellikler göstermektedir. Tarımsal hammaddeleri, doğal kaynakları işleyen sanayi kuruluşları hammadde kaynaklarına yakın alanlarda (tekstil, demir-çelik, taştoprak sanayi gibi), gıda sanayi pazarlamanın hızlı ve tüketimin çabuk olması sebebiyle tüketiciye yakın alanlarda, petro-kimya sanayi ulaşım imkanlarına bağlı olarak limanlara yakın alanlarda kurulmaktadır. Benzer şekilde stratejik öneme sahip olan bir ürünü üreten ve devlet tarafından kurulan sanayi tesisleri daha korunaklı olması sebebiyle iç kesimlerde kurulur. Özel sektör ise kar oranının en yüksek olduğu alanı kuruluş yeri olarak seçer. İfade edildiği gibi, sanayide kuruluş yerlerini etkileyen birbiriyle ilişkili çok sayıda faktör bulunmaktadır.

Türkiye'nin sanayinin coğrafi dağılımına bakıldığında, çok büyük bir dengesizliğin olduğu dikkat çekicidir. Sanayi etkinliklerinin coğrafi dağılışı bakımından Marmara bölgesi ilk sırada yer almaktadır. Bunun başlıca nedeni ülkemizin en büyük sanayi merkezi İstanbul'un bu bölgede yer almasıdır. 1960 yıllarında ülkemizin sanayisinin 1/3 İstanbul'da bulunmaktaydı. İstanbul öteden beri büyük nüfus kütlesi ile hem büyük bir tüketim pazarı hem de işgücünün kolay sağlanabileceği bir merkezdir.

1960' lı yıllarda Türkiye planlı kalkınma dönemine girmiş, karma ekonomiden yana ve sanayileşmenin öncü olmasına dayanan seçimini yapmıştır. 1980 yılı sonrası ise Türkiye'de sanayileşmenin bir evresi, sanayi faaliyetlerinin atılım yaptığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde sanayi alanında büyük bir gelişme ve yoğunlaşma yaşandığı görülmektedir. Bu hızlı sanayileşme süreci 5 yıllık kalkınma planlarıyla da desteklenerek günümüze kadar sürdürülmektedir.

Sanayi faaliyetlerinin ilk geliştiği alan İstanbul'dur. Sanayileşme alanında İstanbul'da 1699 yılında Bakırköy-Ataköy'de Baruthane fabrikası kurulmuştur. 1727'de Darphane-i Amire, 1732'de Taksim Su Tesisi (II. Mahmut) ve 1750 yılında da III. Ahmed zamanında İstanbul'da Haliç kıyısında Defterdar semtinde kumaş fabrikası kurulmuştur. 1784 yılında Zeytinburnu ve çevresinde demir ve top döküm fabrikası açılmış ve 1794'de Yarımburgaz'da Azadlı Baruthanesi kurulmuş ve 1838 yılında yapılan yatırımlarla fabrika dahada büyümüştür²².

1950'lerden itibaren İstanbul'da emek yoğun ve küçük ölçekli imalat yatırımlarıyla birlikte, büyük özel yatırım şirketlerinin oluşturduğu yeni bir kuşak ortaya çıkmıştır. Sanayiciler işe küçük atölyelerde başlamışlar ve dönemin imkansızlıklarına rağmen sanayileşmede önemli başarılarla imza atmışlardır. 1950 sonrasında, İstanbul'un ulaşım ve enerji başta olmak üzere sanayi için gerekli alt yapı yatırımlarından, kredi ve teşviklerden ve

²² Doğan, M., 2013, Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sanayileşme Süreci ve Son 10 Yıllık Gelişimi, <http://www.marmaracografya.com>

kamu yatırımlarından oldukça önemli pay alması, bu dönemde imalat sanayinde çok hızlı bir gelişme yaşanmasına yol açmıştır²³.

Daha sonra yapılan planlama çalışmalarıyla sanayi kuruluşları kent dışına yerleşmeye başladılar. Günümüzde bu tesisler kentin batısında Marmara kıyılarından itibaren içeriye doğru geniş bir yer alan üzerinde yer almaktadır (Sefaköy-Halkalı gibi). Aynı zamanda İzmit körfezi kuzey kıyıları boyunca gelişmeye başlayan sanayi, önceleri Kartal-Pendik-Tuzla hattında ,daha sonra da giderek,kıyı boyunca tüm körfezin kuzeyine yayılmıştır. İzmit ve çevresinde oluşan sanayi , batıya doğru gelişerek İstanbul sanayi bölgesi ile birleşmiştir.

Marmara bölgesinin ikinci büyük sanayi alanı ise, Bursa Ovasında gelişmiştir. Özellikle dokuma, gıda ve son yıllarda otomobil sanayisi bu yöredeki Gemlik-İnegöl, Yenişehir gibi kentlerin çevresinde gelişmektedir. Daha güneyde ise, Balıkesir sanayi bölgesi gelişme göstermektedir. Bu alanlar önemli ziraat sahalarına sahip son derece verimli alanlardır ve ileriye dönük kalıcı tedbirler alınmaz ise tarım sahaları büyük zarar görecektir.

Marmara bölgesinde yer alan bir başka sanayi alanı ise, Çerkezköy organize sanayi bölgesidir. Tekstil, beyaz eşya, metal ve boya sanayinin yaygın olduğu bu kesimde ,sanayi giderek genişlemektedir. Aynı zamanda Tekirdağ, Lüleburgaz ve Çorlu dolayları da sanayinin yoğunlaştığı alanlardır.

Türkiye’de sanayi etkinlikleri bakımından ikinci sırayı Ege Bölgesi almaktadır. Bu durumun gelişmesindeki en önemli sebep sanayi merkezlerimizden biri olan İzmir şehridir. Bunun dışında dokuma ve gıda sanayi ağırlıklı pek çok kuruluş Aliaga, Aydın, Manisa, Nazilli ve Söke dolaylarında gelişme göstermiştir.

Türkiye’nin üçüncü sanayi bölgesi ise, Batı Karadeniz bölümündedir. Özellikle Zonguldak yöresinde, maden kömürü varlığına dayanana bir sanayileşme gelişmiştir. . Ülkenin ilk ve en eski demir çelik sanayi burada Karabük çevresinde kurulmuştur. Daha sonra Ereğli Demir Çelik kompleksi yer almıştır. Bu iki kuruluşunda bunlara bağlı yan sanayi kollarının gelişmesiyle bölge yoğun bir ağır sanayi sahası olmuştur.

Bu üç bölge dışında yurdumuzda bazı aktif sanayi merkezleri de yer almaktadır. Bu merkezler; Ankara-Kırıkkale ve Eskişehir-Kayseri-Sivas yöreleri, Adana-Mersin dolayları (Çukurova Sanayi Bölgesi) ile Gaziantep-Hatay sanayi bölgeleridir. Samsun çevresi, Kütahya-Afyon çevresi, Malatya –Elazığ, Diyarbakır çevresi gelişme gösteren aktif yerel sanayi bölgeleri olarak dikkati çeker.

Sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen ve AB ile entegre olmak isteyen ülkemizde sanayi faaliyetleri gelecekte de çok önemli sektörler olarak önemlerini sürdürecektir. Bu nedenle hem sanayi- ticaret faaliyetlerini güçlendirmek ve aynı zamanda da özellikle sanayi tesislerinin doğal ortama ve tarımsal faaliyet alanlarına zarar vermesini önleyecek tedbirler alınmalıdır.

²³ <http://www.iso.org.tr>

Uygulamalar

Yakın çevrenizde bir sanayi tesisini inceleyiniz.

Uygulama Soruları

İncelediğiniz sanayi tesisinde hangi ham maddeler kullanılmaktadır?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Sanayi, ham maddenin işlenerek, mamul madde üretebilmek için yapılan tüm işlemleri kapsamaktadır. Mamul maddenin elde edilmesi sırasında yapılanlar aynı zamanda söz konusu faaliyetlerin yaşandığı yerin ekonomik ve sosyal yapısındaki çok sayıda değişimleri içeren bir süreci doğurmaktadır. Sanayi faaliyetleri, bu faaliyetlerin yaşandığı yerdeki insanların yaşam düzeylerini yükselttiği için bu bölgeler, nüfus çeken ve yoğun nüfuslu yerler olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde sanayi faaliyetleri 1950’li yıllar itibariyle gelişmiş ve çeşitlenmiştir.

Cumhuriyet dönemi ekonomi politikaları incelendiğinde kalkınmanın sağlanabilmesi için öncelikli olarak sanayileşmenin önemi üzerinde durulmuştur. Türkiye’de, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sürdürülen kalkınma hamleleriyle paralel olarak, özellikle 1950’lerden itibaren sanayileşme, nüfus artışı ve hızlı kentleşme görülmektedir. Özellikle ülkemizde arazi kullanım planlamalarının istenilen seviyede uygulanamaması, hızlı nüfus artışı, sanayileşmenin süratli yaşanması, tarımsal arazilerin giderek azalmasına neden olmaktadır. Ülkemizde ilk yıllardan başlamak üzere sanayi alanındaki gelişmeler daha çok tarıma dayalı sanayi alanında olmuştur. Ancak yurdumuzun bir tarım ülkesi olması ve tarıma dayalı sanayinin ham maddelerini üretmesinde sürdürülebilirliğin kazanılması için tarım topraklarımızın, orman ve su kaynaklarımızın korunması büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’de sanayinin kurulma aşaması Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanmış, 1950’lerden sonra ise ulaşım olanaklarının gelişmesi, nüfusun artarak kırsal kesimden şehirlere göç eden işgücü potansiyeli, devlet sektörü yanında sermayesi artan özel sektörün sanayiye yatırım yapması gibi etkenler sanayinin gelişme ve çeşitlenmesini sağlamıştır. 1950’lerden itibaren özel girişimi destekleyen ve iç ve dış kredi sağlayan Türkiye Sanayi Kalkınma Bankasının kurulmasını ülkede özel sanayinin gelişmesinde olumlu bir rol oynamıştır. Ayrıca Kamu İktisadi Teşebbüsü adı verilen kurumlar örgütlenmiştir 1963 yılından itibaren kalkınma planlarının hazırlanması, ekonominin her yıl belli bir hızda büyümesi ve sanayileşmeye öncelik verilmesi sanayinin planlı bir biçimde gelişmesinde etken olmuştur. 1980 yılına gelindiğinde ekonomide önemli sıkıntıların yaşandığı bir dönemde enflasyon, siyasi çalkantılar, üretim düşüklüğü ve KİT’lerin siyasi nedenlerden çok sayıda personel olarak hantallaşması 24 Ocak kararlarının alınmasını zorunlu hale getirmiştir. 1980’de yapılan sayımda 185.500 adet işyeri saptanmıştır. Bu işyerlerinin 8710 adedi büyük işletmeler grubunda yer almakta ve sadece 400 kadarı kamuya ait işyerleri kapsamındaydı.

Sanayinin kuruluş ve gelişmesinde birçok faktör etkili olmaktadır. Bunların başında ham madde, enerji, ulaşım, pazarlama, sermaye ile ülkelerde yürütülen ekonomik-siyasi politikalar, halkın kültürel-geleneksel tavırları gelmektedir. Sanayinin kuruluşunda ham madde kaynağı önde gelen etkenlerden biridir. Avrupa’da sanayinin kurulmasına, yüksek kaliteli kömür ile demir yataklarının bir arada ve yakın mesafelerde bulunması öncülük etmiştir.

Fabrikaların çalışması, ham ve mamul maddelerin taşınması doğrudan enerjiye bağlıdır. Bu enerji; kömür, doğal gaz, petrolle çalışan termik ve barajlardaki hidroelekrik santrallerinden elektrik enerjisi olarak üretilir.

Sanayi tesislerinin farklı enerjiye ihtiyaçları bulunur. Meselâ demir-çelik sanayiinde madenlerin ergitilmesi için çoğunlukla kömürden elde edilen sıcaklık enerjisine ihtiyaç gösterir. Tekstil, orman ürünleri, elektro-kimya, alüminyum sanayii ise çoğunlukla elektrik enerjisine dayanır. Günümüzde bazı sanayi tesisleri, bağımsız olarak kendi enerji ihtiyaçlarını kurdukları doğal gazla çalışan termik santrallerden sağlamaktadır.

Üretilen mamul malların satılması, yani pazarlanması, sanayinin kurulmasında dikkate alınması gereken önemli ölçütler arasındadır. Herhangi bir ülkede sanayinin gelişmesinde mamul maddelerin üretildiği bölgede satılması veya uygun fiyatla ihraç edilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan, tüketimin yeterli olmadığı ve ürün fazlasının pazarlanmadığı bölgelerde kurulan sanayi istenilen gelişmeyi gösterememektedir. Sanayi tesislerinin dağılışı ile pazar arasında önemli bir ilişki vardır. Pazarlama koşullarının uygun olduğu bölgelerde sanayinin gelişme gösterdiği açıkça anlaşılar.

Bir taraftan ham madde temininin, diğer taraftan mamul maddenin naklinin kolay ve ucuz ulaşım ile sağlanması sanayinin gelişmesinde ana faktör olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle sanayi tesislerinin gerek kuruluş gerekse gelişmesinde en önemli etkenlerden birisi; yerine göre deniz, kara ve demir yolu ulaşımının kolaylıkla sağlanabilir olmasıdır.

Türkiye’de sanayi faaliyetlerinin gelişmesinde etkili olan unsurlar şu şekilde sıralanabilir.

1. Çeşitli ve bol hammadde varlığı.
2. Gerekli enerji için ülkemizde zengin taş kömürü ve demir yataklarının bulunması.
3. Güçlü ve bol su kaynaklarının varlığı.
4. Sanayide çalışacak işgücünün varlığı

Yukarıda ana hatlarıyla özetlenen bölümde Türkiye’de sanayi faaliyetlerinin tarihsel süreci, sanayi kurmak için gerekli etkenler, hammadde, enerji, pazar durumları ile Türkiye’de sanayinin gelişmesinde etkili olan faktörler ve sanayinin bölgelere göre dağılımı konuları ele alınmıştır.

Bölüm Soruları

1. 24 Ocak 1980’de alınan kararların olumlu sonuçlar vermesi ile bazı gelişmeler yaşanmıştır. Aşağıdakilerden hangisi bu gelişmelerden değildir?

- a) Tarım ürünlerinde ihracat artışı sağlanması
- b) Gümrük duvarlarının kaldırılması
- c) Yabancı ürünlerin iç piyasaya girmesi
- d) KİT’lerin özel sektöre devredilmeye başlanması
- e) Yap-işlet-devret modeli ile yeni tesis ve işletmelerin kurulması

2. Sanayinin kuruluş ve gelişmesinde birçok faktör etkili olmaktadır. Aşağıdakilerden hangisi bu faktörlerden değildir?

- a) Ham madde ve enerji
- b) Mesken özellikleri
- c) Sermaye
- d) Ulaşım
- e) Pazalama

3. Sanayinin kuruluşunda ham madde kaynağı önde gelen etkenlerden biridir. Avrupa’da sanayinin kurulmasını sağlayan etken hangi seçenekte doğru verilmiştir?

- a) Avrupa’ya çok eski tarihlerde yerleşilmiş olması
- b) Hristiyanlık dininin bölgede yaygın olması
- c) Kömür ve demir yataklarının bir arada ve yakın mesafelerde bulunması
- d) Avrupa’nın Rusya ile olan yakınlığı
- e) Entegre çalışan maden işletmelerinin varlığı

4. , sanayi tesislerinin kuruluş yerini hemen doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. Boşluğa gelmesi gereken aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Ulaşım
- b) Sermaye
- c) Pazar
- d) Ham made
- e) Enerji

5. Fabrikaların çalışması, ham ve mamul maddelerin taşınması doğrudan enerjiye bağlıdır. Bu enerjinin elde edilmesiyle ilgili hangisi yanlıştır?

- a) Kömürden elde edilir
- b) Doğalgazdan elde edilir
- c) Petrolle çalışan termik santrallerden elde edilir
- d) Barajlardaki hidroelektrik santrallerden elde edilir
- e) Güneş enerjisinden elde edilir

6. Pazar olanakları sanayi işletmelerinin kurulmasını etkilediğine göre aşağıdaki seçeneklerden hangisinde kurulacak bir sanayi işletmesinin pazar olanakları çok iyi olacaktır?

- a) Kuzeydoğu Amerika
- b) Suriye
- c) Irak
- d) Avrupa'nın doğusu
- e) Güneydoğu Anadolu Bölgesi

7. Hangisi sanayi faaliyetlerinin “kuruluş yeri“ seçiminde “pazar” alanlarının etkisi altında kalmalarında rol oynayan başlıca faktörlerden değildir?

- a) İşlenmiş maddenin ağır, hacimli ve kırılabilir oluşu
- b) AB'nin istekleri
- c) İşlenmiş maddenin bozulma durumu
- d) Üretici ile tüketici arasındaki yakın ilişki
- e) Pazar büyüklüğü

8. Türkiye’de sanayi faaliyetlerinin gelişmesinde etkili olan unsurlar arasında sayılamayacak olan faktör hangi seçenekte verilmiştir?

- a) Çeşitli ve bol hammadde varlığı
- b) Gerekli enerji için ülkemizde zengin taş kömürü ve demir yataklarının bulunması
- c) Dağların denize paralel uzanması
- d) Güçlü ve bol su kaynaklarının varlığı
- e) Sanayide çalışacak işgücünün varlığı

9. belirli bölgelerde sanayi faaliyetlerinin yoğunlaşmasına neden olan faktörlerdir. Boşluğu tamamlayınız.

- a) Siyasi anlaşmazlıklar
- b) KİT’lerin özelleştirilmesi
- c) DSİ’nin kurulması
- d) Kuruluş yeri faktörleri
- e) TDK’nın varlığı

10. Sanayileşme adına 1699’da İstanbul’da kurulan ilk fabrika hangisidir?

- a) Darphane-i Amire
- b) Taksim Su Tesisi
- c) Haliç kıyısında Deftardar semtinde kumaş fabrikası
- d) Yarımburgaz’da Azadlı Baruthanesi
- e) Bakırköy-Ataköy’de Baruthane fabrikası

CEVAPLAR: 1- A, 2- B, 3- C, 4- D, 5- E, 6- A, 7- B, 8- C, 9- D, 10-E

9. TÜRKİYE’DE YER ALAN SANAYİ KOLLARI VE SANAYİ ALANLARI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde Türkiye’de yer alan sanayi kolları ve sanayi alanlarına değinilecektir. Bu itibarla Serbest Bölgeler, Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri gibi sanayi faaliyet sahaları incelenecektir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. Serbest bölgeler nedir, tanımlayınız.
2. Organize sanayi bölgesi nedir?
3. Küçük sanayi sitesi nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Sanayi Alanları	Serbest bölgeler	Ders notları uygulama çalışmaları
Sanayi Alanları	Organize sanayi bölgesi	Ders notları uygulama çalışmaları
Sanayi Alanları	Küçük sanayi sitesi	Ders notları uygulama çalışmaları

Anahtar Kavramlar

- Serbest Bölgeler
- Organize Sanayi Bölgeleri
- Küçük Sanayi Siteleri
- İhracat
- İthalat

Giriş

Toplumların gelişmesinde ekonomik gelişmişlik oldukça önemli bir yer kaplamaktadır. Dünyada Sanayi Devrimi sonrası büyük gelişmeler yaşanmış, ekonomik bakımdan gelişmiş ülkeler, tarım toplumundan sanayi, bilgi ve hizmetler toplumuna geçmiştir. Türkiye’de Kurtuluş Savaşı’ndan sonra 1950’li yıllar itibariyle yapılanma çalışmalarına başlanmış ve Türk sanayisinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

9. Türkiye’de Yer Alan Sanayi Kolları ve Sanayi Alanları

Birinci İzmir İktisat Kongresi’nde (17 Şubat- 4 Mart 1923) ele alınan temel konulardan biri “Türk sanayisinin geliştirilmesi” olmuştur. 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihlerinde İzmir’de toplanan Türkiye İktisat Kongresinin en önemli kararlarını şöyle sıralamak mümkündür.

Hammaddesi yurt içinde yetişen veya yetiştirilebilen sanayi dalları kurulması gerekmektedir.

El işçiliğinden ve küçük imalattan süratle fabrikaya veya büyük işletmeye geçilmelidir.

Devlet yavaş yavaş iktisadi görüşleri de olan bir organ haline gelmeli ve özel sektörler tarafından kurulamayan teşebbüsler devletçe ele alınmalıdır.

Özel teşebbüslere kredi sağlayacak bir Devlet Bankası kurulmalıdır.

Dış rekabete dayanabilmek için sanayinin toplu ve bütün olarak kurulması gerekir.

Yabancıların kurdukları tekellerden kaçınılmalıdır.

Sanayinin teşviki ve milli bankaların kurulması sağlanmalıdır.

Demiryolu inşaat programına bağlanmalıdır.

İş erbabına amele değil, işçi denmelidir.

Sendika hakkı tanınmalıdır.²⁴

Bu kongreye işçi, çiftçi, tüccar ve sanayici olmak üzere toplam 1135 delege katılmıştır. Kongre "Misak-ı İktisadi" yi (Milli Ekonomi İlkesi) kabul etmiş ve nihayetinde de yukarıda belirtilen kararlar ortaya çıkmıştır. Bu ilkenin özü ise "Ekonomik gelişmemiz ve kalkınmamız, milli bağımsızlığımız içinde sağlanacaktır. Temel hedef siyasal bağımsızlık gibi ekonomik bağımsızlığın da sağlanmasıdır."²⁵

Kongrede bilime ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum tanımlayan, halka uygun çözümler getirmiştir. Kongrede belirtilen temel hedef; büyük devletlerin ekonomik himayesi altına girmeden kendi öz kaynaklarımız ve halkımızın çabalarıyla kalkınmanın sağlanmasıdır. Kongre sonrası 1933’e kadar geçen süre ise ekonomik kalkınmaya hazırlık çalışmalarıyla geçmiştir. 1933’ten sonra ise devlet pek çok alana girmiştir ve önemli

²⁴ <http://www.ataturkinkilaplari.com>

²⁵ <http://www.ataturkinkilaplari.com>

yatırımlar yapmıştır. Bu uygulamalar devletçilik ilkesini gündeme getirmiştir. Nitekim 1933 yılında ilk 5 yıllık plan da bu görüşler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Zamanla devlet desteğiyle bankalar ve sanayi işletmeleri kurulmaya başlanmış ve bu politikalar II. Dünya Savaşı sonrasına kadar sürdürülmüştür. 1963 yılında Planlı Kalkınma dönemiyle (1. Beş yıllık kalkınma planı 1963- 1967) birlikte sanayi sektörünün geliştirilmesi ekonomik kalkınma için en önemli politika alanlarından birisi olmuştur.

Türkiye’de 1963’ten beri uygulanan kalkınma planı dönemlerinde “sanayiye dayalı büyüme” temel amaçlardan biri olmuştur. Ancak, 1980 yılı öncesi ve sonrasında benimsenen sanayileşme stratejileri ve uygulanan ekonomi politikaları büyük farklılıklar göstermiştir. 1980 yılına kadar daha çok ithalata önem veren politika uygulanmış, 1980 yılından sonra ise, üretime dayalı ve ihracata dönük sanayileşme politikaları uygulanmıştır. 1995 yılında Gümrük Birliği’ne giriş Türk sanayisi ve ekonomisi için dönüm noktalarından biri olmuştur. Bu dönem başlangıçta Türkiye için biraz inişli çıkışlı olmakla birlikte, daha sonraki dönemde uluslararası pazarda söz sahibi olabilmek için yapılan yenilikçi çalışmalarla oldukça önemli atılımlara sahne olmuştur. Bu aşamada özel sektörün payı son derece önemlidir.

1980’li yıllarla birlikte dünya pazarına açılmaya başlayan Türkiye ekonomisinde 1990’lı yıllarla birlikte yeniden yapılanma süreci de başlamıştır. Bu süreçte tarım sektörünün ekonomik katma değer içindeki payı azalırken, sanayi ve hizmet sektörünün payında artış görülmüştür. 1980 yılında gsyih (gayri safi yurtiçi hasılası) içinde tarım yüzde 26,1, sanayi yüzde 19,3 ve hizmetler yüzde 54,6 oranında paya sahip iken, 2008 yılında sanayinin payı yüzde 19,5’e ve hizmet sektörünün payı yüzde 72,7’ye yükselmiş, tarım ise yüzde 7,8’e düşmüştür. Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK), 2013 yılı 4. Gayri safi yurtiçi hasıla verilerine göre ise, GSYH 2013 yılında bir önceki yıla göre sabit fiyatlarla yüzde 4’lük artışla 122 milyar 388 milyon TL olmuştur. İmalat sanayi, 2013 yılında bir önceki yıla göre % 3.8’lik artışla 29 milyar 446 milyon TL, yılın son çeyreğinde ise, % 4.4 artışla 31 milyar 245 milyon TL’ye ulaşmıştır. Kişi başına GSYH 2013 yılında 20 bin 531 TL (10 bin 782 dolar) olarak hesaplanmıştır. Kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla değeri 2012 yılında ise, 18 bin 846 TL, başka bir ifadeyle ise 10 bin 459 dolar idi. Buradan da anlaşılacağı üzere Türk ekonomisi gelişmiş ülke ekonomilerinin yapılarına doğru bir dönüşüm içerisinde. Sanayi sektörünün ülke ekonomisi içindeki payı çok değişmemesine rağmen, yapısal olarak çok önemli aşamalar kaydetmiştir.

Türkiye ekonomisi 2001 yılından bu yana önemli bir dönüşüm sürecinden geçmiş ve 2002-2008 yılları arasında hemen her yıl büyük bir büyüme başarısı göstermiştir. İhracat 2002’deki 36 milyar ABD Doları düzeyinden, 2008’de 132 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Bu değer 2013 yılında ise, 151 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. İthalat miktarımız ise, 2002’de 51 milyar ABD Doları, 2008’de 201 milyar ABD Doları ve 2013 yılında ise 251 milyar ABD Doları seviyelerine ulaşmıştır.

	İhracat		İthalat	
	Değer	Değişim	Değer	Değişim
Yıllar	Bin- \$	%	Bin- \$	%
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5
2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7
2011	134 906 869	18,5	240 841 676	29,8
2012	152 461 737	13,0	236 545 141	-1,8
2013	151 786 976	-0,4	251 649 892	6,4

Tablo 13: Türkiye ihracat- ithalat değerleri.

Türkiye'deki sanayi etkinliklerinde büyük ölçüde imalat sanayinin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Ana sektörler olarak; Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı, Tütün Ürünleri İmalatı, Tekstil Ürünleri İmalatı, Giyim Eşyası İmalatı, Ağaç ve Ağaç Mantarı Ürünleri İmalatı, Kâğıt Hamuru, Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri İmalatı, Basım ve Yayım; Plak, Kaset ve Benzeri Kayıtlı Medyanın Çoğaltılması, Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt İmalatı, Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı, Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı, Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı, Ana Metal Sanayi, Makine ve Teçhizatı Hariç; Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı, Büro Makineleri ve Bilgisayar İmalatı, Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı, Tıbbi Aletler; Hassas ve Optik Aletler ile Saat İmalatı, Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı Römork İmalatı, Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı ve Mobilya İmalatı ifade edilebilir.

Ülke ekonomisinde oldukça önemli bir yer tutan gıda ürünleri ve içecek imalatı, aynı zamanda en eski sanayi koludur. Topraktan alınan tarımsal ürüne dayalı bu sanayi, un ve unlu

ürünler, süt ve süt ürünleri, konserve, şeker, çay, çeşitli yem sanayisi ile içki sanayisidir. Özellikle Eskişehir, Konya, Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Bursa gibi şehirler gıda sanayinin (başta makarna olmak üzere, bisküvi, nişasta, irmik gibi) geliştiği alanlardır. Gıda sanayi içinde değerlendirilebilecek bir başka sanayi kolu da sebze ve meyve konserve sanayidir. Bu alanda, Bursa ve Çanakkale gibi sebzeciliğin yaygın ve yoğun yapıldığı illerimiz vardır. Ayrıca ülkenin iyi kalitede ürün üreten yörelerinden, örneğin, Bursa, İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük tüketim merkezlerinde meyve, reçel, marmelat ve sebze konserveleri, domates salçası fabrikaları ve atölyeleri bulunur. Ayrıca Gelibolu, Erdek, Çanakkale gibi kentlerimizde balık konservecilği yaygındır. Ülkemizde, hayvancılığın birinci derecede geçim kaynağı olan bölgelerimiz, örneğin Doğu Anadolu Bölgesinin Erzurum-Kars yöresi ile Karadeniz bölgesinin Doğu Karadeniz Bölümü, (Özelikle Trabzon çevresi) süt ve süt ürünlerinin, yoğun sanayi faaliyetlerinin yapıldığı bölgedir. Hayvansal yağ ile peynir, sütün fazlaca elde edildiği bölgelerde, dağınık şekilde yapılır. İnek sütünden elde edebilen yağ ve peynirler, kuzey ve kuzeydoğu bölgelerimizde aygın olduğu halde, koyun sütünden elde edilen ürünlerin Güneydoğu Anadolu'da (Urfa ve Diyarbakır) yaygındır. Yurdumuzda üzümünden alkollü içkiler yapan küçük imalathaneler ve fabrikalar çoğunlukla, İstanbul, İzmir, Ankara, Yozgat ve Kayseri'de bulunmaktadır. Bira fabrikaları İstanbul, Yozgat ve Kayseri'de kurulmuştur. Şarap fabrika ve yapım evleri, ülkenin birçok bölgesinde bulunmaktadır. Özellikle, yerel üzümlerden elde edilen bu şarapların bir bölümü Tekel tarafından bir bölümü ise özel sektör tarafından üretilmektedir. Ülkemizde üretilen şarap, nitelik ve yüksek alkol derecesi ile, dış piyasada alıcı bulmaktadır. Ülkemizde bitkisel yağ olarak zeytin yağı, ayçiçek yağı, mısır özü yağı ve son dönemlerde kanola yağı kullanılmaktadır. Ülkenin önemli yağlı hammaddesi olan zeytin yetiştiği bölgelerde çoğu küçük atölyeler halinde yağ presleri vardır. Bunların en fazla yoğunluk taşıdığı bölgeler Marmara ve Ege bölgeleridir. Yüksek kapasiteli ve kaliteli zeytin yağı üretimi yapan bu yörelerde sabun yapımı da önemlidir. Ülkenin daha başka yağ ve sabun fabrikaları da vardır. Bunlar yağlı hammaddenin yetiştiği bölgede değil getirildiği liman kentlerinde örneğin İzmir, Mersin, İstanbul'da kurulmuştur.

Tarımsal ham maddede kullanılan besin sanayisi kolları arasında çay ve yem sanayisini de belirtmek gerekir. Çay sanayisi üretim bölgesi olan Doğu Karadeniz kıyılarında kurulmuş olan çok sayıda fabrika ve atölyelerde yoğunlaşmıştır. Sayısı her sene artmasına karşılık fabrikalar yetişememekte, toplanan yaş yaprakların hemen hazırlanması gerekli olduğundan yeniden bir çok fabrika kurulmaktadır. Kuru çay üretimi her yıl giderek artmaktadır.

Tarım ürünlerinin geniş yer kaplaması ve ekilebilir geniş alanlarda modern tarım metotlarının uygulanabilmesi için cumhuriyet döneminde kurulması planlanan ve çok hızlı bir gelişme gösteren tarım araç ve gereçleri yapımı bugün ülkemizin pek çok yerinde yapılmaktadır. Başta İstanbul ve Adapazarı olmak üzere İzmir, Adana, Eskişehir ve Konya gibi kentlerimizin sanayi bölgesinde bu tür araç ve gereç üreten fabrikalar bulunmaktadır.

Yem sanayisi ise, hayvancılığımızın daha da verimli olabilmesi için son yıllarda özellikle önem kazanmıştır. Büyük kentlerde mezbaha ve besin sanayisi artıklarını, balıkçılık merkezlerinde tüketim artıklarını değerlendirmek için İstanbul, Trabzon, İzmir, Samsun, Ankara, Adapazarı da vb. fabrikalar kurulmuştur. Bu fabrikalar daha sonra yaygınlaşarak Eskişehir, Bandırma ve Mersin gibi çeşitli yerlerde de açılmaya başlamıştır.

Türkiye’de dokuma sanayisi son büyük gelişme göstermiş dış piyasalarda da etkili duruma gelmiştir. Ülkemizde dokuma sanayisinin bütün çeşitleri vardır. Bugün büyük fabrikalar halinde çalışan kuruluşlara ile son dönemde sayıları çok artan özel sektöre ait küçük ölçekli fabrikalar nedeniyle dokumacılık her yönden ilerlemiştir. Ülkemizde zamanla kaliteli kumaş dokuması için gerekli hammaddenin niteliği değiştirildi. Uzun lifli ince dokunabilecek pamuk türleri geliştirildi. Kaliteli yün ve yapağı önce ithal edildi daha sonra ülke içinde melezleme sistemi ile bu hammaddede de üretilmeye başladı. Böylece yünlü ve pamuklu dokuma fabrikaları genişletildiği gibi yenileri de kuruldu. Böylece dokuma sanayisi büyük bir gelişme göstermiş ülke gereksinimi dışında ihracatada geçilmiştir. Bugün ülke içinde dışardan sipariş alınarak Avrupa’nın ünlü kumaş firmalarına kumaş dokunarak ihraç edilmektedir. Pamuklu dokuma sanayisinin de İstanbul, Adana gibi merkezlerde ki kuruluşlara Cumhuriyet döneminde Kayseri, Nazilli, Malatya, Konya Ereğlisi ve daha sonrada Erzincan, Denizli, Adana, Tarsus, Antalya, Aydın, Manisa ,İzmir, Karaman ,Uşak, Adıyaman gibi kentlerde yenileri katılarak çeşitli iplik üretim ile pamuklu dokumalar yapılmaya başlanmıştır. Yün sanayisinde ise yün ipliği ,yünlü kumaş ile battaniye ve kilim gibi dokuma işleri ile trikotaj gibi örme işleri yer alır. Bursa, İstanbul, Ankara, Adana, Gaziantep ve İzmir de özel sektöre pek çok yeni fabrika ve atölyeler kurulmuştur. Bunun yanı sıra başta İstanbul olmak üzere pek çok kentte yapay liften kumaş dokunmakta, perde, çorap vb. üretilmektedir.

Ülkemizde beş yıllık sanayi planı uyarınca, doğrudan doğruya demir-çelik elde etmek üzere 1937 yılında Karabük’te bir fabrika açıldı ve hızla gelişti. Ülkenin gelişen ekonomik koşulları ve üretimin talebi karşılayamaması nedeni ile 1965 yılında ulaşım kolaylığı ve kömür havzasına yakınlığı gibi avantajlarda göz önüne alınarak Karadeniz Ereğli’sinde ikinci demir-çelik fabrikası kuruldu. Ülkenin üçüncü demir-çelik fabrikası ise İskenderun’da kurulmuştur. Fabrikalar yuvarlak demir, inşaat demirleri- raylar, levha, sac, teneke, tel, çelik ve çekme boruları üretmektedir. Bunun yanı sıra İzmir, Bursa, Sivas ve Kırıkkale’de demir-çelik fabrikaları bulunmaktadır. Ülkemizde oldukça bol bulunan alüminyum ile bakır madenlerinin enerjinin giderek artması ile birlikte metalürji sanayisi içindeki payı artmaktadır. Diyarbakır-Elazığ yöresindeki Maden de çıkarılan bakır cevheri ilk bakır alanıdır. Burada kurulan bakır ergitme sanayiside ülkede oldukça eskiye dayanan bir geçmişe sahiptir. Doğu Karadeniz bölümünde bulunan ve oldukça zengin bir cevher rezervine sahip olan Murgul’da da bakır yan sanayinin geliştiği görülmektedir. Karadeniz Bölgesinin Orta Karadeniz bölümünde de bakır üretim sahası bulunmaktadır. Batı Torosalar’da zengin boksit yataklarından çıkarılan cevher, Seydişehir’de kurulan alüminyum fabrikasında külçe,levha gibi yarı işlenmiş hale getirilmektedir. Bunların yanı sıra özellikle İstanbul-İzmit sanayisi bölgesinde ve diğer büyük sanayi bölgelerinde daha küçük boyuta özel sektöre ait alüminyum fabrikaları vardır. Ülkemizde demir-çelik üretiminin sağlanması bu maddeyi işleyen sanayi

kuruluşlarının gelişmesine de temel hazırlamaktadır. Özellikle askeri teçhizat üreten tesisler ile Makine ve Kimya sanayisi kurumları için de yer alan ve makine alet yedek parça üreten Kırıkkale’de bulunan bir çok fabrika bu alanda öncü tesislerdir. Bu tesisler oldukça geniş ve entegre olup çeşitli harp sanayi gereksinimi karşılamaktadır. Ayrıca uçak montaj ve bakım fabrikaları kurulmuştur. Ankara ve Eskişehir yakınlarında kurulan fabrikalarda aynı zamanda bakım ve tamir üniteleri ile doğrudan yedek parça üreten üniteler vardır. Adapazarı’n da kurulan tank üretim ve palet fabrikasında da askeri araç üretimi yapılmaktadır. Ülkenin önceleri montaj sanayi olarak başlayan araç yapımı daha sonraları yerli üretime doğru yönelmiştir. İlk kuruluşlar İstanbul, Tuzla, Gebze, Çayırova’da yer almıştır. Daha sonraki dönemlerde Bursa, İzmir ve Gaziantep’te de fabrikalar kurulmuştur. Otomotiv sanayisinin gelişmesi buna bağlı olarak oluşan yan sanayi ürünlerinde üretilmesine ortam hazırlanmıştır. Özellikle oto elektrik donanımı (Akü,pil,ampul,kablo v.b)gelişmiştir. Bunun yanı sıra beyaz eşya motorları üretilmektedir.

Kimya sanayisi ülkede,önceleri dağınık, küçük ölçüde ve ülkenin gereksinimini kısmen karşılayacak şekilde kurulmuştu. Fakat son yıllarda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ülkenin tarım ve sanayi alanında giderek artan isteği ,bu alanda büyük ve çeşitli kuruluşlara ihtiyacı artırmıştır. Böylece İzmit, Karabük, Bandırma, Karadeniz Ereğlisi, Elazığ (Maden), Bitlis (Tatvan), İstanbul, Bursa, Kütahya ve Kocaeli (Yarımca- Derince), İzmir (Aliağa) ve Kırıkkale’de kimya sanayi ve buna bağlı boya, petrokimya fabrikaları kurulmuştur.

Yurdumuz sanayi faaliyet alanları incelendiğinde temel olarak, serbest bölgeler, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri olmak üzere üç kısımdan söz etmemiz mümkündür. Bunun dışında; iş merkezleri, iş hanları/ pasajlar ve münferit sanayi alanlarından söz etmemiz mümkündür.

	Yerel birimin bulunduğu yer													
	Toplam		Serbest Bölge		Organize Sanayi Bölgesi		Küçük Sanayi Sitesi		İş Merkezi		İş Hanı/ Pasaj		Diğer	
	Yerel birim sayısı	İstihdam	Yerel birim sayısı	İstihdam	Yerel birim sayısı	İstihdam	Yerel birim sayısı	İstihdam	Yerel birim sayısı	İstihdam	Yerel birim sayısı	İstihdam	Yerel birim sayısı	İstihdam
Madencilik ve taşocaklığı	2 410	77 027	-	-	37	1 006	50	192	79	1 013	149	1 619	2 095	73 197
İmalat	272 482	2 183 286	134	7 825	11 081	371 957	47 584	191 400	6 349	80 711	18 941	85 291	188 393	1 446 102
Elektrik, Gaz , Su	4 206	96 430	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4 206	96 430
İnşaat	35 749	224 874	6	117	237	4 409	541	3 811	1 898	21 910	4 065	22 059	29 002	172 568
Toptan ve perakende ticaret	867 890	1 876 525	485	1 337	5 735	28 777	64 487	138 698	27 695	97 467	62 172	136 102	707 316	1 474 144
Otel, lokanta ve kahvehane	174 199	545 167	81	309	414	2 531	4 446	9 750	3 258	18 514	9 717	24 642	156 283	489 421
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	270 517	612 814	45	96	350	2 435	1 662	6 158	3 892	23 137	4 404	19 636	260 164	561 352
Mali aracı kuruluşların faaliyetleri	14 303	183 169	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14 303	183 169
Gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri	95 971	339 502	23	196	291	4 092	479	2 304	9 217	45 244	29 105	72 072	56 856	215 594
Eğitim	6 695	79 129	-	-	4	30	13	213	446	4 129	1 392	12 805	4 840	61 952
Sağlık işleri ve sosyal hizmetler	33 383	101 193	7	35	11	33	23	61	2 003	4 575	5 819	11 530	25 520	84 959
Diğer sosyal, Toplumsal ve Kişisel hizmet faaliyetleri	80 386	177 924	25	43	53	603	375	910	2 231	9 391	6 958	15 511	70 744	151 466
TOPLAM	1 858 191	6 497 040	806	9 958	18 213	415 873	119 660	353 497	57 068	306 091	142 722	401 267	1 519 722	5 010 354

Tablo 14: Türkiye’de ekonomik faaliyet kısımlarına ve yerel birimlerin bulunduğu yere göre yerel birim ve istihdam sayısı (2002). (Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>)

Tablo 14 incelendiğinde yurdumuzda genel olarak toplam yerel birim sayısının 1.8 milyon olduğunu ifade edebiliriz. Bu birimlerde istihdam edilen başka bir ifadeyle çalışan kişi sayısı ise, 6.4 milyondur. Yerel birimler kapsamında toptan ve perakende ticaret hizmetlerinin yapıldığı iş yeri sayısı 867. 890 ve istihdam edilen kişi sayısı ise 1.8 milyondur. İkinci sırada imalat sektörü gelmektedir. 272.482 birimde toplam 2.1 milyon kişi çalışmaktadır. Ulaştırma, dopolama ve haberleşme sektörlerinde 270.517 birimde 612 bin kişi sektöre hizmet etmektedir.

9.1. Sanayi Faaliyet Alanları

9.1.1. Sebest Bölgeler

En yaygın tanımıyla “Serbest Bölge” (free zone) , herhangi bir ülkenin ulusal egemenlik sınırları içerisinde bulunmakla birlikte, bu ülkenin gümrük sınırları dışında kalan; genellikle uluslararası liman veya havaalanı yakınlarında tesis edilen; firmaların çeşitli ithalat ve ihracat kısıtlamalarına maruz kalmaksızın, yoğun rekabet koşullarının yaşandığı uluslararası pazarlara girebilmelerine imkan sağlayan; endüstriyel park ve transit yükleme merkezi niteliğindeki, gümrük vergisi vb. sınırlayıcı faktörlerin en aza indirildiği “belirli alanlar” dır²⁶.

Serbest bölge kurulmasındaki temel mantık; özellikle sanayi malları üretim ve ihracatının arttırılmasına yönelik olarak, söz konusu ülkenin ihtiyaç duyduğu yabancı sermaye girişini teşvik etmektir. Ülke ekonominin yapısına ve özelliklerine bağlı olarak, iş imkanları, teknoloji transferi ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarını en aza indirme çabaları da serbest bölgelerin kuruluş nedenleri arasındadır.

Serbest bölgelerin kuruluş amaçlarını şu şekilde maddeleyebiliriz:

- 1-) Sanayi malları ihracatında artış sağlayarak döviz gelirlerinin arttırılması,
- 2-) Ülkeye yabancı sermaye girişini teşvik etmek ve üretim artışının sağlayarak dış pazarlarda daha fazla etkiye ulaşmak.
- 3-) İş imkanlarının arttırılması,
- 4-) Daha nitelikli insan gücünün sağlanması,
- 5-) İthalatın ucuzlatılması.

‘Serbest bölgelerin başlıca sakıncalarından bir tanesi, bölgede faaliyette bulunan yabancı firmaların yerli ülke malları ve firmaları ile rekabete girerek ticaret avantajının yabancı firmalara kaptırılması ile ithalatın artan bir eğilim göstermesine neden olmasıdır. Özellikle yabancı sermaye kuruluşlarının serbest bölgede daha ucuz üretim girdilerini başka

²⁶ <http://www.kalkinma.com.tr>

lkelerden sağlayarak üretim maliyetlerini azaltması, düşük fiyatla ithalat imkanı yaratarak serbest bölgenin kurulduğu ülkenin ithalatını arttırıcı yönde etkileyebilmektedir. Bu durum, ihracatı arttırmak amacıyla gelişmekte olan ülkelerde kurulan serbest bölgelerin kuruluş amaçlarından uzaklaşarak, ülkenin ekonomik kayıplara uğramasına yol açabilmektedir.

Diğer bir sakıncalı yn de, serbest bölgede yatırım yapan yabancı firmaların, yerli ülkenin üretim girdilerini üretimde kullanarak yerli ülke ile aynı ürünleri üretmesi halinde, dış piyasalarda yerli firmalar ile rekabete gitme ihtimallerinin bulunmasıdır. Böylece yerli ülke serbest bölgeler aracılığıyla ihracatını arttırmak isterken, istemeden de olsa, elindeki dış piyasaları yabancı firmalara ve özellikle de çok uluslu şirketlere kaptırabilmektedir.²⁷

Kurulacak bir serbest bölgenin yerinin belirlenmesi o bölgeden etkin olarak yararlanılabilmesi için, oldukça önemlidir.

Serbest bölgeler uluslararası ticari ilişkileri ilgilendirdiğinden, kurulduğu alanlar kesintisiz ulaşım ve iletişim ağına sahip olmalıdır. Küresel pazarlarla hızlı ve düzenli olarak haberleşme imkanlarının sağlanabilmesi için, uluslararası ulaşım bağlantılarının yanısıra; internet, telefon, faks ve posta hizmetleri alt yapısının gelişmiş ve kesintisiz srdrlebiliyor olması zorunludur.

Ayrıca, işçi sayısı ve niteliğinin belirlenmesi, doğal ve beşerî çevrenin özellikleri, serbest bölgenin kuruluş yeri seçimini ve hangi malların ticaret konusu olabileceğini belirginleştirir. Bu bölgeler aynı zamanda yabancı kalifiye elemanlarında çalıştığı alanlardır. Bu elemanlar için, serbest bölgede gerekli olan eğitim, sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetlerin sunulduğu tesislerin bulunması gerekmektedir.

Serbest bölgelerin kuruluş yeri seçiminde benimsenen kriterleri şu şekilde maddeleyebiliriz:

1-Uluslararası liman ya da havaalanına yakın başka bir ifadeyle lojistik açıdan önemli bölgeler olmalıdır.

2-Hinterlandın ve etki bölgesinin büyüklüğü göz önünde bulundurulmalıdır.

3- Kuvvetli bir iletişim ağına sahip olmalıdır.

4- Altyapı ve sosyal hizmetlerinin güçlü olması.

²⁷ <http://www.kalkinma.com.tr>

Türkiye’de varolan Serbest Bölgeleri şu şekilde sıralayabiliriz:²⁸

Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi

Ege Serbest Bölgesi

Antalya Serbest Bölgesi, Avrupa Serbest Bölge

Bursa Serbest Bölgesi

Denizli Serbest Bölgesi

Doğu Anadolu Serbest Bölgesi

Avrupa Serbest bölge

Gaziantep Serbest Bölgesi

İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi

İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Serbest Bölge

İstanbul Trakya Serbest Bölgesi

İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi

Kayseri Serbest Bölgesi

Kocaeli Serbest Bölgesi

Mardin Serbest Bölgesi

Mersin Serbest Bölge

Serbest Bölge Rize

Samsun Serbest Bölgesi

Trabzon Serbest Bölge

Tübitak Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi.

²⁸ <http://www.formacompany.com/tr/turkiye/turkiye-serbest-ticaret-bolgeleri>

Bu serbest bölgelerde 806 yerel birimde yaklaşık 9.958 kişi çalışmaktadır.

9.1.2. Organize Sanayi Bölgeleri

Organize Sanayi Bölgeleri (OSB), sanayinin uygun görülen alanlarda yapılmasını sağlamak, kentleşmeyi yönlendirmek, çevre sorunlarını önlemek, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, imalat sanayi türlerinin belirli bir plan dahilinde yerleştirilmeleri ve geliştirilmeleri amacıyla, sınırları, tasdikli arazi parçalarının gerekli alt yapı hizmetleriyle ve ihtiyaca göre tayin edilecek sosyal tesisler ve teknoparklar ile donatılıp planlı bir şekilde ve belirli sistemler dahilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan ve 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu hükümlerine göre işletilen mal ve hizmet üretim bölgeleridir.²⁹

‘OSB’ler özel sektör sanayi yatırımlarının belirli yörelere yönlendirilmesi, mevcut yatırımların desteklenerek teşvik edilmesi, gelişmekte olan sanayilerin arazi gereksinmelerinin karşılanması amacıyla kullanılan mekânsal teşvik araçlarıdır. Diğer taraftan OSB’ler genel anlamda; ulaşım, su, elektrik, kanalizasyon, banka, kantin, telefon, İnternet, doğal gaz ve ilk yardım gibi olanaklarla donatılmış uygun bir alanda teknik ve genel hizmetlerin de sağlandığı üretim ve yerleşim birimleridir. OSB’ler, sanayinin belirli bir program çerçevesinde bir arada üretim yapmalarına olanak sağlanacak şekilde örgütlenme, kentleşme ve sanayileşme ilişkilerini düzenleme, sanayi işletmelerinin çevrede yaratacağı olumsuz etkileri denetleyebilme, işletmelerin topluca yer aldıkları alanlarda daha kolay, ucuz ve kaliteli olarak üretim yapma ve uygun koşullarda alt yapı hizmetlerinden yararlanma imkânı sağlayarak, gelişen sanayi alanlarının geniş olanaklara kavuşturulmalarına olanak tanırırlar. Türkiye’de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminden itibaren OSB’lere büyük önem verilmiştir. Türkiye’de 1962 yılından bugüne kadar 131 OSB projesi, kamu kredi desteği ile tamamlanmıştır. 2010 yılı Yatırım Programı’nda 83 adet OSB projesi yer almakta olup, Yatırım Programı dışında olan projelerle birlikte bu sayı 261’dir. Bu OSB’lerde yaklaşık 37 bin işletme ve 820 bin çalışan bulunmaktadır. Görüleceği üzere OSB’ler ülkemiz sanayisinde önemli bir yere sahiptir³⁰.

9.1.3. Küçük Sanayi Siteleri

Küçük Sanayi Siteleri, minimum 20 işyerinden oluşan ve daha çok imalat ve tamirat işleriyle uğraşan küçük birimlerin yer aldığı, alt yapı hizmetleri ile idare, çırak okulu, satış mağazaları gibi sosyal ve kültürel kurumların da yer aldığı işyeri toplulukları olarak tanımlanabilir.

²⁹ <https://www.ito.org.tr>

³⁰ <http://geka.org.tr>

Sanayi sitelerinin yapım amacı;

1-Plansız ve denetimsiz bir şekilde yapılaşmış, çevre kirliliği ve plansız kentleşmeye neden olan dağınık şekildeki işyerlerini bir araya toplamak suretiyle, çevre sağlığına ve şehrin planlı gelişmesine katkıda bulunulması,

2- Benzer iş kollarında çalışan ve birbirini tamamlayıcı üretim yapan işletmelerin aynı site içinde toplanmasıyla, verimliliğin ve kar artışının sağlanması, ihtiyaçların daha ekonomik karşılanması,

3- Sanayinin az gelişmiş bölgelerde yaygınlaştırılması suretiyle, geri kalmış bölgelerin kalkınmalarının teşvik edilmesi,

4- Tarım alanlarının sanayide kullanılmasının önlenmesi,

5- Küçük sanayicilerde, ortak hareket etme, çevresel faktörlerin maliyetini paylaşma gibi katılımcı yönetim biçiminin geliştirilmesi,

sağlanmakta olup, sanayi siteleri içerisinde gelişimlerini tamamlayan işletmelerin, büyük işletmelere dönüşmeleri ve organize sanayi bölgelerinde yer almaları hedeflenmektedir.³¹

2002 yılı itibariyle yurdumuzda KSS'de toplam 119.660 adet yerel işletme mevcut idi. 2010 yılı itibariyle Küçük Sanayi Sitelerinde, 92.138 işyeri bulunmaktadır. İş yeri sayısının azalmasında, yerel işletmelerin zaman içinde gelişerek küçük işletmelerden büyük ölçekli işletmeler statüsüne çıkmış olması veya bazı ekonomik sebeplerden dolayı bir kısmının da kapanmış olması ihtimaliyle açıklamamız mümkündür. 2002 yılında Küçük Sanayi Sitelerindeki (KSS) yerel işletmelerde yaklaşık olarak 353.497 kişi istihdam edilmiş iken, 2010 yılında bu rakam 461.000 kişiye ulaşmıştır.

³¹ <http://www.sanayi.gov.tr>

Uygulamalar

Yakın çevrenizde yer alan bir Organize Sanayi bölgesini inceleyiniz.

Uygulama Soruları

İncelediğiniz organize sanayi bölgesinin faaliyetleri nelerdir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Türkiye'deki sanayi etkinliklerinde büyük ölçüde imalat sanayinin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Ana sektörler olarak; Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı, Tütün Ürünleri İmalatı, Tekstil Ürünleri İmalatı, Giyim Eşyası İmalatı, Ağaç ve Ağaç Mantarı Ürünleri İmalatı, Kâğıt Hamuru, Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri İmalatı, Basım ve Yayım; Plak, Kaset ve Benzeri Kayıtlı Medyanın Çoğaltılması, Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt İmalatı, Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı, Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı, Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı, Ana Metal Sanayi, Makine ve Teçhizatı Hariç; Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı, Büro Makineleri ve Bilgisayar İmalatı, Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı, Tıbbi Aletler; Hassas ve Optik Aletler ile Saat İmalatı, Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı Römork İmalatı, Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı ve Mobilya İmalatı ifade edilebilir.

Tarımsal hammaddede kullanılan besin sanayisi kolları arasında çay ve yem sanayisini de belirtmek gerekir. Çay sanayisi üretim bölgesi olan Doğu Karadeniz kıyılarında kurulmuş olan çok sayıda fabrika ve atölyelerde yoğunlaşmıştır. Sayısı her sene artmasına karşılık fabrikalar yetişememekte, toplanan yaş yaprakların hemen hazırlanması gerekli olduğundan yeniden birçok fabrika kurulmaktadır. Kuru çay üretimi her yıl giderek artmaktadır. Tarım ürünlerinin geniş yer kaplaması ve ekilebilir geniş alanlarda modern tarım metotlarının uygulanması için cumhuriyet döneminde kurulması planlanan ve çok hızlı bir gelişme gösteren tarım araç ve gereçleri yapımı bugün ülkemizin pek çok yerinde yapılmaktadır. Türkiye'de dokuma sanayisi son büyük gelişme göstermiş dış piyasalarda da etkili duruma gelmiştir. Ülkemizde dokuma sanayisinin bütün çeşitleri vardır. Bugün büyük fabrikalar halinde çalışan kuruluşlara ile son dönemde sayıları çok artan özel sektöre ait küçük ölçekli fabrikalar nedeniyle dokumacılık her yönden ilerlemiştir. Ülkemizde zamanla kaliteli kumaş dokuması için gerekli hammaddenin niteliği değiştirildi. Uzun lifli ince dokunabilecek pamuk türleri geliştirildi. Kaliteli yün ve yapağı önce ithal edildi daha sonra ülke içinde melezleme sistemi ile bu hammaddede de üretilmeye başladı. Böylece yünlü ve pamuklu dokuma fabrikaları genişletildiği gibi yenileri de kuruldu. Böylece dokuma sanayisi büyük bir gelişme göstermiş ülke gereksinimi dışında ihracata da geçilmiştir. Bugün ülke içinde dışardan sipariş alınarak Avrupa'nın ünlü kumaş firmalarına kumaş dokunarak ihraç edilmektedir. Pamuklu dokuma sanayisinin de İstanbul, Adana gibi merkezlerde ki kuruluşlara Cumhuriyet döneminde Kayseri, Nazilli, Malatya, Konya Ereğlisi ve daha sonrada Erzincan, Denizli, Adana, Tarsus, Antalya, Aydın, Manisa, İzmir, Karaman, Uşak, Adıyaman gibi kentlerde yenileri katılarak çeşitli iplik üretim ile pamuklu dokumalar yapılmaya başlanmıştır. Yün sanayisinde ise yün ipliği, yünlü kumaş ile battaniye ve kilim gibi dokuma işleri ile trikotaj gibi örme işleri yer alır. Bursa, İstanbul, Ankara, Adana, Gaziantep ve İzmir de özel sektörce pek çok yeni fabrika ve atölyeler kurulmuştur. Bunun yanı sıra başta İstanbul olmak üzere pek çok kentte yapay liften kumaş dokunmakta, perde, çorap vb. üretilmektedir.

En yaygın tanımıyla “Serbest Bölge” (free zone), herhangi bir ülkenin ulusal egemenlik sınırları içerisinde bulunmakla birlikte, bu ülkenin gümrük sınırları dışında kalan;

genellikle uluslararası liman veya havaalanı yakınlarında tesis edilen; firmaların çeşitli ithalat ve ihracat kısıtlamalarına maruz kalmaksızın, yoğun rekabet koşullarının yaşandığı uluslararası pazarlara girebilmelerine imkan sağlayan; endüstriyel park ve transit yükleme merkezi niteliğindeki, gümrük vergisi vb. sınırlayıcı faktörlerin en aza indirildiği “belirli alanlar”dır.

Organize Sanayi Bölgeleri (OSB), sanayinin uygun görülen alanlarda yapılmasını sağlamak, kentleşmeyi yönlendirmek, çevre sorunlarını önlemek, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, imalat sanayi türlerinin belirli bir plan dâhilinde yerleştirilmeleri ve geliştirilmeleri amacıyla, sınırları, tasdikli arazi parçalarının gerekli alt yapı hizmetleriyle ve ihtiyaca göre tayin edilecek sosyal tesisler ve teknoparklar ile donatılıp planlı bir şekilde ve belirli sistemler dâhilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan ve 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu hükümlerine göre işletilen mal ve hizmet üretim bölgeleridir.

Küçük Sanayi Siteleri, minimum 20 işyerinden oluşan ve daha çok imalat ve tamirat işleriyle uğraşan küçük birimlerin yer aldığı, alt yapı hizmetleri ile idare, çırak okulu, satış mağazaları gibi sosyal ve kültürel kurumların da yer aldığı işyeri toplulukları olarak tanımlanabilir.

Yukarıda ana hatlarıyla açıklanan bu bölümde Türkiye’de yer alan sanayi kolları ve sanayi alanlarına değinilmiş, konu dâhilinde Serbest Bölgeler, Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri gibi sanayi faaliyet sahaları ele alınmıştır.

Bölüm Soruları

1. 1995 yılında giriş Türk sanayisi ve ekonomisi için dönüm noktalarından biri olmuştur. Boş alana hangisi gelmelidir?

- a) Gümrük Birliğine
- b) Avrupa Ekonomik Topluluğuna
- c) Kömür Çelik Birliğine
- d) Organize sanayi bölgelerine
- e) OECD'ye

2. Aşağıdakilerden hangisi ülkemizdeki önemli sanayi şehirlerindendir?

- a) Erzincan
- b) Bursa
- c) Edirne
- d) Sivas
- e) Kütahya

3. Hayvancılığımızın daha da verimli olabilmesi için son yıllarda özellikle önem kazanmıştır. Büyük kentlerde mezbaha ve besin sanayisi artıklarını, balıkçılık merkezlerinde tüketim artıklarını değerlendirmek için İstanbul, Trabzon, İzmir, Samsun, Ankara, Adapazarı da vb. fabrikalar kurulmuştur. Bu tanım hangi sanayi koluna aittir?

- a) Çay sanayisi
- b) Dokuma sanayisi
- c) Petro-kimya sanayisi
- d) Gıda sanayisi
- e) Yem sanayisi

4. Ülkemizde beş yıllık sanayi planı uyarınca, doğrudan doğruya demir-çelik elde etmek üzere 1937 yılında bir fabrika açıldı ve hızla gelişti. Boşluğu tamamlayınız.

- a) Karabük'te
- b) İzmir'de
- c) Malatya'da
- d) Muş'ta
- e) Bursa'da

5. Aşağıdakilerden hangisi yurdumuz sanayi faaliyet alanları incelendiğinde söz edilebilecek sanayi alanlarından değildir?

- a) Serbest bölgeler
- b) Ev tipi imalathaneler
- c) Küçük sanayi siteleri
- d) Organize sanayi siteleri
- e) Münferit sanayi alanları

6. Aşağıdakilerden hangisi serbest bölgelerin kuruluş amaçlarından değildir?
- a) Sanayi malları ihracatında artış sağlayarak döviz gelirlerinin arttırılması
 - b) Ülkeye yabancı sermaye girişini teşvik etmek ve üretim artışının sağlayarak dış pazarlarda daha fazla etkiye ulaşmak.
 - c) AB'ye üyeliğin hızlandırılması
 - d) İthalatın ucuzlatılması
 - e) Daha nitelikli insan gücünün sağlanması,
7. Serbest bölgeler uluslararası ticari ilişkileri ilgilendirdiğinden, kurulduğu alanlar kesintisiz ve ağına sahip olmalıdır. Boşluğu tamamlayınız.
- a) Üretim/tüketim
 - b) İthalat/ihracat
 - c) Haberleşme/turizm
 - d) Ulaşım/iletişim
 - e) Arz/talep
8., genel anlamda; ulaşım, su, elektrik, kanalizasyon, banka, kantin, telefon, İnternet, doğal gaz ve ilk yardım gibi olanaklarla donatılmış uygun bir alanda teknik ve genel hizmetlerin de sağlandığı üretim ve yerleşim birimleridir. Boşluğu tamamlayınız.
- a) Serbest bölgeler
 - b) Organize sanayi bölgeleri
 - c) Sanayi siteleri
 - d) Demir-çelik atölyeleri
 - e) Motorlu taşıt imalathaneleri
9. minimum 20 işyerinden oluşan ve daha çok imalat ve tamirat işleriyle uğraşan küçük birimlerin yer aldığı, alt yapı hizmetleri ile idare, çırak okulu, satış mağazaları gibi sosyal ve kültürel kurumların da yer aldığı işyeri toplulukları olarak tanımlanabilir.
- a) Demir-çelik tesisleri
 - b) Petrol rafinerileri
 - c) Küçük sanayi siteleri
 - d) Esnaf ve sanatkârlar odası
 - e) Anonim şirketleri

10. 1963 yılında Planlı Kalkınma dönemiyle (1. Beş yıllık kalkınma planı 1963-1967) birlikte geliştirilmesi ekonomik kalkınma için en önemli politika alanlarından birisi olmuştur.Boşluğu tamamlayınız.

- a) Turizm sektörünün
- b) Madencilik sektörünün
- c) Tarım sektörünün
- d) Sanayi sektörünün
- e) Hizmet sektörünün

CEVAPLAR: 1- a, 2- b, 3- e, 4- a, 5- b, 6- c, 7- d, 8- b, 9- c, 10- d

10. TÜRKİYE’DE TİCARET FAALİYETLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde ticaretin ne olduğu, iç ticaret ve dış ticaret kavramlarıyla Türkiye'nin ticaret hacmini belirten veriler ele alınmıştır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Ticaret nedir?
- 2) İç ticaret nedir?
- 3) Dış ticaret nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın elde edileceği geliştirileceği	nasıl veya
Ticaret	Ticaret kavramı	Ders notları uygulama çalışmaları	
Dış ticaret	Dış ticaret kavramı	Ders notları istatistiksel veriler	ve
İç ticaret	İç ticaret kavramı	Ders notları istatistiksel veriler	ve

Anahtar Kavramlar

Ticaret, İ Ticaret, Dış Ticaret, Kliring, Takas

Giriş

Ticaret, malların üretim sürecinden tüketimine kadar geçen zamanda, ekonomik değeri taşıyan başka nesneler ile değiştirilmesi, alışı ve satışı anlamında kullanılmaktadır. Ticaretin insanlık tarihindeki ilk şekli takastır. Takas yöntemiyle, mal ve hizmetler birbiri karşılığında değiş tokuş edilirdi.

10. Türkiye’de Ticaret Faaliyetleri

Ticaretin ortaya çıkış nedeni, insanın ihtiyaçlarını karşılama arzusudur. Üretimin ve kaynakların kısıtlı olmasından dolayı insan, kendinde olmayan mal veya hizmeti bir başkasından sağlamak istemiş, bunun için de kendinde bulunan mallar ile değiş tokuş yapmaya başlamıştır. Daha sonra iş bölümünün gelişmesi ve ticari malların çeşitlerinin artması ile, ortak bir değişim aracına ihtiyaç duyulmaya başlamıştır. Böylelikle ekmek, altın, fasulye, inci gibi mallar, para gibi bir değişim aracı olarak kullanılmaya başlamıştır. Paranın keşfi, ticaretin kolaylaşmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Taşımacılığın ve iletişimin de gelişmesi ile birlikte ticaret bugünkü halini almıştır. Bu gelişim sırasında da içinde bulunduğumuz ekonomik sistem gelişmiş, ticareti düzenleyici kanunlar yapılmıştır. Günümüzde ticaret, ekonominin merkezinde yer almaktadır.

Ticari faaliyetlerin gelişmesinde en önemli unsurlardan biri ulaşım dır. Geçmişten günümüze önemini koruyan, sahanın nüfusunu arttıran, şehirlerin kurulmasında, bölgelerin kalkınmasında ve gelişerek iktisadi bakımdan daha elverişli bir konuma sahip olmasında en önemli iktisadi unsurlardan biridir. Bir bölgenin ulaşım imkanlarının kolay olması, erişilebilirlik özelliğinin rahatlıkla sağlanabilmesi o bölgenin daima dikkat çekerek, çekicilik kazanmasına neden olur. Bu bağlamda Ege havzalarının, ulaşım özellikleri bakımından son derece elverişli şartlara sahip olduğu görülmektedir. Bu sahaların ulaşım imkanları bakımından önemi, Ege kıyılarından Anadolu’nun iç kısımlarına ulaşabilme olanağı sağlayan yol güzergahları üzerinde olmalarıdır. Ege havzalarından en kuzeyde yer alan Bakırçay Havzasının ulaşım imkanları bakımından sağladığı avantajlar, diğer Ege Havzalarında da olduğu gibi tarihi dönemler içinde dikkat çekmiştir. Bakırçay Havzasında olduğu gibi alüvyal havzalarda yer alan şehirler gelişimlerini büyük oranda tarımla birlikte ticarete de borçludurlar. Bu nedenle bu havzalarda güçlü şehir devletleri kurulmuştur. Pergamon da (Bergama) bunlardan biridir. Özellikle deniz ticaretine dayalı bir ulaşım sisteminin varlığı Pergamon şehriyle birlikte tüm Bakırçay Havzasının önem kazanmasına sebep olmuştur. Özellikle Roma döneminde Ege deniz yolları çok önemliydi. Venedik, Cenova, Floransa gibi limanlardan yüklenen mallar Batı Anadolu kıyılarından iç kesimlere sevk ediliyordu. Yine aynı şekilde doğrudan karayoluyla Ege kıyılarına ulaştırılan çeşitli mallarda Pergamon (Bergama) limanlarından, Elaia (Dikili), Pitane (Zeytindağ), Phokaian (Foça), Smyrna (İzmir), Miletos (Milet) gibi limanlardan Batı Akdeniz’deki limanlara oradan da kuzey Avrupa’ya sevk ediliyordu.

Benzer şekilde, Anadolu topraklarında kurulan devletler ve beylikler topraklarının üzerinden İpek Yolu geçtiği için ticarete büyük önem vermişlerdir. İpek yolu Çinden başlayıp Anadolu üzerinden Avrupa’ya ulaşan dünyaca ünlü bir ticaret yoludur. Coğrafi konumu nedeniyle, eski çağlardan beri doğu ile batı arasında bir köprü işlevi gören Anadolu, İpek Yolunu en önemli kavşak noktalarından biri olmuştur. Orta Çağ’da, İpek Yolları Çin’den başlayıp Orta Asya’da bir çok güzergah izleyerek ve Anadolu’yu geçtikten sonra, Trakya üzerinden Avrupa’ya uzanmıştır. Ayrıca, Ege kıyılarında Efes ve Milet, Karadeniz’de

Trabzon ve Sinop, Akdeniz’de Alanya ve Antalya gibi önemli limanları kullanarak deniz yolu ile de Avrupa’ya ulaşmıştır.

Anadolu’da İpek Yolu;

Kuzeyde : Trabzon, Gümüşhane, Erzurum, Sivas, Tokat, Amasya, Kastamonu, Adapazarı, İzmit, İstanbul, Edirne,

Güneyde : Mardin, Diyarbakır, Adıyaman, Malatya, Kahramanmaraş, Kayseri, Nevşehir, Aksaray, Konya, Isparta, Denizli, Antalya merkezlerini izlemektedir.

Ayrıca, Erzurum, Malatya, Kayseri, Ankara, Bilecik, Bursa, İznik, İzmit, İstanbul güzergahının da kullanıldığı bilinmektedir.

Selçuklular, Anadolu’daki ticari faaliyetleri canlı tutmak, güvenliği sağlamak amacıyla önlemler almışlar ve bu yollar üzerinde hanlar ve kervansaraylar inşa etmişlerdir.

Türkler, Anadolu’da fethettikleri her şehirde imar faaliyetlerine giriştiler ve ticareti arttırmak için hanlar , kervansaraylar inşa ettiler. Özellikle önemli ticaret yolları üzerinde inşa edilen bu hanlar tüccarların cinsine ve ihtisasına göre ayrılmıştır: Örneğin Pamuk Hanı, Bezzazlar Hanı, Şekerciler Hanı, Saraçlar hanı gibi türlü ticaret yapan ve tüccarları barındıran hanlardır. Daha sonraki yıllarda ticareti teşvik niyetiyle günümüz sigortası gibi güvenceler verildi.

Türkiye 1929 bunalımı karşısında, kalkınmasını sağlayabilmek için ihracat ve ithalatını artırmak zorundaydı, Türkiye Cumhuriyeti bunu sağlayabilmek için çeşitli politikalar izledi.

Türkiye 1933’de dış ödemelerde uygulamasına başlanan kliring ve takas sistemini uyguladı. Kliring sistemi malını alanın, malını alma ilkesine dayanır. Bu sistemde ithalat ihracata bağlandığından, ihracat teşvik edilmiş olur. Nitekim, Türk Hükümeti mümkün olduğu kadar bütün ülkelerle kliring ve takas anlaşması yapmaya çaba harcadı ve Türkiye ile ticaret ve ödeme anlaşması yapan ülkelere, ithalata öncelik tanıdı. Ayrıca ihraç mallarının standardizasyonuna önem verilerek, ihracat bu yönden de teşvik edildi 10/06/1930 tarih ve 1705 sayılı Kanun ile Hükümete tedbir alma yetkisi verilerek, ihraç edilen fındık ve yumurtadan başlayarak, ihraç mallarında kalite kontrolüne gidildi. Önceleri çeşitli merciler tarafından yürütülen bu iş 1934’te kurulan Türkofis’e devredildi. Ofise, kontrol ve teftiş görevi yanında piyasa araştırmaları yapma ve uluslararası ticaret ve ödeme anlaşmalarını hazırlama görevi de verildi.

Çok genel bir ifadeyle üretilen mal ve hizmetlerin alınıp satılması olarak tanımlanabilen ticaret, iç ve dış olmak üzere iki kısma ayrılır.

10.1. İç Ticaret

İç ticaret; ülke sınırları içinde, bölge ve bölümler arasında yapılan ticarettir.

Türkiye’de çok canlı bir iç ticaret vardır. Bunda etkili olan faktörler şunlardır:

1. Sanayi kuruluşlarının dengesiz dağılımı.
2. Bölgeler arasında yetişen tarım ürünlerinin farklı olması
3. Nüfusun dengesiz dağılımı
4. Bölgeler arası sosyo- kültürel farklılıklar

Türkiye’de iç ticaretle ilgili alım satımlar, toptancı halleri, borsa, pazar, fuar, panayır ve büyük mağazalar gibi merkezlerde yapılır. Bu merkezlerin çok sayıda bulunduğu büyük şehirler ticaretin geliştiği yerlerdir.

Türkiye’de ticaretin geliştiği çok sayıda merkez vardır. Bu merkezlerin başında İstanbul gelir. İstanbul’da ticaretin gelişmesinde nüfusun yoğun olması, sanayinin gelişmiş olması ve ulaşım faaliyetlerinin yoğun olması etkili olmuştur. Diğer önemli ticaret merkezlerimiz ise İzmir, Ankara, Adana, Bursa, Kayseri, Konya ve Gaziantep’tir.

Ülkemizde bir diğer ticaret şeklide kırsal kesimle şehirler arasında yapılmaktadır. Kırsal kesimlerden şehirlere tarım ürünleri ve sanayi hammaddeleri gönderilirken, şehirlerden kırsal kesimlere çeşitli sanayi ürünleri gönderilmektedir.

Ülkemizde ticaret hayatının yoğun olduğu bazı merkezler *ticaret şehirleri* özelliği kazanmışlardır. Bunlar, İstanbul, Bursa, İzmit, İzmir, Denizli, Adana, Gaziantep, Diyarbakır, Ankara, Konya, Kayseri, Samsun, Trabzon, Erzurum ve Malatya gibi illerdir. Bu merkezlerde ticaretin gelişmesinde, ulaşım yolları üzerinde bulunmalarının büyük etkisi olmuştur.

10.2. Dış Ticaret

Bir ülkenin başka ülkelerle yaptığı alışverişe ise, dış ticaret denilmektedir. Başka bir ifadeyle Ülkeler arasında çeşitli malların alınıp satılmasına dış ticaret denir. Bir ülkenin başka ülkelere mal satmasına dış satım (ihracat), başka ülkelere mal almasına dış alım (ithalat) denir. Dış alım ve dış satım o ülkenin dış ticaretini oluşturur. Bir ülkenin ihracat ve ithalat faaliyetlerinin toplam değerine dış ticaret hacmi denir. Bir ülkenin dış satımdan elde ettiği gelir dış alım giderinden fazla ise dış ticaret fazlası, az ise dış ticaret açığı oluşur.

Ülkemizde dış ticaret hacmi zaman içinde artmakla birlikte istenen seviyeye ulaşamamıştır. Özellikle ihracatta istenen seviye yakalanamadığı için ithalat giderleri ihracat gelirlerinden fazla olduğundan dış ticaretimiz açık vermektedir.

Dış ticaretin para karşılığına dış ticaret hacmi denir. Gelişmiş ülkelerde dış ticaret hacmi fazla, gelişmemiş ülkelerde düşüktür. Yine, gelişmiş ülkelerde ihracat (dış satım), genelde ithalattan (dış alım) daha fazladır. Bu ülkeler dışarıdan daha çok hammadde alıp, işlenmiş sanayi ürünleri satarlar. Başka bir ifadeyle ham maddeyi mamül madde haline getirip satar ve oldukça büyük oranda kar sağlarlar. Az gelişmiş ülkeler ise dışardan daha çok işlenmiş (mamül) sanayi ürünleri alıp, dışarıya tarım ürünleri veya ham maddeler satarlar.

	İhracat		İthalat	
	Değer	Değişim	Değer	Değişim
Yıllar	Bin- \$	%	Bin- \$	%
1923	50 790		86 872	
1924	82 435	62,3	100 462	15,6
1925	102 700	24,6	128 953	28,4
1926	96 437	-6,1	121 411	-5,8
1927	80 749	-16,3	107 752	-11,3
1928	88 278	9,3	113 710	5,5
1929	74 827	-15,2	123 558	8,7
1930	71 380	-4,6	69 540	-43,7
1931	60 226	-15,6	59 935	-13,8
1932	47 972	-20,3	40 718	-32,1
1933	58 065	21,0	45 091	10,7
1934	73 007	25,7	68 761	52,5
1935	76 232	4,4	70 635	2,7
1936	93 670	22,9	73 619	4,2
1937	109 225	16,6	90 540	23,0
1938	115 019	5,3	118 899	31,3
1939	99 647	-13,4	92 498	-22,2

1940	80 904	-18,8	50 035	-45,9
1941	91 056	12,5	55 349	10,6
1942	126 115	38,5	112 879	103,9
1943	196 734	56,0	155 340	37,6
1944	177 952	-9,5	126 230	-18,7
1945	168 264	-5,4	96 969	-23,2
1946	214 580	27,5	118 889	22,6
1947	223 301	4,1	244 644	105,8
1948	196 799	-11,9	275 053	12,4
1949	247 825	25,9	290 220	5,5
1950	263 424	6,3	285 664	-1,6
1951	314 082	19,2	402 086	40,8
1952	362 914	15,5	555 920	38,3
1953	396 061	9,1	532 533	-4,2
1954	334 924	-15,4	478 359	-10,2
1955	313 346	-6,4	497 637	4,0
1956	304 990	-2,7	407 340	-18,1
1957	345 217	13,2	397 125	-2,5
1958	247 271	-28,4	315 098	-20,7
1959	353 799	43,1	469 982	49,2
1960	320 731	-9,3	468 186	-0,4
1961	346 740	8,1	507 205	8,3
1962	381 197	9,9	619 447	22,1

1963	368 087	-3,4	687 616	11,0
1964	410 771	11,6	537 229	-21,9
1965	463 738	12,9	571 953	6,5
1966	490 508	5,8	718 269	25,6
1967	522 334	6,5	684 669	-4,7
1968	496 419	-5,0	763 659	11,5
1969	536 834	8,1	801 236	4,9
1970	588 476	9,6	947 604	18,3
1971	676 602	15,0	1 170 840	23,6
1972	884 969	30,8	1 562 550	33,5
1973	1 317 083	48,8	2 086 216	33,5
1974	1 532 182	16,3	3 777 501	81,1
1975	1 401 075	-8,6	4 738 558	25,4
1976	1 960 214	39,9	5 128 647	8,2
1977	1 753 026	-10,6	5 796 278	13,0
1978	2 288 163	30,5	4 599 025	-20,7
1979	2 261 195	-1,2	5 069 432	10,2
1980	2 910 122	28,7	7 909 364	56,0
1981	4 702 934	61,6	8 933 374	12,9
1982	5 745 973	22,2	8 842 665	-1,0
1983	5 727 834	-0,3	9 235 002	4,4
1984	7 133 604	24,5	10 757 032	16,5
1985	7 958 010	11,6	11 343 376	5,5

1986	7 456 726	-6,3	11 104 771	-2,1
1987	10 190 049	36,7	14 157 807	27,5
1988	11 662 024	14,4	14 335 398	1,3
1989	11 624 692	-0,3	15 792 143	10,2
1990	12 959 288	11,5	22 302 126	41,2
1991	13 593 462	4,9	21 047 014	-5,6
1992	14 714 629	8,2	22 871 055	8,7
1993	15 345 067	4,3	29 428 370	28,7
1994	18 105 872	18,0	23 270 019	-20,9
1995	21 637 041	19,5	35 709 011	53,5
1996	23 224 465	7,3	43 626 642	22,2
1997	26 261 072	13,1	48 558 721	11,3
1998	26 973 952	2,7	45 921 392	-5,4
1999	26 587 225	-1,4	40 671 272	-11,4
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0
2001	31 334 216	12,8	41 399 083	-24,0
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5
2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8

2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7
2011	134 906 869	18,5	240 841 676	29,8
2012	152 461 737	13,0	236 545 141	-1,8
2013	151 786 976	-0,4	251 649 892	6,4

Tablo 15: Yıllara göre dış ticaretimiz. Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 15’te belirtildiği üzere Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında çok az olan dış ticaret hacmi, artan nüfus ve canlanan ekonomiye bağlı olarak artış göstermiştir. 1970’li yıllara kadar Türkiye’de, dış ticaret hacmi düşük, ihracatta tarım ve maden ürünleri, ithalatta ise daha çok işlenmiş sanayi ürünleri önemliydi.

1980’li yıllardan sonra ise, dış ticaret hacmi artmıştır. İhracatta sanayi ürünlerinin payı % 90’lara çıkmış, ithalatta ise teknik donanım, yatırım malları ve hammaddelerin oranı artmıştır. 1980’den sonra uygulanan etkin dış politikalarımız sonucu ihracat değerimiz 151 milyar dolara , ithalatımız ise, 251 milyar dolara ulaşmıştır.

(Milyon Dolar)	YILLIK								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İHRACAT	73.476	85.535	107.272	132.027	102.143	113.883	134.907	152.462	151.787
İTHALAT	116.774	139.576	170.063	201.964	140.928	185.544	240.842	236.545	251.650
DIŞ TİCARET HACMİ	190.251	225.111	277.334	333.991	243.071	299.428	375.749	389.007	403.437
DIŞ TİCARET AÇIĞI	-43.298	-54.041	-62.791	-69.936	-38.786	-71.661	-105.935	-84.083	-99.863
İHRACAT / İTHALAT (%)	62,9	61,3	63,1	65,4	72,5	61,4	56,0	64,5	60,3
İHRACAT / GSMH (%)	15,3	16,2	16,5	17,8	16,6	15,6	17,4	19,4	18,5
İTHALAT / GSMH (%)	24,3	26,5	26,2	27,2	22,9	25,4	31,1	30,1	30,7

Tablo 16: Türkiye 2005- 2013 Dış ticaret istatistikleri. (Kaynak: <http://www.ekonomi.gov.tr>)

Tablo 16’da 2005- 2013 yılları arasındaki dış ticaret verilemiz değerlendirilmektedir. Buna göre Türkiye Dış ticaret hacmi 190 milyar dolardan 2013 yılında 403 milyar doara çıkmıştır. İhracat (dış satım), ithalat (dış alım) oranlarımız ise % 62,9’dan 60,3’e ulaşmıştır. İhracatımızın Gayri Safi Milli Harcama oranı %15,3’ten 18,5’e çıkmıştır. İthalat oranımız ise %24,3’dan % 30,7’ye yükselmiştir.

Ülke Grubu	Toplam 1000 \$
	134 906 869
A-AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB-27)	62 347 441
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	2 544 721
C-DİĞER ÜLKELER	70 014 706
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	12 976 364
2-Kuzey Afrika	6 700 805
3-Diğer Afrika	3 633 016
4-Kuzey Amerika	5 459 299
5-Orta Amerika ve Karayipler	626 293
6-Güney Amerika	1 840 351
7-Yakın ve Orta Doğu	27 934 772
8-Diğer Asya	10 199 361
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	480 755
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	163 690
Seçilmiş ülke grupları	
1-OECD Ülkeleri	67 113 921
2-EFTA Ülkeleri	1 887 252
3-Karadeniz Ekonomik İşbirliği	17 767 964
4-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	9 291 735

5-Bağımsız Devletler Topluluğu	13 376 636
6-Türk Cumhuriyetleri	5 039 884
7-İslam İşbirliği Teşkilatı	37 325 434

Tablo 17: Ülke Gruplarına göre ihracat miktarımız. (2011) Kaynak: TUIK

Tablo 17’de belirtilen ülke grupları incelendiğinde Avrupa Birliği Ülkeleri, OECD Ülkeleri, İslam İşbirliği Teşkilatı’na üye ülkeler ile Diğer ülkeler grubunda değerlendirilen (AB Hariç Avrupa ülkeleri, Kuzey Afrika, Diğer Afrika, Kuzey Amerika vs.) ülkelere ihracat yaptığımız görülmektedir. Bu ülkelere yapılan başlıca ihracat ürünlerimiz ise şunlardır.

Başlıca İhraç Ürünlerimiz

1. Tarım ürünleri (Pamuk, fındık, tütün, baklagiller, kuru ve yaş meyveler)
2. Dokuma ve tekstil ürünleri
3. Hayvan ve hayvansal ürünler (Deri, yumurta, yün, tiftik)
4. Bitkisel yağlar
5. Bazı dayanıklı tüketim malları (Televizyon, buzdolabı, vs.)
6. İpekli dokuma ve giyim eşyaları
7. Mobilya, çimento, cam ve seramik ürünleri
8. Madenler (krom, bakır, cıva, demir, bor, tuz)

TOPLAM	240 841 676
A-AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB-27)	91 128 441
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	1 038 057
C-DİĞER ÜLKELER	148 675 179
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	35 979 193
2-Kuzey Afrika	3 342 055
3-Diğer Afrika	3 424 658
4-Kuzey Amerika	17 345 670

5-Orta Amerika ve Karayipler	903 455
6-Güney Amerika	4 500 367
7-Yakın ve Orta Doğu	20 439 413
8-Diğer Asya	53 143 945
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	806 922
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	8 789 500
Seçilmiş ülke grupları	
OECD Ülkeleri	121 327 626
Avrupa Serbest Ticaret İşbirliği (EFTA)	5 845 716
Karadeniz Ekonomik İşb.Teşkilatı (KEİ)	38 770 165
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)	17 305 837
Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT)	33 159 169
Türk Cumhuriyetleri	3 642 096
İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)	31 417 773

Tablo 18: Ülke Gruplarına göre ithalat miktarımız (2011) Kaynak: TUIK

Türkiye ticaret hayatında verilen ithalat değerleri incelendiğinde (Tablo 18) ihracatta önemli olan ülke gruplarının ithalatta da etkili olduğunu görmekteyiz. Bu ülkelerle yaptığımız karşılıklı ticaret anlaşmaları sonucunda satın aldığımız ürünler şu şekilde belirtilmiştir.

Fabrika kurmaya yarayan aletler, ham petrol, ilaç ve kimyasal maddeler, elektronik araçlar, motorlu araçlar, silah, optik araçlar, tropikal ziraat ürünleri (muz, kahve, hurma, pirinç).

FASIL ADI	OCAK - NİSAN	
	2013	2014
Canlı hayvanlar	3.057	7.807
Etler ve yenilen sakatat	197.736	213.441
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	174.190	217.643
Süt ürünleri; yumurtalar; tabii bal; diğer yenilebilir hayvansal menşeli ürünler	201.555	290.714
Diğer hayvansal menşeli ürünler (kıl, kemik, boynuz, fildişi, mercan, bağırsak, vb.)	21.837	24.979
Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler; yumrular, kökler ve benzerleri; kesme çiçekler ve süs yaprakları	33.785	39.909
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	422.243	486.328
Yenilen meyvalar ve yenilen sert kabuklu meyvalar; turunçgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	1.165.233	1.194.321
Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat	48.822	59.321
Hububat	14.600	41.369
Değirmencilik ürünleri; malt; nişasta; inülin; buğday gluteni	314.526	394.666
Yağlı tohum ve meyvalar; muhtelif tane, tohum ve meyvalar; sanayiide ve tıpta kullanılan bitkiler; saman ve kaba yem	146.417	132.224
Lak; sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülasalar	3.815	3.570
Örölmeye elverişli bitkisel maddeler; tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan bitkisel ürünler	8.638	7.649
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar; yemeklik katı yağlar; hayvansal ve bitkisel mumlar	412.777	387.407
Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar veya diğer su	29.911	34.197

omurgasızlarının müstahzarları		
Şeker ve şeker mamulleri	221.023	226.252
Kakao ve kakao müstahzarları	195.277	230.950
Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri	512.928	584.991
Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	540.585	647.426
Yenilen çeşitli gıda müstahzarları (kahve hülusalari, çay hülusalari, mayalar, soslar, diyet mamaları, vb.)	252.884	271.107
Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	88.229	102.283
Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	60.385	72.226
Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	365.705	348.010
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	824.776	795.877
Metal cevherleri, cüruf ve kül	635.613	466.758
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümenli maddeler; mineral mumlar	2.094.839	1.850.797
Anorganik kimyasallar; kıymetli metal, radyoaktif element, metal ve izotopların organik-anorganik bileşikleri	402.868	426.544
Organik kimyasal ürünler	215.225	185.469
Eczacılık ürünleri	228.973	265.295
Gübreler	26.948	52.223
Debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülusalari; tanenler; boyalar, pigmentler,vb; vernikler, vb; macunlar; mürekkepler	227.501	237.965
Uçucu yağlar ve rezinoitler; parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	207.323	246.322

Sabunlar, yüzey-aktif organik maddeler, yıkama-yağlama müstahzarları, mumlar,bakım müstahzarları, dişçilik müstahzarları	283.550	314.987
Albüminoid maddeler; değişikliğe uğramış nişasta esaslı ürünler; tutkallar; enzimler	61.251	56.032
Barut ve patlayıcı maddeler; pirotekni mamulleri; kibritler; piroforik alaşımlar; ateş alıcı maddeler	7.276	7.842
Fotoğrafçılıkta veya sinemacılıkta kullanılan eşya	9.724	7.880
Muhtelif kimyasal maddeler (biodizel, yangın söndürme maddeleri, dezenfektanlar, haşarat öldürücüler, vb.)	178.124	189.007
Plastikler ve mamulleri	1.696.083	1.966.952
Kauçuk ve kauçuktan eşya	823.129	948.063
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	53.954	70.370
Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları; seyahat eşyası, el çantaları vb mahfazalar; hayvan bağırsağından mamul eşya	130.415	133.580
Kürkler ve taklit kürkleri; bunların mamulleri	42.403	42.246
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	194.942	274.986
Mantar ve mantardan eşya	237	258
Hasırdan, sazdan veya örülmeye elverişli diğer maddelerden mamuller; sepetçi ve hasırcı eşyası	328	637
Odun veya diğer lifli selülozik maddelerin hamurları; geri kazanılmış kağıt veya karton (döküntü, kırpıntı ve hurdalar)	6.180	10.631
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	365.237	402.587
Basılı kitaplar, gazeteler, resimler ve baskı sanayiinin diğer mamulleri; el ve makina yazısı metinler ve planlar	29.246	27.255
İpek	868	1.108
Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılından	67.080	58.972

iplik ve dokunmuş mensucat		
Pamuk	666.770	672.232
Dokumaya elverişli diğer bitkisel lifler; kağıt ipliği ve kağıt ipliğinden	8.472	9.112
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	541.380	613.645
Sentetik ve suni devamsız lifler	436.202	483.668
Vatka, keçe ve dokunmamış mensucat; özel iplikler; sicim, kordon, ip, halat ve bunlardan mamul eşya	165.884	188.654
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	685.500	746.927
Özel dokunmuş mensucat; tuftedilmiş dokunabilir mensucat;dantela;duvar halıları; şeritçi ve kaytancı eşyası; işlemler	195.978	204.673
Emdirilmiş, sıvanmış, kaplanmış veya lamine edilmiş dokunabilir mensucat; dokunabilir maddelerden teknik eşya	112.415	121.801
Örme eşya	561.361	577.520
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	2.890.786	3.248.455
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	1.964.171	2.126.936
Dokunabilir maddelerden hazır eşya; takımlar; kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya; paçavralar	690.260	766.478
Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksamı	252.179	287.204
Başlıklar ve aksamı (şapka, kasket, koruyucu başlıklar vb.)	6.102	8.346
Şemsiyeler, güneş şemsiyeleri, bastonlar, iskemle bastonlar, kamçılar, kırbaçlar ve bunların aksamı	2.824	2.015
Hazırlanmış ince ve kalın kuş tüyleri ve bunlardan eşya; yapma çiçekler; insan saçından eşya	620	578

Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya	429.602	474.294
Seramik mamulleri	312.514	354.694
Cam ve cam eşya	311.743	368.169
İnciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller; taklit mücevherci eşyası; metal paralar	2.942.356	3.877.870
Demir ve çelik	3.750.242	3.353.988
Demir veya çelikten eşya	1.974.864	2.101.397
Bakır ve bakırdan eşya	473.879	530.439
Nikel ve nikelden eşya	10.925	5.306
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	765.243	844.277
Kurşun ve kurşundan eşya	4.163	5.067
Çinko ve çinkodan eşya	7.183	6.974
Kalay ve kalaydan eşya	263	258
Diğer adi metaller (tungsten, molibden, tantal, magnezyum, kobalt, bizmut, kadmiyum, vb.); sermetler; bunlardan eşya	3.870	4.897
Adi metallerden aletler, bıçakçı eşyası ve sofrta takımları; adi metallerden bunların aksam ve parçaları	70.600	76.645
Adi metallerden çeşitli eşya (kilit, kasa, mobilya tertibatı, vb.)	245.843	295.075
Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler; bunların aksam ve parçaları	4.132.604	4.539.709
Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları; aksam-parça-aksesuarı	2.866.211	3.220.191
Demiryolu vb hatlara ait taşıtlar ve malzemeler, bunların aksam-parçaları; mekanik trafik sinyalizasyon cihazları	91.539	34.463

Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları; bunların aksam, parça, aksesuarı	5.438.095	6.081.641
Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçalar	191.407	213.098
Gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar	323.575	314.446
Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar; bunların aksam, parça ve aksesuarı	197.412	236.359
Saatler ve bunların aksam ve parçaları	9.550	11.116
Müzik aletleri; bunların aksam, parça ve aksesuarı	2.790	3.676
Silahlar ve mühimmat; bunların aksam, parça ve aksesuarı	119.796	149.533
Mobilyalar, yatak takımları; aydınlatma cihazları; reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb; prefabrik yapılar	880.875	958.518
Oyuncaklar, oyun ve spor malzemeleri; bunların aksam, parça ve aksesuarı	41.277	45.200
Çeşitli mamul eşya (hijyenik havlu, bebek bezi, kalem, çakmak, fermuar, fırça vb.)	317.286	356.358
Sanat eserleri, kolleksiyon eşyası ve antikalar	986	922
Kişisel eşyalar, deniz ve hava taşıtlarına verilen kumanya ve malzeme (yakıtlar hariç)	110.652	98.105
GENEL İHRACAT	49.458.500	53.680.360

Tablo 19: Ürün çeşitlerine göre 2013 Ocak- 2014 Nisan ayları arasında ihracat değerleri. (Bin Dolar) Kaynak: <http://www.ekonomi.gov.tr>

FASIL ADI	OCAK - NİSAN	
	2013	2014
Canlı hayvanlar	163.618	66.216
Etler ve yenilen sakatat	14.066	510
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	50.730	54.037
Süt ürünleri; yumurtalar; tabii bal; diğer yenilebilir hayvansal menşeli ürünler	35.563	53.131
Diğer hayvansal menşeli ürünler (kıl, kemik, boynuz, fildişi, mercan, bağırsak, vb.)	15.173	20.273
Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler; yumrular, kökler ve benzerleri; kesme çiçekler ve süs yaprakları	38.759	46.409
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	96.774	174.361
Yenilen meyvalar ve yenilen sert kabuklu meyvalar; turunçgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	154.158	148.107
Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat	47.202	48.384
Hububat	792.351	590.425
Değirmencilik ürünleri; malt; nişasta; inülin; buğday gluteni	34.107	33.093
Yağlı tohum ve meyvalar; muhtelif tane, tohum ve meyvalar; sanayiide ve tıpta kullanılan bitkiler; saman ve kaba yem	616.692	655.633
Lak; sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülasalar	14.894	15.192
Örölmeye elverişli bitkisel maddeler; tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan bitkisel ürünler	2.791	3.978
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar; yemeklik katı yağlar; hayvansal ve bitkisel mumlar	573.889	734.023
Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar veya diğer su omurgasızlarının müstahzarları	1.050	1.861

Şeker ve şeker mamulleri	24.279	46.570
Kakao ve kakao müstahzarları	184.402	185.700
Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri	79.048	79.709
Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	26.840	27.181
Yenilen çeşitli gıda müstahzarları (kahve hülusalari, çay hülusalari, mayalar, soslar, diyet mamaları, vb.)	167.496	196.986
Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	63.210	91.136
Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	560.119	408.451
Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	150.448	159.750
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	133.510	134.851
Metal cevherleri, cüruf ve kül	363.711	418.705
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümenli maddeler; mineral mumlar	17.994.395	18.437.293
Anorganik kimyasallar; kıymetli metal, radyoaktif element, metal ve izotopların organik-anorganik bileşikleri	519.364	530.407
Organik kimyasal ürünler	1.744.668	1.884.665
Eczacılık ürünleri	1.336.089	1.352.158
Gübreler	580.524	467.646
Debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülusalari; tanenler; boyalar, pigmentler,vb; vernikler, vb; macunlar; mürekkepler	617.079	707.894
Uçucu yağlar ve rezinoitler; parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	395.153	408.926
Sabunlar, yüzey-aktif organik maddeler, yıkama-yağlama müstahzarları, mumlar,bakım müstahzarları, dişçilik müstahzarları	294.739	291.292
Albüminoid maddeler; değişikliğe uğramış nişasta esaslı ürünler;	168.390	184.559

tutkallar; enzimler		
Barut ve patlayıcı maddeler; pirotekni mamulleri; kibritler; piroforik alaşımlar; ateş alıcı maddeler	15.933	17.229
Fotoğrafçılıkta veya sinemacılıkta kullanılan eşya	70.002	66.021
Muhtelif kimyasal maddeler (biodizel, yangın söndürme maddeleri, dezenfektanlar, haşarat öldürücüler, vb.)	755.783	824.137
Plastikler ve mamulleri	4.555.055	4.750.533
Kauçuk ve kauçuktan eşya	1.005.921	951.104
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	233.361	191.685
Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları; seyahat eşyası, el çantaları vb mahfazalar; hayvan bağırsağından mamul eşya	178.961	184.244
Kürkler ve taklit kürkleri; bunların mamulleri	33.628	29.070
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	526.368	478.241
Mantar ve mantardan eşya	2.478	2.763
Hasırdan, sazdan veya örülmeye elverişli diğer maddelerden mamuller; sepetçi ve hasırcı eşyası	4.447	3.867
Odun veya diğer lifli selülozik maddelerin hamurları; geri kazanılmış kağıt veya karton (döküntü, kırıntı ve hurdalar)	226.605	224.275
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	1.034.490	1.090.885
Basılı kitaplar, gazeteler, resimler ve baskı sanayiinin diğer mamulleri; el ve makina yazısı metinler ve planlar	48.940	49.453
İpek	11.972	13.034
Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılından iplik ve dokunmuş mensucat	108.616	110.169
Pamuk	1.032.416	1.198.581
Dokumaya elverişli diğer bitkisel lifler; kağıt ipliği ve kağıt ipliğinden	95.968	113.316

Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	675.667	816.578
Sentetik ve suni devamsız lifler	764.825	710.211
Vatka, keçe ve dokunmamış mensucat; özel iplikler; sicim, kordon, ip, halat ve bunlardan mamul eşya	122.667	135.787
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	61.142	62.678
Özel dokunmuş mensucat; tuftedilmiş dokunabilir mensucat;dantela;duvar halıları; şeritçi ve kaytancı eşyası; işlemler	58.730	67.139
Emdirilmiş, sıvanmış, kaplanmış veya lamine edilmiş dokunabilir mensucat; dokunabilir maddelerden teknik eşya	102.212	117.804
Örme eşya	111.244	129.796
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	261.744	304.321
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	499.461	636.831
Dokunabilir maddelerden hazır eşya; takımlar; kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya; paçavralar	53.011	59.591
Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksamı	362.044	380.921
Başlıklar ve aksamı (şapka, kasket, koruyucu başlıklar vb.)	19.526	25.749
Şemsiyeler, güneş şemsiyeleri, bastonlar, iskemle bastonlar, kamçılar, kırbaçlar ve bunların aksamı	12.599	17.102
Hazırlanmış ince ve kalın kuş tüyleri ve bunlardan eşya; yapma çiçekler; insan saçından eşya	11.267	12.964
Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya	184.960	188.102
Seramik mamulleri	130.905	177.253
Cam ve cam eşya	242.552	280.234
İnciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller; taklit mücevherci eşyası; metal paralar	5.612.980	1.541.157
Demir ve çelik	6.167.441	5.746.034

Demir veya çelikten eşya	873.461	872.314
Bakır ve bakırdan eşya	1.359.185	1.181.865
Nikel ve nikelden eşya	68.883	64.418
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	1.120.752	1.059.704
Kurşun ve kurşundan eşya	62.154	65.965
Çinko ve çinkodan eşya	172.649	190.104
Kalay ve kalaydan eşya	17.226	22.772
Diğeri adi metaller (tungsten, molibden, tantal, magnezyum, kobalt, bizmut, kadmiyum, vb.); sermetler; bunlardan eşya	44.300	44.860
Adi metallerden aletler, bıakıcı eşyası ve sofra takımları; adi metallerden bunların aksam ve parçaları	245.201	272.395
Adi metallerden çeşitli eşya (kilit, kasa, mobilya tertibatı, vb.)	255.464	291.561
Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler; bunların aksam ve parçaları	9.527.455	9.335.551
Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları; aksam-parça-aksesuarı	5.346.724	5.819.330
Demiryolu vb hatlara ait taşıtlar ve malzemeler, bunların aksam-parçaları; mekanik trafik sinyalizasyon cihazları	89.481	227.100
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğeri kara taşıtları; bunların aksam, parça, aksesuarı	4.916.203	4.374.154
Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçalar	878.751	924.671
Gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar	559.990	199.173
Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar; bunların aksam, parça ve aksesuarı	1.470.043	1.566.389
Saatler ve bunların aksam ve parçaları	104.346	102.703
Müzik aletleri; bunların aksam, parça ve aksesuarı	13.994	9.189

Silahlar ve mühimmat; bunların aksam, parça ve aksesuarı	40.427	47.699
Mobilyalar, yatak takımları; aydınlatma cihazları; reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb; prefabrik yapılar	461.907	538.085
Oyuncaklar, oyun ve spor malzemeleri; bunların aksam, parça ve aksesuarı	193.377	256.599
Çeşitli mamul eşya (hijyenik havlu, bebek bezi, kalem, çakmak, fermuar, fırça vb.)	165.399	188.562
Sanat eserleri, koleksiyon eşyası ve antikalar	12.676	24.823
Kişisel eşyalar, deniz ve hava taşıtlarına verilen kumanya ve malzeme (yakıtlar hariç)	130.934	97.798
GENEL İTHALAT	81.582.178	78.146.155

Tablo 20: Ürün çeşitlerine göre 2013 Ocak- 2014 Nisan ayları arasında ithalat değerleri. (Bin Dolar) Kaynak: <http://www.ekonomi.gov.tr>

Uygulamalar

Yurdumuzda başlıca dış ticaret malları nelerdir? Araştırınız

Uygulama Soruları

Dış ticaret mallarımız içinde en fazla hangisi ihraç edilmektedir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Ticaret, malların üretim sürecinden tüketimine kadar geçen zamanda, ekonomik değer taşıyan başka nesneler ile değiştirilmesi, alışı ve satışı anlamında kullanılmaktadır. Ticaretin insanlık tarihindeki ilk şekli takastır. Takas yöntemiyle, mal ve hizmetler birbiri karşılığında değiş tokuş edilirdi.

Ticaretin ortaya çıkış nedeni, insanın ihtiyaçlarını karşılama arzusudur. Üretimin ve kaynakların kısıtlı olmasından dolayı insan, kendinde olmayan mal veya hizmeti bir başkasından sağlamak istemiş, bunun için de kendinde bulunan mallar ile değiş tokuş yapmaya başlamıştır. Daha sonra iş bölümünün gelişmesi ve ticari malların çeşitlerinin artması ile ortak bir değişim aracına ihtiyaç duyulmaya başlamıştır. Böylelikle ekmek, altın, fasulye, inci gibi mallar, para gibi bir değişim aracı olarak kullanılmaya başlamıştır. Paranın keşfi, ticaretin kolaylaşmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Taşımacılığın ve iletişimin de gelişmesi ile birlikte ticaret bugünkü halini almıştır. Bu gelişim sırasında da içinde bulunduğumuz ekonomik sistem gelişmiş, ticareti düzenleyici kanunlar yapılmıştır. Günümüzde ticaret, ekonominin merkezinde yer almaktadır.

Türkiye 1933'de dış ödemelerde uygulamasına başlanan kliring ve takas sistemini uyguladı. Kliring sistemi malını alanın, malını alma ilkesine dayanır. Bu sistemde ithalat ihracata bağlandığından, ihracat teşvik edilmiş olur. Nitekim Türk Hükümeti mümkün olduğu kadar bütün ülkelerle kliring ve takas anlaşması yapmaya çaba harcadı ve Türkiye ile ticaret ve ödeme anlaşması yapan ülkelere, ithalata öncelik tanıdı. Ayrıca ihraç mallarının standardizasyonuna önem verilerek, ihracat bu yönden de teşvik edildi 10/06/1930 tarih ve 1705 sayılı Kanun ile Hükümete tedbir alma yetkisi verilerek, ihraç edilen fındık ve yumurtadan başlayarak, ihraç mallarında kalite kontrolüne gidildi. Önceleri çeşitli merciler tarafından yürütülen bu iş 1934'te kurulan Türkofis'e devredildi. Ofise, kontrol ve teftiş görevi yanında piyasa araştırmaları yapma ve uluslararası ticaret ve ödeme anlaşmalarını hazırlama görevi de verildi.

İç ticaret; ülke sınırları içinde, bölge ve bölümler arasında yapılan ticarettir.

Türkiye'de çok canlı bir iç ticaret vardır. Bunda etkili olan faktörler şunlardır:

1. Sanayi kuruluşlarının dengesiz dağılımı.
2. Bölgeler arasında yetişen tarım ürünlerinin farklı olması
3. Nüfusun dengesiz dağılımı
4. Bölgeler arası sosyo- kültürel farklılıklar

Türkiye’de ticaretin geliştiğı çok sayıda merkez vardır. Bu merkezlerin başında İstanbul gelir. İstanbul’da ticaretin gelişmesinde nüfusun yoğun olması, sanayinin gelişmiş olması ve ulaşım faaliyetlerinin yoğun olması etkili olmuştur. Diğer önemli ticaret merkezlerimiz ise İzmir, Ankara, Adana, Bursa, Kayseri, Konya ve Gaziantep’tir.

Bir ülkenin başka ülkelerle yaptığı alışverişe ise, dış ticaret denilmektedir. Başka bir ifadeyle Ülkeler arasında çeşitli malların alınıp satılmasına dış ticaret denir. Bir ülkenin başka ülkelere mal satmasına dış satım (ihracat), başka ülkelere mal almasına dış alım (ithalat) denir. Dış alım ve dış satım o ülkenin dış ticaretini oluşturur. Bir ülkenin ihracat ve ithalat faaliyetlerinin toplam değerine dış ticaret hacmi denir. Bir ülkenin dış satımdan elde ettiği gelir dış alım giderinden fazla ise dış ticaret fazlası, az ise dış ticaret açığı oluşur.

Dış ticaretin para karşılığına dış ticaret hacmi denir. Gelişmiş ülkelerde dış ticaret hacmi fazla, gelişmemiş ülkelerde düşüktür. Yine, gelişmiş ülkelerde ihracat (dış satım), genelde ithalattan (dış alım) daha fazladır. Bu ülkeler dışarıdan daha çok hammadde alıp, işlenmiş sanayi ürünleri satarlar. Başka bir ifadeyle ham maddeyi mamul madde haline getirip satar ve oldukça büyük oranda kar sağlarlar. Az gelişmiş ülkeler ise dışardan daha çok işlenmiş (mamul) sanayi ürünleri alıp, dışarıya tarım ürünleri veya ham maddeler satarlar.

Bu bölümde ticaret kavramı tanımlanmış, iç ticaret ve dış ticaret durumu ve Türkiye’nin ticaret hacmini belirten veriler ele alınmıştır.

Bölüm Soruları

1. Malların üretim sürecinden tüketimine kadar geçen zamanda, ekonomik değer taşıyan başka ile değiştirilmesi, alışı ve satışı anlamında kullanılmaktadır. Ticaretin insanlık tarihindeki ilk şekli takastır. Takas yöntemiyle, mal ve hizmetler birbiri karşılığında değiş tokuş edilirdi. Bu tanım aşağıdakilerden hangisine aittir?

- a) Ticaret
- b) Tarım
- c) Turizm
- d) Madencilik
- e) Sanayi

2. Üretimin ve kaynakların kısıtlı olmasından dolayı insan, kendinde olmayan mal veya hizmeti bir başkasından sağlamak istemiş, bunun için de kendinde bulunan mallar ile değiş tokuş yapmaya başlamıştır. Aşağıdakilerden hangisi bu değiş tokuşlar sırasında kullanılan ortak değişim araçlarından değildir?

- a) Ekmek
- b) İnek
- c) Altın
- d) Fasulye
- e) İnci

3. Ticari faaliyetlerin gelişmesinde en önemli unsurlardan biri Geçmişten günümüze önemini koruyan, sahanın nüfusunu arttıran, şehirlerin kurulmasında, bölgelerin kalkınmasında ve gelişerek iktisadi bakımdan daha elverişli bir konuma sahip olmasında en önemli iktisadi unsurlardan biridir.Boşluğu tamamlayınız.

- a) Hammadde
- b) Enerji
- c) Ulaşım
- d) Pazar
- e) Reklamasyon

4. Roma döneminde çok önemliydi.Boşluğu tamamlayınız.7

- a) İpek yolu
- b) Baharat yolu
- c) Kral yolu
- d) Ege deniz yolları
- e) Kara içi su yolları

5. İpek yolunun güzergâhı hangi seçenekte doğru verilmiştir?

- a) Çin'den başlayıp Rusya'ya uzanırdı
- b) Çin'den başlayıp Hindistan'a uzanırdı
- c) Hindistan'dan başlayıp Avrupa'ya uzanırdı
- d) İngiltere'nin Kuzeyinden başlayıp Türkiye üzerinden Orta Doğu'ya uzanırdı
- e) Çin'den başlayıp Anadolu üzerinden Avrupa'ya uzanırdı

6. Ülkemizde ticaret hayatının yoğun olduğu bazı merkezler ticaret şehirleri olarak anılmaktadır. Aşağıdakilerden hangisi buna örnek teşkil etmez?

- a) İstanbul
- b) Bursa
- c) Denizli
- d) Adana
- e) Afyon

7. 10/06/1930 tarih ve 1705 sayılı Kanun ile Hükümete tedbir alma yetkisi verilerek, ihraç edilen fındık ve yumurtadan başlayarak, ihraç mallarında kalite kontrolüne gidildi. Önceleri çeşitli merciler tarafından yürütülen bu iş 1934'te kurulan devredildi. Boşluğu tamamlayınız.

- a) Fiskobirlik
- b) TMO
- c) İDT
- d) Türkofis
- e) KİK

8. Kliring sisteminin ilkesi hangi seçenekte doğru verilmiştir?

- a) Dış satımın durdurulması
- b) Serbest bölgelerin kaldırılması
- c) Organize sanayi sitelerine ağırlık verilmesi
- d) Pazarlama faaliyetlerinin artırılması
- e) Bizim ürünümüzü satın alan ülkeden ürün satın alma

9. Hangisi eski uygarlıkların kervansaraylar inşa etmelerinin amaçlarından biri olamaz?

- a) Ürün çeşitliliğini sağlamak
- b) Ticareti artırmak
- c) Güvenliği sağlamak
- d) Barış zamanlarında Pazar yeri olarak kullanmak
- e) Kervanlara güvenle konaklayabilecekleri bir yer temin etmek

10. Günümüzde ticaret temelidir. Boşluğu tamamlayınız.

- a) Tarımın
- b) Ekonominin
- c) Enflasyonun
- d) Pazarın
- e) Madenciliğin

CEVAPLAR: 1- A, 2- B, 3- C, 4- D, 5- E, 6- E, 7- D, 8- E, 9- A, 10- B

11. TÜRKİYE TURİZM COĞRAFYASI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde Türkiye turizminin genel özellikleri, gelişimi ve başlıca turizm kaynaklarımız incelenecektir. Bu kapsamda öncelikli olarak Türkiye’de turizm faaliyetlerinin genel olarak gelişimi konusu ele alınmıştır. Daha sonra ise Türkiye Turizminin Genel Özellikleri başlığı altında; turizmin tanımı ile yurdumuzda yaygın olarak uygulanan ve gelişmekte olan turizm türleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Turizm nedir?
- 2) Türkiye’de kıyı alanlarının turizm bakımından önemi nedir?
- 3) Türkiye turizminde su kaynaklarından ne şekilde faydalanılır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Turizm	Turizmin tanımı ve özellikleri	Ders notları uygulama çalışmaları
Ekoturizm	Ekoturizmin tanımı ve uygulanma amaçları	Ders notları uygulama çalışmaları
Kıyı- turizm ilişkisi	Kıyı alanlarının önemi	Ders notları uygulama çalışmaları

Anahtar Kavramlar

- Rekreasyon
- Ekoturizm
- Kruvaziyer
- Ortinoloji
- Rafting

Giriş

Turizm, dinlenmek, eğlenmek, görmek ve tanımak gibi amaçlarla yapılan geziler ve bir ülkeye veya bir bölgeye gezmen (turist) çekmek için alınan ekonomik, kültürel, teknik önlemlerin, yapılan çalışmaların tümüdür.

11. TÜRKİYE TURİZM COĞRAFYASI

11.1. Türkiye’de Turizmin Gelişimi

Turistik gezi, insanların sadece bir yerden bir yere gitmesi değil kültürel, ekonomik ve toplumsal olarak da iletişim içinde olmalarıdır. Turizm sayesinde insanlar hem diğer ülkelerin, hem kendi ülkelerinde yaşadıkları bölgenin dışındaki güzelliklerin, hem de geçmişte yaşamış olan insanların bırakmış oldukları kültürel mirasın farkına vararak, gelecek kuşaklara daha yaşanılabilir bir dünya bırakmanın gerekliliğine inanarak hayata farklı açılardan bakabilirler. Turistler gittikleri ülke ya da bölgede gördükleri yerler karşılığında o yöre halkına para kazandırır. Yani turizm ziyaret edilen ülke ve bölgenin ekonomisine büyük bir maddi katkı sağlar. Turizm açısından ülkemize en çok Antalya ve Bodrum gelir kazandırır. Turizm sözcüğü ilkin 21. yüzyılda bazı İngilizlerin Avrupa’ya yaptığı yolculuklar için kullanılmıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra bu eylem, dünya çapında yaygınlık kazanınca, turizm sözcüğü de dilden düşmez olmuştur. Eskiden yalnız zengin ve aylak kimselerin yaptığı bu geziler, ulaşım kolaylıklarının sürekli olarak gelişmesi (hız, konfor ve güvenlik gibi) ve kısa zamanda herkesin tatil yapmasını sağlayan toplumsal gelişmeler (oteller, moteller, kamp yerleri, tatil köyleri vb) sonucunda gittikçe çoğalmıştır.

Turistlerin barınmaları, eğlenip dinlenmeleri için yapılan oteller, oteller, pansiyonlar, plajlar, lokanta ve gazinolar, kampanyaları, eğlence yerleri, spor ve avcılık tesisleri, kaplıcalar birer turizm kurum veya kuruluşudur. Bu kurumların sayısı, konforu, personelinin güler yüzlülüğü, buralara ulaşım kolaylığı turist akımını artırır. Turizmi arttıran bir başka bir etmen de tarihi anıtların bolluğudur. Eski kent harabeleri, ünlü anıtlar (camiler, kiliseler, açık hava tiyatroları, müzeler vb.) her zaman insanların ilgisini çekmiştir. Bunların yanı sıra doğa güzellikleri de önemli bir ilgi kaynağıdır.

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) turizm gelirlerinin her yıl %4 oranında artış gösterdiğini belirtmiştir. Bununla birlikte günümüzün en popüler turistik mekanlarını içerisinde barındıran Avrupa kıtasının 1995’te %60 olan turizm gelir payı 2020 yılında %46’ya düşmesi beklenmektedir.

Osmanlı’nın son dönemlerinde bireysel girişimler düzeyinde başlayan turizm yapılanması Cumhuriyetin ilk yıllarıyla birlikte gelişmeye başlamıştır. 1923 yılında Atatürk’ün önderliğinde kurulan Türkiye Seyyahin Cemiyeti (Bugünkü Turing Otomobil Kurumu) ile ilk ciddi kurumsallaşma deneyimi başlatıldı. Turing, Türkiye’nin ilk tanıtım afişleri, yol haritaları, otel rehberleri ve broşürleri gibi ilklere imza atmıştır.

1930 yılında Dâhiliye Vekâleti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti bünyesinde turizm işleriyle ilgili bir şube kuruldu. Aynı yıl İstanbul Belediyesinde İktisat İşleri Müdüriyeti’ne bağlı bir Turizm Şubesi açıldı. Bu yılın en önemli olayı da uluslararası Turizm Birliği (AIT) Kongresinin İstanbul’da yapılması olmuştur. Gelişmelerin ardından Türkiye’de turizm ilk kez hükümet programı ve bütçesine girdirilmiş ardından turizmle ilgilenen ayrı bir birimin

kurulması gerekliliği kabul edilerek 1934 yılında ilk kez İktisat Bakanlığının Dış Ticaret Dairesine bağlı Türk Ofis adında bir büro kurulmuştur.

1939 yılında kurulmuş olan Turizm Müdürlüğü, Ticaret Bakanlığına bağlı Turizm Dairesine dönüştürülerek turizmin ülke ekonomisine katkısının daha iyi değerlendirilmesi ve gelişmelerin bütün devlet birimleri tarafından izlenebilmesi için Bakanlıklar arası Turizm Komisyonun kurulmuştur.

Turizmde tanıtım faaliyetlerinin öne çıktığı bu yıllarda, turizm sektörü önde gelenlerinin katıldığı bir örgütlenme Türkiye turizminde yürütülen tartışmaların uzun süre kaynaklığını yaptı. Ülke turizmindeki gelişmelerin ve potansiyellerin değerlendirildiği Turizm Danışma Kurulları 1949 yılında hayata baslarken, her yıl düzenli olarak yapılmaya çalışılan bu kurullar sektörde uzun yıllar bir forum niteliğini taşıdı. Turizmin gelişmesine paralel olarak devlet içinde turizmle ilgilenen bölümler yeni görev tanımları içinde geliştirilmeye çalışıldı.

1950 ve 1953 yıllarında turizm kurumlarını teşvik kanunları çıkartıldı. Teşvik önlemlerinin yanı sıra turizmde alt ve üstyapı yatırımlarına kaynaklık etmek amacıyla 1954 yılında Türkiye Turizm Bankası kuruldu.

1955 yılında Bakanlar Kurulu düzeyinde ilk ciddi çalışmalar yapılırken, acenteler, 5705 sayılı ‘Turizm Büro ve Seyahat Acenteleri Hakkında Talimatname’ye göre Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü’nden Ruhsatname almaya başladılar. 1957 yılına gelindiğinde Türkiye turizminde yeni bir aşamaya girilmiş, tanıtım ve propaganda faaliyetlerinin bir bakanlık hizmetinde daha etkin olacağı görüşünden hareketle Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü bakanlık haline getirilmesi planlanmıştır.

Bu gelişmelerin ardından 1963’te Turizm ve Tanıtma Bakanlığı kuruldu. Bu bakanlık daha sonra Turizm ve Kültür Bakanlığı’na dönüştürüldükten sonra sektördeki gelişmeler 1989 yılında bu bakanlığın Turizm ve Kültür bakanlıklarına ayrılmasına yol açtı.

1618 sayılı yasanın yürürlüğe girmesi ile seyahat acenteliği faaliyetinde bulunabilmek için TÜRSAB’a üyelik zorunlu kılındı. TÜRSAB çalışmalarını İstanbul’daki Genel Merkezin yanında Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde faaliyet gösteren 15 Bölgesel Yürütme Kurulları ile yürütmektedir. Brüksel’de bir temsilciliği de bulunan TÜRSAB 3200’ü aşan üye sayısı ile dünyanın en çok üyeye sahip 5. birliğidir. TÜRSAB’ın kurum olarak Türkiye’yi temsil ettiği uluslararası kuruluşlar arasında Uluslararası Tur Operatörleri Federasyonu (IFTÖ), Dünya Turizm Örgütü (WTO) ve Dünya Seyahat Acenteleri Birlikleri Federasyonu (UFTAA) bulunmaktadır.

Bireylerin eğitim ve gelir düzeyindeki gelişmeler ile hızlı kentleşme, nüfus artışı ve teknolojik gelişmeler, uluslararası turizm hareketini geliştiren önemli unsurlardır. Turizmin yapısal özelliği ve turizm hareketlerine doğrudan katılan turistler ile katılma isteğinde olan turistlerde kendisini gösteren değişimler, gelecek yıllarda turizm hareketlerinin hangi yönde

gelişeceği konusunda soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Her yıl milyonlarca kişi değişik amaçlarla turizm, uluslararası turizm hareketlerine katılmaktadır. Uluslararası turizm hareketlerinin temelini, bulunduğu ülkeden başka bir ülkeye turizm amaçlı seyahat eden kimseler oluşturmaktadır uluslararası turizm hareketlerine katılan turistlerin daha uzun süre konaklama yapmaları, daha fazla harcamada bulunmaları ve beraberinde döviz getirmeleri sonucunda bölgenin ekonomik yapısına katkıda bulundukları için önemli bir unsurdur. 1974 ile 1980 yılları arasında yaşanan durgunluğa karşı turizm dünyada en hızlı gelişen endüstrilerden biri haline gelmiştir. (KOZAK,2000, 126)

11.2. Türkiye Turizminin Genel Özellikleri

Dinlenme, eğlenme, kültürel aktiviteler, spor ve rekreasyonel faaliyetlerin tümünü içeren turizm, ülkesel ve bölgesel ölçekte önemli ekonomik fonksiyonlardan biridir. Genel olarak; para kazanma amacına dayanmayan ve devamlı kalış şekline dönüşmemek şartıyla bir yerde konaklama ve seyahatlerden doğan olay ve ilgilerin bütünü şeklinde tanımlanan turizm faaliyetleri günümüzde iç ve dış turizm kapsamında oldukça yoğun şekilde yaşanan rekreasyonel faaliyetlerin başında gelmektedir.

Asya ile Avrupa kıtaları arasında bir köprü durumunda olan Türkiye için turizm son derece önemli ekonomik kaynaklardan biridir. Ülkemizde özellikle kıyı alanları her zaman çekiciliğini korumuş ve yoğun turistik aktivitelere sahne olmuştur.

Turizmi etkileyen en önemli doğal çevre özelliklerinin başında sahanın coğrafi konumu, iklimi ve bitki örtüsü gibi özellikler yer alır. Bir bölgede turizm faaliyetinin rantabl bir şekilde yaşanabilmesi için; sahanın çekici bir mevkide olması, elverişli bir iklime sahip olması ve bölgenin turistin farklı isteklerine cevap verebilecek tarzda yapılandırılmış olması gerekmektedir. Arz- talep dengesinin iyi ayarlanabildiği kompleks hâle dönüşmüş merkezlerde sağlam turizm temelleri de atılmış olur.

Türkiye coğrafi konumu gereği, çok eski tarihlerden itibaren seyahatlere sahne olmuştur. İlk ve ortaçağlarda termal kaynakları ve dinsel merkezler sayesinde çok sayıda insanın ilgisini çekmiştir. Selçuklular döneminde de önemli yollar üzerinde yer alan han ve kervansaraylar Anadolu'nun yolcu trafiğini canlı tutmuştur. Osmanlı İmparatorluğunda da küçük ölçekli seyahatler oluyordu ancak ilk modern turizm hareketi 1863 yılında Sergi-i Umumi-i Osmani adını taşıyan serginin açılışı dolayısıyla başta Avusturya olmak üzere çeşitli yerlerden turistlerin gelmesi ile olmuştur. Hemen aynı tarihlerde İstanbul'dan da ilk turist grupları yurt dışına gitmiştir.

1870'te İstanbul'u Paris'e bağlayan Şark demiryolunun açılışı, ilk otellerin yapımını da teşvik etti ve bu biçimde ilk modern anlamdaki Pera Palas Oteli 1892 yılında faaliyete geçmiştir. Aynı tarihlerde iki yabancı seyahat acentesi de kurulmuştur.

I. Dünya Savaşı ardından Kurtuluş Savaşı yılları ülkemizde turizm hareketlerini engellemiş, turizmin tekrar canlanması Cumhuriyetin ilk yıllarında ulaşım faaliyetlerinde

yapılan düzenlemeler ile olmuştur. Turizmle ilgili örgütlenme faaliyetlerini sürdürmek üzere Atatürk'ün emriyle Seyyahın Cemiyeti (adı sonradan Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu oldu) kurulmuş ve bu dernek II. Dünya Savaşına kadar Türkiye'nin turizm siyasetini belirlemiştir. 1957 yılından itibaren ise sektör Bakanlık düzeyinde ele alınmaya başlamış ancak ülkemiz yakın yıllara kadar uluslararası düzeyde önemli bir yer edinememiştir.

Uluslararası turizm ülkemizin ancak son yıllarda tanıştığı bir olgudur. Nitekim 1950 yılında ülkemizi ziyaret eden turist sayısı sadece 30 bin iken bu rakam 1965'te ilk kez yarım milyonu geçmiş 1985 yılında ise 2 milyonu bulmuş, 1988'de dünya turizminde görülen olumlu değişikliklerin bir yansıması olarak 1990 yılında 5 milyonun üzerine çıkmıştır. 1990'lıyılların ortalarında yaşanan birtakım olumsuzluklar(terör olayları ve 1991 yılındaki Körfez Savaşı), ülkemize Batı Avrupa'dan gelen turistleri etkilemesine karşın Doğu Avrupa'dan gelen turistler sayesinde kolay atlatılmıştır. Nihayet 1997 yılında 10 milyon sınırına yakın turisti ağırlayan ülkemiz dünyada en çok turist ve turizm geliri çeken 20 ülke arasına girmiştir.

Ülkemizde turizmin başarılı bir biçimde gelişmesinde devlet ve özel sektörün büyük çabaları olmuştur. Bu bakımdan devletin beş yıllık kalkınma planlarında turizme yer vermesi bu amaçla Marmara, Ege ve Antalya'nın öncelikli kesimler olarak ele Alması dikkat çekicidir. Ayrıca kamu sektörü tarafından 1955 yılında kurulan Türkiye Turizm Bankası aracılığı ile TURBAN oteller zincirinin kurulması, bunu Emekli Sandığı gibi bazı kamu kuruluşlarının konaklama sektörüne (İstanbul Hilton, İstanbul Büyük Tarabya, İzmir Büyük Efes, Bursa Çelik Palas, vb.) yaptığı yatırımlar izlemiştir. 1985 yılında yabancı sermaye ve özel sektörün yatırıma özendirilmesi ve özel sektörü harekete geçirmek için Turizm Bankasının kredi vermesi konaklama tesislerinin sayılarında önemli artışlara neden olmuştur. Nitekim 1984 yılında 642 adet turizm işletme belgeli konaklama tesisi varken bu sayı 1997 yılı başında 301.524'e ulaşmıştır. Konaklama tesislerinin bu sayısı gelen turistler için yeterli düzeydedir.

Konaklama tesislerinin türlerine bakıldığında en büyük pay %76 ile otellere aittir. Genellikle en üst sınırı oluşturan 5 ve 4 yıldızlı oteller İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerimizde, Antalya, Side, Kemer gibi turizm merkezlerinde toplanmıştır. Otelleri diğer konaklama tesislerinden tatil köyleri (%16), pansiyonlar (%2) ve kampingler (%1.9) izlemektedir.

Türkiye'nin ulaşımında yaşanan gelişmeler de turizmin gelişmesi üzerinde etken olmuştur. T.H.Y.'nin yaptığı düzenli uçak seferleri dışında özel uçak şirketlerinin yaptığı seferler ve son yıllarda büyük artış gösteren seyahat acentelerinin (Ülkemizde 2408 adet seyahat acentesi vardır. Bunların 2034 adedi A tipi, 193 adedi B tipi, 181 adedi C tipi acentedir) düzenlediği organize turlar başlıca örneklerdir.

Ülkemizde de yakın yıllara kadar iç turizm olayından söz etmek olanaksızdı. Genelde akraba, arkadaş ziyaretine dayanan tatil geçirme şekli, 1970'lerden sonra kıyılarda yapımı hızlanan "ikinci ev" veya tatil konutları edinme biçimine dönüşmüştür.

Önceleri şehre çok yakın mesafede (şu anda şehrin içinde) yer alan bu konutlar sonraları daha uzak mesafelere (İstanbul'da oturanların Kumburgaz, Selim paşa ve Bayram oğlu, İzmir'de oturanların Çeşme'de yaptığı evler) taşınmış günümüzde ise kışlık ev dışında yazın tatil geçirilecek ikinci bir konut edinme modasına dönüşerek kıyı yağması görünümünü almıştır. Bu biçimdeki yapılanma nedeniyle ülkemizde kıyılar ve tarımsal kullanım alanları büyük ölçüde zarar görmektedir.

İç turizmde, "yazlık ev" sahibi olma tutkusu devam ederken yaz aylarında Çeşme, Bodrum, Marmaris, Antalya Kemer, vb. gibi kıyı kesimlerine gitmek, kış aylarında ise Uludağ, Kartal kaya gibi kayak merkezlerine yönelmek bir yaşam tarzı olmuştur. Ancak iç turizmi etkileyen en önemli faktör genellikle yabancı turistlere hazırlanan konaklama tesisi fiyatlarının yüksekliğidir.

Türkiye'de turizm üzerinde etkili olan faktörler doğal ve beşerî faktörler olmak üzere ikiye ayrılır.

Ülkemizde turizmi etkileyen doğal faktörler, coğrafi konum, yüzey şekilleri, doğal bitki örtüsü ve su kaynakları(deniz, göl ve akarsular) şeklinde sıralanabilir.

Yurdumuz eski dünya karalarının (Asya-Avrupa-Afrika) birbirine en çok yaklaştıkları bir coğrafi konumda yer alır. Bu üç kıtayı birbirine bağlayan kara ve deniz yolları üzerinde yer aldığından gelen turistlere ulaşım kolaylıkları sağlar. İklim özellikleri bakımından da elverişli koşullara sahip olan ülkemizde turistlerin en yoğun olarak geldikleri Ege ve Akdeniz kıyılarında yıllık sıcaklık değerleri 15-20 dereceler arasında değişir. Bu değerler yaz mevsiminde 25-28 dereceler arasındadır. Ülkemiz bu ısı değerlerinin yanı sıra güneşlenme süresi, deniz suyu sıcaklığı gibi deniz turizmine etki eden faktörler bakımından oldukça elverişli koşullara sahiptir. Nitekim denize girme açısından en uygun sıcaklık olan 20 derecelik değer Ege ve Akdeniz kıyılarında 5-6 aylık bir dönemde sürmektedir. Aynı biçimde güneşlenme süresi de Akdeniz ve Ege kıyılarında 6 aylık bir dönemi kapsamaktadır. Diğer taraftan kış aylarında kar şeklinde yağışların düştüğü alanlar (Bursa Uludağ, Erzurum Palandöken, Bolu Kartal kaya, vb. gibi) kış turizm merkezleri olarak dikkati çeker.

Ülkemizin yüzey şekillerine ait özellikleri de turizm bakımından çekicilikler yaratmaktadır. Yüksek dağlık alanlarda yapılan kış sporları yanında yaz aylarında yüksek yaylaların serin olması nedeniyle gelişen yayla turizmi (Çamlıyayla, Tekir vb.), volkanik şekillerden peribacaları(Ürgüp, Göreme), karstik şekillerden Pamukkale travertenleri, yerleşim izlerine de rastlanan çeşitli mağaralar (Karain mağarası vb.) kıyılarda birikim şekillerinden plajlar turist çeken yerler arasındadır.

Doğal bitki örtüsü ve yaban hayat kaynakları da turizmi destekler ve teşvik eder. Milli Park adını alan bazı kesimlerdeki orman alanları(Gelibolu, Bolu Abant, Dilek yarımadası vb.) çeşitli hayvan türleri (Foça kıyılarındaki Akdeniz fokları, İs tuzu kumsalındaki Caretta Caretta cinsi deniz kaplumbağalarının üreme alanı) son yıllarda eko turizm adı altında ilgi çekmektedir.

Akarsular ise çeşitli çağlayanlar (Düden, Manavgat, Kurşunlu vb.) ile görsel açıdan veya Çoruh nehrinde olduğu gibi son yıllarda gelişen rafting sporları açısından göller ise rekreatif amaçlı kullanımlar açısından ilgi çekmektedir.

Yurdumuzda turizm hareketlerinin gelişmesinde beşerî faktörlerin de etkisi vardır. Ülke nüfusunun artması yanında ekonomik açıdan gelişme iç turizme katılanların payında artışlar yaratmaktadır. Ayrıca gerek kamu gerekse özel sektörün konaklama tesisleri, ulaşım gibi sektörlerle yaptıkları yatırımlar turizm üzerinde olumlu etkiler yaratır. Diğer taraftan tarihi yerleşmeler, tarihi eserler ve müzeler zengin bir kültür birikimi yaratan beşerî kaynaklardır.

Turizm faaliyetlerinin genel özellikleri şu şekilde ifade edilebilir.

- 1.Turizm faaliyetleri insan kaynaklıdır.
- 2.Para kazanmak için değil tüketim için gezi yapılır.
- 3.Gezi olayı kişinin daimi ikamet sahasının dışında olmalıdır.
- 4.Gidilen yerde devamlı ikamet etmemek gerekmektedir.
- 5.Gezi süresi 24 saatten fazla olmalıdır.
6. Dinlenme, eğlenme, sağlık, din, kültür gibi nedenlerle rekreatif faaliyetler kapsamında olmalıdır.

11.3. Türkiye'nin Başlıca Turizm Kaynakları

11.3.1. Kıyılar

Türkiye'de gerek yerli gerekse yabancı turistlerin en çok yöneldiği alanlar kıyı kesimlerdir. Genellikle yaz aylarını kapsayan ve deniz turizmi olarak adlandırılan bu turizm şeklinde ülkemizin toplam 8300 km. yi bulan kıyılarında farklı kullanım tipleri de gelişmiştir. Yurdumuzun genellikle Güney Ege ve Batı Akdeniz kıyıları yabancı turistlerin rağbet ettiği konaklama tesisleri (otel, tatil köyü, vb.) ile yoğunluk kazanırken Marmara ve Karadeniz kıyılarında yerli turistlerin yaptırdığı ikinci konutlar ağırlık kazanır.

Ülkemizin kıyılarına bir bütün olarak bakıldığında hemen tüm dünya deniz ve okyanus kıyılarında görülen şekilleri bünyesinde topladığı görülür. Ancak tesislerin yapılmasına ve denize girmeye uygun olan plajlı kıyıların geniş yer tuttuğu, bunların özellikle denize girme süresi uzun olan (hava sıcaklığı, güneşlenme süresi ve deniz suyu sıcaklığı) Ege ve Akdeniz kıyılarında koy ve körfezler dâhilinde geniş bir uzanış gösterdikleri dikkati çeker.

Yurdumuzun Ege kıyılarında İzmir'in kuzeyinde kalan kesim ikinci konutlar ile tarım alanları aleyhine çarpık bir yapılaşma gösterirken, İzmir'in güneyinde yer alan Çeşme İzmir'de oturanların oluşturduğu ikinci konutlar ve Altın yunus gibi konaklama tesisleri ile yerli ve yabancı turistleri ağırlar, Kuş Adası ve Foça ise yoğunlukla yabancı turistlere hizmet veren konaklama tesisleri ile dikkati çeker. Çarpık yapılaşmanın en kötü örneği olan Bodrum ise özellikle gece eğlenceleri nedeniyle hala yerli ve yabancı turistleri bünyesine çekebilmektedir. Bodrum'a göre turizme geç başlayan Marmaris'te genellikle büyük otellerin yer aldığı bir konaklama biçimi hâkim olup, aşırı yapılanma nedeniyle Bodrum gibi kalabalıklaşmaya başlamış bir tatil kasabamızdır. Buna karşılık Datça kıyıları henüz bozulmamış kıyılarımız arasındadır. Son derece doğal güzelliklere ve turkuaz renginde bir denize sahip olan bu kıyılarımızın gelişmemiş olmasında bozuk karayolunun büyük etkisi vardır. Yurdumuzun Ege kıyılarında son yıllarda gündeme gelen Bergama'da siyanürlü altın arama çalışmaları ve bir türlü çözilemeyen Gökova termik santrali sorunu çevre kirliliğine aşırı duyarlı yabancı turistleri olumsuz yönde etkilemektedir.

Datça kıyıları gibi turkuaz rengi denizin, çok sayıda koy ve körfezin yer aldığı Akdeniz kıyıları da tatil köyleri ve büyük oteller ile yabancı turistlere hitap eden kesimlerdir. Ege ve Akdeniz'in ayırım noktasında yer alan doğal yapısı ve geniş kumsalı ile eşine az rastlanan "Ölüdeniz" (Fethiye), Kaş, Antalya, Kemer, Side, Alanya Akdeniz kıyılarımızda dikkati çeken alanlardır.

Ülkemizin Marmara kıyıları ise denize girme süresinin kısa oluşu nedeniyle yabancı turistlerin ilgisini çeken bir alan değildir. Bu nedenle turizm yatırımları bakımından Akdeniz ve Ege'den sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Özellikle Güney Marmara kıyılarında Yalova, Çınarcık, Gemlik, Erdek gibi yerleşim merkezleri ile Trakya kıyılarında Silivri, Kumburgaz, Tekirdağ sahillerinde yerli turistlerin yaptırdığı ikinci konutlar büyük bir yoğunluk göstermektedir. Marmara adaları da (özellikle Marmara adası ve Avşa adası) genellikle ikinci konutlar ve pansiyonlar ile yerli turistlere hitap eder. Marmara kıyısında yabancı turistlerin ilgisini çeken ve turistlerin ziyareti açısından hala önemini koruyan İstanbul ise deniz turizmi açısından değil, tarihi özellikleri nedeniyle kültür turizmi bakımından önem taşımaktadır.

Fazla girintili çıkıntılı olmayan kıyı özellikleri ile mavi ve yeşilin iç içe olduğu Karadeniz kıyılarımız ise denize girme ve güneşlenme süresinin kısalığı nedeniyle yabancı turistlerin ilgisini çekmez. Bu kıyıda yer alan Şile, Ağva, Kilyos, Akçakoca, Riva, Kastro gibi yerleşim merkezleri yerli turistlerin yaz aylarında dinlendikleri yerlerdir.

Kıyılarımızda dikkati çeken diğer bir turizm şekli de yat turizmidir. Ege ve Akdeniz kıyılarında Mavi yolculuk adı altında yatlarla yapılan bu turizm biçiminde yatların uğrak yeri olan marinalar İzmir'den itibaren Altın yunus (İzmir), Kuşadası (Aydın), Bodrum (Muğla), Marmaris (Muğla), Kemer (Antalya), Kaleiçi (Antalya) marinalarıdır. Ayrıca ülkemizin en çok turist çeken şehri olan İstanbul'da Anadolu yakasında Kalamış, Avrupa yakasında Ataköy yat limanları vardır.

11.3.2. Yüzey Şekilleri

Türkiye'de turizm üzerinde çekicilik yaratan yüzey şekilleri, dağlar, çeşitli volkanik ve karstik oluşumlar, mağaralardır.

Ülkemizde dağlar ve yaylalar, kış sporları, dinlenme ve sağlık bakımından turistik önem taşırlar. Dağlarımızdan Uludağ(Bursa), 1970'li yıllardan beri kış turizmi, özellikle kayak sporları bakımından ilgi çeken, çok sayıda büyük otelin yer aldığı bir dağımızdır. Son yıllarda kayak sporuna olan ilginin artması ve kış aylarında da hafta sonları veya resmi tatillerde, ikamet edilen evin dışında sportif aktivitelerde bulunarak farklı bir dinlenme tarzının gelişmesi, Kartal kaya (Bolu), Palandöken (Erzurum), Beydağları(Antalya), Ilgaz (Kastamonu), Erciyes (Kayseri) gibi dağlarımızı da kış turizm merkezleri haline getirmiştir. Bu bakımdan Antalya yaz aylarında kıyıda denize girilirken, Beydağlarında kayak sporunun yapılmasına olanak tanınması bakımından oldukça ilginçtir. Diğer taraftan yaz aylarında bunaltıcı yaz sıcaklarından korunmak amacıyla dağlara çıkma diğer bir deyişle "yaylacılık" ülkemizin hemen hemen her bölgesinde yaygın ve gelenekseldir. Özellikle Toroslar ve Karadeniz dağlarında modern evlerin yer aldığı yaylalar vardır. Kadırga ve Zigana (Trabzon), Bektaş (Giresun), Çambaşı (Ordu), Uludağ(Bursa), Tekpınar (Antakya), Çamlıyayla (Tarsus), Gözne (Mersin) başlıca yaylalara örnek oluşturur.

Volkanik oluşumlardan doğa harikası olarak kabul edilen "peribacaları sahası" ülkemizin en önemli turistik alanlarından biridir. Nevşehir ilinde Ürgüp, Göreme, Üç hisar, Kaymaklı ve Derinkuyu çevresinde yer alan çok sayıdaki peribacaları, Niğde ilinde Ihlara vadisi doğa turizmi açısından çok ilginçtir. Ayrıca bu kesimde peribacaları içine ve Ihlara vadisinin yamaçlarına oyulmuş Hristiyanlığın ilk dönemine ait kaya kiliseler, Derinkuyu, Kaymaklı, Özkonak'taki yer altı kentleri Zelve, Açıksaray yıkıntıları ve Hacı Bektaş-ı Veli türbesi kültür turizmine de hizmet eder.

Karstik oluşumlar içinde en ilginç ise Denizli ilindeki Pamukkale traverten taraçalarıdır. Çevredeki sıcak suların kalker araziye eritip taşıyarak basamak biçiminde biriktirmesi sonucu oluşan beyaz görünümlü taraçalar yılın her ayında çok sayıda turisti bu yöreye çeker. Geçmiş dönemlerde çevresinde yapılan konaklama tesisleri ve içinden geçen karayolu nedeniyle suları azalan ve kararma tehlikesi ile karşı karşıya gelen travertenler son yıllarda yapılan düzenlemeler (karayolunun kaldırılarak bu kesime beton taraçaların yapılması, travertenler çevresindeki konaklama tesislerinin kaldırılmaya başlanması) ile eskiden olduğu gibi beyaz görünümünü kazanmaya başlamıştır. Ayrıca Pamukkale çevresinden çıkan kalsiyum karbonatlı sıcak sular ile yine Pamukkale yakınındaki Kara hayıt köyünde bu kez demir oksitli çıkan sıcak sular (kırmızı su) bu kesimde termal turizm veya kaplıca turizminin gelişmesini sağlamıştır. Pamukkale çevresinde çoğunlukla yabancı turistlere yönelik havuzlu lüks oteller ile dikkati çeken bu turizm şekli, Kara hayıt köyünde ise banyolu pansiyonlar biçimindedir. İlkçağdan kalan kalıntıları özellikle çok iyi korunmuş mezarları ile dikkati çeken Hierapolis antik kenti de bu kesime ilgiyi arttıran ve kültür turizmi içinde ören turizmine hizmet eden önemli bir faktördür. Yüzey şekilleri içinde yer alan

mağaralar ise gerek kalsiyum bikarbonatlı suların içindeki kalsiyum karbonatın birikmesi sonucu oluşan sarkıt ve dikitler (İn suyu mağarası-Burdur, Damlataş mağarası-Alanya, vb.) ile doğal görünümleri, yerleşme tarihinin ilk izlerini taşımaları(Karain-Antalya, Yarım Burgaz - İstanbul, vb.), sağlık bakımından yararlı olmaları(Silifke Narlı kuyu Dilek Mağarasının astıma iyi geldiğinin kabul edilmesi) veya dini nedenlerle (St Pierre -Antalya, Eshabül Keyf- Tarsus, vb.) turistlerin ilgisini çeker. Bu mağaralardan bir kısmı turistik amaçla düzenlenmiştir (aydınlatma, yürüyüş yolları, vb.), bir kısmı ise henüz doğal görünümü bozulmamış şekildedir. Söz konusu mağaralardan ikinci grupta yer alanlar mağaracılıkla ilgilenen turistlerin ilgisini çekmektedir. Cennet ve Cehennem gibi çöküntü çukurları, Nemrut dağındaki çeşitli krater ve krater gölleri Konya yakınındaki obruk gölleri yüzey şekillerine bağlı olarak dikkati çeken diğer doğal çekiciliklerdir.

11.3.3. Su Kaynakları

Ülkemizde denizler dışında turistik amaçlı kullanılan su kaynakları göller, barajlar, akarsular, pınar, çağlayan ve kaplıcalardır. Bunlar içinde turistlerin en çok ilgisini çeken kaplıcalardır.

Ülkemizde volkanik ve tektonik arazilerde, sıcaklıkları 20 derece ve üstünde olan içinde çeşitli kimyasal madde ve metalik eriyik bulunan kaplıcalar, başta deri, romatizma ve sindirim sistemi hastalıkları olmak üzere birçok hastalığa iyi geldiği kabul edilerek sağlık turizmine hizmet ederler. Bunlardan Bursa Çekirge, Yalova Termal, Çanakkale Kestenbol, Edremit Güre, İzmir Balçova, İzmir Seferihisar, Çeşme Şifne, Bergama Güzellik, Manisa Kurşunlu, Denizli Pamukkale, Afyonkarahisar Sandıklı, Kütahya, Bolu, Ankara Kızılcahamam ve Ayaş, Manisa Kurşunlu, Erzurum Ilıca ve Pasinler kaplıcaları en çok dikkati çeken kaplıcalardır. Ayrıca ülkemizde 2000'den fazla yerde şifalı soğuk sulardan (içmeler) tedavi amaçlı yararlanılır.

Akarsular üzerinde eğimli su kırıklıkları boyunca düşen su kütlelerinin meydana getirdiği çağlayanlar da görsel açıdan oluşturdukları manzaralar ile ilgi çeker. Bunlardan Tortum-Erzurum (48 m.), Gürlevik-Erzincan (46 m.), Düden-Antalya (40 m.), Karpuzbaşı-Adana (40-60 m.) en yüksek olanlarıdır. Ayrıca Manavgat, Kurşunlu (Antalya), Yerköprü-Konya turistlerin ilgisini çeken diğer çağlayanlardır.

Göller ise çevresindeki doğal bitki örtüsü ile oluşturdukları manzaralar, barındırdığı yaban hayatı kaynakları, rekreasyonel faaliyetler (piknik, yürüyüş, koşu, vb.) ve çeşitli su sporları(yüzme, kürek, vb.) ile çekicilik oluşturan alanlardır.

11.3.4. Doğal Bitki Örtüsü ve Yaban Hayatı Kaynakları

Doğal güzellikleri, tarihi ve arkeolojik değerleri, bitki ve hayvan türlerini korumak amacıyla düzenlenen milli parklar ülkemizde ilk kez 1958'de Yozgat Çamlığında (264 ha) gerçekleştirilmiştir. 1983 yılına kadar 270.728 ha. alanda 17 adet milli park yer alırken bu rakam günümüzde 572.395 ha. alana 23 adede çıkmıştır. Türkiye yüz ölçümünün ancak

%0.7'sini oluşturan bu milli parklar içinde Olimpos (Antalya) Gelibolu (Çanakkale), Dilek Yarımadası (Aydın), Uludağ (Bursa), Spil dağı (Manisa), Abant (Bolu), Yedigöller (Bolu), Ilgaz Dağı(Kastamonu), Kızıldağ(Isparta), Manyas Kuş cenneti (Balıkesir) sayılabilir.

Çoğu zaman milli parklarla eşanlamda kullanılan ormanlar, temiz hava, doğal su Kaynakları ve bitki türleri ile ilgi çekicidir. Nitekim çok çeşitli ağaç ve bitki türlerinin yer aldığı Karadeniz ormanları, Toroslardaki "Sedir" ağaçları, Marmaris-Köyceğiz arasındaki "Sığla-Günlük" ağaçları dünyanın çok az yerinde bulunan türlerdir. Ayrıca ormanlık alanlar düzenlenmiş piknik alanları ile rekreasyonel faaliyetler için uygundur. Ülkemizin yaban hayatı kaynakları da turistlerin çeşitli biçimlerde ilgisini çeker.

Yurdumuzda yaşayan bazı hayvan türleri (yaban domuzu, yaban keçisi, geyik, karaca, ayı ve bazı kuş türleri vb.) av turizmine konu olurken Manyas Kuş Cenneti,Kayseri Sultan Sazlığı, Akşehir, Beyşehir, Eber, Bafa, Ulubat, Seyfe gölleri, Silifke deltası, Hotamış Bataklığı, Kızılırmak deltası pek çok kuş türünün, Foça kıyıları Akdeniz Fokunun barındığı çoğaldığı ve beslendiği, Köyceğiz-Dalyan İs tuzu kumsalı ise Caretta caretta cinsi deniz kaplumbağalarının üreme alanları olarak eko turizmin kapsamı içine girer.

Turizm faaliyetleri zamanla gelişen teknolojiyle birlikte çeşitlilik kazanmıştır. Önceden sadece; deniz (sea)- kum (sand)- güneş (sun) 3S şeklinde ifade edilen turizm hareketleri günümüzde; tedavi, kültürel, sportif, inanç, iktisadi, politik, kongre, aile turizmi ve ekoturizm gibi farklı kollara ayrılmaktadır. Artan nüfus, hızlı kentleşme, aşırı sanayileşme ve teknolojinin günlük hayatta her geçen gün daha da fazla yer kaplaması gibi sebeplerle insanlar, doğal hayattan gittikçe uzaklaşmaktadır. Doğayla bütünleşme özlemi hem tatil yapıp dinlenmek hem de ekolojik hayatla rahatlatma isteği günümüzde ekoturizm faaliyetlerini oldukça önemli kılmaktadır.

Avrupa ve Asya kıtalarının birleştiği noktada yer alan Türkiye, coğrafi konumu sebebiyle Akdeniz, Karadeniz ve Ege havzalarıyla bütünleşmiştir. Bununla birlikte kuzeybatı da Balkanlar, doğuda Kafkaslar ve güneydoğuda ise, Ortadoğu'yla ortak coğrafyayı paylaşmaktadır. Lokasyonu itibariyle ele alındığında Türkiye oldukça ilgi çekici bir sahada yer almaktadır. Coğrafi özelliklerinin sunduğu şartlar Türkiye'de farklı coğrafi bölgelerin oluşmasına olanak sağlamıştır. Buna bağlı olarak yurdumuzda, kuzey kesimde yıllık ortalama yağış miktarının 1000 mm ile 2400 mm. arasında olduğu ve buna bağlı olarak gür bitki örtüsüne sahip Karadeniz bölgesi, Kuzeybatı'da Marmara bölgesi, güney kesimde Akdeniz iklimine özgü sıcaklık değerleri ile daha çok kızılçam ormanları ve maki topluluklarının hâkim olduğu Akdeniz bölgesi, iç kesimlerde farklı topoğrafyasıyla İç Anadolu , Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleriyle batı kesimde yer alan Ege bölgesi ise, kuzey ve güney bölgeler arasında geçiş iklimiyle birlikte tarih çağları boyunca doğu batı istikametli önemli ticaret yolları üstünde olması sebebiyle doğal ve kültürel özellikleriyle oldukça enteresan ve dikkat çekicidir. Aynı zamanda üç tarafını denizlerle çevrili olması ve eşsiz kıyılarıyla oldukça önemli turizm potansiyeline sahiptir.

Topoğrafik özellikleri bakımın ele alındığında kıyı alanları, ovaları ,yaylaları ve dağlık alanlarıyla Türkiye çok çeşitli coğrafi üniteleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu nedenle alternatif turizm imkânları oldukça fazladır. Farklı coğrafi bölgeler aynı aman diliminde farklı turizm şekillerine olanak tanır. Örneğin ilkbahar mevsiminde Doğu Anadolu Bölgesinde kayak yapılırken, Akdeniz sahillerinde denize girme ve güneşlenme imkânı vardır. Bu nedenle Türkiye doğal güzellikleri, modern ulaşım imkânları ve eşsiz coğrafyasıyla oldukça çekici dünya turizm merkezlerinden biridir. Bu bağlamda esas itibariyle doğal güzelliklere zarar vermeden, doğayla iç içe ve ekonomik olarak gelir sağlayan bir turizm şekli olan ekoturizm, ülkemizde son yıllarda hızla gelişmekte olan bir alternatif turizm şeklidir. Sosyal ve kültürel faaliyetleri kapsayan ve çok çeşitli rekreasyonel aktiviteyi içeren bir model olan ekoturizm, yayla turizmi, kuş gözleme (ortinoloji) , safari ,kano- rafting gibi akarsu sporları, çiftlik turizmi, botanik, dağ ve doğa yürüyüşleri gibi turizm şekillerinin ele alındığı alternatif turizm imkanlarını ifade etmektedir.

Türkiye Akdeniz’de kıyısı bulunan ülkeler içinde en önemli turizm merkezlerinden biridir. İrili ufaklı pek çok plajla çevrelenmiş kıyıları, yerleşme tarihi itibariyle ilk çağlardan itibaren pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış olması sebebiyle zengin arkeolojik kalıntıların varlığı ve coğrafi şartlarından dolayı çeşitli iklimlerin yaşanıyor olması Türkiye’yi bulunduğu lokasyonda, oldukça farklı ve özel bir konuma ulaştırmaktadır. Türkiye dağları, yaylaları , ormanları , mağara ve kanyonlarıyla aynı zamanda flora ve faunasıyla son derece ilgi çekici fiziki şartlara sahiptir. Bununla birlikte tarihinden kaynaklanan kültürel zenginliği, ulaşım kolaylığı, nispeten ekonomik ve modern konaklama imkânları ve misafirperver insanlarıyla büyük turizm potansiyeline sahiptir ve bu potansiyel ekoturizmin geliştirilmesiyle daha da artacaktır. Ekoturizmin gelişimine uygun şartların elverişli şekilde değerlendirilebilmesi için öncelikli olarak ekoturizm sahalarında yaşayan halkın bu konuda bilgilendirilmesi gerekmektedir. Özellikle doğayı koruma ve doğal alanların yanlış kullanımının önüne geçilmesi için devlet çeşitli tedbirler almalı ve bu yönde bilinç oluşturulmalıdır. Daha çok 35-60 yaş arası ve ekonomik seviyesi nispeten yüksek turistlere hitap eden ekoturizm için turistlerin doğayı hissederek rahat edebilecekleri, çeşitli aktiviteleri uygulayabilecekleri elverişli konaklama tesisleri oluşturulmalıdır. Ekoturizmin gelişimi ve sürdürülebilirliği konusunda sağlıklı politikalar ve geliştirme stratejileri oluşturulmalı, turizmci, ziraatçı, biyolog, planlamacı, hukukçu, coğrafyacı, tarihçi ve soyologlar gibi çeşitli bilim kollarına mensup uzmanlardan oluşan geniş çaplı danışma kurulları tespit edilmelidir. Dünyada ve Türkiye’de yükselen bir değer olan ekoturizm, alternatif turizm şekli olarak düşünülmeli ve buna uygun tanıtım organizasyonlarıyla mevcut potansiyel dünyaya doğru biçimde tanıtılmalıdır. Dört mevsimi yaşayabilen, üç tarafı denizlerle çevrili, farklı kültür ve inançların yüzyıllardır bir arada yaşamakta olduğu yurdumuz ekoturizm açısından önemli gelişme kaydedebilecek şartlara sahiptir. Doğal ve beşerî kültürel mirasın otantik varlığını koruyabilen ender ülkelerden biri olan Türkiye sağlıklı turizm politikaları ve etkin yaptırımlarıyla sürdürülebilir ekoturizmin önde gelen merkezlerinden biri olacaktır.

Ekoturizmin yanı sıra kültürel turizm de dikkat çeken turizm kollarından birini oluşturmaktadır. Medeniyetler beşiği olarak da tanımlanan Anadolu yarımadasının zengin tarihsel ve kültürel varlıkları, antik şehirler, tarihi eserler, müzeler vs. ülkemize olan ilgiyi daha da arttırmaktadır.

Sportif turizm faaliyetleri de gün geçtikçe daha da önem kazanmakta ve ilgi çekmektedir. Bu kapsamda; su sporları turizmi, dağ turizmi ve mağara turizmi faaliyetleri yıl boyunca sürdürülmektedir.

Kutsal kentleri ziyaret etmek ve dini toplantılara katılmak amacını güden Dini turizm, karma fuarlara katılmak, sanayi fuarlarına katılmak ile iş ve ticaret görüşmeleri yapmak amacıyla faaliyet gösteren iktisadi turizm ile kongre, konferans, seminer toplantılarını kapsayan kongre turizmi de son dönemlerde gözde olan turizm faaliyetlerindendir.

Bunların yanı sıra kruvaziyer turizm olarak da adlandırılan gemi turizmi şekli de son dönemlerde özellikle İstanbul, Kuşadası, İzmir ve Antalya dolaylarında yoğunlaşmaktadır.

Kruvaziyer turizmde amaç, yolcuların sadece iki nokta arasında taşınması olmayıp, belirli bir süre içinde, belirlenmiş bir program ve rota çerçevesinde çeşitli limanların ziyareti, bu limanlarda alışveriş, yeme içme, şehir gezisi gibi bazı aktivitelerin gerçekleştirilmesidir.

Gelişen bu sektörle birlikte gemiler de zaman içinde bu yeni anlayışın gereklerine, nasıl ve nerede çalıştırılacaklarına göre dizayn edilmeye başlanmıştır. Günümüzde kruvaziyer turizmde yaklaşık 3000- 3500 yolcu taşıyabilen; restoran, bar, yüzme havuzu, güzellik merkezi, spor, tiyatro ve sinema salonu, çocuk parkı, golf sahası, buz pateni pisti ve okuma salonları, gibi çeşitli sosyal etkinlikleri de içinde barındırabilen birer yüzer tatil köyü şeklinde tasarlanmış oldukça modern gemiler kullanılmaktadır. Yüzen tatil köyü olarak da tanımlanan bu gemiler; 50.000 tonun üzerinde, yaklaşık 250 metre uzunluğunda olup ortalama 400 çalışan barındırabilecek kapasiteye sahiptirler. Gemilerin bu ölçüde büyümelerindeki temel sebepler ise; işletme ve yatırım maliyetlerini düşürmek, kötü hava koşullarından daha az etkilenmek ve lüks bir otelde bulunan her türlü konfor ve imkânı müşterilerine sunabilmektir.

Kruvaziyer turizme hizmet eden gemiler sahip oldukları lüks donanımlarıyla tatil amacıyla yurt dışını tercih eden, yüksek gelir grubuna sahip kişiler için özellikle son yıllarda cazip bir hale gelmiştir. Özellikle 1980 sonrası bu alanda faaliyet gösteren şirketler Türkiye'yi de sıkça rotalarına almaya başlamışlardır. Akdeniz, aynı anda 3 kıtanın (Asya- Avrupa ve Afrika) gezilip görülebileceği dünyadaki tek bölge olması, ayrıca gerek iklim şartları gerekse zengin tarihi ve kültürel değerlere sahip olması sebebiyle cazibesini daha da artıran bir sahadır. Akdeniz'in kruvaziyer turizm bakımından ilgi çekmesi, Türkiye için de oldukça önemlidir.

Türkiye, kuzeyde Karadeniz'den güneyde Akdeniz'e kadar 8333 km'lik sahilleri ile bir deniz ülkesidir. Geçmişten itibaren pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış tarihi bir açık hava müzesi niteliği ile, kruvaziyer turizm potansiyeli yüksek bir destinasyondur. Kruvaziyer

turizm, günümüzde gelişen bir sektördür. Dünya bu sektörden büyük gelir sağlamaktadır. Dört mevsimin uygun olması, eşsiz doğası ve tarihi mekânlarıyla Türkiye, özellikle Akdeniz kruvaziyer işletmecilerinin ilgisini çekmektedir.

Roma imparatorluğu, ardından Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu ve son olarak da Osmanlı İmparatorluğuna başkentlik yapan İstanbul, hem zengin kültürel değerleriyle hem de iki kıtayı birleştiren coğrafi mevkisiyle turizm açısından son derece ilgi çekici özelliklere sahiptir. Müzeleri, kiliseleri, sarayları, camileri, tarihi çarşıları ve doğal güzellikleri İstanbul’u cazibe merkezi yapan farklılıklardır. Bir dünya şehri olan İstanbul bu bağlamda kruvaziyer turizm açısından da home port özelliğine kavuşmalıdır.

Kruvaziyer gemileri için “home port” seçiminde tam donanımlı liman altyapısı, tesis ve hizmetlerinin bulunması, turizm piyasasında markalaşmış bir kent olması, yeterli standart ve sayıda konaklama tesisi bulunması, tarihi ve turistik merkezlerin varlığı, altyapı sorunlarının olmaması, modern, faal bir uluslararası havalimanı bulunması gibi bir takım kriterler aranmaktadır. Genel itibarıyla incelendiğinde İstanbul bu kriterlerin tamamına sahiptir.

Kruvaziyer operatörleri tarafından müşteriye sunulan, tatil programları genelde 14 gündür ve bunun 7 günü kruvaziyer gemisi ile gezi, diğer 7 günü ise hareket limanı (home port)’nın bulunduğu destinasyondaki “Pre&Past Cruise Holiday” olarak ifade edilen “Cruise öncesi veya sonrası” yerel tesislerde konaklama tatilidir. Buradaki amaç, yüksek gelir grubuna mensup yolculara, uzun uçak yolculuğu ve çok parkurlu gemi tatilinden önce veya sonra dinlenme amaçlı ideal bir tatil ortamı sunulmasıdır.

Ülkemizin kültürel zenginlikleri doğal zenginlikleri kadar çok ve çeşitlidir. Ülkemizde hemen hemen her bölgede farklı uygarlıkların izlerini taşıyan antik kent, tarihi eserler yer almakta, çeşitli yerlerden çıkarılan tarihi eserlerin büyük bir kısmı ise müzelerde sergilenmektedir.

Ülkemizde yerleşim hayatının çok eski tarihlere kadar uzanması ve çok çeşitli uygarlıkların yönetimi altına girmesi ören turizmine konu oluşturan antik kentlerin oldukça geniş bir sayı oluşturmalarını sağlamıştır. Özellikle Anadolu’nun batı kıyıları tarihin en eski dönemlerinden itibaren yerleşmeye sahne olmuştur. Elverişli bir iklimle sahne olması, doğal çevre şartlarının insanların barınma ve beslenme ihtiyaçlarını nispeten kolay bir şekilde sağlamasına imkân tanınması gibi nedenler bu bölgenin daima dikkat çekmesine neden olmuştur. Ege denizine dökülen Maiandros (Büyük Menderes), Kaystros (Küçük Menderes), Hermos (Gediz) ve Kaikos (Bakırçay) insan yaşamı için uygun coğrafi şartlarıyla önemli yerleşim alanlarından olmuşlardır. Bu antik kentlerden Truva(Çanakkale), Bergama(İzmir), Efes(Kuşadası), Milet, Didim(Aydın), Ege kıyısı bölgesinde, Kaunos(Köyceğiz), Phaselis, Perge, Aspendos, Side(Antalya), Akdeniz kıyılarında, Nemrut dağı harabeleri, Alacahöyük, Boğazköy (Çorum) iç kesimlerde en çok ziyaret edilen antik kentlerdir.

Ülkemizde eski devirlerde kurulmuş savaş ve depremler sonucu yıkılmış ve defalarca tekrar kurularak günümüzde insanın eseri olarak bir tepe oluşturulmuş höyük adı verilen tarihi

yerleşmelere rastlanır. 800 dolayında yeri bulunmuş höyük plan ülkemizde zaman zaman yapılan kazılardan elde edilen eserler müzelerde sergilenmektedir. Bu höyüklerden Çatalhöyük(Konya), Kültepe(Kayseri), İkiztepe(Samsun), Çavuştepe(Van) başlıcalarıdır. Ayrıca ilk yerleşim izlerine rastlanan bazı mağaralarda turistler tarafından gezilmekte ve buralardan çıkartılan eserler müzelerde sergilenmektedir.

Yurdumuzda çok sayıda tarihi eserlere de rastlanır. Bunlar kale, köprü, han, hamam, kervansaray, çeşme, cami, manastır vb. eserlerden oluşur. Bunlardan Meryem Ana ile ilgili dinsel bağlantılar çok sayıda hacı adayını çekerken, Noel babanın piskoposluk yaptığı Demre, tüm ulaşım zorluklarına rağmen Sümela Manastırı, kaya kiliselerin yer aldığı Kapadokya ve Ihlara vadisi, Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi, Mevlana Türbesi ile diğer kilise ve camiler turizmin faaliyetlerine dinsel içerik katar.

Avrupalı ve Amerikalı turistlerin en çok ilgi gösterdiği yerlerin başında gelen müzeler ise genellikle büyük şehirlerimizde toplanmıştır. Ülkemizde ilk arkeolojik müze 1891 yılında açılan İstanbul Arkeoloji Müzesidir. Bu müzemizi 1924 yılında açılan Topkapı müzesi ve 1928 yılında açılan Ankara Etnografya Müzesi izlemiştir. Günümüzde 90 dolayında müzenin yer aldığı ülkemizde turistlerin en çok ziyaret ettikleri müzeler İstanbul'da Osmanlı dönemi eserlerinin sergilendiği Topkapı Sarayı ve müzesi, Dolmabahçe Sarayı, Yıldız Sarayı, Arkeoloji Müzesi, Beyazıt Etnografya müzesi, Türk-İslam Eserleri Müzesi, Ayasofya Müzesi, Askeri Müze, Ankara'da Etnografya Müzesi, Arkeoloji Müzesi, Hitit Müzesi, Atatürk Anıtkabir Müzesi, Konya Mevlana müzesi, Antalya Arkeoloji Müzesi sayılabilir.

Ülkemizde çeşitli tarihlerde düzenlenen festival ve fuarlarda gerek iç turizmi hareketlendirmek içi gerekse tatil amacıyla gelenlerin kalış süresini uzatarak, turizm gelirlerinin arttırılmasına çalışılır. İstanbul Festivali, İzmir Uluslararası Fuarı, Antalya festivali, Konya Mevlana festivali bunların başlıcalarıdır.

İnsanı seyahate çıkmaya teşvik eden güdüler

Kategoriler	Güdüler
Fiziksel Güdüler	Beden ve zihnin tazelenmesi Sağlık amaçları Zevk, eğlence, heyecan, alışveriş
Kültürel Güdüler	Yabancı ülkeler, halklar ve yerlere duyulan merak Sanat, müzik, mimari ve folklorla duyulan ilgi

	Tarihsel yerlere duyulan ilgi Uluslararası ve ulusal olaylara katılma arzusu Olimpiyat oyunları, bira festivali vb.
Prestij ve Statü Güdüleri	Eğitim ya da öğrenmenin devamı olarak hobileri sürdürmek İş temasları aramak ve mesleki amaçlar Konferans ve toplantılar Kendi egosunu tatmin etme isteği

Sonuç

Ülkemizde turizm sektörü yıllar içinde sürekli gelişmektedir. Bu gelişmede ülkemizin dış tanıtım hizmetlerine önem vermesi, özellikle orta gelir grubuna hitap eden organize turların hazırladığı paket programların büyük etkisi olmuştur. Ayrıca eğitimli personel sayısındaki artış, konaklama tesislerinin çeşitliliği (lüks otel ve tatil köylerinden, kamping alanlarına kadar gibi geniş bir yelpazenin oluşması) turizmin gelişmesindeki diğer etkenlerdir.

Ülkemize en çok turist gönderen ülkeler arasında ilk sırayı 2 milyonu geçen turist Sayısı ile Almanya oluşturur. Bunu İngiltere (800 bin), A.B.D. (350 bin), Fransa (320 bin) izler. Son yıllarda Rusya Federasyonundan gelen turist sayısında da (1.420.000) önemli bir artış olmuştur. Ancak Rus turistlerin ülkemize geliş nedeni, son yıllarda güney kıyılarımıza tatil amacıyla gidenlerin sayısında artış olmasına karşın, çoğunlukla alışverişe (bavul turizmi) dayanır

Ülkemize gelen turistlerin en çok kullandıkları ulaşım sistemi havayoludur (%74), bunu karayolu (%16), denizyolu (%10) ve demiryolu (%1) izler. Türkiye'den yurtdışına çıkanlar da büyük ölçüde havayolunu (%65) kullanır. Vatandaşlarımızın en çok gittikleri ülkelerin başında Türk işçilerinin çalıştığı ülkeler (Almanya, İsviçre, Hollanda, Fransa, İngiltere vb.) gelir. Son yıllarda yurtdışına çıkan vatandaşlarımızın sayısında konut fonu gibi kısıtlamaların kaldırılması nedeniyle artışlar olmakla birlikte 1985 yılından bu yana gelen turist sayısı, yurtdışına giden vatandaşlarımızdan fazladır.

Ülkemize gelen turistlerin kalış süreleri uzamakta bu durum ise daha çok dövizin kalmasını sağlamaktadır. Ülkemize gelen turistlerin tatil sezonu olarak yaz aylarını tercih ettikleri, yaz ayları içinde de Ağustos ayı en çok turistin geldiği aydır. Ancak son yıllarda turizm sezonu Mart-Ekim ayları arasına uzamış hatta kış aylarında güney kıyılarımıza gelen turistler nedeniyle Aralık ayına kadar uzamıştır. Türkiye'de ulusal gelir içinde %3.5 dolayında bir değer taşıyan turizm gelirleri (yaklaşık 6 milyar dolar) Türkiye ekonomisi üzerinde büyük önem taşır. Bu bakımdan ülkemize gelen turistlerin bıraktığı döviz miktarının, başka ülkelere giden vatandaşlarımızın döviz miktarını sürekli aşması oldukça sevindiricidir.

Ülkemize gelen turistlerin çevre korumaya karşı aşırı duyarlı olması, Türkiye'nin turizm sorunlarının başında gelir. Çünkü ülkemizin kıyı kesimlerinde çok katlı yapılaşmanın artması, özellikle ikinci konutların sayısındaki hızlı artış, daha fazla tesis yapmak için turistik merkezlerin şehirleşmesi (Bodrum, Marmaris, Kuşadası, vb.), ikinci evler ve konaklama tesislerinin tarım alanlarını tahrip etmesi (Bodrum'da mandalina bahçeleri vb.), turizme açılan sahalarda katı ve sıvı atıkların çevreyi tehdit etmesi bu sorunların başlıcalarıdır. Rezervasyon sorunları, kötü işletmecilik, özellikle fiyatlar konusunda turistlere çelişkili davranılması turizmi olumsuz yönde etkileyen insan kaynaklı diğer sorunlardır.

Yaşanan tüm sorunlara rağmen, Türkiye’de turizm önemi gün geçtikçe artan ekonomik fonksiyonlardan biridir. Tüm dünyada olduğu gibi yurdumuzda da gelişen teknolojik imkânlarla birlikte ulaşım fonksiyonunun artması, konaklama hizmetlerinde yaşanan gelişmeler ve genel anlamda insanların tatili artık bir lüks olarak görmekten çok bir ihtiyaç olarak hissetmeleri doğal olarak turizm faaliyetlerinin de artmasına neden olmaktadır.

Uygulamalar

Türkiye'ye en çok hangi ülkelerden turist gelmektedir? Araştırınız.

Uygulama Soruları

2013 yılında, Türkiye'ye gelen turist sayısını ve ortalama geceleme sürelerini bulunuz.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Dinlenmek, eğlenmek, görmek ve tanımak gibi amaçlarla yapılan geziler ve bir ülkeye veya bir bölgeye gezmen (turist) çekmek için alınan ekonomik, kültürel, teknik önlemlerin, yapılan çalışmaların tümüdür. Turistik gezi, insanların sadece bir yerden bir yere gitmesi değil kültürel, ekonomik ve toplumsal olarak da iletişim içinde olmalarıdır. Turizm sayesinde insanlar hem diğer ülkelerin, hem kendi ülkelerinde yaşadıkları bölgenin dışındaki güzelliklerin, hem de geçmişte yaşamış olan insanların bırakmış oldukları kültürel mirasın farkına vararak, gelecek kuşaklara daha yaşanılabilir bir dünya bırakmanın gerekliliğine inanarak hayata farklı açılardan bakabilirler. Turistler gittikleri ülke ya da bölgede gördükleri yerler karşılığında o yöre halkına para kazandırır. Yani turizm ziyaret edilen ülke ve bölgenin ekonomisine büyük bir maddi katkı sağlar.

Dünya Turizm Örgütü(UNWTO) turizm gelirlerinin her yıl % 4 oranında artış gösterdiğini belirtmiştir. Bununla birlikte günümüzün en popüler turistik mekânlarını içerisinde barındıran Avrupa kıtasının 1995'de % 60 olan turizm gelir payı 2020 yılında % 46'ya düşmesi beklenmektedir.

Asya ile Avrupa kıtaları arasında bir köprü durumunda olan Türkiye için turizm son derece önemli ekonomik kaynaklardan biridir. Ülkemizde özellikle kıyı alanları her zaman çekiciliğini korumuş ve yoğun turistik aktivitelere sahne olmuştur.

Turizmi etkileyen en önemli doğal çevre özelliklerinin başında sahanın coğrafi konumu, iklimi ve bitki örtüsü gibi özellikler yer alır. Bir bölgede turizm faaliyetinin rantabl bir şekilde yaşanabilmesi için; sahanın çekici bir mevkide olması, elverişli bir iklime sahip olması ve bölgenin turistin farklı isteklerine cevap verebilecek tarzda yapılandırılmış olması gerekmektedir. Arz- talep dengesinin iyi ayarlanabildiği kompleks hale dönüşmüş merkezlerde sağlam turizm temelleri de atılmış olur.

Ülkemizde turizmin başarılı bir biçimde gelişmesinde devlet ve özel sektörün büyük çabaları olmuştur. Bu bakımdan devletin beş yıllık kalkınma planlarında turizme yer vermesi bu amaçla Marmara, Ege ve Antalya'nın öncelikli kesimler olarak ele Alması dikkat çekicidir. Ayrıca kamu sektörü tarafından 1955 yılında kurulan Türkiye Turizm Bankası aracılığı ile TURBAN oteller zincirinin kurulması, bunu Emekli Sandığı gibi bazı kamu kuruluşlarının konaklama sektörüne (İstanbul Hilton, İstanbul Büyük Tarabya, İzmir Büyük Efes, Bursa Çelik Palas, vb.) yaptığı yatırımlar izlemiştir. 1985 yılında yabancı sermaye ve özel sektörün yatırıma özendirilmesi ve özel sektörü harekete geçirmek için Turizm Bankasının kredi vermesi konaklama tesislerinin sayılarında önemli artışlara neden olmuştur. Nitekim 1984 yılında 642 adet turizm işletme belgeli konaklama tesisi varken bu sayı 1997 yılı başında 301.524'e ulaşmıştır. Konaklama tesislerinin bu sayısı gelen turistler için yeterli düzeydedir.

Konaklama tesislerinin türlerine bakıldığında en büyük pay %76 ile otellere aittir. Genellikle en üst sınırı oluşturan 5 ve 4 yıldızlı oteller İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerimizde, Antalya, Side, Kemer gibi turizm merkezlerinde toplanmıştır. Otelleri diğer konaklama tesislerinden tatil köyleri (%16), pansiyonlar (%2) ve kampingler (%1.9) izlemektedir.

Bölüm Soruları

1. yılına gelindiğinde Türkiye turizminde yeni bir aşamaya girilmiş, tanıtım ve propaganda faaliyetlerinin bir bakanlık hizmetinde daha etkin olacağı görüşünden hareketle Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü bakanlık haline getirilmesi planlanmıştır. Boşluğu tamamlayınız.

- a) 1954
- b) 1955
- c) 1956
- d) 1957
- e) 1958

2. Dünya Turizm Örgütü'nün kısa adı nedir?

- a) IFTO
- b) UFTAA
- c) WHO
- d) UNICEF
- e) WTO

3. Aşağıdakilerden hangisi turizm hareketlerini geliştiren unsurlar arasında sayılamaz?

- a) Ülkemizin geçmişten günümüze bir çok medeniyete ev sahipliği yapmış olması nedeniyle tarihi dokular barındırıyor olması
- b) Bireylerin eğitim ve gelir düzeyindeki gelişmeler
- c) Hızlı kentleşme
- d) Nüfus artışı
- e) Teknolojik gelişmeler

4. 1857'de ile ilk otellerin yapımını da teşvik etti. İlk modern anlamdaki Pera Palas Oteli 1892 yılında faaliyete geçmiştir. Boşluğu tamamlayınız.

- a) İpek Yolu'nun canlandırılması
- b) İstanbul'u Paris'e bağlayan Şark demiryolunun açılışı
- c) İzmir-Aydın arası ilk demiryolumuzun yapımı
- d) TEM otoyolunun yapımı
- e) D-100 karayolunun yapımı

5. İlk modern anlamdaki otelimiz hangisidir?

- a) Hilton oteli
- b) Sheraton oteli
- c) Pera Palas oteli
- d) Marmara oteli
- e) Çırağan oteli

6. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye turizmini etkileyen doğal faktörlerden değildir?

- a) Coğrafi konum
- b) Yüzey şekilleri
- c) Doğal bitki örtüsü
- d) Konaklama tesisleri
- e) Su kaynakları

7. Akdeniz ve Ege kıyılarında güneşlenme süresi kaç aydır?

- a) 2
- b) 3
- c) 4
- d) 5
- e) 6

8. Aşağıdakilerden hangisi ülkemizin bolca turist çeken alanlarından biri değildir?

- a) Van gölü
- b) Çamlıyayla, Tekir
- c) Ürgüp, Göreme
- d) Pamukkale travertenleri
- e) Karain mağarası

9. Doğal güzelliklere zarar vermeden, doğayla iç içe ve ekonomik olarak gelir sağlayan bir turizm şekli aşağıdakilerden hangisi ile ifade edilir?

- a) Dini turizm
- b) Sağlık turizmi
- c) Spor turizmi
- d) Ekoturizm
- e) İktisadi turizm

10. turizminde yaklaşık 3000- 3500 yolcu taşıyabilen; restoran, bar, yüzme havuzu, güzellik merkezi, spor, tiyatro ve sinema salonu, çocuk parkı, golf sahası, buz pateni pisti ve okuma salonları, gibi çeşitli sosyal etkinlikleri de içinde barındırabilen birer yüzer tatil köyü şeklinde tasarlanmış oldukça modern gemiler kullanılmaktadır. Boşluğu tamamlayınız.

- a) Dini Turizm
- b) Ekoturizm
- c) Kültür turizmi
- d) Kongre turizmi
- e) Kruvaziyer turizmi

CEVAPLAR: 1- D, 2- E, 3- A, 4- B, 5- C, 6- D, 7- E, 8- A, 9- D, 10- E

12. TÜRKİYE MADENLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde Türkiye’de madenciliğin çok genel olarak tarihsel gelişimine değinilmiştir. Sonraki kısımlarda ise, çıkarılan bazı seçilmiş madenler ve rezervleri hakkında bilgiler verilmiştir. Madenlerin ekonomiye katkılarına değinilmiştir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Türkiye’de hangi madenler çıkarılmaktadır?
- 2) Madencilğin ekonomiye katkıları nelerdir?
- 3) En fazla rezerve sahip maden hangisidir ve nerelerde çıkarılmaktadır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Türkiye’de madenler	Hangi madenler çıkarılmaktadır	Ders notları uygulama çalışmaları
Türkiye’de madenler	Maden rezervlerimiz	Ders notları ve istatistiksel veriler
Türkiye’de madenler	Ekonomimize katkıları	Ders notları ve istatistiksel veriler

Anahtar Kavramlar

- Rezerv
- Filiz
- Maden Cevher
- Maden Damarı
- Tuvönan cevher

Giriş

Türkiye hemen her bölgesinde çeşitli madenlerin bulunduğu, bazı madenlerce de zengin olduğu bir ülkedir. Zengin ve işletmeye elverişli madenlerimiz de çeşitlidir. Ancak, bugün bütün madenlerimiz henüz yeterince işletmeye konulmamıştır. İşletilen madenlerimiz hem iç piyasaya verilmekte, hem de ham madde olarak ihraç edilmektedir.

12. Türkiye Madenleri

Madenler, Türkiye'nin yeraltı zenginlikleridir. Madenlerimizin bir kısmı çok eski çağlarda işletilmiş, madencilğin bazı bilgileri memleketimizden başka ülkelere yayılmıştır. Pek eskiden kurşun, altın, gümüş, demir, bakır, kalay madenleri biliniyordu. Türkler, eskiden beri madencilikle ilgilenmişlerdir. Ergenekon Destanı Türklerin madene vermiş olduğu büyük değeri destanlaştırmıştır.

Madenler, yerden "filiz" adı verilen bileşimler halinde, "maden cevheri" olarak çıkarılır, sonradan ergitilerek asıl maden dediğimiz duruma gelir ki, bundan da istenilen eşya, alet ve makine yapılır. Madenler, tabiatı nadir olarak saf halde bulunur. Çoğu, başka elemanlarla bileşikler halindedir ve minerallerle karışıktır. İçinde maden bulunan bu bileşikler maden filizleridir. Yer altı veya yerüstü ocaklarda taş, toprak ve başka maddelerle karışık olarak elde edilen ve herhangi bir işleme henüz bir tutulmamış bulunan maden cevherlerine "tüvenan cevher" denilmektedir. Filizlerdeki maden oranı bazen az olabilir. Böyle durumlarda az bir miktar maden elde edebilmek için çok miktarda filizi işlemek gerekir.

Maden filizinden sadece maden değil, başka maddeler de çıkarılır. Madenle başka maddelerin filizlerden ayrılması işleri bir bilim haline gelmiştir ki, bu' metalürjinin bir bölümüdür. Madenler, yer kabuğunun ana malzemesi olan taşlar arasında "maden damarları" ve "maden yatakları" olarak bulunur, çoğunca başka elemanlarca da bileşikler halinde ve minerallerle karışık olurlar. Maden damar ve yatakları, ya yerin içinde yatay veya buna yakın duruşta olur, ya da eğimli ve hatta dik olarak uzanırlar. Bu duruş ve uzanışın, madenlerin çıkarılmasında önemli yeri vardır. Bir yerdeki madenlerin tahmin olunan miktarları ve yedek durumu da "maden rezervi" şeklinde ifade olunur. Maden işletmeleriyle bu kavram arasında yakın bağlantı vardır.

12.1. Tarihsel Gelişim

Devletlerin ekonomilerinde son derece önemli bir yere sahip olan madencilik Anadolu'da binlerce yıl önce başlamış, MÖ 7000 yıllarında saf bakır, MÖ. 3000-1200 yılları arasında tunç yaygın olarak kullanılmıştır. Daha sonra Hititler (MÖ 1750-2000), Urartular (MÖ 850-585), Frigyalılar (MÖ 750-690) ve Lidyalılar (MÖ. 690-550) yılları arasında Anadolu'da çeşitli maden yataklarını işlemiş ve metal paralar bastırarak kullanmışlardır. Sonraki dönemlerde; Roma – Bizans – Selçuklu ve Osmanlılar zamanında da madencilik daima önemli olmuştur. Özellikle Osmanlılar döneminde devlet katkısıyla işletilen maden ocakları için çeşitli yasalar çıkarılmıştır.

Osmanlılar döneminde daha çok yabancı egemenliğinde olan madencilik sektöründe Cumhuriyetin ilanından sonraki yeni düzenlemeler yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde ve madencilik; 1923-1933, 1933-1940, 1940-1945, 1945-1960, 1960-1980 ve 1980 sonrası dönemler olarak çeşitli siyasi ve ekonomik politikalarla etkilenecek belirlenmiştir.

1923-1933 döneminin temel niteliği, özel girişimi güçlendirerek kalkınmayı özel girişimle sağlamaktır. 1933 – 1940 döneminin özelliği ise ekonomide ve bağlantılı olarak madencilik sektöründe de devletçilik politikasının önem kazanması olmuştur.

1940 – 1945 döneminde ise İkinci Dünya Savaşının etkileri tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de hissedilmiş ve bu dönemde tam bir savaş ekonomisi uygulanmıştır. Devlet üretim tesislerine ek kaynak vergileri arttırmış ve kontrolleri sıklaştırmıştır. Bu nedenle tüm ekonomimizle birlikte madencilik sektöründe de adeta bir küçülme dönemi yaşanmıştır.

1945-1960 yılları arasındaki dönem ise; savaş sonrası yakın ilişkiler içinde bulunduğumuz ülkede maden ve enerji alışverişi konularında karşılıklı ilişkiler kurulmuştur. Özellikle yabancı yatırımcılara bir takım kolaylıklar tanınarak gerek askeri gerekse siyasi ve ekonomik ayrıcalıklar sağlanmıştır. Ancak maden arama alanında çalışan devlet kuruluşları da varlıklarını sürdürmektedirler.

1960-1980 arasındaki dönemde ise, 1961 anayasasıyla “planlı kalkınma” öngörülmüştür. Maden arama ve işletilmesi hakkının devlet ve özel teşebbüsün bir arada yapabileceği izne bağlanarak ilk kez Anayasayla güvence altına alınmıştır.

1980 ve sonrası dönemi kapsayan günümüz madencilik politikasında ise devletleştirme ve konuya öncelik tanıyan bir yapı yerine, özelleştirmeye yönelik bir yapıyı tercih etmiştir. Buna göre özel sektörde işletilen madenlerin denetim ve işletme usul esasları devlet tarafından kontrol edilecektir. Görüldüğü üzere madencilik sektörüyle ilgili cumhuriyet döneminden itibaren kararlı bir politika izlenmemiş zaman zaman özel sektörden yana zaman zaman da devletleştirmek adına pek çok yasa çıkarılmıştır.

12.2. Türkiye'de Çıkarılan Madenler

Cinsi	Rezerv (Ton)
Altın	328
Alünit	3.974.860
Antimuan	99.306
Asbest	29.646.379
Asfaltit	82.000.000
Bakır	1.462.580
Barit	34.222.792
Bentonit	241.519.504
Bitümlü Şist	1.641.381.000
Boksit	68.910.000
Bor	3.052.568.000
Civa	3.820
Çinko	1.659.502
Demir	113.252.000
Diatomit	44.001.040
Disten	3.840.000
Dolomit	19.817.124.196
Feldspat	372.790.701
Fosfat	70.500.000
Fluorit	2.530.694
Grafit	86.736

Gümüş	5.740
Kaya Tuzu	5.157.036.177
Kaolen+ İllit+Halloysit	420.647.806
Krom	26.637.873
Kurşun	795.201
Kuvars Kumu	1.884.208.585
Kuvarsit	2.460.735.184
Kükürt	625.700
Linyit	12.000.000.000
Lületaşı	1.483.670
Manganez	3.200.000
Manyezit	106.673.833
Cinsi	Rezerv (Ton)
Mermer	5.137.342.751
Molibden	372.657
Nikel	39.500.000
Olivin+Dunit	190.000.000
Perlit	5.688.021.716
Pomza	1.397.786.725
Profillit	6.644.000
Sepiyolit	13.535.374
Sodyum Sülfat	11.050.467
Stronsiyum	347.101

(Sölestin)	
Talk	427.574
Taşkömürü	1.126.548.000
Titan	161.348.413
Toryum	380.000
Trona	836.283.891
Uranyum	9.129
Vanadyum	41.346
Volfram	36.719
Vollastonit	31.500.000
Zeolit	344.217.073
Zımpara	3.607.564

Tablo 21: Türkiye Maden Rezervi Kaynak: MTA

12.2.1. Uranyum

Radyoaktif bir element olan uranyum, ilk olarak atom enerjisi elde edilmesinde kullanılmıştır. Günümüzde uranyum ve toryum nükleer enerji hammaddesi olarak kullanılmaktadır. Uranyum doğada hiçbir zaman serbest olarak bulunmaz. Çeşitli elementlerle birleşerek uranyum minerallerini meydana getirir. Yerkabuğunda yüzlerce uranyum minerali vardır; ancak bunların büyük çoğunluğu ekonomik boyutta uranyum içermezler. Sektörde faaliyet gösteren, dünya çapındaki en büyük organizasyon, merkezi Viyanada olan Uluslararası Atom Enerji Ajansı (IAEA, International Atomic Energy Agency)dır. Ayrıca üye ülkeler arasında bilgi alışverişini sağlamak ve işbirliği temin etmek üzere, merkezi Paris e olan OECD nezdinde, Nükleer Enerji Ajansı (NEA, Nuclear Energy Agency) mevcuttur. Silah sanayinde ve nükleer santrallerde kullanılan uranyumum, yurdumuzda; Aydın, Çanakkale, Giresun (Şebinkarahisar), Manisa ve Uşak'ta yatakları bulunmakta ve yaklaşık 9.129 ton rezerv bulunduğu belirtilmektedir.

12.2.2. Bakır

Bakırın kolay işlenmesi ve iletken bir metal olması nedeniyle kullanım alanı geniştir. Ülkemizde bakırın kullanımı çok eskilere dayanır. Örneğin 8-9 bin yıl öncesinde Çatalhöyük'te kapkacak yapımında bakır kullanılmıştır. Bakırın elektriği iyi iletmesi nedeniyle elektrik-elektronik sanayisinde, makine, mutfak ve süs eşyaları yapımı gibi alanlarda kullanılmaktadır. Özellikle; el sanatları, kimya, kuyumculukta, metalürjide, müzik aletlerinin yapımında ve tekstil sanayinde yoğun olarak kullanılır.

Ülkemizde 1.462.580 ton rezervi bulunan bakır yatakları; Kastamonu-Küre, Artvin-Murgul, Elazığ-Ergani ve Maden'de bulunmaktadır.

12.2.3. Demir

Kullanım alanı oldukça geniş olan ve hemen her bölgemizde rezervi bulunan demir ülkemizdeki ağır sanayinin ham madesi durumundadır. Başta inşaat sanayi olmak üzere; kimya sanayiinde, metalürjide ve boya sanayinde yoğun olarak kullanılmaktadır.

Yurdumuzda 113.252.000 ton rezerve sahip olan demir cevheri yatakları; Güney Marmara, Kuzey Ege, Orta Torosların kuzey bölümleri, Malatya-Hekimhan ve Sivas-Divriği ile Edremit-Eymir'de bulunmaktadır.

12.2.4. Bor

Bor, boratlar ve bor bileşikleri olarak adlandırılan bor tuzundan elde edilir. Bor günümüzde ısıya dayanıklı cam gereçler, plastik elyaf ürünleri, fotoğrafçılık, ilaç, boya, çimento sanayisi, jet, roket yakıtlarında, uzay araçları yapımı ve nükleer reaktörlerde kullanılmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle bor stratejik bir madendir. 3.052.568.000 ton rezerve sahip Türkiye, dünya bor rezervinin yaklaşık $\frac{3}{4}$ 'nü barındırmaktadır. Metalürji sanayinde, nükleer reaktörlerde, organik kimya sanayinde cam, seramik, deterjan vb. sanayilerde ve fotoğrafçılık sektörü başlıca kullanım alanlarıdır. Ülkemizde Balıkesir-Bigadiç, Sındırgı, Susurluk, Bursa- M.Kemalpaşa, Eskişehir-Seyitgazi ve Kütahya-Emet' de yatakları bulunmaktadır.

12.2.5. Krom

Sert, paslanmaz ve iyi parlatılan bir madendir. Kaplamacılık ve çelik yapımında yaygın olarak kullanılır. Türkiye'de yaygın olarak çıkarılan madenlerden biri de kromdur. En zengin krom yatakları; Elazığ'da Guleman, Batı akdenizde) Dalaman havzası, Kütahya ile Bursa arası ve Eskişehir'in doğusundaki Seyitgazi'de yer alır. Adana'nın kuzeyindeki Akdağ yöresinde de yeni krom yatakları bulunmuştur. Türkiye, krom çıkarımında dünyada 3. sıradadır. Rezerv miktarı ise, 26.637.873 tondur. Türkiye, çıkardığı kromu büyük ölçüde cevher olarak satmaktadır. Bu nedenle çıkarımını dış taleplere bağlı olarak ayarlamaktadır. Metalürji, demir-çelik sanayi ve askeri malzeme yapımında kullanılmaktadır.

12.2.6. Boksit

Ülkemizin en zengin rezerve sahip olduğu madenlerden biridir. Boksit işlendikten sonra alüminyum elde edilir. Endüstride demir cevheri ürünlerinden sonra en fazla tüketilen maden durumundadır. Özellikle uçak gövdelerinin yapımında yaygın olarak kullanılmaktadır. Boksit, alüminyum üretiminde yararlanılan ve çok hafif olması (özellik ağırlığı 2,6) nedeniyle uçak sanayinde, otomobil yapımında ev eşyaları imalinde, hatta elektrik malzemesi yapılmasında gittikçe önem kazanmıştır. 68.910.000 ton rezerve sahip olan boksit yatakları ülkemizde; Toroslar üzerinde-Alanya, Seydişehir, Adana-Saimbeyli, İskenderun, İslahiye ve Muğla-Milas' da bulunmaktadır.

12.2.6. Taş Kömürü

Yurdumuzda tüketilen enerji kaynakları arasında taş kömürünün önemli bir yeri vardır. Ayrıca demir-çelik ve kimya sanayilerinin önemli ham maddesidir. Türkiye taş kömürü rezervi 1.126.548.000 tondur. Yaklaşık 250 milyon yıl önce çeşitli bitkilerin çamur ve kum birikintileri altında havasız kalarak parçalanmasıyla oluşmuştur. Daha sonra bu yığınların üstüne toprak ve kaya katmanları çökmüş ve basınç altında sıkışarak sertleşmiştir.

Demir-çelik ve kimya endüstrisinin enerji kaynağıdır. Isıtılarak kok kömürü şeklinde de Ayrıca yakıt ve yağlama yağları üretiminde kullanılır. Türkiye, taş kömürü yatakları bakımından zengin sayılmaz. En zengin yataklar Batı Karadeniz'deki Ereğli Zonguldak kömür havzası'ndadır. 1937'ye kadar yabancı şirketlerin çalıştırdığı buradaki yataklar, daha sonra devlet himayesine geçmiştir. Günümüzde taş kömürü ile ilgili arama, işletme, taşıma, yan ürünler elde etme ve pazarlama işleri Taş Kömürü Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Zonguldak çevresindeki yataklar Karadon, Amasra, Armutçuk, Kozlu ve Üzülmüş ana üretim bölgelerinde işletilmektedir. Ülkemizdeki diğer taşkömürü yatakları Akseki, Kemer (Antalya) ve Hazro (Diyarbakır)'dadır.

12.2.7. Linyit

Kömürleşme sürecinin ilk ürünlerinden olan linyit, turba ile taş kömürü arasında yer alır. Bu nedenle kalori değeri yüksek değildir. Linyit yatakları yüzeye oldukça yakın olduğundan kolayca işlenebilir. Linyit kömürü çoğunlukla, Neojen devri arazisinde, yatay veya az eğimli alanlardaki yataklarda bulunur. Linyit yatakları memleketimizin Neojen devri tabakaları arasında, birçok yerlerde vardır. Bunların bir kısmı çok zengindir. Linyit, genellikle çıkarıldığı yerlerdeki sanayi tesisleri ile konutlarda tüketilir. Türkiye'nin hemen her tarafında linyit yatakları bulunmaktadır. En önemli yatakları Beypazarı (Ankara), Tunçbilek (Kütahya), Soma (Manisa), Elbistan (Kahramanmaraş), Menteşler (Bolu), Dodurga (Çorum) dadır. Termik santrallerde de büyük ölçüde linyit kullanılmaktadır. Ülkemizde, su gücünden sonra, elektrik enerjisi üretiminde linyit, ikinci sırayı almaktadır.

Türkiye’de rezervi en zengin olan enerji kaynağıdır (12.000.000.000 ton). Isınmada Katran, akaryakıt, yağ, parafin, stearin ve asfalt elde edilmesinde, sanayide ve elektrik enerjisi üretiminde kullanılmaktadır.

12.2.8. Altın

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren süs eşyası ve para olarak kullanılan altın, önemini daima muhafaza etmiş madenlerin başında gelmektedir. Bu nedenle de tüm dünyada, devletlerin ekonomik gücünü gösteren önemli unsurlardan olmuştur. Altının önemli işlevlerinden diğerleri ise, aynı zamanda pek çok endüstri dalında da kullanılmakta olmasıdır. Anadolu Yarımadası, zengin maden yatakları sayesinde uygarlık tarihinde daima dikkat çekmiş bölgelerdendir. Dünyada ilk bakır, kurşun ve demir gibi maden işletmeleri Anadolu’da yer almıştır. Binlerce yıl önce başlayan madencilik faaliyetleriyle bağlantılı olarak MÖ 7000 yıllarında saf bakır bulunarak MÖ 1200’lü yıllara kadar yaygın olarak kullanılmıştır. Daha sonra Hititler (MÖ 1750- 2000), Urartular (MÖ 850-585), Firigyalılar (MÖ 750- 650) ve Lidyalılar (MÖ 650-550) dönemlerinde Anadolu’da çeşitli maden yataklarını işleterek tesisler kurmuşlar ve madeni para basıp kullanmışlardır. Bunun yanı sıra Anadolu’da altından yapılmış süs eşyalarının da MÖ 5000 yıllarında kullanıldığı yapılan çeşitli arkeolojik çalışmalar neticesinde gün ışığına çıkarılmıştır. Dünya’da ilk altın para MÖ 600 yıllarında Salihli (Sardes) yöresinde hüküm süren Lidya kralı Krezüs tarafından basılmıştır. Osmanlılar döneminde ise, işletilen altın ve gümüş madenleri hazine için daima bir zenginlik kaynağı olmuştur.

Altın; kuyumculuk, kaplama ve süsleme işlemlerinin yanı sıra diş hekimliğinde, dekoratif amaçlı kullanımda, madalya yapımında, resmi para ve külçe stoklarında ayrıca gümüş, platin ve palladyum gibi metallerle alaşım halinde uzay endüstrisinde, tekstil sanayinde, iplik yapımında ve kimya endüstrisinde paslanmaya dayanıklı alet yapımında da kullanılmaktadır.

Altın tüm dünyada olduğu gibi yurdumuzda da çok eski dönemlerden itibaren gözde ziynet eşyası ve servet biriktirme aracı olmuştur. Hatta yurdumuzda yakın zamana kadar işletilen hiçbir altın madeni olmamasına rağmen kuyumculuk çok eski ve önemli zanaatların başında gelmektedir.

İli- İlçesi ve yeri	Rezerv (bin/ ton)	Tenörü (gr/t)	Metal içeriği (ton)
Artvin- Cerattepe	14.000	1.6	37.00
Balıkesir-Havran- Küçükdere	1.410	6.43	9.07
Eskişehir-Sivrihisar- Kamaz	974	6.04	5.8
Gümüşhane- Mastra	1000	1.0	12.00
İzmir- Bergama- Ovacık	2.980	9.0	26.82
İzmir- Efemçukuru	2500	12.65	31.62
Uşak- Kışladağ	4.000	1.43	105.80
Toplam			230.00

Tablo 22: Türkiye’de işletilebilir altın rezervleri. Kaynak: MTA.

Yurdumuzda toplam yedi adet altın madeni yatağı bulunmaktadır. Bunlar; Bergama-Ovacık altın madeni, Gümüşhane- Mastra, Artvin- Cerattepe, Havran- Küçükdere, Sivrihisar-Kaymaz, İzmir- Efemçukuru ve Uşak- Kışladağ altın maden yataklarıdır. Bu yataklardan yalnızca Bergama- Ovacık altın madeni işletilmekte diğerlerinde ise fizibilite çalışmaları devam etmektedir.

Genel olarak bakıldığında MTA kaynaklarına göre dünyada toplam işletilebilir altın rezervinin yaklaşık 50 bin ton civarında olduğu görülmektedir. Bunun % 65’i dünya altın üretiminde de ilk sıraları paylaşan ABD, Kanada, Avustralya ve Güney Afrika’da bulunmaktadır. Türkiye’de ise, işletilebilir altın rezervinin 328 ton olduğu saptanmıştır.

12.2.9. Petrol

Günümüzde en önemli enerji kaynağı olan petrol, aynı zamanda kimya sanayinin de ham maddesidir. Yurdumuzdaki petrol yatakları fazla zengin değildir. Ülkemiz de petrol arama çalışmalarında; 20 Mayıs 1933 tarihinde 2189 sayılı yasa ile, “Petrol Arama ve İşletme İdaresi” kuruluncaya kadar, ciddi bir faaliyet olmamıştır. İlk olarak Mardin İli’nin Midyat ilçesine bağlı Baspirin bucağı yakınlarında 13.10.1934 ile 15.6.1936 tarihleri arasında BASPİRİN 1 arama kuyusu açılmıştır. 1935 yılında MTA’nın kurulması ile aramacılık faaliyetleri hız kazanmış ve 1939 yılında Raman’da kuyular açılmaya başlanmış ve 1945 yılında ilk petrol keşfi gerçekleştirilmiştir. 1954’ten sonra petrol faaliyetleri devlet adına TPAO tarafından yürütülmeye başlanmıştır.

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de petrol arama faaliyetleri, riskli ve pahalı yatırımlardır. Arama yatırımlarının riskli olmasını açılan kuyulardaki başarı oranı ve bulunan sahaların büyüklüğü belirlemektedir.

2004 yılında jeolojik etütler yapılmıştır. Bu çalışmalar sonunda 1684 adedi arama-tespit kuyusu olmak üzere toplam 3140 adet kuyu açılmıştır. Bu çalışmaların sonucu olarak ülkemizde 123 ham petrol ve 28 doğal gaz sahası keşfedilmiştir.

Yapılan arama faaliyetleri genel olarak Güneydoğu Anadolu bölgesi ile Trakya'da yoğunlaşmıştır. Ülkemizde bu güne kadar keşfedilmiş ham petrol sahalarının 2004 yılı sonu itibariyle toplam kalan üretilebilir rezervi 40.911.190 metrik tondur. Ham petrol rezervlerinin; % 99,55'i Güney Doğu Anadolu bölgesinde, % 0.30'u Marmara Bölgesinde ve % 0.15'i ise Akdeniz Bölgesinde bulunmaktadır. Ham petrol Rezervleri; Güney Doğu Anadolu bölgemizde, Batman, Diyarbakır, Adıyaman ve Mardin illerimizde yoğunlaşmış olup, Marmara bölgesinde Kırklareli ve Akdeniz bölgesinde ise Adana illerimizde küçük rezervler bulunmaktadır.

2004 yılı içinde 2.275.530 metrik ton ham petrol üretimi ve 707.008.763 m3 doğal gaz üretimi yapılmış olup, ham petrolün % 68'i yerli, % 32'si yabancı; doğal gaz üretiminin ise % 61'i yerli, % 39'u yabancı şirketler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Mevcut petrol yataklarımız daha çok Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Batman, Siirt ve Diyarbakır'dadır. Adıyaman, Şanlı Urfa ve Mardin'de de petrol yatakları vardır. Üretilen petrol, ihtiyacımızın çok az bir kısmını (1/7) karşılamaktadır. Geri kalan kısmını dışarıdan karşılamaktayız.

12.2.10. Doğalgaz

Petrolün gaz haline dönüşmüş bir biçimi olan doğalgaz petrol rezervlerinin çevresinden çıkarılır. Temiz bir yakıt olması nedeniyle son yıllarda kullanım alanı yaygın olan (konutların ve iş yerlerinin ısıtılması ile sanayi tesislerinde) doğalgaz ülkemizde sınırlı bir üretime sahiptir. Türkiye'nin yıllık doğalgaz ihtiyacı yaklaşık 10 milyar m3 iken, ülkemizde üretilen yıllık doğalgaz miktarı 250 – 750 milyon m3 kadardır. Bu nedenle doğalgaz ithalatımız oldukça fazladır. 2004 yılı sonu itibariyle kalan üretilebilir doğal gaz rezervlerimiz 7.403.688.526 m3 dür. Doğal gaz rezervlerimizin % 56'sı Güneydoğu Anadolu bölgemizdeki Diyarbakır ve Mardin illerinde, % 44'ü Marmara bölgesindeki Tekirdağ, Kırklareli ve İstanbul il sınırları içinde yer almaktadır.

Türkiye 2011 yılında 39.3 milyar metreküp doğalgaz satın almıştır. Bunun 21.4 milyar metreküpünü Rusya'dan aldı. 8.1 milyar metreküpünü İran'dan ve 3.8 milyar metreküpünü Azerbaycan'dan satın almış, geri kalan kısmını spot piyasa denilen Cezayir ve Nijerya'dan almıştır.

12.3. Madenlerin Ekonomiye Katkısı

Doğal kaynaklar insan ve toplum yaşamında önemli yer tutar. Yaşamı daha konforlu ve modern hale getiren araç ve gereçlerin büyük çoğunluğu doğal kaynaklardan, özellikle de madenlerden sağlanmaktadır. Toplamların refah ve gelişmişlik düzeyleri ile madencilik faaliyetleri arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. İnsanlar ilk çağlardan itibaren madencilik faaliyetlerine ve madenlerden yararlanmaya başlamışlar, bu faaliyetlerin sonucunda da medeniyetin doğuşunu sağlamışlardır.

Tüm sanayi dallarının ürünlerinde veya kullandıkları araç ve gereçte, doğrudan veya dolaylı olarak maden ürünlerine ihtiyaç vardır. Seramik, metalurji, cam sanayileri ve inşaat sektörü başta olmak üzere; dolgu maddeleri, doğal boyalar, süzücüler, aşındırıcılar, değerli taşlar, sondaj çamurları, gübre, elektronik ve kimya endüstrilerinin en önemli hammaddeleri madenlerdir.

Maden çeşitliliği ve rezervleri yönüyle oldukça avantajlı bir durumda olan ülkemiz, madencilik sektöründen yeterince yararlanamamaktadır. Bu sektörde çalışan nüfus oranı ile bu sektörden elde edilen milli gelir gelişmiş ülkelere oranla çok düşüktür. Son yıllarda çevre kirliliği oluşturmaması nedeniyle kullanımı yaygınlaşan yenilenebilir (tükenmez) enerji kaynakları olan rüzgar, güneş enerjisi ve jeotermal enerji gibi enerji kaynakları bakımından ülkemiz zengin bir potansiyele sahiptir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren günümüze kadar olan süreçte özellikle 1950 sonrası sanayileşmenin artmasıyla enerjiye olan ihtiyacımız giderek artmıştır. Bugün Türkiye'nin elektrik enerjisi tüketimi yaklaşık 112 milyon kwh iken üretim yaklaşık 140 milyon kwh kadardır.

Elektrik enerjisi ihtiyacımızı hidroelektrik santrallerimizin yanı sıra büyük ölçüde termik santrallerden karşılamaktayız. Özellikle doğalgazla çalışan santraller elektrik üretimimizin büyük bir bölümünü karşılamaktadır. Bu nedenle doğal gaz ithalatımız oldukça fazladır. Doğalgaz aynı zamanda ısınma amaçlı olarak da yoğun şekilde kullanıldığı için ihtiyacımız daha da artmıştır. Ayrıca üretimimizin kısıtlı olması nedeniyle ithal ettiğimiz bir başka enerji kaynağı da petroldür. Bu ürünlere her yıl milyarlarca dolar ödenmektedir. Bu da dış ticaret açığımızın büyümesine ve ekonomimizin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır.

Sonuç:

Ülkemiz birçok yeraltı ve yer üstü kaynaklara sahiptir. Bu kaynakların düzenli kullanılması gerekmektedir yoksa zaman tükenmez dediğimiz kaynaklarda tükenecektir. Bu kaynakların tükenmese sonucunda hayatımız büyük ölçüde zorlaşabilir. Bu kaynakları daha verimli kullanmalı ve bu kaynaklardan yararlanmalıyız.

Türkiye de madenler çok çıkartılır rezervler fazladır. Çıkarılan madenler direk hammadde olarak veya işlenmiş halde satılabilir. Türkiye de çeşit, çeşit madenler vardır. Bunlar birçok sanayide kullanılır. Bu madenler tekstil, giyim, yiyecek-içecek, yakıt sanayilerinde kullanılabilir tabi bunlar bazılarıdır. Ama bazı madenlerimizi doğru kullanmamaktayız. Bu madenlerimizi işleme şansımız varken bu madenleri dış ülkelere hammadde olarak satıyoruz bu işte bundan dolayı pek fazla kâr edemiyoruz. Ülkelerin sahip oldukları tabi kaynaklardan olan madenler, özellikle kalkınmakta olan ülkeler için önemli ekonomik getirilerdendir. Bunların en iyi ve rantabl şekilde değerlendirilmesi ise genel bir politika olmalıdır.

Uygulamalar

Bir maden sahası belirleyerek bu bölge hakkında (rezerv, çalışma kapasitesi, işçi sayısı, ülke ekonomisine katkısı vs.) kapsamlı bir rapor hazırlayınız.

Uygulama Soruları

Hazırladığınız rapora göre maden sahasının ülke ekonomisine katısını ne boyuttadır.?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Türkiye hemen her bölgesinde çeşitli madenlerin bulunduğu, bazı madenlerce de zengin olduğu bir ülkedir. Zengin ve işletmeye elverişli madenlerimiz de çeşitlidir. Ancak, bugün bütün madenlerimiz henüz yeterince işletmeye konulmamıştır. İşletilen madenlerimiz hem iç piyasaya verilmekte, hem de ham madde olarak ihraç edilmektedir. Madenler, Türkiye'nin yeraltı zenginlikleridir. Madenlerimizin bir kısmı çok eski çağlarda işletilmiş, madenciliğin bazı bilgileri memleketimizden başka ülkelere yayılmıştır.

Madenler, yerden "filiz" adı verilen bileşimler halinde, "maden cevheri" olarak çıkarılır, sonradan ergitilerek asıl maden dediğimiz duruma gelir ki, bundan da istenilen eşya, alet ve makine yapılır. Madenler, tabiatla nadir olarak saf halde bulunur. çoğu, başka elemanlarla bileşikler halindedir ve minerallerle karışıktır. içinde maden bulunan bu bileşikler maden filizleridir. Yer altı veya yerüstü ocaklarda taş, toprak ve başka maddelerle karışık olarak elde edilen ve herhangi bir işleme henüz bir tutulmamış bulunan maden cevherlerine "tuvönan cevher" denilmektedir. Filizlerdeki maden oranı bazen az olabilir. Böyle durumlarda az bir miktar maden elde edebilmek için çok miktarda filizi işlemek gerekir.

Devletlerin ekonomilerinde son derece önemli bir yere sahip olan madencilik Anadolu'da binlerce yıl önce başlamış, MÖ 7000 yıllarında saf bakır, MÖ. 3000-1200 yılları arasında tunç yaygın olarak kullanılmıştır. Daha sonra Hititler (MÖ 1750-2000), Urartular (MÖ 850-585), Frigyalılar (MÖ 750-690) ve Lidyalılar (MÖ. 690-550) yılları arasında Anadolu'da çeşitli maden yataklarını işlemiş ve metal paralar bastırarak kullanmışlardır. Sonraki dönemlerde; Roma – Bizans – Selçuklu ve Osmanlılar zamanında da madencilik daima önemli olmuştur. Osmanlılar döneminde daha çok yabancı egemenliğinde olan madencilik sektöründe Cumhuriyetin ilanından sonraki yeni düzenlemeler yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde ve madencilik; 1923-1933, 1933-1940, 1940-1945, 1945-1960, 1960-1980 ve 1980 sonrası dönemler olarak çeşitli siyasi ve ekonomik politikalarla etkilenecek belirlenmiştir.

1980 ve sonrası dönemi kapsayan günümüz madencilik politikasında ise devletleştirme ve konuya öncelik tanıyan bir yapı yerine, özelleştirmeye yönelik bir yapıyı tercih etmiştir. Buna göre özel sektörde işletilen madenlerin denetim ve işletme usul esasları devlet tarafından kontrol edilecektir. Görüldüğü üzere madencilik sektörüyle ilgili cumhuriyet döneminden itibaren kararlı bir politika izlenmemiş zaman zaman özel sektörden yana zaman zaman da devletleştirmek adına pek çok yasa çıkarılmıştır.

Doğal kaynaklar insan ve toplum yaşamında önemli yer tutar. Yaşamı daha konforlu ve modern hale getiren araç ve gereçlerin büyük çoğunluğu doğal kaynaklardan, özellikle de madenlerden sağlanmaktadır. Toplumlarda refah ve gelişmişlik düzeyleri ile madencilik faaliyetleri arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. İnsanlar ilk çağlardan itibaren madencilik faaliyetlerine ve madenlerden yararlanmaya başlamışlar, bu faaliyetlerin sonucunda da medeniyetin doğuşunu sağlamışlardır.

Maden çeşitliliği ve rezervleri yönüyle oldukça avantajlı bir durumda olan ülkemiz, madencilik sektöründen yeterince yararlanamamaktadır. Bu sektörde çalışan nüfus oranı ile bu sektörden elde edilen milli gelir gelişmiş ülkelere oranla çok düşüktür. Son yıllarda çevre kirliliği oluşturmaması nedeniyle kullanımı yaygınlaşan yenilenebilir (tükenmez) enerji kaynakları olan rüzgar, güneş enerjisi ve jeotermal enerji gibi enerji kaynakları bakımından ülkemiz zengin bir potansiyele sahiptir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren günümüze kadar olan süreçte özellikle 1950 sonrası sanayileşmenin artmasıyla enerjiye olan ihtiyacımız giderek artmıştır. Bugün Türkiye'nin elektrik enerjisi tüketimi yaklaşık 112 milyon kwh iken üretim yaklaşık 140 milyon kwh kadardır.

Türkiye de madenler çok çıkartılır rezervler fazladır. Çıkarılan madenler direk hammadde olarak veya işlenilip de satılabilir. Türkiye de çeşit, çeşit madenler vardır. Bunlar birçok sanayide kullanılır. Bu madenler tekstil, giyim, yiyecek-içecek, yakıt sanayilerinde kullanılabilir tabi bunlar bazılarıdır. Ama bazı madenlerimizi doğru kullanmamaktayız. Bu madenlerimizi işleme şansımız varken bu madenleri dış ülkelere hammadde olarak satıyoruz bu nedenle kar oranımız düşük olmaktadır.

Bölüm Soruları

1. Madenler, yerden adı verilen bileşimler halinde, ...olarak çıkarılır. Boşluğu tamamlayınız.

- a) Şerit/Plaser
- b) Filiz/maden cevheri
- c) Filiz/plaser
- d) Cevher/filiz
- e) Cevher/plaser

2. döneminde İkinci Dünya Savaşının etkileri tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de hissedilmiş ve bu dönemde tam bir savaş ekonomisi uygulanmıştır. Devlet üretim tesislerine ek kaynak vergileri arttırmış ve kontrolleri sıklaştırmıştır. Bu nedenle tüm ekonomimizle birlikte madencilik sektöründe de adeta bir küçülme dönemi yaşanmıştır. Boşluğu tamamlayınız.

- a) 1923-1933
- b) 1940 – 1945
- c) 1960-1980
- d) 1980 sonrası
- e) 1945-1960

3. Günümüz madencilik politikasının ağırlık verdiği husus hangisidir?

- a) Devletçilik
- b) Laiklik
- c) Özelleştirmeye yönelik bir yapı
- d) Liberal bir ekonomi
- e) Sosyalist bir yapı

4. Radyoaktif bir element olan ilk olarak atom enerjisi elde edilmesinde kullanılmıştır. Günümüzde nükleer enerji hammaddesi olarak kullanılmaktadır. Boşluğu tamamlayınız.

- a) Bakır
- b) Linyit
- c) Altın
- d) Uranyum
- e) Bor

5. Aşağıdakilerden hangisi son yıllarda yaygınlaşmaya başlayan yenilenebilir enerji kaynaklarından?

- a) Tungsten
- b) Antimon
- c) Altın
- d) Doğalgaz
- e) Jeotermal enerji

6. İşlendikten sonra alüminyum elde edilen ve özellikle uçak gövdelerinin yapımında kullanılan maden hangisidir?

- a) Boksit
- b) Kaya tuzu
- c) Kuvarsit
- d) Sepiyolit
- e) Bakır

7. Türkiye 2011 yılında milyar metreküp doğalgaz satın almıştır.Boşluğu tamamlayınız.

- a) 30.8
- b) 39.3
- c) 55,2
- d) 12,4
- e) 20,6

8. Aşağıdakilerden hangisinde ham petrol rezervlerimiz bulunmaktadır?

- a) Konya
- b) Bitlis
- c) Batman
- d) Kütahya
- e) Kastamonu

9. Ülkemizde petrol arama çalışmalarına ilk ne zaman başlanmıştır?

- a) 16 Temmuz 1991
- b) 15 Haziran 1964
- c) 16 Aralık 1970
- d) 20 Mayıs 1933
- e) 04 Mayıs 2003

10. Sert, paslanmaz ve iyi parlatılan bir madendir. Kaplamacılık ve çelik yapımında yaygın olarak kullanılır. Türkiye'de yaygın olarak çıkarılan madenlerden biridir. Tanımı verilen maden hangisidir?

- a) Linyit
- b) Boksit
- c) Kurşun
- d) Kalay
- e) Krom

Cevaplar: 1-b, 2- b, 3- c, 4- d, 5- e, 6- a, 7- b, 8- c, 9- d, 10- e

13. PLANLI KALKINMA DÖNEMLERİ 1963- 2018

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde kalkınma planlarında tarım politikaları incelenmektedir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Kalkınma Planı nedir?
- 2) Tarım politikaları hangi amaçlarla yapılır?
- 3) Tarımsal faaliyetleri etkileyen doğal koşullar nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Tarım politikaları	Tarım politikalarının oluşturulma nedenleri	Ders notları uygulama çalışmaları
Tarımsal faaliyetler	Ekonomideki yeri ve önemi	Ders notları ve istatistiksel veriler
10. Kalkınma planı	Planda yer alan tarım politikalarının kapsamı ve hedefleri	Ders notları ve istatistiksel veriler

Anahtar Kavramlar

- Tarım politikaları
- Kalkınma planları
- Ekonomik gelişim
- İç Pazar
- Dış Pazar

Giriş

Ülkemizin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesinin hızlandırılması, dengeli ve sürdürülebilir kalkınmasının sağlanabilmesi için, ulusal ve uluslararası eğilim ve gelişmeleri

dikkate alan, bilgi toplumuna dönüşümü hedefleyen, katılımcı, bütüncül, toplumun ihtiyaç ve beklentilerine duyarlı stratejik bir yaklaşım sergilenerek, kalkınma planları oluşturulmuştur.

13. PLANLI KALKINMA DÖNEMLERİ 1963- 2018

Kalkınmanın amacı insanların refahını artırmak, hayat standartlarını yükseltmek, temel hak ve özgürlüklerini güçlendirerek adil, güvenli ve huzurlu bir yaşam ortamı tesis etmek ve bunu kalıcı kılmaktır³².

Kalkınma planları aşağıda belirtilen tarihleri kapsayacak şekilde yapılmıştır. Günümüzde 2014- 2018 yıllarını kapsayan 10. Kalkınma planı uygulanmaktadır.

1. Plan- 1963- 1967
2. Plan- 1968- 1972
3. Plan- 1973- 1977
4. Plan- 1979- 1983
5. Plan- 1985- 1989
6. Plan- 1990- 1994
7. Plan- 1996- 2000
8. Plan- 2001- 2005
9. Plan- 2007- 2013
10. Plan- 2014- 2018

İlk defa 1963 yılında başlayan planlı döneme geçiş sürecinin genel amacı, ülkenin mevcut durumunu ortaya koyarak gelecek yıllar için eksik veya yetersiz görülen durumların revize edilmesi ve aksaklıkların giderilmesi için yapılması gerekenlerin ortaya konulmasıdır.

Kalkınma planları, ülkenin mevcut potansiyelini ilgilendiren pek çok ekonomik faaliyet kollarını içine alan geniş uygulamalar dizinidir. Kalkınma planlarının en önemli hedefi, ülkenin ekonomik gücünü tam kapasiteyle kullanmasını sağlayacak çalışmaların organize edilmesidir. Bu bağlamda; başta nüfus miktarı, nüfusun artış hızı, genel demografik yapı, sağlık, sosyal güvenlik, eğitim, şehirleşme, çevre koruma, gıda, su ve doğal kaynakların etkin kullanımı, enerji, tarım, sanayi, ticaret, ulaşım, turizm, madencilik gibi beşerî hayatı yakından ilgilendiren konularda geleceğe yönelik sağlıklı ve sürdürülebilir koşulların ortaya konulması ve uygulanacak politikaların belirlenmesi gerekmektedir. Ekonomik faaliyetler içinde ‘Primer Sektör’ olarak tanımlanan tarım oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

³² <http://www.kalkinma.gov.tr>

Bu çalışmamızda planlı dönem içinde ele alınan tarım politikalarımıza ve bu politikaların belirlenmesinde coğrafi faktörlerin etkisine değinilecektir.

Bir orta iklim memleketi olan Türkiye; tarihin en eski dönemlerinden itibaren yerleşim yeri olarak tercih edilmiştir. Elverişli bir iklime sahip olması ve morfolojik ünitelerdeki çeşitlilik ile toprak şartlarının ziraat yapılabilecek uygun koşullar arz etmesi bu bölgeyi daima ilgi çekici kılmıştır. Ayrıca doğu ile batı arasında önemli yol güzergâhlarının da Anadolu'dan geçmesi Türkiye için her zaman büyük avantaj olmuştur. Bu son derece eski insan ve ziraat sahası, aynı zamanda ziraatı yapılan birçok nebatın beşiğidir³³.

Yerleşim tarihi boyunca en önemli faaliyetlerinden biri olan ziraat; Türkiye'nin arz ettiği fevkalade uygun coğrafi özellikler ve imkânlar dolayısıyla, Türkiye için primer sektör olarak önemini koruyacaktır.

Tarım sektörü, nüfusun belli bir kısmını bünyesinde barındırarak ve istihdam olanağı sağlayarak yaşam için zorunlu olan gıda maddelerini üreten sektör olması, üretilen ürünlerin ulusal gelir ve dış satımda değişen oranlarda yer tutması nedeniyle, her ülkede belirli bir öneme sahiptir. Bundan dolayı ülkeler içinde bulundukları coğrafi ortama ve dünya pazarlarının imkân, istek ve eğilimlerini dikkate alarak akılcı tarım politikaları oluşturmaları ve zamanla gelişen yeni koşullara bağlı olarak gerekli düzenlemeleri yapmalıdırlar. Ayrıca globalleşen dünya ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde ortak tarım politikaları da uygulanmalıdır. Ancak her ülke sahip olduğu şartlara bağlı olarak öncelikle kendi ulusal tarım politikasını oluşturmalarıdır. Bir ülkenin tarım politikası, öncelikle kendi içsel ihtiyaçlarını karşılamayı ve daha sonra da talep fazlası ürünlerin ihracatını sağlayarak gelir elde etmeyi hedeflemelidir. Bu nedenle ülkeler tarım politikalarını oluştururken sahip oldukları coğrafi şartları çok iyi değerlendirmelidir. Çünkü iklim, toprak özellikleri, su ihtiyacı-arazinin parçalı, dağınık olması ve ürün yelpazesinin çeşitliliği gibi tarım politikalarını şekillendiren unsurlar esas itibarıyla coğrafi şartların sunduğu imkânlarla göre şekillenmişlerdir. Bu nedenle tarım politikalarının belirlenmesinde coğrafi özelliklerin önemi son derece etkilidir ve özellikle üzerinde durulması gereken bir husustur.

Bu çalışmada, ülkemize ait tarım politikaları belirlenirken dikkat edilmesi gereken coğrafi şartlar üzerinde durulmuştur. Öncelikle literatür çalışması yapılmıştır. Kütüphane çalışmaları, çeşitli istatistiksel verilerin yorumlanmasıyla desteklenmiştir. DPT ve TUIK'e ait raporlar incelenerek coğrafi bakımdan değerlendirilmeler yapılmıştır. Farklı dönemlerde yurdun çeşitli bölgelerine yapılan arazi çalışmalarında köylülerle birebir görüşmeler yapılmış, Türk tarımına ait sorunlar tarımla geçimini sağlayan çiftçilerle görüşülerek tesbit edilmeye çalışılmıştır.

³³ Göney,Süha,1979.Türkiye Ziraatinin Coğrafi Esasları I,İstanbul Üniversitesi Yayını:2600 , İstanbul.

13.1. Genel Coğrafi Özelliklerin Tarıma Etkileri

Ziraat hayatını etkileyen ve şekillendiren coğrafi özellikler öncelikle iklim, topoğrafya, toprak özellikleri ve su kaynaklarıdır. Bu unsurların oluşturduğu şartlar, bölgelerin tarımsal çeşitliliğini ve verimini doğrudan etkiler. İklimin tarım faaliyetleri üzerindeki etkisi oldukça belirgindir. Bir bölgedeki sıcaklık ve yağış şartları, yağış düzeni ile buharlaşma, tarım ürünlerinin verimliliklerini tür çeşitliliklerini, olgunlaşma sürelerini ve dağılımlarını büyük oranda etkiler. Türkiye’de iklim koşulları bölgesel olarak farklılıklar göstermekle birlikte genel olarak orta iklim kuşağının özelliklerini taşır. Bölgesel farklılıklara bağlı olarak Türkiye’de yetiştirilen ürünlerde geniş bir yelpazede değerlendirilebilir. Örneğin ülkemizde muz-turunçgiller-pamuk-susam ve çay gibi sıcaklık isteği fazla olan ürünler yetişirken, patates-şeker pancarı-arpa gibi sıcaklık isteği nispeten az olan ürünler de yetişebilmektedir. Dolayısıyla hem sıcak hem de orta kuşağın kuzeyine ait tarımsal ürünler iklimin bölgesel farklılığına bağlı olarak yurdumuzda yetişebilmektedir. Bununla birlikte topoğrafya şartları da ziraat hayatını etkileyen unsurlardandır.

Kısa mesafelerde farklı morfolojik üniteler, mikro klima bölgeleri oluşturarak farklılıklar yaratır. Yurdumuzda topoğrafik şartlar zirai hayat üzerinde olumsuz etki de yaratmaktadır. Genel itibariyle Türkiye’de ziraat toprakları, yurdumuzun yüzölçümü dikkate alındığında azdır. Yurdumuz yüzölçümü 780.000 km² ve toplam ziraat sahası ise 266.000km²’dir. Memleketimizde ziraat topraklarının darlığını meydana getiren sebeplerden biri dağlık alanların fazla olmasıdır. Mutlak yükselti ve eğim özellikleri, yurdumuzda ekili dikili sahaların genişlemesini büyük oranda kısıtlamaktadır. Türkiye’nin tektonik ve morfojenik özellikleri ekili dikili toprakların oransal olarak az olmasına neden olmuştur. Türkiye gibi aynı zamanda yüksek ve kuvvetli eğimli bir memlekette derin toprakların havza, ova ve vadilerde yığılması ve bu suretle Türkiye’de ziraata elverişli alanların daralması, biraz da orman tahribi ve bu tahriple birlikte gittikçe şiddetlenen toprak erozyonunun bir sonucudur³⁴.

Ziraat hayatını önemli ölçüde etkileyen unsurlardan biri olan su kaynaklarının varlığı, az veya çok bulunması da tarımsal üretim potansiyelini belirlemektedir. Bölgesel farklılıklara bağlı olarak doğal yağış şartları her bölgede elverişli değildir. Bu bakımdan doğal yağışlarla karşılanamayan su ihtiyacı akarsular, göl ve yer altı suları ile karşılanmaktadır. Memleketimizde Adana ovalarında, Antalya ovalarında, Ege bölgesinde Bakırçay, Gediz, Küçük Menderes ve Büyük Menderes ovalarında, Marmara bölgesindeki çeşitli havza tabanlarında ziraat sahaları nispeten genişlemektedir. Buralarda geniş sahalarda kesintisiz uzanan ziraat toprakları memleketimizin iç kısımlarına gelindiğinde farklı bir durum arz etmektedir. İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’da düz alanlar fazla olmakla birlikte ziraat sahaları daralmaktadır. Ekili dikili arazi etrafında geniş alanlar boş bırakılmaktadır. Su kaynaklarına bağlı olarak gelişen bu durum Türkiye’de hem ziraat metotlarının hem de yetiştirilen ürün desenini farklılaşmasına yol açmaktadır. Su kaynaklarının yeterli derecede

³⁴ Tanoğlu,A.1968.Zirat Hayatı. Cilt I. İstanbul Üniversitesi Yayınları:177. İstanbul

olduğu bölgelerde su ihtiyacı fazla olan meyve- sebze bahçeleri, bağlar vs. tesis edilmişken, su kaynaklarının nispeten kısıtlı olduğu sahalarda da kuraklığa daha dayanıklı su ihtiyacı fazla olmayan buğday, arpa vs. gibi ürünlerin ziraatı yapılmaktadır.

Memleketimizde her bölgenin kendine has coğrafi muhit şartlarının en iyi şekilde değerlendirilmesi ve bu muhit şartlarına en uygun ziraat sistemlerinin uygulanması gerekmektedir. Bu sadece ziraat hayatı için değil aynı zamanda Türkiye iktisadi hayatının da gelişmesi ve kuvvetlenmesi için gereklidir. Genel olarak bakıldığında coğrafyanın, ziraat hayatı üzerinde kuvvetli etkisi asla göz ardı edilmemelidir.

13.2. Türk Tarım Politikalarında Coğrafi Yapının Önemi

Tarım politikası; üreticilerin gelirini arttırmak, kırsal kesimin yaşam seviyesini yükseltmek, tarımsal nüfus istihdamını sağlamak, gelir dağılımındaki dengesizliği gidermek, tüketicileri fiyat artışına karşı korumak aynı zamanda ihraç ürünlerinin dış pazarda üstünlük sağlaması ve buna bağlı olarak da gelir elde etmek amacıyla devletin uyguladığı önlemler bütünüdür.

Devlet zirai hayatı korumak ve kuvvetlendirmek amacıyla uyguladığı politikalarda bulunduğu coğrafi mevkii ve bunun sunduğu olanakları son derece dikkatli bir şekilde değerlendirmek zorundadır. Aksi halde teoride gerçekleştirilen yaptırımlar uygulamada hayata geçirilemez ve verimli bir sonuç almak imkânsızlaşır³⁵.

Tarım politikaları belirlenirken; tarımın genel ekonomideki yerinin ne olduğu, kırsal nüfusun demografik özellikleri ve gelir düzeyi, işletme büyüklükleri, tarım ürünleri fiyatlarının belirlenmesinde kullanılan kıstaslar ve çiftçilerin nasıl ve ne şekilde destekleneceği konularında son derece dikkatli bir çalışma yapılmalıdır. Değişen dünya koşullarına uyum sağlayabilen, rekabet gücünü kuvvetlendiren güçlü tarım politikaları; ülkelerin sadece tarımsal hayatını değil, tüm iktisadi hayatını şekillendirir. Bu nedenle beşerî faaliyetlerde de etkin rol oynayan tarımsal hayat politikalarını belirlerken coğrafi şartlara son derece dikkat edilmelidir.

Bu bağlamda ülkemiz açısından öncelikli olarak coğrafi anlamda arz ettiği farklılıkları göz önünde bulundurarak her bölgenin ihtiyacına uygun bölgesel bir tarımsal planlama yapılmalıdır. Daha üst boyutta ise, bölgesel planlamalar bir bütünlük oluşturacak şekilde ulusal plan dâhiline alınmalıdır. Coğrafi şartlara bağlı olarak, yurdumuzda gerek iklim ve gerekse topoğrafik özelliklerden dolayı farklılıklar gösteren alt zirai bölgeler oluşturulmalıdır.

Her bölgenin ihtiyacı olan gereksinimler tespit edilmelidir. Yetiştirilebilecek ürün çeşitleri saptanmalı, ihtiyaç fazlası ürünler nispeten kısıtlanarak asıl ihtiyacımız olan gerekli

³⁵ TKİB.2005.Tarım Stratejisi

(2006-2010) <http://www.tugem.gov.tr> 22.10.2007

temel ürünler yetiştirilmelidir. Gelişmiş tarım yapısına sahip ülkelerin tümünde, tarım envanteri bulunmaktadır. Ayrıca, üretici bazında kayıt sistemi yerleştirilmiştir ³⁶.

Türkiye, öncelikle ülkemizde yetiştirme imkânı olan zirai birtakım ürünlerde dış alım zorunluluğundan kurtulmalıdır. Temel ürünlerle birlikte ekonomik değeri yüksek olan ihracata yönelik zirai ürünlerin yetiştiriciliğini de olabildiğince entansifleştirmelidir. Artan nüfusa karşı önlemler alınması gerektiği fark edildiğinden ziraat yapılan alanlarda verimi arttırmak için çok çeşitli çalışmalar yapılmış ve uygulanmıştır ³⁷. Tabiidir ki, bunlar yapılırken özenle dikkat edilmesi gereken husus, coğrafi şartların sunduğu imkânları elverişli şekilde kullanabilmektir.

Beslenme insanlık tarihi boyunca en önemli ihtiyaç olmuştur. Bu anlamda kendi kendine yetebilen ülkeler ekonomik bakımdan da güçlü olmuşlardır. Türkiye’de çok eskiye inen canlı zirai hayat günümüze kadar siyasi birlik ve iktisadi refahın da esasını teşkil etmiştir.

Dış ticaret hacmi ülkelerin ekonomik durumlarını ortaya koyan önemli göstergelerdendir. Genel olarak bakıldığında Türkiye’nin dış ticaret hacminde özellikle ihracatta ziraat önemli paya sahiptir.

Yıllar	İhracat (milyon dolar)	Zirai ürünler (milyon dolar)	Zirai ürünler (%)
1923	51	43	86
1950	263	184	70
1960	321	219	68,4
1970	588	395	67,2
1980	2910	1879	64,6
1990	12959	3304	25,5
2000	27774	3860	13,9
2007	76200	7620	10

Tablo 23: Yıllara göre ihracat miktarı ve zirai ürünlerin ihracattaki payı. (Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu)

³⁶ Yüksel Uysal,001. Cumhuriyetten Günümüze Tarım Politikalarının Değerlendirilmesi,Türk Tarımında 2010 Yılı Hedefleri Sempozyum Kitabı: 37-54, 21-23 Şubat 2001,İzmir.

³⁷ Doğan, Mesut, 2006. Türkiye Ziraatında Makineleşme:Traktör ve Bıçerdöverin Etkileri, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü Dergisi,14:s.66-75,İstanbul.

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımsal ürünler ihracatımızda % 86 gibi yüksek bir değere sahip idi. Tarıma dayalı ekonomi tüm dünyada olduğu gibi yurdumuzda da zamanla sanayi ürünlerine doğru kaymıştır. Buna rağmen tüm ihracat gelirlerimiz içinde oransal olarak payı azalmışsa da günümüzde 7620 milyon dolarla ziraat önemli gelir kaynaklarımızdandır.

	Tarım %	Madencilik %	Sanayi %
1950	70	5,6	1,4
1960	68,4	3	17,6
1970	67,2	4	27,4
1980	64,6	6,6	26
1990	25,5	2,5	69,4
2000	13,9	1,4	81,8
2007	10	1,5	84,5

Tablo 24: Yıllara göre ihracatımızın sektörel dağılımı (Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu)

İhracatın sektörlere göre dağılımının belirtildiği tablo 2 incelendiğinde zirai ürünlere ait oranın tüm sektörler arasında nispeten azaldığı görülmektedir. Özellikler 1950 sonrası tüm dünyada ve Türkiye’de yaşanan sanayileşme hareketleri, sanayiye dayalı ekonominin hızla gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda sanayiye dayalı ihraç ürünlerinin de oransal olarak arttığı görülmektedir. Ancak buna rağmen ziraat günümüzde % 10’luk ihracat payıyla geçmişte olduğu gibi gelecekte de önemini koruyacaktır.

Ziraat Türkiye’nin önemli iktisadi faaliyetlerinden biri olmasının yanı sıra, gelecekte de memleketimizi hızla gelişmesine zemin hazırlayacak ve kalkınmamızda büyük katkısı olacaktır³⁸.

Ziraat bir taraftan başta gıda, tütün, içki, şeker, dokuma ve hayvan mahsulleri işleyen sanayi tesislerinin ham madde ihtiyacını karşılarken, diğer taraftan da Türkiye’nin hızla artan nüfusuna rağmen beslenme ihtiyacını karşılamaktadır. Türkiye ziraatini daha ileri seviyeye getirdikçe hem diğer hizmetlere katkıda bulunacak ve hem de dışarıdan gıda maddesi ithal etmek zorunda kalmayacak, mali kaynaklarını daha hızlı ve kapsamlı kalkınmasında kullanabilecektir.

Elde edilen gelir ve istihdam açısından ekonomideki yeri dikkate alındığında tarım sektörünün önemi daha da iyi anlaşılmaktadır. Tarım sektörü yapısı itibarıyla doğal çevre

³⁸ DPT.1999,Türkiye Tarımında Sürdürülebilir Kısa, Orta ve Uzun Dönem Stratejileri,DPT Yayınları, Ankara.

özelliklerine büyük ölçüde bağımlıdır. Bu bağımlılık özellikle entansif ziraat sistemlerinin uygulanmasıyla gelişmiş ülkelerde nispeten azaltılmaya çalışılmış ise de, Türkiye gibi henüz sosyo- ekonomik gelişimin tam sağlanamadığı ülkelerde daha da belirgindir. Ülkemizde birçok bölgede entansif sistemde ziraat yapılmasına karşın, halen ekstansif şartların hüküm sürdüğü bölgeler de vardır. Bu nedenle memleketimizde ziraat hayatında coğrafi unsurların elverişlilik oranı oldukça önemlidir. Bu bağlamda ihracatımızda önemli gelir kaynaklarımızdan olan tarım sektörü de doğal çevre şartlarından etkilenmektedir. Ekonomik kalkınmanın temel hedeflerinden biri daha fazla gelir elde etmektir. Ziraat ürünleri de ülkemiz için önemli gelir kaynağıdır. Bu nedenle tarımsal ürün kapasitemizi arttırmak ve çeşitlendirmek için doğal çevre şartlarına uygun, coğrafi olarak hiçbir şekilde tezat oluşturmayacak politikalar üretmek ve bunları hayata geçirmek zorundayız. Bu politikaları oluştururken elimizdeki en önemli anahtar coğrafya olmalıdır. Çeşitli konularda uzman bilim adamlarıyla birlikte ülkemizin sahip olduğu değerler ve gerçekler dikkatli bir şekilde ortaya konulmalıdır. Doğal ve beşerî kaynakların en uygun kullanım şekilleri tespit edilerek, bu amaca yönelik olarak sosyoekonomik ve kültürel boyutların da ele alındığı, planlama ve yürütmeye yönelik bir sistem oluşturulmalıdır³⁹.

Ziraat politikalarının belirlenmesinde, ziraat mühendisliği, meteoroloji, bölge planlama uzmanlığı ve coğrafya gibi farklı bilim dallarına ait kişilerden oluşan multidisiplinel komisyonlar kurulmalı ve bunların önerileri doğrultusunda taslaklar hazırlanmalıdır.

Dünyada tüm ülkeler tarım sektörünün gelişmesine yönelik destekleme politikalarıyla tarımın ülke ekonomisindeki payını arttırmayı hedeflemişlerdir. Bu amaçla ülkemizde de tarımı destekleyici çalışmalar yapılmakta, gerek doğrudan gelir desteği veya kredilerle yahut araç-gereç temin etmek şartıyla çiftçilerimiz desteklenmektedir. Tarım her zaman hükümetler için önemli bir sektör olmuş ve bu nedenle de teşvikler bunlara göre belirlenmiştir⁴⁰. Ancak destekleme çalışmaları yapılırken, ihtiyaçlar belirlenirken coğrafi şartlara dikkat edilmeli yapılacak yardımlar bölgesel farklılıklara göre belirlenmelidir.

Küreselleşme her sektörde olduğu gibi tarım sektöründe de etkisini hissettirmektedir⁴¹.

Pek tabiidir ki, dünya piyasa fiyatlarında verimli ve yüksek kaliteli üretim, pazarda etkin rol oynayacak ürünlerin yetiştirilmesi ve talep oranının arttırılmasını amaçlayan politikalar uygulanmalıdır. Ancak bunları hedeflerken ülkemizin sahip olduğu coğrafi şartlar ve ihtiyaçları da göz ardı edilmemelidir. Uluslararası rekabet, çiftçilerimizi daha düşük maliyet yapılarına, yenilikçiliğe, kalite artışı ve ürün çeşitlendirmesine yönlendirmektedir. Bu rekabet ortamında başarılı olabilmek için, ekonomik, coğrafi ve toplumsal açıdan sürdürülebilir tarımsal politikaların uygulanması bir zorunluluktur. Sağlıklı bir tarımsal politika oluşturabilmek için öncelikli olarak Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi değerler ortaya konmalı buna karşılık mevcut tarımsal sorunları da dikkatle incelenmelidir. Tarımsal

³⁹ Balcı,A,Süheyla.2002.Ergene Havzasının Coğrafi Potansiyeli, Çantay Kitapevi,İstanbul.

⁴⁰ Doğruel, F. 1993,Tarım Destekleme Politikaları ve Sonuçları: ABD, AT ve Türkiye, İTO yayınları,İstanbul.

⁴¹ DPT.2000.Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayınları, Ankara.

işletmelerin küçük ve parçalı olması, tarımsal topraklarımızdaki mülkiyet sorunu, toprakların amaç dışı kullanılması, toprak ve sudaki kirlilik sorunu, erozyon, bazı bölgelerimizdeki sulama sorunu, ekstansif ziraat sistemlerinin uygulanması nedeniyle verim ve üretim düşüklüğü, çiftçilerimizin bazı konularda yeterince bilinçli olmaması ve tarımsal uygulamalara ilişkin yasal düzenlemelerdeki aksaklıklar tarımsal politikalar uygulanırken önemle üzerinde durulması ve çözümlenmesi gereken konulardır.

Günümüzde bütün ülkelerde tarım sektörünün ekonomi içinde ayrıcalıklı bir konumu bulunmaktadır. Toplumun ihtiyaç duyduğu gıda maddelerini yeterli oranda temin etme zorunluluğu nedeniyle, ülke ekonomileri ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar ülkeler beslenme ihtiyacı açısından dışa bağımlı olmamak için tarım sektörüne daima önem vermişlerdir. Türkiye’de beslenme açısından kendi kendine yetebilme imkânına sahip şanslı birkaç ülkeden biridir. Ancak bu yeterliliğin devamlı olabilmesi, memleketimizin doğal coğrafi şartlarına uygun, coğrafi potansiyelini tam olarak kullanabileceği, hem iç ihtiyaçlarımızı karşılayabilecek ve hem de dünya pazarında talep görecektür ürünlerin yetiştirilmesine imkân sağlayacak sağlıklı tarımsal politikaların oluşturulması ve uygulanabilmesiyle mümkün olacaktır.

2014- 2018 yıllarını kapsayan 10. Kalkınma Planı; ‘yüksek, istikrarlı ve kapsayıcı ekonomik büyümenin yanı sıra hukukun üstünlüğü, bilgi toplumu, uluslararası rekabet gücü, insani gelişmişlik, çevrenin korunması ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı gibi unsurları kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Planda, ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınma süreci bütüncül ve çok boyutlu bir bakış açısıyla ele alınmış, insan odaklı kalkınma anlayışı çerçevesinde katılımcı bir yaklaşım benimsenmiştir.

Ülkemizin potansiyelini, bölgesel dinamikleri ve insanımızın yeteneklerini harekete geçirerek kalkınma sürecinin hızlandırılması amacıyla, yeniden şekillenen dünya ekonomisinde uluslararası işbölümü ve değer zinciri hiyerarşisinde Türkiye’nin konumunun aşamalı olarak üst basamaklara çıkarılması hedeflenmektedir.

“Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum” başlığı altında insan için ve insanla beraber kalkınma yaklaşımının hayata geçirilmesi ve gelişmişliğin toplumun farklı kesimlerine yaygınlaştırılması amacıyla uygulanacak politikalara yer verilmektedir. “Yenilikçi Üretim, İstikrarlı Yüksek Büyüme” başlığı altında üretimde yapısal dönüşüme ve refah artışına yönelik hedef ve politikalar ele alınmaktadır. “Yaşanabilir Mekânlar, Sürdürülebilir Çevre” başlığı altında çevreye duyarlı yaklaşımların sosyal ve ekonomik faydalarının artırılması, insanımızın şehirlerde ve kırsal alanlarda yaşam kalitesinin sürdürülebilir bir şekilde yükseltilmesi ile bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması kapsamındaki hedef ve politikalara yer verilmektedir. “Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği” başlığı altında ise kalkınmanın dış dinamikleri ile ülkemizin ikili, bölgesel ve çok taraflı ilişkilerindeki temel öncelikler ve politikalar ele alınmaktadır⁴².

⁴² <http://www.kalkinma.gov.tr>

10. plan döneminde durum tesbiti yapıldığında,

‘Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminin başında, dünya gıda arz-talep dengesinde sürekli ve hızlı değişimlerin ve aşırı spekülâtif hareketlerin etkisiyle tarım ürünleri fiyatlarında meydana gelen artış istikrarsızlığa neden olmuş, bu durum gıda krizini beraberinde getirmiştir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminin başında, dünya gıda arz-talep dengesinde sürekli ve hızlı değişimlerin ve aşırı spekülâtif hareketlerin etkisiyle tarım ürünleri fiyatlarında meydana gelen artış istikrarsızlığa neden olmuş, bu durum gıda krizini beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan, 2007-2012 dönemi boyunca ülkemizdeki tarımsal ürünler fiyat endeksi, toplam üretici fiyatları endeksine göre daha hızlı yükselmiş, göreceli olarak kârlı bir sektör haline gelen tarıma yapılan yatırımlar dolayısıyla istihdam artmıştır.

Plan döneminin başında ülkemizde yaşanan kuraklık sonucu 2007 yılında tarım sektörü önemli oranda küçülme gösterse de 2007-2012 döneminde yıllık ortalama yüzde 2,1 olarak büyümüştür. 2007 yılı dikkate alınmadığında ise, tarım sektöründeki

Yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 3,9 olmaktadır. 2006 yılında yüzde 24 düzeyinde olan tarım sektörü istihdamının toplam istihdamdan aldığı pay, 2012 yılında yüzde 24,6 olarak gerçekleşmiştir. Tarımın GSYH içindeki payı, Plan dönemi başında yüzde 8,3 seviyesindeyken 2012 yılı sonuna gelindiğinde yüzde 7,9’a gerilemiştir.

2013 yılı Küresel Gıda Güvenliği Endeksinde, Türkiye 105 ülke arasında 36’ncı sırada yer almıştır. Bu endekste gıda güvenliğinin boyutlarına göre Türkiye erişilebilirlikte (ekonomik ulaşılabilirlik) 44’üncü, bulunabilirlikte (fiziksel ulaşılabilirlik) 26’ncı ve kalite ve gıda güvenilirliği boyutunda ise 35’inci sırada bulunmaktadır.

Tarıma dayalı sanayi ürünlerinin ihracatında yaşanan hızlı gelişmeler ve artan yurtiçi talep, tarımsal ürün ithalatının önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Bu çerçevede, tarım ihracatı 2006 yılında 3,6 milyar dolar (gıda ve içecek sanayii dâhil 8 milyar dolar), ithalatı ise 2,9 milyar dolar (gıda ve içecek sanayii dâhil 5,4 milyar dolar) seviyesinde gerçekleşmişken, 2012 yılında ihracat 5,4 milyar dolara (gıda ve içecek sanayii dâhil 14,9 milyar dolar) ve ithalat ise 7,5 milyar dolara (gıda ve içecek sanayii dâhil 12,6 milyar dolar) yükselmiştir.

Toplam tarımsal destekleme ödemeleri 2006 yılında 4,8 milyar TL iken 2013 yılı bütçesi itibarıyla yaklaşık yüzde 88 oranında artış göstererek 9 milyar TL’ye yükselmektedir. Doğrudan Gelir Desteği uygulamasına 2009 yılında son verilmesiyle, destekler, alan ve ürün bazlı ödemeler şeklinde sürdürülmüştür. 5488 sayılı Tarım Kanunuyla çerçevesi çizilen tarımsal politikalar Plan döneminde ürün, üretim ve üretici odaklı ve bölgesel temelli olarak şekillenmiş olup, tarımsal desteklerin tarım havzaları ve işletme temelli bir yapıda verilmesi ve gelir istikrarının sağlanması yönünde geliştirilme ihtiyacı sürmektedir. Buna karşılık, söz

konusu politikaların uygulanmasına temel oluşturacak tarım bilgi sistemlerinin kurulmasına devam edilmiştir.

Tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık yapıda olması, pazara erişim ve örgütlenmedeki yetersizlikler ile eğitim-yayım hizmetlerinin yaygınlaştırılamamış olması önemli sorun alanlarını oluşturmaktadır.

Tarım sektöründe aynı işlev ve çalışma konularına sahip farklı türlerde üretici örgütlerinin bulunması, bu örgütlerin etkinliğinin önünde engel oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, üretici örgütlerinin pazara erişiminde görülen sorunlar ürün piyasalarında sürekli kamu müdahalesi beklentisinin doğmasına neden olmaktadır.

Özellikle, tarım dışı sektörlerden gelen talep dikkate alındığında tarım, orman, çayır ve mera alanlarında koruma-kullanma dengesinin gözetilmesi önemini korumaktadır.

2006 yılına kadar toplam 0,6 milyon hektar alanda tamamlanan toplulaştırma çalışmalarının, 2013 yılı sonunda 4,2 milyon hektara ulaşması öngörülmektedir. Diğer taraftan, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünce (DSİ) işletmeye açılan net sulama alanı 2006 yılı sonunda 2,53 milyon hektar iken, 2012 yılı sonu itibarıyla 2,81 milyon hektara çıkmış olup, Plan dönemi sonunda 2,91 milyon hektara ulaşması beklenmektedir. Sulama yatırımları ile arazi toplulaştırma çalışmalarının uyumlu yürütülmesi ve sulama oranı ve randımanının artırılması önceliğini korumaktadır.

Son on yıllık dönemde, birim alan ve hayvandan elde edilen verimler ile tarımsal işgücü verimliliği artmıştır. Bitkisel üretim ve hayvancılıktaki verim artışında; TİGEM başta olmak üzere kamu kesimi ve özel kesimin sertifikalı tohum ve damızlık hayvan üretimine dönük yatırımları ile kırsal kalkınma destekleri aracılığıyla yapılanlar dâhil mekanizasyon yatırımlarının olumlu sonuçları etkili olmuştur. Bu bağlamda, süt ve beyaz et üretiminin yanı sıra, özellikle mısır, pirinç ve ayçiçeğinde verim artışına bağlı üretim artışları gözlenmiştir.

Türkiye’de hayvancılık işletmeleri genelde küçük ölçekli olup yem bitkileri üretimi ile çayır ve meraların korunma ve ıslahı yetersiz, suni tohumlama sayısı uluslararası ortalamaların altında ve hayvan hareketleri ile hayvan sağlığına yönelik önlemler yeterlilikten uzak bir durumdadır. Bu bağlamda, Plan döneminde hayvancılık desteklemeleri miktar ve çeşit olarak artırılmış ve bölgesel projeler uygulamaya konulmuş, bu destekler son yıllarda et ve süt üretiminde artış getirmiştir. Diğer taraftan, aynı dönem içerisinde et üretiminde arz açığı doğuran gelişmeler ve tüketim artışı et fiyatlarında dalgalanmalara neden olmuş ve bu kapsamda 2010 yılında başlatılan kasaplık canlı hayvan ve et ithalatı azalarak da olsa devam etmiştir.

Tarımsal ürün piyasalarını daha rekabetçi ve verimli bir yapıya dönüştürmek üzere; hâller, lisanslı depoculuk, ürün ihtisas borsaları ile vadeli işlem ve opsiyon işlemlerine ilişkin düzenlemelere gidilmiştir.

Tarımsal Ar-Ge faaliyetlerinde gen bankalarının kurulması, yeni ürün çeşitleri ile biyoteknoloji ve nanoteknoloji alanlarındaki faaliyetlerin geliştirilmesi, tarımsal teknoparkların oluşturulması ile yenilenebilir enerji kullanımı konularında gelişmeler kaydedilmiştir.

Plan döneminde, “Tarım ve Kırsal Kalkınma”, “Gıda Güvenilirliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı” ile “Balıkçılık” başlıklarında AB’ye uyum çalışmalarına devam edilmiş, ancak sadece “Gıda Güvenilirliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı” faslı müzakereye açılmıştır.

Su ürünlerinde, avcılık yoluyla elde edilen ürün miktarında dalgalanmalar gözlenirken, yetiştiricilikte üretimin yıllar itibarıyla arttığı, Plan dönemi başında yetiştiriciliğin yüzde 18 olan toplam üretim içerisindeki payının, dönem sonunda yüzde 30’a yaklaştığı görülmektedir.

Plan döneminde orman varlığı 21,2 milyon hektardan 21,5 milyon hektara yükselirken, 2007-2012 döneminde 290 bin hektar alanda endüstriyel, yeşil kuşak ve toprak muhafaza amaçlı ağaçlandırma çalışmaları ile 346 bin hektar alanda erozyon kontrolü faaliyeti yürütülmüştür. Ayrıca, ekosistem tabanlı fonksiyonel amenajman planları hazırlanmaya başlanmış, orman yangınlarıyla mücadele kapasitesi artırılmış, zararlı böcek ve hastalıklarla mücadelede kimyasal yöntemler azaltılarak biyolojik mücadele yöntemine ağırlık verilmiştir.

Ülkemizdeki tarımsal ürünler fiyat endeksi, toplam üretici fiyatları endeksine göre daha hızlı yükselmiş, göreceli olarak kârlı bir sektör haline gelen tarıma yapılan yatırımlar dolayısıyla istihdam artmıştır.

Plan döneminin başında ülkemizde yaşanan kuraklık sonucu 2007 yılında tarım sektörü önemli oranda küçülme gösterse de 2007-2012 döneminde yıllık ortalama yüzde 2,1 olarak büyümüştür. 2007 yılı dikkate alınmadığında ise, tarım sektöründeki yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 3,9 olmaktadır. 2006 yılında yüzde 24 düzeyinde olan tarım sektörü istihdamının toplam istihdamdan aldığı pay, 2012 yılında yüzde 24,6 olarak gerçekleşmiştir. Tarımın GSYH içindeki payı, Plan dönemi başında yüzde 8,3 seviyesindeyken 2012 yılı sonuna gelindiğinde yüzde 7,9’a gerilemiştir.

2013 yılı Küresel Gıda Güvenliği Endeksinde, Türkiye 105 ülke arasında 36’ncı sırada yer almıştır. Bu endekste gıda güvenliğinin boyutlarına göre Türkiye erişilebilirlikte (ekonomik ulaşılabilirlik) 44’üncü, bulunabilirlikte (fiziksel ulaşılabilirlik) 26’ncı ve kalite ve gıda güvenilirliği boyutunda ise 35’inci sırada bulunmaktadır.

Tarıma dayalı sanayi ürünlerinin ihracatında yaşanan hızlı gelişmeler ve artan yurtiçi talep, tarımsal ürün ithalatının önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Bu çerçevede, tarım ihracatı 2006 yılında 3,6 milyar dolar (gıda ve içecek sanayii dâhil 8 milyar dolar), ithalatı ise 2,9 milyar dolar (gıda ve içecek sanayii dâhil 5,4 milyar dolar) seviyesinde gerçekleşmişken, 2012 yılında ihracat 5,4 milyar dolara (gıda ve içecek sanayii dâhil 14,9 milyar dolar) ve ithalat ise 7,5 milyar dolara (gıda ve içecek sanayii dâhil 12,6 milyar dolar) yükselmiştir.

Toplam tarımsal destekleme ödemeleri 2006 yılında 4,8 milyar TL iken 2013 yılı bütçesi itibarıyla yaklaşık yüzde 88 oranında artış göstererek 9 milyar TL'ye yükselmektedir. Doğrudan Gelir Desteği uygulamasına 2009 yılında son verilmesiyle, destekler, alan ve ürün bazlı ödemeler şeklinde sürdürülmüştür. 5488 sayılı Tarım Kanunuyla çerçevesi çizilen tarımsal politikalar Plan döneminde ürün, üretim ve üretici odaklı ve bölgesel temelli olarak şekillenmiş olup, tarımsal desteklerin tarım havzaları ve işletme temelli bir yapıda verilmesi ve gelir istikrarının sağlanması yönünde geliştirilme ihtiyacı sürmektedir. Buna karşılık, söz konusu politikaların uygulanmasına temel oluşturacak tarım bilgi sistemlerinin kurulmasına devam edilmiştir.

Tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık yapıda olması, pazara erişim ve örgütlenmedeki yetersizlikler ile eğitim-yayım hizmetlerinin yaygınlaştırılamamış olması önemli sorun alanlarını oluşturmaktadır.

Tarım sektöründe aynı işlev ve çalışma konularına sahip farklı türlerde üretici örgütlerinin bulunması, bu örgütlerin etkinliğinin önünde engel oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, üretici örgütlerinin pazara erişiminde görülen sorunlar ürün piyasalarında sürekli kamu müdahalesi beklentisinin doğmasına neden olmaktadır.

Özellikle, tarım dışı sektörlerden gelen talep dikkate alındığında tarım, orman, çayır ve mera alanlarında koruma-kullanma dengesinin gözetilmesi önemini korumaktadır.

2006 yılına kadar toplam 0,6 milyon hektar alanda tamamlanan toplulaştırma çalışmalarının, 2013 yılı sonunda 4,2 milyon hektara ulaşması öngörülmektedir. Diğer taraftan, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünce (DSİ) işletmeye açılan net sulama alanı 2006 yılı sonunda 2,53 milyon hektar iken, 2012 yılı sonu itibarıyla 2,81 milyon hektara çıkmış olup, Plan dönemi sonunda 2,91 milyon hektara ulaşması beklenmektedir. Sulama yatırımları ile arazi toplulaştırma çalışmalarının uyumlu yürütülmesi ve sulama oranı ve randımanının artırılması önceliğini korumaktadır.

Son on yıllık dönemde, birim alan ve hayvandan elde edilen verimler ile tarımsal işgücü verimliliği artmıştır. Bitkisel üretim ve hayvancılıktaki verim artışında; TİGEM başta olmak üzere kamu kesimi ve özel kesimin sertifikalı tohum ve damızlık hayvan üretimine dönük yatırımları ile kırsal kalkınma destekleri aracılığıyla yapılanlar dâhil mekanizasyon yatırımlarının olumlu sonuçları etkili olmuştur. Bu bağlamda, süt ve beyaz et üretiminin yanı sıra, özellikle mısır, pirinç ve ayçiçeğinde verim artışına bağlı üretim artışları gözlenmiştir.

Türkiye'de hayvancılık işletmeleri genelde küçük ölçekli olup yem bitkileri üretimi ile çayır ve meraların korunma ve ıslahı yetersiz, suni tohumlama sayısı uluslararası ortalamaların altında ve hayvan hareketleri ile hayvan sağlığına yönelik önlemler yeterlilikten uzak bir durumdadır. Bu bağlamda, Plan döneminde hayvancılık desteklemeleri miktar ve çeşit olarak artırılmış ve bölgesel projeler uygulamaya konulmuş, bu destekler son yıllarda et ve süt üretiminde artış getirmiştir. Diğer taraftan, aynı dönem içerisinde et üretiminde arz açığı doğuran gelişmeler ve tüketim artışı et fiyatlarında dalgalanmalara neden olmuş ve bu

kapsamda 2010 yılında başlatılan kasaplık canlı hayvan ve et ithalatı azalarak da olsa devam etmiştir.

. Tarımsal ürün piyasalarını daha rekabetçi ve verimli bir yapıya dönüştürmek üzere; hâller, lisanslı depoculuk, ürün ihtisas borsaları ile vadeli işlem ve opsiyon işlemlerine ilişkin düzenlemelere gidilmiştir.

Tarımsal Ar-Ge faaliyetlerinde gen bankalarının kurulması, yeni ürün çeşitleri ile biyoteknoloji ve nanoteknoloji alanlarındaki faaliyetlerin geliştirilmesi, tarımsal teknoparkların oluşturulması ile yenilenebilir enerji kullanımı konularında gelişmeler kaydedilmiştir.

Plan döneminde, “Tarım ve Kırsal Kalkınma”, “Gıda Güvenilirliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı” ile “Balıkçılık” başlıklarında AB’ye uyum çalışmalarına devam edilmiş, ancak sadece “Gıda Güvenilirliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı” faslı müzakereye açılmıştır.

Su ürünlerinde, avcılık yoluyla elde edilen ürün miktarında dalgalanmalar gözlenirken, yetiştiricilikte üretimin yıllar itibarıyla arttığı, Plan dönemi başında yetiştiriciliğin yüzde 18 olan toplam üretim içerisindeki payının, dönem sonunda yüzde 30’a yaklaştığı görülmektedir.

. Plan döneminde orman varlığı 21,2 milyon hektardan 21,5 milyon hektara yükselirken, 2007-2012 döneminde 290 bin hektar alanda endüstriyel, yeşil kuşak ve toprak muhafaza amaçlı ağaçlandırma çalışmaları ile 346 bin hektar alanda erozyon kontrolü faaliyeti yürütülmüştür. Ayrıca, ekosistem tabanlı fonksiyonel amenajman planları hazırlanmaya başlanmış, orman yangınlarıyla mücadele kapasitesi artırılmış, zararlı böcek ve hastalıklarla mücadelede kimyasal yöntemler azaltılarak biyolojik mücadele yöntemine ağırlık verilmiştir.

Toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini esas alan, ileri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, etkin ve talebe dayalı üretim yapısıyla uluslararası rekabet gücünü artırmış, doğal kaynakları sürdürülebilir kullanan bir tarım sektörünün oluşturulması amaçlanmaktadır⁴³.

13.3. 10. Kalkınma Plan Dönemi (2014- 2018) Tarım Politikaları

1-Tarımda sosyal yapı gözetilerek üretim türüne göre yeter gelirli işletme büyüklüğü temelinde tarımsal işletmelerin etkinlikleri artırılabacaktır.

2- Çok sayıda ve dağınık yapıdaki parsellerden oluşan tarım işletmelerinde bütünlüğün sağlanması, arazi parçalanmasının önüne geçilmesi ve iyi işleyen bir tarım arazisi piyasasının tesis edilmesine yönelik hukuki ve kurumsal düzenlemeler yapılacaktır.

⁴³ <http://www.kalkinma.gov.tr>

3- Sulama ve ulaştırmaya ilişkin olanlar başta olmak üzere arazi toplulaştırma faaliyetlerinde ilgili kamu kurumları arasında koordinasyon sağlanacak, tarla içi geliştirme hizmetleri etkinleştirilerek sulama oranı artırılacaktır. Mevcut su iletim ve dağıtım tesislerinde toprak kanallar ile klasik sistemler yenilenerek kapalı sisteme geçiş hızlandırılacak ve tarla içi sulamalarda modern sulama yöntemleri yaygınlaştırılacaktır. Tarım ve sanayi işletmelerinin işbirliği ve entegrasyonu sağlanacak, yerel ve geleneksel ürünlerin katma değeri ve ihracata katkısı artırılacaktır.

4- Tarımsal bilgi sistemlerinin, ortak kullanıma izin verecek şekilde entegrasyonu sağlanacaktır.

5- Tarım sektörüne yönelik mesleki ve teknik eğitim ile yayım konularında bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkin bir şekilde faydalanılacaktır.

6- Katma değeri yüksek ürünlerin geliştirilmesine, gen kaynaklarının korunmasına, ışlah çalışmalarına, nanoteknoloji ve biyoteknolojiye yönelik araştırmalara öncelik verilecek, tarım ve gıda odaklı teknoparklar ile sektörel teknoloji platformlarının tesis edilmesi sağlanacaktır.

7- Tarım ve gıda işletmelerinin güvenilir üretim için hijyen mevzuatına uyum süreci, modernizasyon yatırımlarıyla hızlandırılacak ve bu amaçla söz konusu işletmelerin finansman ihtiyaına yönelik kaynak ve mekanizmalar eşitlendirilecektir.

8- Gıda sanayinde yerli hammaddenin rekabetçi fiyat ve kalitede sürdürülebilir temini amalanacak; i ve dış pazar için katma değeri yüksek ve özel tüketici gruplarının ihtiyaçlarını karşılayan ürünler geliştirilecek; sektörde evre duyarlılığı gözetilecek; taklit, tağşiş ve kayıt dışılığın önlenmesi sağlanacaktır.

9- Tarım ve işlenmiş tarım ürünlerinde güvenilirliğin denetimi etkinleştirilecek, risk değerlendirmesine dayalı akredite bir kontrol ve denetim sistemi oluşturulacaktır. Genetiği değiştirilmiş organizma içerenler başta olmak üzere ileri teknoloji kullanılarak üretilmiş ürünlere yönelik biyogüvenlik kriterleri etkin olarak uygulanacaktır.

10-Hayvancılıkta eti tip sığır ve koyun yetiştiriciliğinin geliştirilmesine ağırlık verilecek, bölgesel programların uygulanmasına devam edilecektir.

11-İşletme Odaklı Koruyucu Veteriner Hekimlik Sistemi ile hayvan refahını içerecek şekilde tek sağlık politikası hayata geçirilecektir.

12- Çayır ve mera alanlarının tespit, tahdit, tasnif ve ışlah çalışmaları hızlandırılarak daha etkin ve verimli kullanımı sağlanacak, yem bitkisi ihtiyaı üretim ve ürün çeşitliliğindeki artışla karşılacaktır.

13- Balıkçılıkta kaynak yönetimi bilimsel verilere dayalı ve etkin bir biçimde gerçekleştirilecek, idari kapasite güçlendirilecektir. Su ürünleri yetiştiriciliğinde, çevresel

sürdürülebilirlik gözetilecek, ürün çeşitliliği ve markalaşma ile uluslararası pazarlarda rekabet edebilirliğin artırılması sağlanacaktır.

14- Ormancılıkta yangınlar ile hastalık ve zararlılara karşı mücadele kapasitesi geliştirilecek, ağaçlandırma çalışmaları ve rehabilitasyon faaliyetleri hızlandırılacaktır.

15- Ormanların ekonomik, sosyal ve ekolojik fonksiyonlarını gözetken bir planlama anlayışı benimsenecek, endüstriyel nitelikte olanlar başta olmak üzere odun ile odun dışı orman ürünlerinin üretimi ve pazarlanmasında etkin yönetim sağlanacaktır.

16- Tarımsal destekler, tarım havzaları ve parselleri bazında, sosyal amaçlı ve üretim odaklı olarak düzenlenecek, desteklerde çevre ile bitki, hayvan ve insan sağlığı dikkate alınacak, tarımsal desteklerin etkinliği izlenerek değerlendirilecektir. Tarımsal desteklemelerde ürün deseni ve su potansiyeli uyumu gözetilecek, sertifikalı üretim yöntemlerine önem verilecektir. Ayrıca, tarım sigortalarının kapsamı genişletilerek yaygınlaştırılacaktır.

17- Tarımsal ürün ihraç pazarları geliştirilecek, talebe uygun nitelik ve nicelikteki ürünlerin ihracatı amacıyla, üretim aşamasını dikkate alan destek programları uygulanacaktır.

18- Gıda güvenliğini teminen ürün piyasalarında ve çiftçi gelirlerinde istikrar gözetilerek etkin stok yönetimi, üretim, pazarlama ve tüketim zincirinde kayıpların azaltılması, piyasaların düzenlenmesine ilişkin idari ve teknik kapasitenin güçlendirilmesi ve dış ticaret araçlarının etkin kullanılması sağlanacaktır. Üretici örgütlerinin pazara erişimi kolaylaştırılacaktır⁴⁴.

Uygulanması planlanan bu politikaların hayata geçirilmesiyle Türkiye için primer sektör olarak nitelendirilen tarım ve tarıma dayalı ekonomik kalkınma daha da güçlenecektir.

⁴⁴ <http://www.kalkinma.gov.tr>

Uygulamalar

- 1)** 9. Kalkınma planında tarım politikalarını okuyunuz.
- 2)** 9. Kalkınma planında belirtilen hedeflerin, 10. Kalkınma planında ne kadarının gerçekleştiğini araştırınız

Uygulama Soruları

- 1) 9. Kalkınma Planı'nda yer alan tarımsal hedefleri belirtiniz.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Ülkemizin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesinin hızlandırılması, dengeli ve sürdürülebilir kalkınmasının sağlanabilmesi için, ulusal ve uluslararası eğilim ve gelişmeleri dikkate alan, bilgi toplumuna dönüşümü hedefleyen, katılımcı, bütüncül, toplumun ihtiyaç ve beklentilerine duyarlı stratejik bir yaklaşım sergilenerek, kalkınma planları oluşturulmuştur.

İlk defa 1963 yılında başlayan planlı döneme geçiş sürecinin genel amacı, ülkenin mevcut durumunu ortaya koyarak gelecek yıllar için eksik veya yetersiz görülen durumların revize edilmesi ve aksaklıkların giderilmesi için yapılması gerekenlerin ortaya konulmasıdır.

Kalkınma planları, ülkenin mevcut potansiyelini ilgilendiren pek çok ekonomik faaliyet kollarını içine alan geniş uygulamalar dizisidir. Kalkınma planlarının en önemli hedefi, ülkenin ekonomik gücünü tam kapasiteyle kullanmasını sağlayacak çalışmaların organize edilmesidir. Bu bağlamda; başta nüfus miktarı, nüfusun artış hızı, genel demografik yapı, sağlık, sosyal güvenlik, eğitim, şehirleşme, çevre koruma, gıda, su ve doğal kaynakların etkin kullanımı, enerji, tarım, sanayi, ticaret, ulaşım, turizm, madencilik gibi beşerî hayatı yakından ilgilendiren konularda geleceğe yönelik sağlıklı ve sürdürülebilir koşulların ortaya konulması ve uygulanacak politikaların belirlenmesi gerekmektedir.

Tarım sektörü, nüfusun belli bir kısmını bünyesinde barındırarak ve istihdam olanağı sağlayarak yaşam için zorunlu olan gıda maddelerini üreten sektör olması, üretilen ürünlerin ulusal gelir ve dış satımda değişen oranlarda yer tutması nedeniyle, her ülkede belirli bir öneme sahiptir. Bundan dolayı ülkeler içinde bulundukları coğrafi ortama ve dünya pazarlarının imkân, istek ve eğilimlerini dikkate alarak akılcı tarım politikaları oluşturmalı ve zamanla gelişen yeni koşullara bağlı olarak gerekli düzenlemeleri yapmalıdırlar. Ayrıca globalleşen dünya ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde ortak tarım politikaları da uygulanmalıdır. Ancak her ülke sahip olduğu şartlara bağlı olarak öncelikle kendi ulusal tarım politikasını oluşturmalıdır. Bir ülkenin tarım politikası, öncelikle kendi içsel ihtiyaçlarını karşılamayı ve daha sonra da talep fazlası ürünlerin ihracatını sağlayarak gelir elde etmeyi hedeflemelidir. Bu nedenle ülkeler tarım politikalarını oluştururken sahip oldukları coğrafi şartları çok iyi değerlendirmelidir. Çünkü iklim, toprak özellikleri, su ihtiyacı-arazinin parçalı, dağınık olması ve ürün yelpazesinin çeşitliliği gibi tarım politikalarını şekillendiren unsurlar esas itibarıyla coğrafi şartların sunduğu imkânlarla göre şekillenmişlerdir. Bu nedenle tarım politikalarının belirlenmesinde coğrafi özelliklerin önemi son derece etkilidir ve özellikle üzerinde durulması gereken bir husustur.

Ziraat hayatını etkileyen ve şekillendiren coğrafi özellikler öncelikle iklim, topoğrafya, toprak özellikleri ve su kaynaklarıdır. Bu unsurların oluşturduğu şartlar, bölgelerin tarımsal çeşitliliğini ve verimini doğrudan etkiler.

Bölgesel farklılıklara bağlı olarak Türkiye’de yetiştirilen ürünlerde geniş bir yelpazede değerlendirilebilir. Örneğin ülkemizde muz-turunçgiller-pamuk-susam ve çay gibi sıcaklık isteği fazla olan ürünler yetişirken, patates-şeker pancarı-arpa gibi sıcaklık isteği nispeten az

olan ürünler de yetişebilmektedir. Dolayısıyla hem sıcak hem de orta kuşağın kuzeyine ait tarımsal ürünler iklimin bölgesel farklılığına bağlı olarak yurdumuzda yetişebilmektedir.

Kısa mesafelerde farklı morfolojik üniteler, mikro klima bölgeleri oluşturarak farklılıklar yaratır. Yurdumuzda topoğrafik şartlar zirai hayat üzerinde olumsuz etki de yaratmaktadır.

Ziraat hayatını önemli ölçüde etkileyen unsurlardan biri olan su kaynaklarının varlığı, az veya çok bulunması da tarımsal üretim potansiyelini belirlemektedir. Bölgesel farklılıklara bağlı olarak doğal yağış şartları her bölgede elverişli değildir. Bu bakımdan doğal yağışlarla karşılanamayan su ihtiyacı akarsular, göl ve yer altı suları ile karşılanmaktadır.

Tarım politikası; üreticilerin gelirini arttırmak, kırsal kesimin yaşam seviyesini yükseltmek, tarımsal nüfus istihdamını sağlamak, gelir dağılımındaki dengesizliği gidermek, tüketicileri fiyat artışına karşı korumak aynı zamanda ihraç ürünlerinin dış pazarda üstünlük sağlaması ve buna bağlı olarak da gelir elde etmek amacıyla devletin uyguladığı önlemler bütünüdür.

Türkiye, öncelikle ülkemizde yetişme imkânı olan zirai birtakım ürünlerde dış alım zorunluluğundan kurtulmalıdır. Temel ürünlerle birlikte ekonomik değeri yüksek olan ihracata yönelik zirai ürünlerin yetiştiriciliğini de olabildiğince entansifleştirmelidir. Tabiidir ki, bunlar yapılırken özenle dikkat edilmesi gereken husus, coğrafi şartların sunduğu imkânları elverişli şekilde kullanabilmektir.

Yukarıda özetlenen bu dersimizde, kalkınma planları referans alınarak; tarım politikaları ve coğrafi çevre şartları genel hatlarıyla incelenmiştir.

Bölüm Soruları

1. Ülkemizin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesinin hızlandırılması, dengeli ve sürdürülebilir kalkınmasının sağlanabilmesi için stratejik bir yaklaşım sergilenerek, ... oluşturulmuştur. Boşluğu tamamlayınız.

- a) Kalkınma planları
- b) Strateji planları
- c) I ve II. Sanayi planları
- d) Bölge planları
- e) Kentsel planları

2. Aşağıdakilerden hangisi yurdumuzda ziraat alanlarının darlığının sebeplerinden biridir?

- a) Organik gübre kullanımının yaygın olmaması
- b) Yeşil devrimin etkileri
- c) Sürdürülebilir tarım çalışmalarına gerekli önemin verilmemesi
- d) Mutlak yükselti ve eğim özellikleri
- e) Örtü altı yetiştiriciliğinin yalnızca Akdeniz bölgesinde yaygınlık kazanmış olması

3. Aşağıdakilerden hangisi geniş sahalarda kesintisiz uzanan ziraat topraklarına sahip bölgelerimizden değildir?

- a) Küçük Menderes ovası
- b) Büyük Menderes ovası
- c) Adana ovaları
- d) Gediz ovası
- e) İç Anadolu Bölgesi

4. üreticilerin gelirini arttırmak, kırsal kesimin yaşam seviyesini yükseltmek, gelir dağılımındaki dengesizliği gidermek, ihraç ürünlerinin dış pazarda üstünlük sağlaması ve gelir elde etmek amacıyla devletin uyguladığı önlemler bütünüdür. Boşluğu tamamlayınız.

- a) Tarım politikası
- b) Kırsal Turizm Politikası
- c) Yaylacılık politikası
- d) Ekoturizm politikası
- e) Ekonomi politikaları

5. Hangisi tarım politikaları belirlenirken göz önünde bulundurulması gerekenlerden biri değildir?

- a) Tarımın genel ekonomideki yerinin ne olduğu
- b) Tarımda AB politikaları
- c) Kırsal nüfusun demografik özellikleri
- d) İşletme büyüklükleri
- e) Tarım ürünleri fiyatlarının belirlenmesinde kullanılan kıstaslar

6. Gelişmiş tarım yapısına sahip ülkelerin tümünde, ...bulunmaktadır. Ayrıca, üretici bazında kayıt sistemi yerleştirilmiştir. Boşluğu tamamlayınız.

- a) Makineleşme oran tabloları
- b) Ülkenin yıllık döviz tutarları
- c) Tarım envanteri
- d) Teknolojik aletler
- e) Çiftçiyi koruyan tarım politikaları

7. Hangisi X. Kalkınma planındaki politikalardan değildir?

a) Tarımda sosyal yapı gözetilerek üretim türüne göre yeter gelirli işletme büyüklüğü temelinde tarımsal işletmelerin etkinlikleri artırılacaktır.

b) AB'nin istekleri doğrultusunda aspir üretimine ağırlık verilecektir

c) Tarımsal bilgi sistemlerinin, ortak kullanıma izin verecek şekilde entegrasyonu sağlanacaktır

d) Tarım ve gıda işletmelerinin güvenilir üretim için hijyen mevzuatına uyum süreci, modernizasyon yatırımlarıyla hızlandırılacak ve bu amaçla söz konusu işletmelerin finansman ihtiyacına yönelik kaynak ve mekanizmalar çeşitlendirilecektir.

e) Ormancılıkta yangınlar ile hastalık ve zararlılara karşı mücadele kapasitesi geliştirilecek, ağaçlandırma çalışmaları ve rehabilitasyon faaliyetleri hızlandırılacaktır.

8. Hazırlanan planların uygulanması konusunda bazı güçlükler meydana gelmektedir. Aşağıdakilerden hangisi bu güçlükler örnek teşkil etmez?

- a) Tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık yapıda olması
- b) Pazara erişim konusundaki yetersizlikler
- c) Hukuksal yönetmelikler
- d) Örgütlenmedeki yetersizlikler
- e) Eğitim-yayın hizmetlerinin yaygınlaştırılamamış olması

9. 2006 yılına kadar toplam 0,6 milyon hektar alanda tamamlanan toplulaştırma çalışmalarının, 2013 yılı sonunda milyon hektara ulaşması öngörülmektedir. Boşluğu tamamlayınız.

- a) 1,2
- b) 8,6
- c) 3,8
- d) 4,2
- e) 6,4

10. Toplumun ihtiyaç duyduğu gıda maddelerini yeterli oranda temin etme zorunluluğu nedeniyle, ülke ekonomileri ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar ülkeler beslenme ihtiyacı açısından dışa bağımlı olmamak için tarım sektörüne daima önem vermişlerdir. Hangisi bu yeterliliğin devam etmesi için yapılacaklardan biri değildir?

- a) Memleketimizin doğal coğrafi şartlarına uygun politikalar hazırlanmalı
- b) Coğrafi potansiyelini tam olarak kullanabileceği politikalar hazırlanmalı
- c) İç ihtiyaçlarımızı karşılayabilecek politikalar hazırlanmalı
- d) Dünya pazarında talep görececek ürünlerin yetiştirilmesine imkan sağlayacak politikalar hazırlanmalı
- e) Bölgesel farklılıklar giderilmeye çalışılmalıdır

CEVAPLAR: 1-A, 2- D, 3- E, 4- A, 5- B, 6- C, 7- B, 8- C, 9- D, 10- E

14. EKONOMİK FAALİYETLER VE SORUNLARI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Ekonomik faaliyetler değince ülkemiz için aklımıza ilk gelen; tarım, sanayi, turizm, madencilik ve ulaşım sektörleridir. Bu sektörler hem tek başına hem de birbirleriyle etkileşimleri bakımından değerlendirilebilir. Daha önceki haftalarda ele alınan ders bölümlerinde birçok ekonomik faktör ayrı ayrı ele alınmıştır. Ancak ekonomik faaliyetler içinde özellikle üretilmiş malın pazar alanlarına ulaştırılmasında, başka bir ifadeyle ticaret hayatında, önemli aktörlerden olan ulaşım faaliyetlerine yeterince değinilememiştir. Bu nedenle bu bölümde ulaşım faaliyetleri ve sorunları ele alınacaktır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Ülkelerin gelişmişlik seviyesi ve ulaşım imkanları arasında nasıl bir bağlantı vardır?
- 2) Ulaştırma sistemlerini belirleyen temel unsurlar nelerdir?
- 3) Ulaşım ve şehirscl gelişim arasında nasıl bir bağ vardır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Ulaşım sistemleri	Ulaşım sistemlerinin genel özellikleri	Ders notları uygulama çalışmaları
Türkiye’de ulaşım	Türkiye’de ulaşım sistemleri ve önemi	Ders notları ve istatistiksel veriler
Ulaşım sistemleri	Ulaşım sistemlerini etkileyen ve belirleyen doğal ve beşerî faktörler	Ders notları uygulama çalışmaları

Anahtar Kavramlar

- Ulaşım
- Taşımacılık
- Otoyol
- Ulaşım Hatları
- Ulaşım Sistemleri

Giriş

Ekonomik faaliyetler bir ülkenin kalkınmasını, iktisadi gelişmesini ve her bakımdan refah seviyesinin artmasını sağlayan önemli unsurdur. Ancak ekonomik faaliyetlerin entansif şekilde uygulanmasında ve maddi getirisinin en karlı şekilde elde edilmesinde bir takım sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Bu sadece yurdumuz için değil pek çok ülke için önemli sorunların başında gelmektedir.

14. EKONOMİK FAALİYETLER VE SORUNLARI

Ekonomik faaliyetler değince ölkemiz için aklımıza ilk gelen; tarım, sanayi, turizm, madencilik ve ulaşım sektörleridir. Bu sektörler hem tek başına hem de birbirleriyle etkileşimleri bakımından değerlendirilebilir. Daha önceki haftalarda ele alınan ders konularımızda birçok ekonomik faktör ayrı bölümler halinde ele alınmıştır. Ancak ekonomik faaliyetler içinde özellikle üretilmiş malın pazar alanlarına ulaştırılmasında, başka bir ifadeyle ticaret hayatında, önemli aktörlerden olan ulaşım faaliyetlerine yeterince değinilememiştir. Bu bölümde özellikle ulaşım faaliyetlerine yer verilmesi uygun olacaktır.

İnsan, tarih boyunca daha iyi bir yaşam kurabilmek amacıyla mücadele etmiştir. Bu süreçte ulaşım imkânları, insanın yaşam şartlarını belirleyen ana etkenlerden biri olmuştur. Tarihin ilk dönemlerinden günümüze insan ve hayvan gücüne dayalı olarak ortaya çıkan ulaşım faaliyetleri; ‘Sanayi Devrimi’ ve sonrasında bilim-teknoloji ve sanayi alanında yeni bir dönem başlatmıştır. Bu dönüşümün yönlendirdiği ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmeler; ulaşımaya yönelik yeni sorunları ve çözümleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle modern dünyada, kentsel alanlardaki ulaşım sistemlerinde büyük bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır.

Günümüz dünyasının en önemli iktisadi ve sosyal konularından birini oluşturan ulaşım imkânları, ölkelerin gelişmişlik düzeyinin bir göstergesidir. İnsanlık tarihi kadar eskiye dayanan ulaştırma kavramı; bilim ve teknolojiadaki ilerlemeler, ekonomik gereksinimlerin değişimi, insanların alışkanlıklarının ve kültürel birikimlerine bağlı olarak değişmekte ve gelişmektedir.

İnsanların, malların, haberlerin ulaşmasını sağlayan işlerin ve araçların tümü olarak tanımlayabileceğimiz ulaştırma kavramı; endüstri devrimi ile başlayan süreçte artan nüfus hareketleri sonucunda şehirleşmeye paralel olarak gelişme göstermiştir.

İnsan, tarih boyunca müreffeh bir yaşam kurabilmek amacıyla mücadele etmiştir. İnsanlığın vermiş olduğu bu mücadelenin en önemli aşamalarından biri kuşkusuz ‘Sanayi Devri’ ve sonrasında bilim-teknoloji ve sanayi alanında yaşanan gelişmelerin insanlara yeni ulaşım imkânlarını sağlaması olmuştur.

İnsanların iş, eğitim, eğlence, sağlık ve ziyaret amaçlı hedefe varış isteklerini hızlı, konforlu ve emniyetli bir şekilde yerine getirme işlevini kapsayan ulaştırma ya da taşıma kavramlarıyla ifade edilen ulaşım; insanların günlük yaşamda hayatını idame ettirmek amacıyla yapmış oldukları yer değiştirme eylemidir. Bir başka ifadeyle insanların ve eşyaların yararlı olduğu varsayılan bir amaca yönelik yer değiştirme eylemi olarak tanımlanabilir.

İnsan, çağlar boyunca bir yerden bir yere ulaşmak ya da hayatın devamı için gerekli olan yaşam malzemelerini taşımak için her zaman belli bir güce ve zaman ihtiyaç duymuştur. Özellikle Modern yaşamda “zaman” kavramı her zamankinden daha değerli bir hale gelmiştir.

Buna paralel olarak ulaştırma süreleri ve ulaşım hızlarının yükseltilmesi amacıyla her geçen gün yeni sistemler ve araçlara ihtiyaç duyulmuştur.

Bilim ve teknoloji alanında yaşanan dönüşümün yönlendirdiği ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmeler ve küreselleşme ulaştırmaya yönelik yeni sorunlar ve çözümleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle Modern dünyada, kentsel alanlardaki ulaşım sistemlerinde büyük bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır.

Genel itibariyle ulaşım; insanların, iş, eğitim, sağlık, eğlence ve ziyaret amaçlı hareketlerinin konforlu, emniyetli ve mümkün olduğuunca hızlı bir şekilde yerine getirme işlemdir⁴⁵ Ülkelerin gelişmişlik düzeyinin göstergesi olan ulaştırma kavramı insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Sanayi Devrimi sonrasında özellikle ulaşım alanında yaşanan değişim, ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik yapısına yön vermeye başlarken; aynı zamanda toplumların yaşam standartlarını belirleyen ana faktörlerden biri olmuştur.

İnsanların, malların, haberlerin ulaşmasını sağlayan işlerin ve araçların tümü olarak tanımlayabileceğimiz⁴⁶ ulaştırma kavramı endüstri devrimi ile başlayan süreçte artan nüfus hareketleri sonucunda şehirleşmeye paralel olarak gelişme göstermiştir.

Tarihin ilk dönemlerinden günümüze insan ve hayvan gücüne dayalı olarak ortaya çıkan ulaştırma eylemi, daha sonra akarsu rüzgâr gibi unsurlar kullanılarak geliştirilmiştir. Tekerleğin icadı, önce buhar gücünün sonra içten patlamalı motorların ulaşım amaçlı kullanımı günümüz ulaştırma eylemlerinin ilkel biçimlerini oluřturmuřtur⁴⁷. Buhar gücü ve içten patlamalı motorların ulaşım araçlarında kullanılmaya başlaması, insanlığın yüzyıllardır kullandığı ulaşım sistemlerinin omurgasını değiştirmiştir. Bu noktada Sanayi Devrimi ve sonrasında yaşanan gelişmelerin bilinmesi ulaşım araçları ve ulaşım sistemlerinin daha net anlaşılmasını sağlayacaktır.

Sanayi kuruluşlarının ve faaliyetlerini nasıl başlayıp, geliştiğini inceleyen araştırmalarda sanayi faaliyetleri tarihsel süreçte; sanayi devrimi öncesi, Sanayi Devrimi dönemi ve günümüz modern sanayi tesisleri olmak üzere üç aşamada ele alındığı görölmektedir. İnsanlar, 19. asra gelinceye kadar, çeşitli imalathanelerde hammaddeleri işlenmiş ürünler haline getirmeye çalışmıştır.

⁴⁵ DOĞAN SERTKAYA Özlem, 2008, “ The Importance And Place Of Rail Systems İn İstanbul Local Transportation, Tecnical University Of Gabrova, International Scentific Conference, Unitech’08, Proceedings Vol. III, 259-264, Gabrova, Bulgaria

⁴⁶ SAATÇIOĞLU Cem, 2006, Ulaştırma Sistemleri ve Politikaları-Türkiye ve AB Uygulamaları, 1.Basım, Gazi Kitabevi, Ankara

⁴⁷ ÖZLEM Esin ve AKTAN Aytuğu, 2006, “Kent Biçimi-Ulaşım Etkileşimine İlişkin (Tarihsel ve Güncel) Yaklaşımlar ve İstanbul Örneği”, (Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Ens,), İstanbul.

Enerji, ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmeler toplumların ekonomik ve sosyal yapılarında önemli değişikliklere yol açan Sanayi Devrim; üretimde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Sanayi Devrimi öncesinde ev ve el tezgâhlarında yapılan tarıma dayalı üretim, sanayi devrimiyle birlikte fabrikalarda yapılmaya başlamıştır. Sanayileşme, nüfusu şehirlere yönlendirerek aynı zamanda toplumsal yaşam şartlarında da önemli değişikliklerin başlamasına yol açmıştır.

Modern dünyada yaşamın merkezi olan şehirler; sanayileşme gücüne bağlı olarak nüfusun yoğunlaştığı merkezler haline gelmiştir. Şehir merkezlerinde yoğunlaşan nüfusun günlük yaşam ihtiyaçlarını karşılayabilmek, özellikle ulaşım ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla; Kentsel ulaşım sistemlerinin belirlenmesinde; kentin lokasyonunun, nüfusunun, sosyal, beşerî ve ekonomik özellikleri dikkate alınarak yeni plan ve projeler geliştirilmiştir.

Sanayi devrimi sonrasında günümüz modern ulaşım araçlarının ilk temeli atılmıştır. Motorlu araçların toplu taşımada kullanılması ile birlikte ulaşım ihtiyacı ve bu ihtiyacı karşılamak için sağlanması gereken altyapı hizmetleri de çok daha modern bir boyuta taşınmıştır. Deniz ve kara ulaşımında görülen önemli gelişmelerin yanı sıra 20. yüzyılda Wright Kardeşler tarafından ilk motorlu uçak icat edilmiş ve bu gelişme ile hava ulaşımında da önemli bir adım atılmıştır. Bu yüzyılda giderek ivmelenen ve günümüzde de artarak devam eden teknolojik gelişmeleri baz alan politikalar ulaşımı temel bir ihtiyaç olmaktan çıkarıp dev bütçeli ve yüksek gelir getiren bir sektör haline getirmiştir. Ancak kara ulaşımında izlenen plansız gelişim modelleri önemli sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda trafiğe katılan araç sayısı gün geçtikçe artmış fakat kara ulaşımının temel gereksinimi olan alt yapı hizmetlerine aynı oranda önem verilmemiş ve sanayileşmenin de yoğun etkisiyle yoğun göç alan kentlerde plansız gelişmeler gözlenmiştir. Halen devam etmekte olan bu gibi süreçler ve uygulanan politikalar ulaşım ihtiyacını kentlerin en büyük sorunu haline getirmiştir. Bunların kaçınılmaz bir sonucu olarak da trafik yoğunluğu günümüzde hem çevreyi hem de insan sağlığını olumsuz yönde etkileyen global bir sorun olmuştur.

Dünyada, 1960'lı yılların ortalarına kadar olan süreçte kent içi ulaşım için otomobillere yollar açmanın yeterli olduğu düşünülmekteydi. Bu anlayış çerçevesinde, taşıtların hareketini sağlamak üzere otoyollar, ekspres yollar yapılmıştır. Bu yapı, aynı miktarda yolcuyu taşımak için daha fazla taşıt, daha fazla altyapı, kamuya ve kullanıcıya daha yüksek maliyet, daha fazla enerji ihtiyacı, artan hava kirliliği, yüksek kaza olasılığı ve çirkinleşen fiziksel çevre anlamına gelmektedir. Ancak 1970'li yıllara gelindiğinde bu anlayışın sürdürülebilir olmadığı anlaşılmıştır. Kentler için tüm ulaşım sistemlerinin birbiri ile entegre olmasını sağlayan, otomobil kullanıcılığından toplu taşıma kullanımına yönelen, çevreye duyarlı, insan odaklı taşımacılığın ön plana çıktığı bir kent içi ulaşım anlayışının ortaya çıkarak uygulanmasını gerekli kılmıştır⁴⁸.

⁴⁸ İSTANBUL ULAŞIM A.Ş., 2009, 10. Ulaştırma Şurası Hedef 2023 Kent içi Ulaşım Üstyapı (Operasyon) Çalışmayı Sonuç Raporu, İstanbul.

Ulaştırma kavramı içeriği itibariyle çok yönlü bir kavramdır. Ekonomik yönü üretim ve tüketim arasında köprü görevi yaparak üretim-tüketim imkânları oluşturulması ya da iyileştirilmesi, bölgesel uzlaşma ya da iş bölümünün geliştirilmesini sağlayan ana etkidir. Bu bağlamda ulaştırma insan ihtiyaçlarını tatmin etmek için insanların ve malların yer ve zaman bakımından fayda sağlayacak biçimde yer değiştirmesini sağlayan bir hizmet unsuru olarak değerlendirilmektedir. Sosyal yönü ise; insan ve insan gruplarının yer değiştirmesi kırsal alanlardan kent merkezine banliyö hareketlerini içermesidir. Politik yönü; geniş bir alanın tek bir merkezden yönetilmesi yasaların alan üzerindeki her noktada eşit uygulanması, ulaşım teknolojilerinin ülkesel sosyoekonomik yapıyı etkilemesidir. Çevresel yönü; doğanın genel olarak kirlenmesidir. Ayrıca ulaştırmanın değişik ekonomik faaliyet sektörleri arasında özel bir yere sahip olduğu ve ulaştırma sistemi ile iktisadi gelişme ve bu gelişmenin biçimi, özellikle gelişmenin bölgelere göre dağılışı tarzı arasında sıkı bir ilişkinin var olduğu belirtilmektedir⁴⁹.

Yer, zaman, talep, iş bölümü ve uzmanlaşma, fiyat, güvenilirlik, ulaşılabilirlik konuları ulaştırma sistemlerini belirleyen temel unsurlar olarak yer almaktadır. Ulaştırmada diğer önemli bir unsur olan zaman faktörü ise ulaşım hizmetinin tüketiciye ihtiyaç anında ulaşmasını sağlanmasıdır. İhtiyaçların anında karşılanması için arz talep ilişkisi göz önüne alındığında buna uygun bir düzenleme yapma gereksinimi kaçınılmazdır. Bu düzenleme gereği ulaştırma da arz-talep unsurunu ortaya çıkarmaktadır. Sanayi devriminden sonra her sektörde uzmanlaşmanın öneminin artması her sektörde olduğu gibi ulaştırma sektöründe de uzmanlaşma önem arz eden bir konu haline gelmiştir.

Ulaşım olanakları, insan odaklı gelişen ve değişen bir yapıya sahiptir. Bu nedenle ulaşım, dünya üzerinde nüfusun dağılışı coğrafi faktörler ve iklim şartları gibi insan yaşamına uygun alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Çünkü insan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla geliştirilen ulaşım kolları da nüfusun dağılışı coğrafi faktörler ve iklim şartları gibi faktörlerden doğrudan etkilenmektedir. Yeryüzünde nüfusun dağılışı her şeyden önce iklim kuşaklarına uymuş görünmekte; kutup bölgeleri, dağlar, çöller, ekvatorial bölgeler gibi iklimi insan hayatına elverişsiz bölgelerin boş yahut seyrek bir nüfus ihtiva etmelerine karşılık, büyük yoğunluklar ve dünya nüfusunun büyük çoğunluğu iklimin insan yaşamına ve gelişmesine en elverişli gördüğü subtropik ve orta iklim kuşaklarında yığılmış görülmektedir⁵⁰.

Ülkeler ve insanlar üzerinde önemli etkisi olan ulaşımı kontrol eden ve yönlendiren, ulaşım türlerini denetleyen bazı faktörler vardır. Ulaşım faaliyetlerinin gelişmesinde gerek fiziki gerekse beşerî çevrenin, bütünüyle coğrafi çevre özelliklerinin önemli fonksiyonel etkileri bulunmaktadır. Bilim ve teknoloji alanında yaşanan dönüşümün yönlendirdiği ulaşım imkânların toplumsal yaşamı belirleyen şartların merkezinde yer almaktadır. Dünya üzerinde

⁴⁹ TURAN Muharrem, 1998, “Kent içi Ulaşımın Enerji Tasarrufu Üzerindeki Olası Etkileri”, (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens.), Ankara.

⁵⁰ TANOĞLU, Ali, 1969, Yerleşme Coğrafyası, İstanbul.

değişik ekonomik faaliyetler yürütülmektedir. Bu faaliyetlerin temelinde yatan asıl unsur insan ihtiyaçlarıdır. Ulaşım imkânları, insanın beslenme, barınma, korunma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilme durumunu ve sosyal yaşamı doğrudan etkilemektedir.

Bir bölgenin yükseltisi ve bölgedeki dağların uzanış doğrultusu, denizlerin konumu ile yer şekillerinin yapısı o bölgedeki yolların uzanış doğrultusunu, yol sıklığını, yol yapım maliyetini, seyahat süresini doğrudan etkilemektedir. Engebeli bölgelerde yollar virajlarla uzar, yol yapım maliyetin yükseldiği gözlenirken, ırmaklar, vadiler; ancak köprü ve viyadüklerle aşılabilmektedir. Çünkü yüksek yerlerde kar yağışı, donma olayları ve sis yoğunluğu fazla olması nedeniyle ulaşım zorlaşmaktadır.

Bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemeler, ekonomik gereksinimlerin değişimi, insanların alışkanlıklarının ve kültürel birikimlerinin değişimine bağlı olarak değişen talepler ve politik olaylar ulaşım faaliyetlerini etkilemekte ve yönlendirmektedir. Ancak ulaşım faaliyetlerinin gelişmesinde coğrafi çevrenin özellikleri önemli bir fonksiyonel etkiye sahiptir. Bu nedenle coğrafi çevre ve beşerî faktörler ulaşım çizgisini ve olanaklarını belirleyen ana etkenlerdir.

İnsanın, eşyanın, bilginin, hayvanların vb. bir yerden başka bir yere gitmesi, taşınması ve iletilmesi olarak tanımlanan ulaşım sistemleri; kara yolu, deniz yolu, hava yolu ulaşımı olmak üzere üç ana bölüme ayrılmaktadır. Ulaştırma ilgili altyapısına göre aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

- a) **Kara Ulaştırması:** 1.Karayolu Ulaştırması, 2.Demiryolu Ulaştırması
- b) **Su Ulaştırması:** 1. Denizyolu, 2. İç Su Yolu
- c) **Hava Ulaştırması**

Ulaşım imkânlarının coğrafi çevrenin yönlendirici etkileriyle ve coğrafi çevreyle uyumlu bir şekilde gelişip yaygınlaştığı görülmektedir. Herhangi bir yerin konumu, iklim özellikleri ve bitki örtüsü, yer şekilleri, su ve su kaynakları, nüfus ve yerleşme, sanayi faaliyetleri, enerji ve enerji kaynaklarının durumu, hammadde kaynakları “Coğrafi Çevrenin Ulaşım Faaliyetlerine Etkileri”ni oluşturmaktadır. Fiziksel çevrenin verileri, ulaşım imkânlarını belirlenmekte ve yapısal tercihleri yönlendirmektedir. Yapısal oluşum aşamasında önemli bir kriter olan fiziksel çevre verileri özellikle arazinin topoğrafik yapısı, iklimsel koşulları, zemin yapısı ele alınmakta ve ulaşım hatlarının haritası belirlenmektedir. Bu faktörleri genel olarak iki grupta toplamak mümkündür.

1. Doğal Faktörler
 - a. Fiziki Coğrafya Özellikleri
 - b. Kentin Topografik Yapısı
 - c. İklim Özellikleri
2. Beşerî ve Ekonomik Faktörler
 - a. Kentin nüfus miktarı
 - b. Kentin fonksiyonel özellikleri

Çok yönlü faktörlerin etkisi altında olan ulaşım hatlarının belirlenmesinde objektif kararların verilmesi gerekmektedir. Konuyla ilgili araştırmalar yapan uzamanlar, ulaşım hatlarının belirlenmesinde faktörleri açılarken bakış açılarında değişkenlik ve küçük farklılıklar bulunsada genel olarak bütün araştırmacıların ortak noktada bulunduğu görülmektedir.

14.1. Ulaşım Sistemlerini Etkileyen Doğal Faktörler

Yüzey şekilleri başta olmak üzere okyanuslar denizler göller ve akarsular gibi su küreyi oluşturan unsurlar fiziki coğrafyanın inceleme alanına girmektedir. Yeryüzünün dış görünümünü belirleyen unsurları içeren fiziki yapı ulaşım faaliyetlerini etkilemekte ve yönlendirmektedir.

Fiziki coğrafya, toprakların yapısını, oluşumunu, dağılışını inceleyen bir bilim dalıdır. Topraktaki fiziksel, kimyasal ve biyolojik olaylar, bunların ortaya çıkardığı sonuçlar toprak yapısı, arazi kullanımı gibi uygulamaya yönelik çalışmalara kaynaklık eden önemli bir bilimdir. Ulaşım hatlarının belirlenmesi de fiziki coğrafyanın doğrudan araştırma sahasını oluşturmaktadır.

Günümüz dünyasında enerji, ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmeler toplumların ekonomik ve sosyal yapılarında köklü değişiklikler yaşamasına neden olmuştur. Sanayileşme nüfusun, kentlere doğru kaymasını hızlandırmıştır. Böylece insanlık tarihi kadar eski olan ulaşım faaliyetleri yeni baştan şekillenmeye başlamıştır. Bu süreçte modern sanayinin ve modern yaşamın bütün imkânlarına rağmen ulaşımın imkânlarının ve ulaşım hatlarının fiziksel çevreye bağlı olarak gelişip yaygınlaştığı gözlenmiştir.

İklim, insanın yaşam biçimi belirleyen etkenlerden biri olarak günümüz ulaşım sistemlerini de etkilemektedir. İklim şartlarının ulaşım üzerindeki etkisi ve ulaşım hatlarının güzergâh seçiminde çoğu kez dolaylı yoldan da olsa, etkisini hissettirdiği görülmektedir. İklim faktörü, aşırı ısı farkı ve sıcaklık, çalışma gücünü doğrudan etkilediği gibi, iklimin

olumsuz etkilerini gidermek için alınacak tedbirlerin maliyetinin yüksek olduğundan ulaşım kollarının kuruluş yerini doğrudan etkilemektedir.

İklim koşulları, sadece kara yolu ulaşımında değil aynı zamanda hava yolu ve demir yolu ulaşımında da etkili olan doğal coğrafi faktörlerden biridir. İnşaat ve işletme maliyetlerinin artması, ulaşım hizmetlerinin kesintiye uğraması ile ortaya çıkan ekonomik kayıplar bu coğrafi faktörlerin sonuçlarından bazılarıdır. İklim faktörü aynı zaman da deniz ulaşımı üzerinde de önemli rol oynamaktadır. Rüzgâr, yağış, sis ve sıcaklık gibi iklim elemanlarının ulaşım üzerindeki etkileri yılın her mevsiminde görülmektedir.

Yükselti arttıkça sıcaklıkların azalması, kar yağışı ve donma olaylarının artması nedeniyle dünya üzerinde ekvatorial bölge dışındaki yerlerde yüksek yerlerin yerleşim alanı olarak pek tercih edilmediği görülmektedir. Çünkü bu alanlarda ulaşım faaliyetleri başta olmak üzere tarım ve diğer ekonomik etkinlikler zorlaşmakta olup yerleşmeyi sınırlandırmaktadır.

14.2. Ulaşım Sistemlerini Etkileyen Beşerî ve Ekonomik Faktörler

Sanayileşme, teknoloji düzeyi, sermaye ve insan gibi beşerî ve ekonomik faktörler, ulaşım sistemlerinin gelişimi üzerinde doğrudan etkin rol oynamaktadır. Ülkelerin farklı beşerî ve ekonomik faktörlere sahip olmaları, ulaşım türleri ve hizmetlerinin de farklılık göstermesine neden olmaktadır.

Şehirler için fonksiyonel özellikler, onların kır yerleşmelerinden ayrılmasını sağlayan en temel göstergelerin başında gelmektedir. Günümüze gelinceye kadar araştırmacılar tarafından kır ve şehir yerleşmelerini ayırmak için pek çok kriter ileri sürülmüş ve bu kriterlere bağlı olarak şehir yerleşmesinin tanımı yapılmaya çalışılmıştır. Bu kriterlerin başında nüfus gelmektedir. Ancak herhangi bir yerleşim yerinin şehir sayılabilmesi nüfusun özelliklerinden çok şehrsel fonksiyonların yerleşmelere şehir özelliği getirdiğini ifade edilmiştir⁵¹.

Belirli bir yerde yaşayan insan sayısını ifade eden nüfus kavramı, günümüz dünyası için özellikle kentleşme sürecinde büyük önem kazanmıştır. Yeryüzünde, iklim özellikleri, yer şekilleri, toprak özelliklerini, sanayileşme, tarım, yeraltı kaynakları, ulaşım ve turizm faktörleri nüfusun yerleşim biçimini ve yoğunluğunu doğrudan etkilemektedir.

Ulaşım hatlarının kuruluş yerini belirleyen faktörlerden biri olan nüfus, yeryüzünde sanayi faaliyetleri ile nüfus yoğunluğu arasında çoğu kez doğrusal bir ilişki kurulmasına neden olmuştur. Sanayi devrimiyle başlayan değişimin sonuçları nüfus ve yerleşmeyi de doğrudan etkilemiştir. Öncelikle el değiştiren sermaye, kırsal alanda tarıma dayalı iş ve işgücü kentlere kaymaya başlamasıyla sermaye sahibi yeni bir sınıfın ortaya çıkmasına neden

⁵¹ YÜCEL Tahsin, Türkiye’de Şehirleşme Hareketleri ve Şehrsel Fonksiyonlar, Türk Coğ. Derg., Yıl:XVI, Sayı:20, Ankara, 1961

olmuştur. Toplumun en önemli temsilcileri haline gelen sanayiciler ve işçilerin şehirlerde yaşamaya başlaması kentlerin hızlı büyümesinde etkili olmuştur.

İnsanların bireysel olarak yapılması imkânsız olan faaliyetleri bir araya gelerek ve belirli bir işbölümü halinde uzmanlaşarak çözmesi nüfusun kentlerde yığılmasına neden olmuştur. Nüfusun kentlerde yığılmalarına neden olan Sanayi Devrimi, aynı zamanda birçok önemli sorunu da beraberinde getirmiştir. Gecekondu bölgeleri, hava kirliliği ve çarpık kentleşme vb. sorunlar. Kentleşme ve sanayileşme süreci birbirlerinden etkilenerek ve birbirlerini etkileyerek günümüze kadar gelmiştir. Kent kavramının ortaya çıkışı, kentleşme ve sanayileşme, insanların bir arada daha iyi yaşam kalitesine ulaşma amacıyla ortaya çıkan olgulardır. Ulaşım, yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla bir araya gelen insanların ihtiyaçlarını gidermek ve hedeflenen yaşam koşullarını ulaşmak amacıyla geliştirdikleri faaliyetler bütünüdür.

Şehir ve kırsal arasındaki ayrımın temel faktör fonksiyonel özelliklerdir. Şehirler özellikle fonksiyonlarıyla ön plana çıkan yerleşmeler olduğundan, bunların kuruluş ve gelişmesinde üstlendiği fonksiyonel özelliklerin payı büyüktür. Bu sebeple şehirlerin çoğunda yönetim, ticaret, kültür, ulaşım, sağlık ve turizm gibi hizmet fonksiyonlarının yanında sanayi ve tarım fonksiyonlarının da önem taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla şehirler çok fonksiyonlu yerleşmeler olup şehirlerde bu fonksiyonlar birbirini etkilemekte ve tamamlamaktadır⁵².

Kırsal ve şehir olarak ikiye ayrılan yerleşmelerin ayrımı, idari, siyasi, tarihi ve kültürel kriterlerden bir veya bir kaçına dayandırıldığı için ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Bu nedenle Dünyada şehir yerleşmeleri üzerine yapılan çalışmaların bir çoğunda, nüfus, yönetim ve ekonomik kriterler ele alınmış, fakat yerleşmelerin sınıflandırılmasında genelde o yerleşmenin sahip olduğu ekonomik fonksiyonları göz önünde tutulmuştur.

Şehirler üstlendiği fonksiyonlara bağlı olarak kendi yakın çevreleri ve hinterlandlarıyla olan etki sahalarını belirlemekte ve şehir içi arazi kullanışı şehrin fonksiyonel özelliklerine bağlı olarak şekillenmektedir. Böylece denilebilir ki, şehirler ile çevresindeki bölgeler arasında sıkı bir bağlantı mevcuttur ve şehre bağlı bir bölgenin sınırlandırılması, bu saha içindeki ekonomik şartlara bağlıdır⁵³.

İnsan yeryüzünde bulunan en değerli canlı olarak tarih boyunca daha refah bir yaşam kurabilmek amacıyla mücadele etmiştir. Tecrübe ve birikimlerini kullanarak yaşamını kolaylaştırmak isteyen insanlığın vermiş olduğu bu mücadelenin en önemli aşamalarından biri kuşkusuz sanayi devri ve sonrasında yaşanan gelişmelerdir. İnsanın ihtiyaçlarını karşılamak

⁵² YAZICI Hakkı, Şehir Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Bayburt, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı:30, İstanbul, 1995

⁵³ GÖNEY Süha, 1995, Şehir Coğrafyası. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. İstanbul.

amacıyla geliştirilen ulaşım faaliyetleri ve araçlarının dünya üzerinde insan yaşamına uygun olduğu alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Çünkü ulaşım faaliyetleri, insan odaklı gelişen ve süreklilik gösteren çalışmalardır. Özellikle Modern dünyada, kentsel alanlardaki ulaşım sistemlerinde büyük bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır.

Çok yönlü faktörlerin etkisi altında olan, ulaşım türü ve ulaşım hatlarının bölgeden bölgeye, zamandan zamana ve ulaşım türüne göre değişik sonuçlar doğurduğu, bir ulaşım hattının henüz planlama aşamasında ulaşım türüne göre kendine özgü öncelikleri ve ihtiyaçları olduğu tespit edilmiştir. Özetle; kentin lokasyonu, nüfusu, sosyal, beşerî ve ekonomik özelliklerinin etkili olduğu kentsel ulaşım sistemlerinin belirlenmesinde: temel esaslar ve kavramları oluşturduğu görülmektedir.

Sonuç olarak; kentsel ulaşım sistemlerinin belirlenmesinde söz konusu bu esaslar ve kavramlar dikkate alınarak, ulaşım türü ve ulaşım hatlarının kuruluş yeri belirlenirken sağlıklı bir fizibilite etüdünü yapılarak sonuçlarının değerlendirilerek planlama yapılmalı ve uygulamaya konulmalıdır.

Yıl	Genel Toplam (km)	Toplam		Devlet yolu		İl yolu		Otoyol	Köy yolu
		Bölünmüş	Diğer	Bölünmüş	Diğer	Bölünmüş	Diğer		
1984	310 398	1 437	57 752	1 291	29 691	69	28 061	77	251 209
1985	316 887	1 675	57 704	1 499	29 498	99	28 206	77	257 508
1986	320 774	1 705	57 511	1 541	29 445	87	28 066	77	261 558
1987	328 170	1 657	57 359	1 484	29 578	72	27 781	101	269 154
1988	330 513	1 824	57 178	1 599	29 400	74	27 778	151	271 511
1989	356 282	1 944	56 759	1 708	29 340	86	27 418	151	297 579
1990	367 956	2 151	57 219	1 798	29 351	111	27 868	241	308 587
1991	368 165	2 313	57 250	1 836	29 426	136	27 824	342	308 602
1992	387 079	2 759	57 799	1 890	29 454	153	28 346	716	326 521
1993	388 035	3 196	57 586	2 018	29 407	167	28 179	1 012	327 253
1994	381 012	3 502	57 481	2 149	29 240	202	28 241	1 151	320 029
1995	381 297	3 659	57 583	2 185	29 237	231	28 346	1 243	320 055
1996	381 637	3 966	57 670	2 301	29 111	253	28 560	1 411	320 001
1997	381 759	4 222	58 089	2 450	28 870	302	29 219	1 470	319 448

1998	380 293	4 798	57 715	2 821	28 524	349	29 191	1 628	317 780
1999	384 382	5 035	57 527	3 027	28 361	369	29 166	1 639	321 820
2000	417 406	5 537	57 227	3 424	27 973	439	29 254	1 674	354 642
2001	426 249	5 821	57 180	3 673	27 703	451	29 478	1 696	363 248
2002	427 411	6 040	57 042	3 859	27 459	467	29 583	1 714	364 329
2003	428 415	7 200	56 044	4 926	26 432	521	29 612	1 753	365 171
2004	349 215	8 972	54 504	6 735	24 711	575	29 793	1 662	285 739
2005	349 238	10 178	53 428	7 917	23 454	594	29 974	1 667	285 632
2006	349 304	11 685	51 987	9 135	22 200	642	29 787	1 908	285 632
2007	350 708	12 973	50 847	10 387	20 946	678	29 901	1 908	286 888
2008	351 958	14 458	49 487	11 747	19 564	789	29 923	1 922	288 013
2009	362 660	16 494	47 761	13 606	17 665	852	30 096	2 036	298 405
2010	367 263	18 863	46 002	15 788	15 607	996	30 394	2 080	302 398
2011	370 276	20 273	44 776	17 033	14 339	1 122	30 436	2 119	305 227
2012	385 748	21 193	44 189	17 886	13 489	1 181	30 699	2 127	320 366

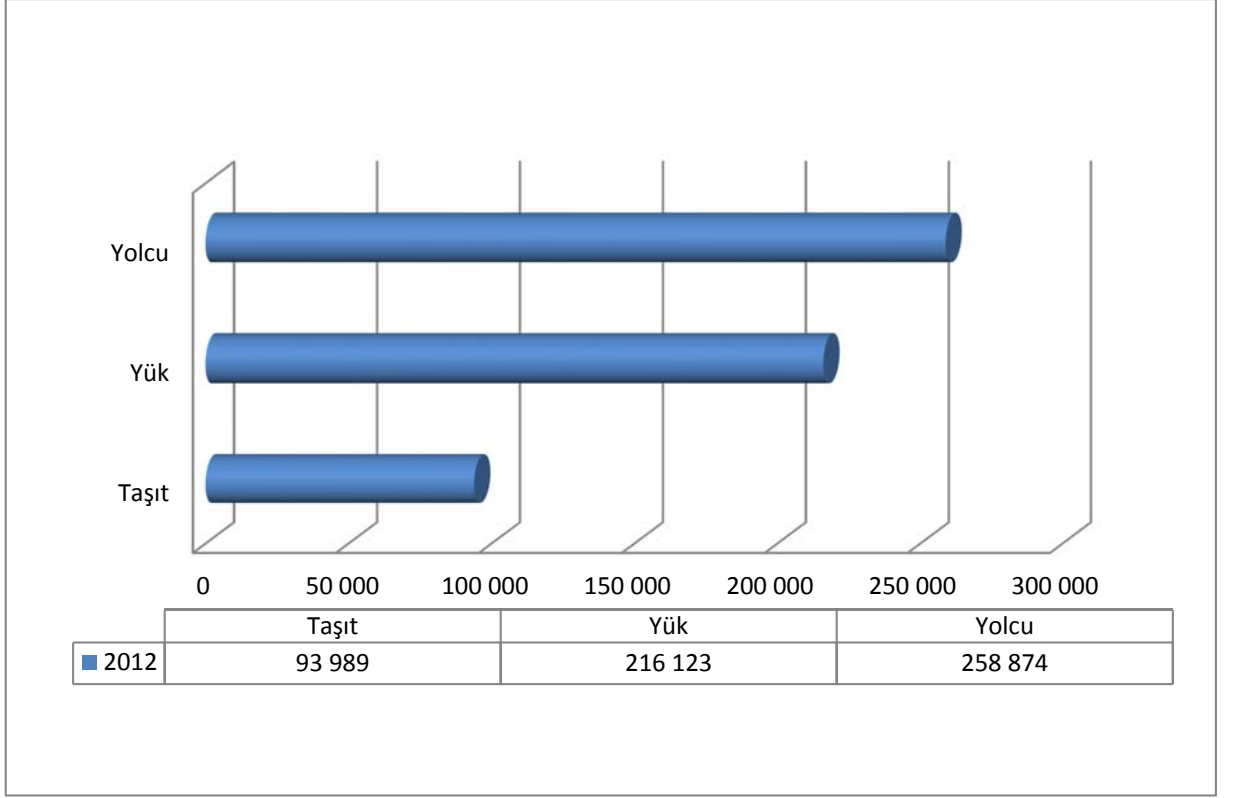
Tablo 25: Türkiye’de yıllar itibariyle karayolu uzunlukları (km) (Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>)

Yurdumuzda ulaşım faaliyetlerinde en fazla karayolu ulaşım ağı etkilidir. Bu konuyu daha iyi analiz edebilmek için 1984- 2012 yılları arasını kapsayan dönemde karayolu uzunluklarına baktığımızda 1984 yılında 310398 km olan genel karayolu uzunluğumuz 2012 yılında 385748’e ulaşmıştır. Bunun yaklaşık olarak 21 bini bölünmüş yol, 17 bini devlet yolu, bin km’si, il yolu ve 2 bini otoyol ve 320 bin km. ise köy yolu olarak geçmektedir.

	Taşıt-km				Ton-km				Yolcu-km			
	Toplam	Devlet yolu	İl yolu	Otoyol	Toplam	Devlet yolu	İl yolu	Otoyol	Toplam	Devlet yolu	İl yolu	Otoyol
001	52 631	41 918	5 265	5 448	151 421	123 283	10 929	17 209	168 211	135 808	13 703	18 700
002	51 664	40 504	5 130	6 030	150 912	121 157	10 367	19 388	163 327	128 952	13 907	
003	52 349	40 505	5 131	6 713	152 163	121 467	10 365	20 331	164 311	127 995	13 860	22 456
004	57 767	44 328	5 675	7 764	156 853	123 340	9 778	23 735	174 312	132 784	15 549	25 979
005	61 129	45 818	5 845	9 466	166 831	128 343	9 984	28 504	182 152	134 681	15 865	31 606
006	64 577	47 055	5 994	11 528	177 399	134 361	10 112	32 926	187 593	133 608	15 991	37 994
007	69 609	50 459	6 423	12 727	181 330	136 967	9 911	34 452	209 115	147 694	17 548	43 873
008	69 771	50 255	6 385	13 131	181 935	135 607	9 403	36 925	206 098	144 378	17 326	44 394
009	72 432	51 932	6 592	13 908	176 455	127 211	8 729	40 515	212 464	147 253	17 730	47 481
010	80 124	58 159	7 016	14 949	190 365	138 921	8 503	42 941	226 913	158 072	18 463	50 378
011	85 495	62 276	7 512	15 707	203 072	147 631	8 548	46 893	242 265	167 851	19 779	54 635
012	93 989	64 661	12 949	16 379	216 123	151722	15 650	48 751	258 874	172 226	29 725	56 923

Tablo 26: Devlet yolu, il yolu ve otoyollar üzerindeki seyir ile yük ve yolcu taşımaları (Milyon) (Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>)

Tablo 26 incelendiğinde 2012 yılında Devlet yollarında toplam 93 milyon taşıt ulaşımı gerçekleşmiştir. Bunun 16 milyonu otobanlarda gerçekleşmiştir. 216 milyon ton yük taşınır iken, yolcu sayısı ise, 258 milyon olmuştur. Bu büyük rakamlar ulaşım sistemlerimizde kara yolunun üstlendiği yükü bize göstermektedir.

Grafik 6: 2012 yılına göre karayollarında yolcu, taşıt ve yük miktarları.

Uygulamalar

Türkiye ulaşım haritasını inceleyiniz.

Uygulama Soruları

Türkiye’ de ulaşım bakımından en yoğun bölgeler nereleridir? Sebeplerini araştırınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

İnsan, tarih boyunca daha iyi bir yaşam kurabilmek amacıyla mücadele etmiştir. Bu süreçte ulaşım imkânları, insanın yaşam şartlarını belirleyen ana etkenlerden biri olmuştur. Tarihin ilk dönemlerinden günümüze insan ve hayvan gücüne dayalı olarak ortaya çıkan ulaşım faaliyetleri; ‘Sanayi Devrimi’ ve sonrasında bilim-teknoloji ve sanayi alanında yeni bir dönem başlatmıştır. Bu dönüşümün yönlendirdiği ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmeler; ulaşımaya yönelik yeni sorunları ve çözümleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle modern dünyada, kentsel alanlardaki ulaşım sistemlerinde büyük bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır.

İnsanların, malların, haberlerin ulaşmasını sağlayan işlerin ve araçların tümü olarak tanımlayabileceğimiz ulaştırma kavramı; endüstri devrimi ile başlayan süreçte artan nüfus hareketleri sonucunda şehirleşmeye paralel olarak gelişme göstermiştir.

İnsan, tarih boyunca müreffeh bir yaşam kurabilmek amacıyla mücadele etmiştir. İnsanlığın vermiş olduğu bu mücadelenin en önemli aşamalarından biri kuşkusuz ‘Sanayi Devri’ ve sonrasında bilim-teknoloji ve sanayi alanında yaşanan gelişmelerin insanlara yeni ulaşım imkânlarını sağlaması olmuştur.

İnsanların iş, eğitim, eğlence, sağlık ve ziyaret amaçlı hedefe varış isteklerini hızlı, konforlu ve emniyetli bir şekilde yerine getirme işlevini kapsayan ulaştırma ya da taşıma kavramlarıyla ifade edilen ulaşım; insanların günlük yaşamda hayatını idame ettirmek amacıyla yapmış oldukları yer değiştirme eylemidir. Bir başka ifadeyle insanların ve eşyaların yararlı olduğu varsayılan bir amaca yönelik yer değiştirme eylemi olarak tanımlanabilir.

İnsan, çağlar boyunca bir yerden bir yere ulaşmak ya da hayatın devamı için gerekli olan yaşam malzemelerini taşımak için her zaman belli bir güce ve zaman ihtiyaç duymuştur. Özellikle Modern yaşamda “zaman” kavramı her zamankinden daha değerli bir hale gelmiştir. Buna paralel olarak ulaştırma süreleri ve ulaşım hızlarının yükseltilmesi amacıyla her geçen gün yeni sistemler ve araçlara ihtiyaç duyulmuştur.

Tarihin ilk dönemlerinden günümüze insan ve hayvan gücüne dayalı olarak ortaya çıkan ulaştırma eylemi, daha sonra akarsu rüzgâr gibi unsurlar kullanılarak geliştirilmiştir. Tekerleğin icadı, önce buhar gücünün sonra içten patlamalı motorların ulaşım amaçlı kullanımı günümüz ulaştırma eylemlerinin ilkel biçimlerini oluşturmuştur. Buhar gücü ve içten patlamalı motorların ulaşım araçlarında kullanılmaya başlaması, insanlığın yüzyıllardır kullandığı ulaşım sistemlerinin omurgasını değiştirmiştir.

Enerji, ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmeler toplumların ekonomik ve sosyal yapılarında önemli değişikliklere yol açan Sanayi Devrim; üretimde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Sanayileşme, nüfusu şehirlere yönlendirerek aynı zamanda toplumsal yaşam şartlarında da önemli değişikliklerin başlamasına yol açmıştır.

Sanayi devrimi sonrasında günümüz modern ulaşım araçlarının ilk temeli atılmıştır. Motorlu araçların toplu taşımada kullanılması ile birlikte ulaşım ihtiyacı ve bu ihtiyacı karşılamak için sağlanması gereken altyapı hizmetleri de çok daha modern bir boyuta taşınmıştır.

Yer, zaman, talep, iş bölümü ve uzmanlaşma, fiyat, güvenilirlik, ulaşılabilirlik konuları ulaşırma sistemlerini belirleyen temel unsurlar olarak yer almaktadır. Ulaştırmada diğer önemli bir unsur olan zaman faktörü ise ulaşım hizmetinin tüketiciye ihtiyaç anında ulaşmasını sağlanmasıdır. İhtiyaçların anında karşılanması için arz talep ilişkisi göz önüne alındığında buna uygun bir düzenleme yapma gereksinimi kaçınılmazdır. Bu düzenleme gereği ulaşırma da arz-talep unsurunu ortaya çıkarmaktadır. Sanayi devriminden sonra her sektörde uzmanlaşmanın öneminin artması her sektörde olduğu gibi ulaşırma sektöründe de uzmanlaşma önem arz eden bir konu haline gelmiştir.

Bölüm Soruları

1. Tarihin ilk dönemlerinden günümüze insan ve hayvan gücüne dayalı olarak ortaya çıkan ulaşım faaliyetleri; ve sonrasında bilim-teknoloji ve sanayi alanında yeni bir dönem başlatmıştır. Boşluğu tamamlayınız.

- a) Sanayi Devrimi
- b) Küresel entegrasyon
- c) Fransız Devrimi
- d) Ekim Devrimi
- e) Bolşevik ihtilali

2. Günümüz dünyasının en önemli iktisadi ve sosyal konularından birini oluşturan imkânları, ülkelerin gelişmişlik düzeyinin bir göstergesidir. Boşluğu tamamlayınız.

- a) Tarım
- b) Ulaşım
- c) Turizm
- d) Ticaret
- e) Seracılık

3. Aşağıdakilerden hangisi sanayi devrimi sonrası yaşanan olumlu gelişmelerden değildir?

- a) İnsanların refah düzeyinde artış
- b) Haberleşme iletişim ve ulaşım da hız ve konfor
- c) Hızlı kentleşme sonucu çarpık yapılaşma
- d) Ev tipi imalattan endüstriye geçiş ile hızlı ve seri üretim
- e) Üretim fazlası malların oluşması ve ticaretin büyümesi.

4. toplu taşımada kullanılması ile birlikte ulaşım ihtiyacı ve bu ihtiyacı karşılamak için sağlanması gereken altyapı hizmetleri de çok daha modern bir boyuta taşınmıştır. Boşluğu tamamlayınız.

- a) Buharlı gemilerin
- b) İçten yanmalı motorların
- c) Hızlı trenlerin
- d) Motorlu taşıtların
- e) Motosikletlerin

5. Şehirler ile çevresindeki bölgeler arasında sıkı bir bağlantı mevcuttur ve şehre bağlı bir bölgenin sınırlandırılması, bu saha içindeki şartlara bağlıdır. Boşluğu tamamlayınız.

- a) Sektörel
- b) Ticari
- c) Geleneksel
- d) Kavramsal
- e) Ekonomik

6. Kır ve şehir olarak ikiye ayrılan yerleşmelerin ayrımı aşağıdakilerden hangisine dayandırılmaz?

- a) Nüfusun cinsiyet dağılımı
- b) İdari kriterler
- c) Siyasi kriterler
- d) Tarihi kriterler
- e) Kültürel kriterler

7. Kırsal yerleşmelerden farklı olarak şehrsel yerleşmelerin bazı özellikleri vardır. Hangisi bu özelliklere örnek değildir?

- a) Yönetim
- b) Otlak ve mera alanları
- c) Kültür
- d) Ulaşım
- e) Sağlık

8. Yükselti arttıkça sıcaklıkların azalması, kar yağışı ve donma olaylarının artması nedeniyle dünya üzerinde dışındaki yerlerde yüksek yerlerin yerleşim alanı olarak pek tercih edilmediği görülmektedir. Boşluğu tamamlayınız.

- a) Kutup bölgeleri
- b) Sanayi bölgeleri
- c) Ekvatorial bölge
- d) Karasal iklim bölgeleri
- e) Maki bitki örtüsünün hâkim olduğu alanlar

9. ‘İnsanların, malların, haberlerin ulaşmasını sağlayan işlerin ve araçların tümü olarak tanımlayabileceğimiz ulaştırma kavramı; endüstri devrimi ile başlayan süreçte artan nüfus hareketleri sonucunda şehirleşmeye paralel olarak gelişme göstermiştir.’ İfadesi için aşağıdakilerden hangisi uygundur?

- a) Yanlış
- b) Doğru

10. ‘Dünyada şehir yerleşmeleri üzerine yapılan çalışmaların bir çoğunda, nüfus, yönetim ve ekonomik kriterler ele alınmış, fakat yerleşmelerin sınıflandırılmasında genelde o yerleşmenin sahip olduğu ekonomik fonksiyonları göz önünde tutulmuştur.’ İfadesi için aşağıdakilerden hangisi uygundur?

- a) Yanlış
- b) Doğru

CEVAPLAR: 1- A, 2- B, 3- C, 4- D, 5- E, 6- A, 7- B, 8- C, 9- B, 10- B

KAYNAKÇA

- Balcı, A. S. (2002). *Ergene Havzasının Coğrafi Potansiyeli*. İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Doğan, M. (2006). *Türkiye Ziraatında Makineleşme: Traktör ve Biçerdöverin Etkileri*. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü Dergisi,14: 66-75. İstanbul.
- Doğruel, F. (1993). *Tarım Destekleme Politikaları ve Sonuçları: ABD, AT ve Türkiye*. İstanbul: İTO Yayınları.
- DPT. (1999). *Türkiye Tarımında Sürdürülebilir Kısa, Orta ve Uzun Dönem Stratejileri*. Ankara: DPT Yayınları.
- DPT. (2000). *Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: DPT Yayınları.
- European Commission. (2005). *Turkey 2005 Progress Report*. [http// europa.eu.int](http://europa.eu.int) 22.10.2007
- Göney, S. (1979). *Türkiye Ziraatının Coğrafi Esasları I*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını:2600.
- Tanoğlu, A.(1968). *Zirat Hayatı*, Cilt I. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları:177.
- TKİB. (2005). *Tarım Stratejisi (2006-2010)* [http//www.tugem.gov.tr](http://www.tugem.gov.tr) 22.10.2007
- Uysal, Y. (2001). *Cumhuriyetten Günümüze Tarım Politikalarının Değerlendirilmesi*, Türk Tarımında 2010 Yılı Hedefleri Sempozyum Kitabı: 37-54, 21-23 Şubat 2001. İzmir.